

ХСІІІ.

Р. 1910, кн. I.

Рік XIX.

ЗАПИСКИ ВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

А ПЕРЕД УСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬОЛОГІЇ Й ЕТНОГРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTEILUNGEN

SCENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

ISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE

KRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE,

BEDIGERT VON

MICHAEL HRUŠEVSKYJ.

I.

1910, I B.

XIX Jahrgang.

кладом Наукового Товариства імени Шевченка.

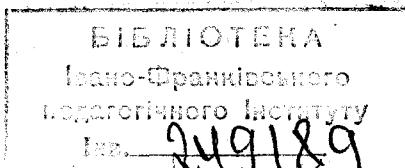
З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під надзором К. Беднарського.

Зав'язано 28/II с. с. 1910.

ИБ ПНУС

249189

Зміст ХСІІІ тому.

1. Зміст тому	с.	3—4
2. Матеріяли до історії української літературної мови, подав Володимир Перетц	с.	5—31
3. Похоронне голосіне і церковно-релігійна поезія (Студія над розвитком мотивів народної словесности), написав Іляріон Свенціцький, I—III (докінченне слідує)	с.	32—53
4. Справа поділу Галичини в рр. 1846—1850, написав Іван Кривецький, I—III	с.	54—69
5. Батько й дочка (із паперів Івана Федоровича), подав Іван Франко	с.	70—89
6. Студії над галицько-українськими граматиками ХІХ в., написав Михайло Возняк, X—ХІ	с.	90—131
7. Miscellanea: а) До характеристики харківського гуртка українських письменників, под. М. Возняк; б) До мартівських днів 1848 р. у Львові, под. І. Франко; в) До діяльності Івана Гушалевича в рр. 1867—1881, под. Я.р. Гординський	с.	132—157
8. Наукова хроніка: Польська праця про Ягайла, нап. М. Шпаковський	с.	158—169
9. Бібліографія: преісторія, археологія, історія штуки, історія політична і культурна, мова, література (реєстр обговорених публікацій див. с. 206)	с.	170—208
10. Показчик до тт. LXXXVII—ХСІІ Записок Наукового Товариства імени Шевченка (річник ХVІІІ)	с.	209—231
11. Зміст тт. I—LXXXVII Записок (по німецьки)	с.	232—246
12. Оголошення	с.	247—252

Inhalt des XCIII Bandes.

1. Inhalt des Bandes	S.	3—4
2. Materialien zur Geschichte der ukrainischen Literatursprache, von Prof. Vladimir Peretz	S.	5—31

3. Die Leichenklagen und die kirchlich-religiöse Dichtung (Eine Studie über die Entwicklung der Volksliteratur), von Ilarion Svjencickyj, I—III (Schluss folgt)	S. 32—53
4. Die Frage der Teilung Galiziens in den J. 1846—1850, von Ivan Krevečkyj, I—III	S. 54—69
5. Vater und Tochter (aus dem Nachlass Ivan Fedorovyč's), von Ivan Franko	S. 70—89
6. Studien über die galizisch-ukrainischen Grammatiken des XIX Jahrh., von Michael Voznjak, X—XI	S. 90—131
7. Miscellanea, von M. Voznjak, I. Franko und J. Hordynskýj	S. 132—157
8. Wissenschaftliche Chronik: Eine polnische Arbeit über Jagiello, von M. Špakovskýj	S. 158—169
9. Bibliographie: Prähistorische Altertümer, Archäologie und Kunstgeschichte, politische und Kulturgeschichte, Sprache, Literatur (Register der besprochenen Publikationen s. S. 206)	S. 170—208
10. Inhaltsverzeichnis des XVIII Jahrganges der Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften BB. LXXXVII—XCII)	S. 209—231
11. Inhalt der Bände I—LXXXVII der Mitteilungen (deutsch)	S. 232—246
12. Annoncen	S. 247—252

Матеріяли до історії української літературної мови.

(II¹) З євангелія Петерб. Публ. бібл. XV—XVI в. Ф. I. 17).

Подав: *Проф. Володимир Черетч.*

Імп. Публична Бібліотека в С.-Пб. має рукописне євангеліє, яке, як здасться, належить коли не до кін. XV-го, то у всякім разі до поч. XVI ст.; воно цікаве по часті і з точки погляду історика євангелійського тексту, але найбільш — з точки погляду історії мови, бо має масу особливостей, що вказують на різні місцеві впливи, які поклали свої сліди на мову старословянського євангелійського тексту. Нижше ми виберемо з тої пам'ятки все, що скільки небудь помітне й важне, головно до історії української літературної мови, яка тільки що почала складати ся в XVI-ім століттю. Євангеліє, з якого ми вибираємо подані нижше матеріали, зберігається в Імп. Публ. Бібл. під знаком Ф. I, 17. Воно написано на міцнім, досить гладкім папері з водним знаком „Кабан“ (див. особливо — к. 168 й ин.). Почерк переписувача типовий для українських рукописів, які йшли і в писанню букв і в орфографії за модним болгаро-молдавським письмом.

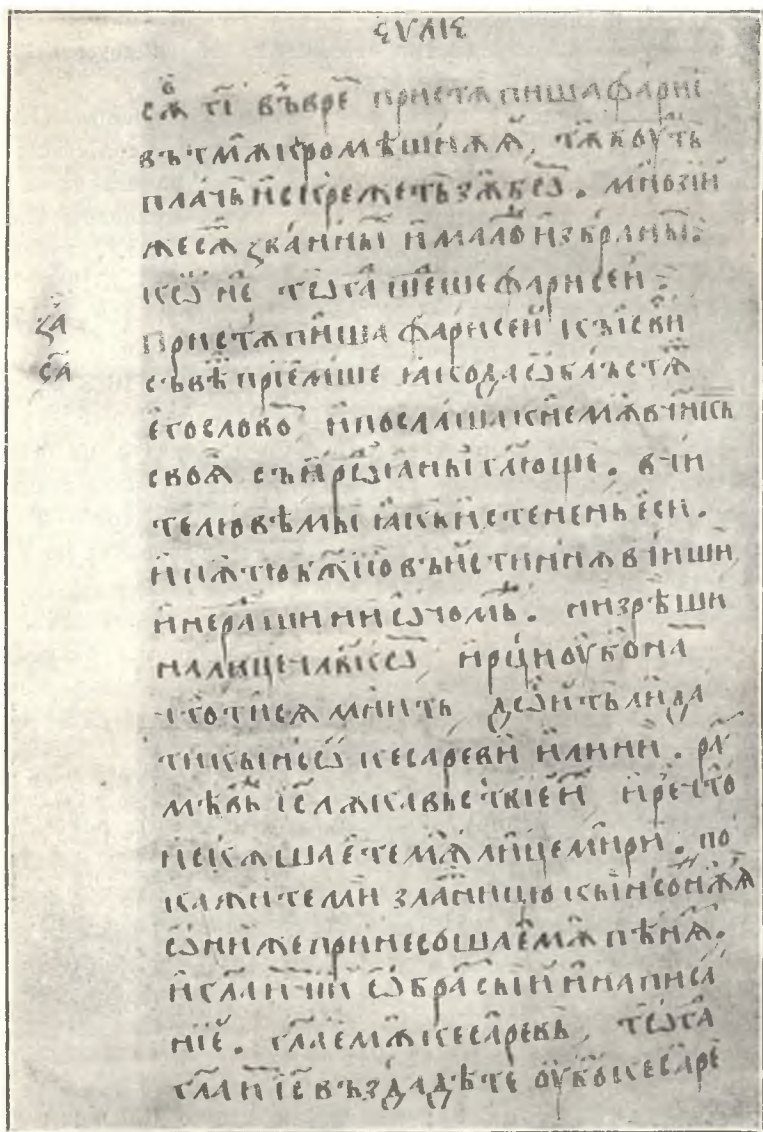
Склад рукопису такий:

кк. 1—70, Євангеліє Матея²);

кк. 71—112 відв. Єв. Марка;

¹) І ч. — див. „Записки“, т. LXVII.

²) В пагінації рукопису помилка: зараз після 55 картки йде 57.

л. 49 відв. Євангелія, в половину великості оригіналу.

„Трафолò друкованьї, Ёфтай таже друкованьї, Фл^атыр дѣк друкованьї, єдина лев^окого дрѣкѣ а друганя (?) Чернигов^окого, Якафісты (?) и Правыло“...

Обмежуємо ся наведеними виписками, не виписуємо дальше заміток про епітрахидї, ризи і т. д.

Рукопис написаний на сильнім папері зі знаком „Кабан“. Папір з „Кабаном“ подибуєть ся в рукописах українського походження не рідко. Старші з датованих памяток, написаних на сьому папері, належать до половини XVI віку; напр. рукописи Ставроп. Инст. у Львові (див. „Опись Музея Ставроп. Инст.“, зладив д-р Свѣнцицкій, 1908 р.) — N 2 1528—1549 pp., N 61—1543 p., N 62—1548 p. NN 40 і 74 — 1551 p., N 5 — 1556 p., N 61 (59) — 1566 p.; але поруч сього маємо рукописи з тим самим знаком — що написані пізнійше, як то N 25 — 1590 p., N 33 — 1628 p., навіть N 46 — 1702 p. коли тут не помилка в „Описи“. Окрім того треба зазначити, що у сій „Описи“ д-р Свенціцкій вказує на більш як на 35 рук. з „Кабаном“, що свідчить про ширше розповсюдження паперу з сим знаком на Україні XVI—XVII в. Почерк — півустан, звичайний для рукописів кін. XV і поч. XVI в., написаних на Україні під безсумнівним впливом молдавського письма.

З доданого зразка видно характер письма досить ясно.

Спеціально зазначимо велике число надрядкових знаків, придихів й наголосів, поставлених переважно зовсім довільно й не консеквентно: на однім і тим самим слові, на одній і тій самій стороні — ті знаки поставлені зовсім ріжно.

З окремих букв звернемо увагу на:

а — в виді грец. α і відтак:

Ѧ Ѧ к. 19 відв.

га: Ѧ к. 27 відв.

҃: Ѧ, к. 3 і бог. ин.

о і Ѧ — Ѧко, к. 10, 11, 94;

Ѧ — дѣк Ѧци 94; вѣ Ѧчи вашию 100 відв.; Ѧчи, к. 107 й ин.

Ѧ — Ѧкр^отъ, 83, 85 й ин. (звичайно); Ѧкр^отъны, 117.

Ѧ Ѧ — к 17.

є — рідко як грец. ε.

ѣ — хрестиком над рядком: ил⁺ѣхъ 48 відв. й ин. д⁺ла-тѣли⁺; 48; деколи — скорописне, що виходить верхною частию над стрічку ѣ.

ѣ — ѣ ѣ

д — ѣ: ѣив'лѣхъсѣ, 124.

м = м : мѣмѣ 78, 76; мѣнѣше 111 відв.

Досить багате лігатур:

а + в: ѣ, прищѣ 95; ѣ^м = а тѣ 14; ѣз ѣ 165 відв.; ѣ^ѣ = авву (?) 17.

л + в: илѣѣ 118 й ин.

ш + в: ѣ: кѣ рѣѣ 133;

т + в: ѣ: ѣбрѣтѣ 128 відв., 129, 25 відв. й ин.; сѣ ѣрѣ 109 й ин. цр^ѣ ѣѣ 78 відв.

т + р: ѣ: ѣѣ = третѣго 69; прѣсѣѣстѣ 177 відв.

п + р: ѣ: ѣрѣѣ 89; ѣѣдоно 61; ѣѣѣша 44 відв.;

ѣѣстѣѣп 68 відв.

Знаки розділові: звичайно одна точка, рідко — точка з двома зверненими в бік кресками: .: 50 відв., 129 й ин. і навіть з трьома: .: 129.

Степень непопсованости тексту залежить від числа помилок, які свідчать про більшу або меншу увагу й совісність переписувача. Наш переписувач не належав до категорії спеціально пильних і тому рукопис не належить до числа поправних; похибки різного роду доволі часті й досить різномодні. А редактор або особа, яка про-вірювала переписувача — старав ся, як видко, проправити тільки найбільші промахи (див. низше), а дрібні лишав без поправок.

Є випадки пропуску складів й ідентичних букв, що стоять побіч себе або близько себе:

занѣ | вѣрова слѣвесе^ѣ мон^ѣ 115, — пропущено слово не.
раз'ри | ши 37 — пропущено ши: в случаях: ѣ кѣ | рѣмѣ жатѣы
29 відв. і вѣ | си шкѣл'ѣш'нѣл (accus!) 32 опущені в і вѣ;
ѣ | сѣнѣмища 73 відв. опущ. с.

Пропускають ся слова й букви не ідентичні (пропущені в рук. — в скобках []):

и порж[гл]а^тс^а 116 відв.; ѡблє[ко]ша 110; в^ьдо[но]с^а 192 відв.; младе[не]ц^ь 116; вєс^ьк[ме]н^о 113 відв.; Дішннєію арипа[ги]т^ь 30 відв.; в с^ьж[бо]т^ь 76; не кли[ни]тєс^ь 10 відв.; ѡвинѡ про[лі]тєс^ь 128; ѡ в^ьзнє[сє]т^ь с^ьмїренн^ь 116 відв.; ѡ прїлї[п]и^тс^ь 94 відв.; ѡ м^ьк^ти в^ьж[дє]ш^ь с^ьк^ьровнцє 43 відв.; прїнє[си] 74; архєла[ѡ] 5; не[и]стє^ь 210; прї[т]к^ьнєши 7; в^ьз^ьк[р]атїс^ь іс^ь 123 відв.; ѡубѡ[а]в^ьс^ь т^ьмѡ ѡти 5; кар[ав]л^ь 28 відв.; може бутї, що туди треба віднести також ѡтгарє^ь (зам. ѡ ѡлгарє^ь) 54 відв.

Зазначимо ще дві похибки, які — бути може — мають звукове значіннє — для характеристики індивідуальної особливости переписувача: до^ь пєрто^ь (= Петров) 16 відв.; в^ьр^ьпє^ь (= вертеп) 98 відв.

В числі похибок подибуємо досить численні випадки написання одної букви замість другої, деколи під впливом слідуєчого самозвука або співзвука:

аще прїситї и в^ьж^ьдєт^ь ѡм^ь 41; л^ьжковѡ 18; в^ьнїїдє в^ьм^ь 116; жєдовє 185 відв.; нз^ьк^ьн^ьск^ь 92 відв.; в^ьв^ьз^ьржє л^ьк^ьп^ьк^ь д^ьв^ьк^ь 102 відв.; ѡп^ьп^ьп^ь 186; не в^ьз^ьл^ьа^ьтє нї єдина^ь ча пєв^ьд^ьк^ьтї 63; мнѡзїи жє рєз^ьк^ь (= ризи) сво^ь пєс^ьтил^ьоу 98 — м. б., в тїм випадку маємо вказівки на характер є?

Є похибки, які трудно пояснити:

дл^ьах^ь єм^ь пїтїє ѡсмір^ьно ѡ с^ьменє винѡ 110; и нап^ьадоша на х^ьрамнїж т^ьж и нап^ьадєс^ь 15 відв. (зам. нє... — повтореннє одного з попереднїх складів); ѡсє^ьт^ь н^ь 118; мїлостн х^ьѡш^ь ж^ь на ж^ьр^ьк^ь | в^ьк^ь 18 відв. — 19, але на к. 25 відв. правильно; аще ли^ь с^ьв^ь нє с^ьл^ьа^ька в^ьж^ьдєт^ь, чїм^ь ѡсоли^ьс^ь 94 відв.

При сїй нагодї покажемо випадки народньої етимологїї, яка мала вплив на вимову переписувачем слів і — на їх написаннє:

гѡл^ьгоф^ь н^ьжє єсть г^ьлємоє крайнєє м^ьк^ьстє 66 відв.; крайнєє м^ьк^ьс^ьтѡ 110; в^ь н^ьр^ьк^ьц^ьаємоє крайнєє м^ьк^ьс^ьтѡ 229; єлєктѡр^ь 219; здаєт^ь с^ья, тут треба застосувати також: гл^ь в^ь рєм^ьк^ь (= в Римі) сл^ьбїшан^ь в^ьст^ь 5.

Показавши досить численні похибки, не можна не сказати, щоби вони лишили ся в нашій пам'ятцї без поправок. Подекуди ми подибуємо поправки похибок, напр. іко тївїтї^ь 75, т поправлено на д; кидєх^ь 75, є попр. на к.

Одначе для характеристики рукопису і для історїї євангельського тексту мають без порівняння більший інтерес ті поправки, які є результатом редакторської праці. Наводимо всї ті місця, де пороблені редакторські поправки; при тїм — по лївїм боцї наводимо первісний текст, подаючи в скобках [] закресленнє, а по

правім — наводимо поправки цілих слів і додатки, також у скобках. Знаком √ означуємо те, що пропущене переписувачем і доповнене редактором.

Текст:	Поправки :
К. 5 відв. : ѿд'же сѣгдѣ в'к' [крѣшкѣ] ѿ мѣхъ дней...	[прѣжнѣ і ѿкриды]
К. 6 : рѣхъ ѿм'къ [порѣженіе] ѣхид'новѣ...	[исчадия]
К. 9 : пр[ѣ]йдеть... пр[о]йдеть...	[ѣ]
К. 9 відв. : дондеже всѣ √ бж'дѣхъ...	√ снѣ
— ѿ √ бѣчить...	√ на
— ѿще речеть вратѣхъ своѣмѣхъ [рѣжчи та] повинѣхъ ѣо сѣхъ мнѣхъ...	[рѣка]
К. 11 : ѿко слѣхъ [нѣхъ свѣхъ] сѣпѣть на зѣхъ...	[нѣхъ]
К. 11 відв. : жъ зѣхъ чнѣхъ...	<i>додамъ... цѣхъ.</i>
К. 12 : в'къ г'дѣ...	<i>дод. : ...н'къ.</i>
К. 24 відв. : прѣхъ [ша]	[ли]
К. 59 відв. : ...ѿ вс'к' стѣхъ ѿн'г'ли [ѣгдѣ ѿ] с'нѣхъ. тѣгда сѣдѣтъ [снѣ члѣчкѣхъ] на прѣтлѣхъ...	[] <i>закреслено.</i> [] <i>закреслено.</i>
— рѣхъ црѣхъ [вѣхъ] ѿдѣс'нѣхъ ѣгдѣ...	[сѣхъ]
— ѿ слѣженіѣхъ [всѣгдѣ] мнѣхъ	[] <i>закреслено.</i>
К. 60 : тѣгда рѣхъ [вѣхъ] ошюхъ ѣгдѣ...	[ѿ сѣхъ]
— в'къ ѿгнѣхъ в'к'хъ [гдѣ ѣсть оуготовннѣ] дѣхъ...	[бѣхъ]
К. 60 відв. : тѣгда ѿв'кѣхъ [в'къ црѣхъ] √ г'дѣ ѣдиномѣхъ [ѿ] снѣхъ, мѣхъ [тѣхъ] ѿ √ мнѣхъ [нѣ] сѣхъ творіхъ...	[ѿв'кѣхъ] √ ѿ [] <i>закресл.</i> [] <i>закресл. √ ѿ.</i>
— ѿ бѣхъ √	√ ѣго.
К. 114 : ѿже √ ѣгдѣ...	√ на
К. 132 відв. : ѿко в'къ ѿс'тинѣхъ : √ в'къ люхъ ѿ свѣхъ...	√ посѣхъ.

О скільки можна бачити з небагатьох випадків поправлювання тексту, коректор старався повернути назад пропуски, а де-не-де зблизити текст до традиційного слов'янського.

В зв'язку з тим спостереженням стоять також результати пізнання язика цієї копії євангелія. Вона не належить до числа пам'яток, що мають на меті дати читачеві текст „простою мовою“. Українцями тут — тільки випадкові появи, які вкрали ся до пам'ятки, як й інші похибки, — з недогляду і мабуть поспішності переписувача. Однак як раз отся випадковість, невмищене внесення українізмів переписувачом Євангелія в наслідок лихого знання мови — цінний факт для дослідника історії поступової українізації церковно-слов'янських пам'яток письменства.

Тепер ми розглянемо ортографію рукопису, а передовсім уживання *ъ, ѡ, ж і ѡ ꙗ ꙗ і є*.

Нема сумніву, що в нашій пам'ятці можна говорити тільки про ортографічне значіння тих букв, а не про фонетичне; про се говорять їх уживання переписувачом.

Так переписувач уживав дуже часто *ъ* замість *о* при плавних й інших співзвучках:

притрѣкаѣт'са 134; плѣды 6, в'лѣкѣ 210; лиѡс'трѣтѡѣ ѣк-реѣс'кѡиѣ ꙗꙗꙗꙗ ꙗꙗꙗꙗ 228 відв.; вѣ сѣбѣ 146 відв.; сѣбѣ 172 відв. і часто, тѣбѣ 227; вѣйній (= конни) 67 (bis.) 110, вѡињ (gen.), вѣйнійѣ 230; вѣмжѣ до вѣ йнжѡ чѣсть 229; дѣ (= до) 3, не дѣвѣлѣѣт 197 і т. д.

Однак поруч цього й подібного способу писання — є дуже багато випадків старої руської ортографії, які свідчать про правдивий характер вимови переписувача:

вѣс'торѣаѣще 76, рас'тѡр'гнѣт 128, хѡлмѣ 180, пад'ѣте на нѣ хѡл'мѣ и покрѣй'те на 180; столпѣ 100, прѣмол'чи 125; і крім жданої повноголосної форми — ѡбѡѣченѣ 72 відв. і ѡбол'ченѣ 72.

ъ при *р* уживається переписувачом замість *є*:

вѣ капрѣнаѡѣми 193 відв., ѡврѣши 4 відв., вѣрѣзисѣ 7, д'врѣ (-дверѣ) 209 відв., і поруч з тим — ѡстрѣмиѣѣ 72, на-чертанѣѣ 71 відв..

ъ уживається замість *ѣ* при плавних співзвучках:

жрѣѣлѣ 97 відв., 98 відв.; ѡ хѣлѣвѣ 7; ѡ чрѣслѣѣ 5 відв., вѣ чрѣвѣ (-чрѣвѣ) 3 і відв.

Один раз переписувач ужив *ъ* при плавних навіть замість *а*:

Мрѣфж 211 відв.

Разом з тим подибуємо такий спосіб писання — з повним пропуском глухого — де можна бачити не одну тільки орфографічну появу, але також й оригінальну відбитку звуків:

в'траа (заповідь) 101 відв., оумр'ла 82 відв.

Взагалі старинний глухий ь звучав у вимові переписчика як о: вє^о сон^к 109, (рядом: вє^о и снє^к 64, лю^{кх}ї їс'нє^клю^т'с^л 226 відв.); коанка^ку с^л 80.

Переписувач уникав ь, воліючи вживати ь; одначе деколи вживаєть ся ь:

корабл^ь 81, вгн^ь 17, — і тут таки:

штрок^ь 16 відв., в'л^{ьк}ь 210, нераскал^ь | тес^ь 48 відв., в-п^ьс^ь | ти 89, в д^ь | верій 69 відв., по йс^{ьт}'ни 124; здаєть ся — в тих останніх випадках ь вжите не тільки для заповнення рядка.

ь де не де замінено через є:

прел^ьст^ьл^ьт^ь 103, одначе поряд: лестец^ь 69, прел^ьст^ьл^ьт^ьє 101, прел^ьст^ьл^ьт^ьу 105, прел^ьст^ьнт^ь 103, 104, лести^ь 201 відв., прел^ьст^ьл^ьт^ьєс^ь 50; в^ьг^ьт^ьєст^ьк^ьо 95 відв. bis, 150 відв.

Один раз навіть під впливом наголоу на 1-шій складі, се є перейшло в и: такист^ьк^ьен^ь'но 71 відв., є з ь, замість сподіваного о з ь бачимо в отсих випадках:

с^ьс'ца 147 відв., стегн^ьї града 157, в^ь стегна^ь 11 відв., 12.

Чисте старинне є, часом замінюване глухим — в слові їз'ро 136 відв. — навіть замінене малим йорчиком.

Переходимо до вживання юсів. Юс великий Ж стрічаєть ся дуже часто й не все на місці: 1) деколи замінюючи ґ і о; 2) деколи знов — діфтоні, який розвинув ся з о:

1) Поряд з правильним писанням стрічаємо також неправильне: всжд^ж дышжцж 1, трж^жжают^ьс^ьл 151, не чж^жшй 14, г'рбж^ж 69 відв. (gen. sing.) чомж^ж 42 відв., 169; лвж 1, орж 1; нж 4 відв., 79 відв. і багато ин.; тжмж (-тому) 27.

2) вжжж, вж^т'нимаючи^ь 130.

Орфографічні заміни юсів, великого і малого, в рукопису зовсім звичайні:

жзык^ж 45; в^ь д^ьєвр^ь | в^ьгн^ьнж^ьл 149 відв. — 150; в^ьгннж^ьл 10, в^ь странж^ь галлійскж^ьл 5; в^ь ржкоу дєснж^ьл 67; кж^ьл м'здж^ь йм^ьлєтє 11 відв.; посл^ьк'нж^ьлєст^ь (nomin.) 69, — відки по руській манері з заміною ж—ю:

кром^ькшнюж 16 відв. і кром^ькшюж (асс.) 59.

Болгарсько-молдавська орфографія виявляєть ся також в уживанню ь зам. я:

вс'кко древо 6, вс'ккь 8, ѿ вс'кко^х гл'к 7, вс'ккж жю 8, і т. п.;

а також в браку йотації пр.:

с'а, іа 3; в'ол'шаа 51 відв., в'язка а (= в'язка ѿ) 8.

Переходимо до особливостей руських рукописів, які подибу-ють ся без ріжниць місцевости написання. До ряду таких загаль-них признаков відносять ся передовсім випадки повноголосу і властивого для них ужиття глухих при плавних.

Випадки першого повноголосу в нашій рукопису нечи-сленні:

Ўгородивѣ 48 відв., зап'орохж' 131 тер., с'б'роч'кж 130, на в'б'р'оні 11; деревіе 90, ѿтеревн^т 220 відв., с'тер'ежит'с'а (imperat.) 36, 102, 136, стережитес'а 36 відв., 103, ст'ере^жт'е 89 відв., 104, ст'ереж'це стражю 118, перест'авайте на ѿкрока^х ваши^х 121 відв.; полокаж' м'режа 125 відв.; взагалі форми старословянського типу з ра, ла, р'к, л'к — звичайні, навіть в новотворах з руським є за-мієць 'к, напр. п'осре'кж н^х 118.

До ряду випадків другого повноголосу (т. в поява па-разитного самовука при злуці глухого з плавним) можна зачи-слити такі:

п'олв^ч 229 відв., нап'ол'ни'с'а 157 відв., мол'н'н 56, в'к'л'с'єн 3 відв., довол'к'єт 21, д'умол'ч'аша 156, ѿ в'к'л'х'єв'ъ 4 відв., ѿ в'к'л'х'єв'єк'ъ ibid., на скороп'ію 146 відв., скороп'ію 143 відв.

Розумієть ся, не всі навіть із тих небогатьох написань мають звукове значіння повноголосних форм, а представляють чисту орто-графічну появу.

Замість загально-слов. dj — в нашій пам'ятці звичайно ж, рідко старо-слов. жд:

межи 40 відв., 54 відв., 94 відв., 440, 199 відв., 223, 218, і ново-твір — межди (ме^жд'и с'вою, 199 відв., 218 відв.), вожи 53 відв., 53, 34; преже 3, 38 відв., 148; ѿхожаше 119 відв., прохожаше 8, — поруч н'схо^ждаше 125; ражаємоє 116, рожейс'а 3 відв., порожен'а 27, ч'л'євк' р'в^жн'н'й ѿ д'а 189 відв., р'в^жн'н'й 83, пор'в^жн'н'я і'х'д'нов'а 121; нж'жю 157, нж'жници 24, в'жж'єт'с'а 192 (поруч — ж'а^жд'а 1 відв.), стража (particip.) 16, с'траж'юще пос'тра^жт'а 73, страж'єть 38 відв., рас'жж'ати 36, не ѿсжж'айте 130 відв., д'ж'т'в'ржж'юще 112 відв., пос'мражж'ю^т 12 відв.; пок'т'є 16, ви^ж 109, 232, ажж' (imperat.) 150 відв.; поруч з тим форми з жд, як напр. н'з^жд'єнж' 92, с'зжж'ю 63 відв. а т. инше.

Також характеристичною загальною рисою всіх староруських пам'яток являєть ся уживання genet. sing. прикметників на -ого, его

замість старослов. -аго, -аго; форми руського типу знаходимо й у нашому рукопису:

1) члѣчского 36 відв., 104, глѣмого 59 відв., вавилонского 3, малого 111, прѣчного 66 відв., прокаженного 60 відв., мнѡцѣнного 61, качаного 114 відв., живого 171 відв.; 2) завлаженного 40 відв., погнѣвшего іbid., грашущего 56 відв., немощного 59, чюжого 269 відв., йсв'ренегѡ 51 відв., вѣш'негѡ і нижнього 68.

Замість особових заіменників 2 особи і зворотного — переписувач уживав руські форми зі самозвуком о в основі:

тѡкѣ (dat. et locat.) 35, 37, 40 відв., 42, 59, 60 і відв., 62 відв. (ter.), 66 відв., 73, 75, 80 відв., 82 відв., 91 відв., 97 відв., 106 відв., 107, 114 і відв., 115 bis, 119 відв., 153, 176 и т. д. — трохи не систематично; к' тѡкѣ 91; совѣ 36 відв., 52 відв., 82, 85; вѣ совѣ 78, 91, 93, 94 відв., 105, 115 відв.; в совѣ 48, кѣ совѣ 49, в совѣ 92, 96 і т. п. — в цілім ряді випадків.

Наведемо ще випадки, які показують на якість шипячих співзвуків і ц. Ті співзвукки, судячи по способі написання, зберігають свого старинну м'якість; з огляду на велике число випадків такої м'яккоти трудно думати, щоби се був рис тільки ортографії переписувача, бо молдавська ортографія скорше вимагала би твердих шипячих. У нашім рукопису подибуємо:

— м'яке ж різного походження:

лобжю 63 відв., скājю 131 відв., стжжю сж 160 відв., вижю 90, йзвжю 228;

— м'яке ч:

чюѣте 89 відв., чюѣ 138, чюѣт 11 відв., ѡчюю 48 відв., плачюши сж 5, притчю 49 відв. і т. д.;

— м'яке ш:

прошю 48, шюма 174, чашю 45 відв., шюйцѣ 11 відв., шшюйю 59 відв., 60, ѡшюйю 67 відв.;

— м'яке ц:

кчїци — дуже часто, теѣцю 71 відв., смоковницю 47 відв., ѡцю 12 відв. і т. п.

Доторкнемо ще двох малих появ, які є властиві всім діалектам загально-руського язика; вставки і випадів співзвуків.

Вставку співзвуків у нашій пам'ятці подибуємо в отсех випадках:

в'зв'растж (dat.) 151, в'зк'растѣт 135, в'з'в'раст'ть 208 bis; стрѣтѣ 80 відв., й сѣтрѣтѣ (dor.) 69 відв., вѣ стрѣтѣніє 58 і т. и.

в написанню лазорь 212, лазорѣ 211 відв. й ін. — відголоски старинної руської ортографії і вимови.

Випадки *и* зам. *є* :

Уселѣ 126, 228 відв., матѣа глѣма (genet.) 18 відв.

Відворотні випадки, *є* замість *и* :

Истезати^с 58 відв., сътезатисѣ 89 відв. (є перероблено з *и*), стѣзѣте сѣ 92, истѣзѣющесѣ 91 відв., 92, 93; тежѣтелех 100 і тл- [жа]телех, тажателѣй іbid., потресеса 47, плащеницею 78 відв. М. 6. Сюда можна віднести також і такі способи написання (коли тільки воно не похибки) :

помѣилѣте 127, помѣшлѣше 115 відв., прецѣхж 167, ѡвчѣте (gen.) 26, вѣкме 116 відв.; можливо, що в тих останніх випадках — вмисні або невмисні сербізми — розуміється, ортографічні. Цікавий також випадок з тої самої категорії заміни *и* через *є* :

цаенѣ кроки 65 відв. — де *а* очевидно перероблено на *є*; можливо, що переписувач хотів виразити середній звук або — хитався в його переданню.

Випадки *и* замість сподіваного *є* :

жнѣзными 137, вѣземлиши' 210 відв., пан'тиѣкімох 237 відв., вѣдѣти же ѣ чреслѣ ваша припоѣсѣна 151 відв. М. 6. — коли се не помилка — галелѣйне 153 відв.

Відворотні випадки, *є* замість *и* :

на храменѣ 127, вѣйстен'нж 65, 68 відв., 100 відв., 111, 99 відв., истеннж 222 відв. і т. п., истенно 70, истенною 192 відв. и др., вѣ истен'нѣ 161, по истен'ни 113, ѡ истен'ни 227 і бог. ін.; поруч сього истин'нж 72, истинень еси 100 відв.

Випадки *ы* замість *о*, *а* — характеристичний рис сильно акаючих говірок :

сѣвыкѣнитисѣ 3, вѣзѣл'ка 47 відв. Випадки *а* замість *ы* в суфф. -ыва- : подкапаваются 13, йсказавати 37.

Поруч із семи рисами ортографії, які говорять про говір перепищика — подibuємо й такі, які вказують на якесь відношення рукопису (бути може — його оригіналу) до Пскова.

Маємо на думці заміну *с—ш*: мѣс'ца г'нѣ 216, аще не вѣржѣ ѣши како вѣдѣрѣй ѣврах вѣ^с кѣ^с сѣмѣни...¹⁾ 113 відв.

2) Заміна *з—ж*: жнжджціи 100 відв. — коли тільки тут не випадкове повторення слідуєчого співзвучка.

¹⁾ Коли тільки не треба бачити тут похибку із „вѣржѣни“.

Риси, які властиві й білоруській й українській мові, а які найшли відбиток в ортографії нашого переписувача, досить численні.

Перший — заміна γ і ν , як результат повстання білябіяльного ν — показується в масі випадків, правда — досить одноманітних:

γ замість ν : $\delta\gamma\lambda\tilde{\nu}$ ω тробча 4 відв., $\delta\gamma\lambda\tilde{\nu}$ $\nu\tilde{\nu}$ 59, $\delta\gamma$ то¹ ча⁰ 171, $\delta\gamma$ ланитж 64 відв., о $\tilde{\nu}$ л $\tilde{\nu}$ жити н $\tilde{\nu}$ в кор'навж 65 відв., $\delta\tilde{\nu}$ ложив'шю в ср $\tilde{\nu}$ це 217; $\tilde{\nu}$ т $\tilde{\nu}$ л $\tilde{\nu}$ $\nu\tilde{\nu}$ л $\tilde{\nu}$ $\delta\gamma$ д $\tilde{\nu}$ ва 132 відв., $\delta\tilde{\nu}$ хо $\tilde{\nu}$ мо (part. pass.) в него 87 відв., не $\delta\tilde{\nu}$ нийдж $\tilde{\nu}$ 166.

2) Появу ν замість γ бачимо в написаннях:

в него 77 відв., прос $\tilde{\nu}$ л $\tilde{\nu}$ в не $\tilde{\nu}$ о 191 відв., в'нас $\tilde{\nu}$ 83, в тебе 130, в'ничнжа $\tilde{\nu}$ юче 165, $\tilde{\nu}$ внич $\tilde{\nu}$ жень 92, $\tilde{\nu}$ вл $\tilde{\nu}$ $\nu\tilde{\nu}$ 'тр $\tilde{\nu}$ ж 86, $\delta\tilde{\nu}$ числ $\tilde{\nu}$ в $\tilde{\nu}$ іс $\tilde{\nu}$ а 68 відв., в'м $\tilde{\nu}$ рт $\tilde{\nu}$ ї 106 відв., в $\tilde{\nu}$ нн $\tilde{\nu}$ н $\tilde{\nu}$ 132, в $\tilde{\nu}$ дари $\tilde{\nu}$ (і — $\delta\tilde{\nu}$ -дари) 177; в $\tilde{\nu}$ с $\tilde{\nu}$ $\tilde{\nu}$ же чтж $\tilde{\nu}$ м $\tilde{\nu}$ в'ча $\tilde{\nu}$ ен $\tilde{\nu}$ ї $\tilde{\nu}$ заповедн члвч $\tilde{\nu}$ к $\tilde{\nu}$ ї $\tilde{\nu}$ 87; число випадків переходу γ в ν в словах — учитель, учити, ученик і т. п. — дуже велике:

в $\tilde{\nu}$ нк $\tilde{\nu}$ 50 відв., 86 відв., 71, 198 і др.; в $\tilde{\nu}$ нка 186 відв., в $\tilde{\nu}$ нці 35 і відв., 36, 38, 38 відв. bis, 39 bis, 47 відв., 48, 54 відв. bis, 61, 61 відв. bis, 62 відв., 64, 69, 70 bis, 75 відв. bis, 76, 78 відв., 82 і відв., 84 відв., 86 відв., 87 відв., 89 і відв., 90, 93, 95 і відв., 98 відв., 105 відв., 132 відв. 191, 188 і відв., 198, 221, 225 відв. і т. п.; в $\tilde{\nu}$ нк $\tilde{\nu}$ (gen. pl.) 46 відв., ω в $\tilde{\nu}$ нк $\tilde{\nu}$ 97 відв., в $\tilde{\nu}$ нк $\tilde{\nu}$ (accus.) 45, 61 відв., 75 відв. bis, 76 відв., 80 bis, 83, 85 відв., 93, 96 відв., 102 відв. і бачимо інших; оба на $\tilde{\nu}$ в $\tilde{\nu}$ нк $\tilde{\nu}$ (acc.) 35 відв.; в $\tilde{\nu}$ нк $\tilde{\nu}$ 98; в $\tilde{\nu}$ нк $\tilde{\nu}$ 36 відв.; в $\tilde{\nu}$ нк $\tilde{\nu}$ ами (abl.), 61 відв., с $\tilde{\nu}$ 'чнк $\tilde{\nu}$ ї 90 відв. bis, 88 відв., 79, 91 відв.; в $\tilde{\nu}$ нк $\tilde{\nu}$ (dat. pl.) 37 і відв., 38 відв., 52, 56 відв., 57, 60 відв., 62 і відв., 63 bis, 69 відв. bis, 75 відв., 77, 89, 90 відв. ter, 92 bis, 103 і т. д.; в $\tilde{\nu}$ ч $\tilde{\nu}$ тель 61 відв., 103, в $\tilde{\nu}$ ч $\tilde{\nu}$ т $\tilde{\nu}$ 105 відв., в $\tilde{\nu}$ ч $\tilde{\nu}$ тель 39 відв., в $\tilde{\nu}$ ч $\tilde{\nu}$ л' 52 відв., в $\tilde{\nu}$ ч $\tilde{\nu}$ тел $\tilde{\nu}$ 82 відв., в $\tilde{\nu}$ ч $\tilde{\nu}$ лл 132, в $\tilde{\nu}$ ч $\tilde{\nu}$ тлю (voc.) 80, 144 відв., 148 відв., 231 відв., дуже часто; в $\tilde{\nu}$ ч $\tilde{\nu}$ телю (voc.) 50 відв., 51 і відв., 92, 95, 97 відв., 93 відв., 100 відв., 101 bis, 102 відв. і т. д.; в $\tilde{\nu}$ ч $\tilde{\nu}$ ан (nom. pl.) 52 відв., в $\tilde{\nu}$ ч $\tilde{\nu}$ тел' 120 відв.; н $\tilde{\nu}$ 'к $\tilde{\nu}$ в $\tilde{\nu}$ нк $\tilde{\nu}$ на $\tilde{\nu}$ в'ч $\tilde{\nu}$ ител $\tilde{\nu}$ свон $\tilde{\nu}$ 130 відв.; в $\tilde{\nu}$ ч $\tilde{\nu}$ ити 78 bis, 83, 85, 90, 128 відв.; в $\tilde{\nu}$ чиши 50 відв., в $\tilde{\nu}$ чиш $\tilde{\nu}$ 100 відв.; в $\tilde{\nu}$ ч $\tilde{\nu}$ а $\tilde{\nu}$ 64, в $\tilde{\nu}$ ч $\tilde{\nu}$ аше 48, в $\tilde{\nu}$ ч $\tilde{\nu}$ аше 73, 78, 83, 93, 94 відв., 98 відв., 102, 123 відв., 125 відв., 201; в $\tilde{\nu}$ ч $\tilde{\nu}$ ил $\tilde{\nu}$ $\tilde{\nu}$ си 155, в $\tilde{\nu}$ ч $\tilde{\nu}$ ил $\tilde{\nu}$ $\tilde{\nu}$ сте 155; в $\tilde{\nu}$ ч $\tilde{\nu}$ а 73, 107 відв., 124 відв., 126 відв., 200, 202, в $\tilde{\nu}$ ч $\tilde{\nu}$ аще 70 відв.; нав'ч $\tilde{\nu}$ и 145 відв., навч $\tilde{\nu}$ ите 70 відв., навч $\tilde{\nu}$ итес $\tilde{\nu}$ л 56 відв., 104 відв., навч $\tilde{\nu}$ айте с $\tilde{\nu}$ л, навч $\tilde{\nu}$ ит' 150, 220 відв., навч $\tilde{\nu}$ иша 86, нав'ч $\tilde{\nu}$ на $\tilde{\nu}$ с $\tilde{\nu}$ л 114, нав'ч $\tilde{\nu}$ ен $\tilde{\nu}$ ї 70; не в'ч $\tilde{\nu}$ ив' с $\tilde{\nu}$ л 201 відв.; повч $\tilde{\nu}$ айт $\tilde{\nu}$ е 173 відв., повч $\tilde{\nu}$ айте с $\tilde{\nu}$ л 103 відв.; в $\tilde{\nu}$ ч $\tilde{\nu}$ ен $\tilde{\nu}$ ї 73 відв.,

201 відв., ѡ вченїи 73, 51 відв., 99, 124 відв.; вь вчїній 78, ѡ в'че-
нїа 36 відв., вьсжже чтоу^х ма в'чаще вчєнїа 34; законѡвчїте^х 51
відв., законѡвчїтелїе 126 відв.

3) На ґрунті змішання і черговання (ортографїчного і фоне-
тичного) ґ і к повстали форми приїменика ґв, що мають місце
в нашій пам'ятці в таких випадках:

ѡвєъ с'нѣ 66 відв., єжк ви^хсте ѡвєъ ѡца кашє^х 205 відв.

Перехід твердого л на ґ в живій мові переписувача потягнув
за собою свого роду реакцію: переписувач, контролюючи себе, мн-
моволї, з надзвичайної щирости писав л там, де повинно бути к (ґ).
Такі випадки:

ѡстави^хше 53 відв., ѡста^хвил^хше м'режа своа н по не^х їдоша
73, ѡста^хвил^хше ѡца своє^х... ѡ по не^х їдоша 73, ѡстави^хше за-
новк^х вжїа ѡ дрѣжите преданїа своа ѡ вчєнїа 87, ѡ ставил^хше
їго ѡ ѡидоша 100 відв., ѡ не ѡстави^хша с'кмени 101, ѡста^хвил^хше
є | вс'к ѡ к'жашє 107 відв.—108, ѡ стави^хше вса ѡ вса'кѣа їго
їдоша 126 і відв., (разкойники) сьв'лекше їго и їаз'вїи вьзлѡ^хша
на^х ѡ ѡидоша ѡ ставил^хше їго єлє жїва вїїк'ша 144 відв., ѡ
стави^хше їго 51, пристѣпил^хше ѡ вьз'ложина 63 відв., ѡ мнѡг^х
їл'же^хсви^хтелє^х пристѣпил^хши^х ѡ не ѡвер'тѡша 64, при^хступил^хши^х
дѡд | н^хжи сви^хтелї ѡ р'кша 64 і відв., пристѣпил^хше стоѣїїи
ѡ р'кша 65, ѡни^х пристѣпил^хше ѡ їста сѣ за нѡзи 70, пристѣ-
пил^хше к не^хмѣ вчїнци їго глїюще 85, аїє пристѣпил^хше к не^хмѣ ѡ
глїа їмѣ 107 відв., пристѣпил^хше ѡ вьз'вигоша їго 136 відв.,
пристѣпил^хше сьзл^х ѡ коснѣ сѣ 137; їзвавил^хши^хсѣ 117 відв.,
ѡ спї^хвил^хши^х в'кѣ ѡни^х ѡлж'чи^х 172, мо'се ѡ їлїа ївил^хше вь
сїл'кѣ 140 відв.

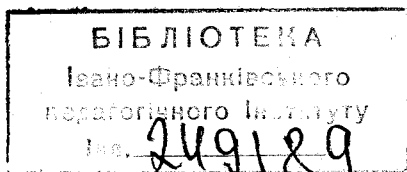
Вважаємо ще на перехід є в о після м'якого шипячого перед
твердим слїдуючим співзвучком:

глїюцѡмѣ 28 відв., їн'шѡмѣ 158, пришѡ^х 202 відв., 222, їз'-
шѡ^х 224; чоґо 43 відв., 96 відв., ничоґо 47 відв., ничоґѡ^х 130 відв.,
чѡмѣ 42 відв., 169; нн ѡ чѡмѡ^х 50 відв., в чѡ^х 158; товарин^х
шѡ^х 126.

Р в говорі переписувача звучало твердо — прикмета спільна
також Українцям і Білорусам:

црѣ 3 відв., 59 відв., 157 відв., 180 відв., 181, 187 відв., 215,
пастырѣ 59 відв., мѣ'тар же 48 відв., врѣтоґрадѣрѣ 231 відв.,
сждѣрѣ *ibid. bis.*

Одначе можливо, що мавмо тут справу з молдавською орто-
графїєю, як і в слові черкѣ 13 і черкѣ *ibid.* Се останнє видасть ся

Як вимавляло ся г в говорі переписувача? — На підставі писання:

Дрлг'мж (bis) 158 відв. і поруч — дрлхъ^х ibid., раз'н'квасл 50 — можна думати, що воно звучало як лат. h.

Останньою рисою нашої пам'ятки, властивою в однаковій мірі українським і білоруським говіркам — є помішання приіменників изъ і съ; при тім в нашій пам'ятці подибуємо виключно из-, ис- замість съ; крім того в деяких випадках слова, які починають ся від с зі слідующим співзвукком — дістають тут початкове и, неначе-б зачиняли ся від приіменника:

ис ни^х 86, 90, 127 відв., 134 відв., 136 відв., 212 і т. д.; из ни^х 130; ис нѣю 116 відв., идаше ис' нимѣ 132, 182 bis, 183, 224 відв., 226 і відв.; ис нами 183; азъ ис вами ісми 70 відв., ис вами 179; ис' тóкою 62 відв., 212, 232 відв., гѣ ис тóкою 115 відв., ис' тóкою в'мѣртї 106 відв., и° сѣкою 120; нсѣ | кажи намъ 34 і відв.; ісказати 37, ісказа 118 відв., 121, е° ісказіамò 82 відв., ісказоваше 173, и°казаше ibid.; дъ іскончанїа в'кка 70 відв., сїа іско^чквѣт'сѣ 103, іс'конча 131 відв., ісмир'сѣ 121, 156 відв., ісмир'ма° 156 відв., ісміси 153 відв., ізыш'ансѣ 85, іст'жанїа 95 відв., да не^крoкaв'шїи іспїсѣт'сѣ 135 відв.

Такі — загальні риси. Тепер перейдемо до таких способів писання, яких поява залежить тільки від переписувача-Українця; взагалі, сї способи писання, взяті разом, можуть дати підставу для погляду на історію нашої пам'ятки.

В рукопису, який ми обговорюємо, є передовеїм дуже багато випадків помішання и й ѣ, т. є таких, де замість старинного ꙗ стоїть и, і навпаки. Такого роду помішання може бути властивим як українським, так і північноруському діалекту. Деякі випадки появи ꙗ (яке чергуєть ся з є) замість сподіваного и могли би в нашій пам'ятці також знайти собі пояснення з ослаблення ненаголошеного самозвука, звичайного в південно — великоруських діалектах (аканне), тим більш, що деякі способи писання вказують на те, що се аканне не було чужим вимові переписувача. Одначе, як бачимо зараз, орфографічне и появляєть ся замість ꙗ і навпаки — ꙗ зам. и — далеко не все в ненаголошених складах; така заміна звичайна і в складах із наголосом. До того й інші особливости мови переписувача, які відбили ся поруч з заміною ꙗ/и, вказують не на південний або північний діалект руського язика, а на один із українських.

Наведемо найперш випадки появи и замість ꙗ в корінних складах, відтак суфіксах й окінченнях слів.

1) никъй 73, 92, нѣкъй 43, никѣй 48 відв. bis, 92, никъй 38 відв., 51 відв., 58, 95, 99 відв., 114, 144 відв., 148, 165 відв. и т. д. дуже часто; нѣкъй 134, нѣкаа жена 81 відв., нѣкаа 145, нѣкаа 150 и т. д., нѣкоѣго 93 відв., нѣкоѣма 134, нѣкоѣма 131 відв., нѣкоѣма 110, нѣкоѣма 40 відв., ѿ никѣх 139, нѣк'торѣй 144 відв., нѣчто 45 відв., ници 70, 71 відв., 105, 108 відв., 111, 113 і відв., 140 відв., 146 відв., 200 відв., 207 відв., ници 74 відв., ници 215, 218 відв., ници 153 і т. інше систематично; ници^ж 98, 68, 128 відв., сѣмѣ 168 відв., сѣмѣ 157; вѣвѣ 98, пѣте^ж (і пѣте^ж 178; заповѣ^ж вѣси 95 відв., нѣ вѣсте ли 120 відв., ісѣ же вѣдѣй... 141 відв., нѣ вѣдѣ^ж (= нѣ вѣдѣ^ж) 170, свѣвѣше 127, ѿтѣшенѣ 122, ѿтѣшѣтелѣ 222 і відв., раз'рѣши 36, нѣк'тѣже смѣвѣ к тѣмѣ вѣпросѣти є^ж 102; по^жвѣмѣ йлѣ-трѣма мѣро^ж 188, вѣ^жнѣ мѣрѣ мѣрѣте вѣ^жмѣрѣса ва^ж 14, вѣ^жмирѣ са 130 відв., лицѣмири 36, 50 відв., 52 відв. bis, 53, 53 відв. bis, 54, лицѣмѣри 148 відв., 149 відв., 153, лицѣмѣри 11 відв. (поруч — лицѣмѣри 12 і т. п.), лицѣмире (вос.) 131, 154, ѿ ва^ж лицѣмире^ж 86 відв., лецѣмири 54; йде іс... сквѣзѣ сѣнѣ 25, сквѣзи сѣнѣ 76; рѣка цѣла 26, исили 35, 38, 46 і т. п. часто; при сѣвичѣ 108, свѣтѣнѣкѣ 78, свѣтѣли^ж 148, свѣтѣника 136, свѣтилѣници 151 відв., слипѣй (pl.) 53 відв., слипѣй 53 ter, ѿвѣчѣса 13 відв., вѣли^жникѣ 91 відв., вѣ^жлизе 167 відв., прицахѣ 95, запрѣти 17 відв., запрѣти (aor.) 37, 88 відв., 90 відв.; — запрѣти *ibid.*; ѿ вѣзаѣли кнѣзи вѣсѣвѣсти^ж йзгони^ж вѣси 146 відв., послѣдѣ 48 відв., дрѣжахѣ єго давѣ не вѣжалѣ ѿ ни^ж 125 відв., прозрѣстѣса 46, прижѣвѣши (-прѣ...) 145, припо^жсѣна 151 відв., прилази 209, прикрати^ж і прик'ратѣтѣ^ж 104, поко^жликатѣ са 131 відв., коливѣма 133. Проте останнѣ випадки: вѣзаѣли, вѣжалѣ, послѣдѣ — можна пояснювати не як українською переміною *к* в *й*, але як наслідок білоруського ляннѣя.

2) И замість *к* подибуєть ся в суфіксах й окінченнях в таких випадках :

свидѣтель 41 (gen. pl.), свѣдѣтелство 16 і свидѣтелство 185 і т. п., свѣдѣтелства 34 відв., свѣдѣтелствѣ 108, свѣдѣтелствѣжѣй 43 відв., свѣдѣтелствѣжѣте 54, вѣдити (inf.) 50, 54 відв., 69 відв., вѣдѣти 64; вѣдѣти, вѣдѣте і вѣдѣша 144, вѣдѣ 141 відв., вѣди (aor.) 75, вѣдѣхомѣ 59 відв., вѣдѣхѣмѣ 60 відв., 93 відв., вѣдѣша 120 відв., вѣдиша 141, вѣдѣвѣ 92; вѣдѣвѣше 75 відв., вѣдѣвѣше 68 відв., 70; невѣдити 119, невѣдиша 38, оуви^жвѣше 114 відв., скжѣл^жниче 65 відв., на сѣлѣ скжѣл^жлиничи 66, не ѿскжѣлѣмо 151 відв., замѣрѣвѣши 119 відв., йдѣхѣмѣ 166 відв., вѣдѣти 97, вѣдѣюще 118, ѿкаменѣло сѣце и^ж 76 відв., ѿкаменѣло є^ж сѣце и^ж 216 відв., рлѣ-

миїте 173 відв., двѣ рѣци 40, нози 134 bis і відв. — bis, 135, 183 відв., 184; рѣци (dual.) 43, 50, 107, 90 (і рѣцѣ) 183 відв., 184, двѣ рѣци 94, в рѣци 63 і відв., 66 відв., 93; дві шци (acc.) 40, двѣ рыбѣ і двѣ рыби 85 відв., шкѣ рыби 139 відв., двѣ ризи 121 відв., пшѣ крыли 155 відв., ш вѣзаоули 141, ко калѣи арухи-решки 64, калѣи 226, къ ѡни 226, въ мри 71, 175, 207, 224 відв. bis, 225, въ вѣсемь мри 61, 103 відв., въ свѣти 149 відв., ш свѣти 175, при ѡвѣѣфари 76, не ш хлѣби ѣдиншѣ 123, по хлѣби 218, въ закони 144 відв., 222, прѣжпни 101 відв., при врезі 232 відв., въ пшѣвизи 177, въ Рини 71, ш нарошѣ 70, ш часі 104 відв., въ пок'рові 148, ш Іакови 97, в Ѣгги п'ти 71, по всей страни 123 відв., 132 відв., въ всей страні, къ полж ден'ноі страни 71, вѣтры ...шпрѣшася храмини той 15 відв., члвчтишѣ 166 відв., въ грашѣ ір'алмѣстишѣ 184, грѣшнійше 153 відв., добрийшеі 37, длѣжнійшен 153 відв., ѡрад'ній 149 відв. bis; ѡудові 43 відв., поруч — ѡудовіе рещі 75, ѡудовіе 127; по малижь времешѣ 65, въмашѣ 223 bis (і — въмалѣ), вѣ скорі (adv.) 93 відв., пшѣдишѣ вѣв'шю 68 відв., квшю позди 111 відв., 198; сквози 93, 96, 98 відв., 127, 128, 135; аві 13 (adverb.), досѣли 188 (і дѣсѣлѣ 195) ѡсели 54 відв., 64 відв., 177 відв., 204; ѡтѡли 41, ѡтоли 37; доколи 39, 92 відв. bis, ѡнели же 92 відв., кромі 155 відв., шпослй же 48 відв., вѣкж'пи 161 відв., вѣкжпи 157, 193, на кончини 72 відв., къ книзи 172, къ Мар'фи 212, въ слави 59 відв., 157, 140 відв., прикоснжася ризи 82, къ дві 115 відв., к виѣсайди 58 відв., при ѣзері 125 відв., въ чрѣви 116 bis, 115 відв., 119; на мѣсти 195, 197 відв., 211 відв., на мѣсти сѣти 55 відв., на нишних мѣсти 156 відв., на мѣстишѣ нікошѣ 145 відв., въ силі дѣхов'ноі 123 відв., въ мнози 161, ш мшзишѣ слѣжѣ 144, 145 відв., по мнѣзишѣ 159, въ сжрѡви дрѣви... сжси 180, на мѣстѣ равни 129, мни (dat.) відв., за двѣсти пѣназей 85, повелі (aor.) 41 відв., 69, 74 відв., 84 відв., 85 відв., 94 відв., 167; повѣли 137 bis, види (aor.) 44 відв., прозрі 97 відв., 167, 208, възри (aor.) 85 відв.; елишѣстій (dat.) 46 відв., к горѣ ілішнѣстій 97 відв., 167, на горѣ ілешѣсти 103, въ пжчинѣ морестій 40, въ шдѣшѣ славній і пшцишѣ 133.

В дальших двох випадках маємо перехід *ѣ* в *и*, при чім останнє орфографічно перемішувало ся з *ы* після повстання середнього *и*; в результаті — неймовірні фонетичні форми:

слыпы 53 відв., по всей вселеншій 55 відв., къ горѣ нарѣцаімы 168 відв.

ѣ замість сподіваного *и* подибуєть в нашій памяті в досить великім числі випадків, а то — в корені:

нѣщїи 129 відв., 130, нѣщїи^ж 161 відв., нѣщїем^ж 161 відв., дай нѣщїи^ж 43 відв., 214 відв., 218 відв.; нѣщїи^ж 61, 95 відв., 105, 124 і — нїщїи^ж 161 і т. п.; нѣщїам^ж 61, нѣщїам^ж 156 відв., 157, нѣщїамъ 214 відв., 218 відв., нѣщїа 105; на лѣщїи своє^ж 62 відв., дѣк-лажъ сѧ 77, завѣстїи ра^жх 66, 109 відв., крѣнь сѣл^жны^ж 151 (ib. — крїнь), вѣ чрѣвѣ кѣтовѣ 27 відв., низрѣн^жлї 124 відв., прѣлѣ^жно 179 (помилка?); нарѣцаше^ж 71, нарѣцаѣмоѣ 229, нарѣцаѣма^ж 145, нарѣцаѣ^ж 52, 172 відв., — і поруч нарицаѣ^ж 52, нарѣцаѣмо^жж 62 відв.

Особливо часто появляеть ся ꙗк замість н в окінченнях, а то — в помін. plur. муж. роду і ототожнених з ним відмінках:

члѣвцѣ 36 відв., 90 відв., 118 відв., 130 bis, 148 відв., 190; старцѣ 66, съ старцѣ 70, аплѣ ховѣ 84, 162 відв., 139; царѣ 39 відв.; Щцѣ вѧши 130, 142, 149, съ Щцѣ нашими^ж 117 відв.; ѡпрѣсноцѣ 105, прорѣцѣ ѡ црѣк 144, мытарѣ 121 відв., мытарѣ 133 відв., съ мытарѣ ѡ грѣш^жнїкы 127 відв.; три мѡцѣ 116, сребролювцѣ 161, пастырѣ 118 (і пастырїѣ 118 відв.), ѡбл рыбарѣ 73, вѣнцѣ 128 (і др.), вѣт есте 211, слѣзѣ 124, грѣсѣ 127, 134 відв. і грѣсѣ 74 відв., 75, 78 відв., 127, 134 відв.; дѣк 77, 144; всѣ родѣ 116, гровѣ 149, равѣ 163, сѣбероу^жсѧ ѡрлѣ 56, ѡрлѣ 164 відв., ѣлицѣ 77, в вѣтѣк (асс. pl.), вѣтѣкѣ велїе 80.

В інших відмінках бачимо ту саму заміну н на ꙗк:

въ свїнѣѧ 137, въ свїнѣ 137 (асс.); въ лувѣк моѣй 221 ter, ѡ родїи^жны женѣ бра^ж свѡѣ^ж 122, кесаревѣ (dat.) 51, съ нѣсѣ 48, 56, 104, на нѣсѣ 70 відв., 145 відв., въ законѣ гнѣ 119, ѡ всако^ж вєсѣ 126 відв., въ вєсѣ 90, ра^жвѣй словєсѣ 42 відв. (поруч — словєси), на оутрѣй 14, храмѣнїи^ж (dat.) 131 відв. і въ храмѣнѣ 136 відв., сандалѣ 83 відв., въ ѡлекса^ждрѣ 71, асѣрѣїѡ 118, кжстодѣю (abl.) 69, ѡ кжстодѣи 70, кжстодѣю (асс.) 69, оу^жснѣїань 72; прѣ лїцє^ж гнѣ^ж 117 відв., при кжпѣнїи^ж 172, сѣта 154 відв., напжстѣша 66 відв., въ црѣт^жсѧ въ домѣ іаковлѣ 115 відв., въ вѣфанїи 60 відв., вифанѣю 97 відв., повелѣ (imperat.) 17 відв., прострѣ (imperat.) 76 відв., възопѣше 106 відв., мѣрѣте (praes.) 78 відв., имѣше ѣго (imperat.) 107 відв., лѣвѣ^ж 122, лѣвѣю 127 відв., йвєскїи (gen.) 83, при ѣлѣскїи прорѣк 124 відв., хєровѣ^ж 71 відв., їрѣху^ж 144 відв., месѣ^ж 192 відв., и^жбрѣтоху^ж месѣю 177, магдалинѣ (nom.) 61 — поруч і магдалинїи 69 відв.

Як звїсно, характеристичним признаком старих українських памяток мови є бїльше або менше число випадкїв, що передають дїфтонги, що повстали в складї, перед складом, якїй втратив ꙗ, в

й и. Сі діфтонги з о й є передають ся звичайно: 1) через у (оу, 8, ж), ю; те саме бачимо також у нашій пам'ятці, хоч і в малим числі прикладів, а то:

оучи^нкж^н 184 відв., оучж^н ів., тж^лко (-только) 32 відв., єдина нж^нмєт'са 56; вж^нко 127; й ѿ вж^тнимаюци^н оу тєє что є^о твоє й не тж^нжиса із нн^н 130; в^н држж^н 126 (м. б. помилка); аще в^н в^ндалл^н домж в^ндкн в^нкж^н стражю ноци тат^н прїндєтє стєрю^н (= стеріг) й оуко в^н н не д^нв^н п^нкоп^нбєати д^нмж своєг^н 55.

2) через **к**, а то:

рєм^нк^н 72 відв., р^нк^нк^н 122, кам^нк^н 162 відв.; але поруч з тим: камен^н 7, камен^нє рас'падєса 68, кáмєна 176 відв. (gen. sing.).

До категорії випадків переходу **є** в **к** (-діфт.) і далше в **і** належить написанне „х^нк^нк^н прє^нложиніє сн^нєст^н 25 відв., де нове **к** передано переписувачом через **и**, відповідно новому своєму звуковому значінню.

Слідом за з'идентифікованнем **к** й **і** і далшим характеристичним українським признаком мови переписувача нашого рукопису є поява самозвука перед плавними **р** і **л** з початку, правдоподібно, як наслідок повсталого плавного самозвука **г** і **л**; сї випадки, хоч й однородні, одначе досить численні:

1) **л** > **нл**: твор^нлж^н нл'жю 130, єг^нд^нл гл^нєт нл'жю 206, в^нстанж^н нл'жн пророци 55, нл'жн пр^нороци 56, нл'жн х^нк^н й лжн пр^норці 104, нл'жн х^нк^н 56, нска^нч^н нл'жн свн^нтєльсьт'ва 64, мнзій в^н нл'жн свн^нтєствєва^нч^н и правдивого свн^нтєствєва не в^нмло 108 bis.

2) **р** > **нр**: аз^н в^нмь нр'кж 48, аз^н нр'кж в^на^н 99 відв., нр'ци 55, 103, 123, 132, 134, 134 відв., 145 відв., 150 відв., 170; й нр'ци н^н 231 відв., нр'ц'к^нтє 49 відв., нр'ц'к^нтє 155 відв., 169.

Характер важніших признаків говора переписувача виходить ясним із тих небогатых даних. Додамо ще декілька помічень над дрібними фонетичними появами, які відбили ся в ортографії нашої пам'ятки.

1) Переставка співзвуків:

притча 30 й ін. — поруч: прїчтамн 28 відв.

2) Асиміляція свистячих і шиплячих співзвуків:

встраш^нши 141 відв., нс' с'ч'рєва 114 відв., з'м'к'а нзца^на 54, нж'женж^н 8 відв.

3) Перехід **ск** в **шч**:

д^нциню 117, д^нцк^н 188 відв.

4) Перехід с҃х в ск: па'кка, па'ккы 214 і др. поруч — пас҃хы 201,

5) Випад в: прѣтѣорѣ 227 і відв.

6) Відпад початкового н:

оу' гемонѣ 70; пре' г'кмонш', гемонь, гемонж 66.

7) Свогого роду випадок дісіміляції: к риз'к вет'цей 75.

8) Ледви чи не помилкою видаєть ся нам написанне: іако ѿ оу' з о оу'сть 46 відв.

Всі різнородні риси фонетичних наслоїв в мові нашої пам'ятки виявляють ся в ряді власних і чужих слів, які в ньому подибують ся. Наводимо сі імена як матеріал для характеристики мови переписувачів XV—XVI вв., які тільки з трудом давали собі раду з чужими комбінаціями звуків.

Инфиногена (gen.) 237 відв., афре'рономь йс҃ходить 34 відв., вар'темей сл'кпый 97, кал'ф'ром'ка" 129, ва'ф'ромем 237, 238, мальдром'ка (acc. sing.) 77, галелейскый 115 відв., Галележ 118, Гепсиманіа" 106 відв., Де'иин'а 235, Де'иана 237 відв., Кі'с'тантн" 237, Ларин'на 235 відв., Логвина 235 відв., Марко 71, Мал'фь 226. Мр'іе (voc.) 231 відв., Мр'и 237, Ё'каккыа 235 відв., Ё'лєзай дровж 110, Ё'наніа 235, Ё'нодріа 237, Петрови (dat.) 62, въ Сар'фетж' (-Сарепту) 124 відв., къ Фили'филж' (-Феофилу) 113, къ гемонж' Фистж' 113, Фомж 77 відв., Фадде'а" ів., Филипе (voc.) 219 відв., Фрола 238.

Тепер звернемо ся до морфології і, не описуючи подрібно всіх форм, не представляючи повної деклінації й конюгації обговорюваної пам'ятки, зазначимо тільки ті відклони від звичайного церковно-слов'янського языка XV—XVI в. руської редакції, характеристичні для нашої пам'ятки.

В області деклінації подибуємо:

nominat. pl. замінений accusativ'ом:

в'чнкы 45, в'чнкн 98, грєси 18 й грєхы 18 відв., ч'тѣы ё'сте 221.

В genet. sing. імен мужеського роду — перехід у деклінацію інших пнів, а то пень на -и:

ѡ'г'ню (genit.) 53, врат'ѡв'ъ 162, р'аз'ѡв'ъ 162 відв., врачев'ъ 82.

Основа на і перейшла в м'яке скло неніе основ на а': путь — сь пж'т'а" 145, пж'тіѡ 171; пж'тіѡ вж'ію в'читіи 100 відв., пж'т'ю в'нстиннж в'чиши 50 відв., на пж'т'к 35 відв., при пж'т'к 167; навпак — м'ц'ей (gen. pl.) 115.

Слово д'нь деклінуєть ся так: по двою д'нью 60 відв., 105, 193 відв., трійми д'ньми 64 відв., 67 відв.

Voc. sing. вживаєть ся досить часто від слів мужеського й жіночого роду:

држѣ 146, члѣче 150 відв., горе тогѣ Харизинѣ, ѿ горе тогѣ Бидсайдо 143 відв., Лазоріо 213, звѣздо (vocat. в значеню nominat!), ѿ женѣ 188, 192, 229 відв., 231; поруч з сѣм — Марфа, Марфа 145 відв. і т. д.

Треба зазначити випадок переходу слова з середнього до жіночого роду: въ лонѣ Фчѣй 185 відв.

Поруч з архаїзмами подябуємо також новогвори, на ґрунті забути старих форм і змагання наслідувати їх:

ѿс'сакнеѣ любвѣ многы 55 відв., рабьна (nom.) 65.

Nominat. plur. від свинѣи — свѣнѣи 159, а за тим також і в accus. plur.: къ свинѣи 72 bis, паствити свѣнѣи 159.

В обсягу конюґації помітно також тільки не богато.

Форми теперішнього часу:

азь*... гла*омь гыблю 159, величи дѣла моѣ (коли се не imperat.) 116 відв.; хочетѣ 96 відв.

Рідка форма dualis: можѣва 45 відв.

В 1-й особі од. ч. — спомагаюче дієслово дуже часто кінчить ся на — ми:

ѣсмѣ или ѣс'мѣи 51 відв., 55, 59, 62, 68, 70 відв., 86, 101 відв., 103, 115 ter, 126, 168 відв., 178 відв., 190 відв., 199 і відв. bis, 204, 192 відв. 198, 202 відв., 207, 209 і відв., 210, 220 і відв., 221 226, 227 відв. bis.

Форми 1 особи мн. ч. досить часто мають окінчення — мо: хѣшемѣ 96 відв., мо*мо 97, дамѣ ли ѿли не дамѣ 100 відв., да Фвѣт дамѣ 176, слѣпѣи ѣсмо 209, а мы*моѣсѣвѣи ѣсмо кчиці 208 відв., сѣмѣ авра*ле ѣмо 205 відв., мѣи ѣдинѣ ѣс'мо 210 відв.; поруч — ѿмѣмѣи 6.

Impf. стриваєть ся в порівнанню з іншими рідко, одначе все таки — подябуєть ся:

прица*чѣ 95, прохѣжалше 8 і т. и.

Аористу сильного нема. Аорист сѣматичний подябуєть ся нерідко; одначе треба зазначити, що для переписувача були його форми не зовсѣм зрозумілими; відти неправильности в уживанню аориста.

1) В одн. ч. ряд форм з окінченням т:

оумрѣт 212, ѿлек'торѣ възгласѣт 65 і т. п.

2) Звичайно для 3 ос. мн. ч. окінчення — ша:

принѣсоша 4 відв., принѣша, о'кша* к ѿемѣ братѣ 201, наѣша 44, послаша лаѣтелѣ 171 і т. д.

Деколи поруч себе вживають ся правильні й неправильні форми :

родише са — исказиша 44, д'квы придоша й спаше 58.

Форми з неправильними сполученнями, а то форми з оконч.-ше (3 о. од. ч. *impref.*) для третьої о. мн. ч. аориста подибуєть досить часто :

ц'бец'аше 105 відв. (3 pl.), оу'ко'ашеса 49 відв., оу'ч'ицн... в'а'лакаашеса йначаша 24, с'в'рашеса мнози 27 відв., кле'к'решм... сказаше 41, р'и'зы... в'лицашеса, л'к'чы в'и'ш'а іак'к' сн'к'г 91 відв., й'зшедне й не можаша г'лати ї'м'ж' к ни^x (Захарія) и ра'у'м'к'ша (люди) іак'к' в'ид'н'і'є ви^x в' цр'кви 115.

Замість аориста, вживаного—правильно й неправильно, переписувач волів форми минулого часу складного типу „несл' єсмь“ : Сі форми мн. часу зложеного подибують ся в купі з затриманим помічним дієсловом :

н'к'лі' сего ч'лі' їсте 128 відв., чого єсми еще не докончал' 43 відв.

Одначе частійше находимо форми з пропуском спомагаючого дієслова :

чли 49, р'к'за^x 98, жена мо'а заматер'к'ла 115 і т. д.

Треба зазначити, що сі форми, як рівнозначні з аористом, вживають ся в нашій памяті паралельно з ним, в однім і тім самім реченню :

прист'ж' п'ил'з' іс'з' й ре^x и^x г'л'а 70 відв., сый прист'ж'пи^x к' П'ил'ат'ж' й прос'и т'к'ла іс'ка 171, мл'р'дока ѿ не^x прист'ж'пи^x й ѿв'оло'ыза 145.

Згадаємо ще про випадки уживання форм давноминулого часу :

не в'к'дали были пристра'ш'ни 91 відв., и^x в'к'ли приш'ли 126 відв.;

— і зложеного з *aorist.* спомаг. дієслова способа можливого : оу'з'а'л'з' в'и^x (2 ос.) 59, ч'т'о в'и^xмо с'ят'к'б'рили іс'ви 129.

Із форм *imperativi* наведемо :

2 о. од. ч. — ви^x 109, виж'чи 99; даи^x ми 146; в'іко^x (око) 10.

1 о. мн. ч. — звичайні форми типу : к'ж'пи^x 85, одначе подибують ся у великій скількості також форми на — мо : дамо 85, в'ї'дим'о 113 відв. і т. п.

2 о. мн. ч. звичайна одначе часом з білоруською ортографічною заміною *к* через *є* і з появ. *к* замість старин. *и* :

спі́кте 63 й ін., вді́ке 56; носі́кте глі́кте 143 і т. п.; иді́кте, оу́те'рзді́кте 66, воі́те оу́во й млі́кте сѧ 104 відв.; не изы́йді́кте, не имлі́те 56; прі́скіте, йці́те 146; ўставі́те 177 відв.; оригінальні — не ві́зносі́те сѧ 151, пока́сте сѧ 163 відв.; типово українське — не зові́т 151 відв.

Із форм infinitivi зазначимо тільки: речі 91 відв.

Наведемо вкінці дві форми з конюгації помічного дієслова, інтересні — коли тільки вони не механічні помилки з повторенням самозвука першого складу:

кого ма глі́те бі́ткі 36 відв., влі́лі тóвариши смі́новы 126.

Нам лишаєть ся навести декілька даних для характеристики дієприкметників й їх уживання в нашій пам'ятці.

Звернім увагу на повстання part. praes. m. gen. nom. sing. Тут між іншими такі форми:

йца́ 14 відв., йца́й 146 і — оу́дары́й тѧ 178, хлі́кѣъ нашъ насы́ны́й да* 12 відв., Млри́а... ўтры́й 214 відв., Лазорь оу́мры́ 214; поруч: припрѧ́ды і припрѧ́дѧ 110.

Форми мног. числа вживають ся деколи правильно, одначе, розумієть ся, в руській фонетичній одежі.

Число випадків з неправильним сполученням показує, що для переписувача дієприкметник перестав бути відмінною частию мови й став уживати ся як пізнійший дієприслівник. Все те подибуєть ся також у відношенню дієприкметників минулого часу;

ўни* ви*в'ше ё́гд ходѧ́чи по мѧ́рѧ́ и мнѧ́хъ при́зракъ быти 86; ўвѧ́ще* вѧ° спѧща 105, ўвѧ́ще* и* вѧ́ща 151 відв.; видихо* никсѧ́гд ймене* твои* изгонѧ́ще вѧ́сы 93 відв., ймивши ё́го давѧ́ше (бѧсь) 41 відв.; Захарія... оу́видивше 114 відв.

Деколи подибуєть ся захованне сполучення:

гѧре же навѧ́ны* й вѧ́жчи* в тѧ́й дѧ́и 103 відв.; пристѧ́пѧше вѧ́щи 35 відв. bis, й вы* нарѧ́ мно́гѧ 127 відв.

У випадку „кто ё́сть оу́дарив' тѧ“ 65, можна догадувати ся — переписувач у формі „оу́дарив“ ідентифікував в і л і видів форму ідентичну з відмінюваним part. praeteriti.

У випадку „пристѧ́пишѧ вѧ́щи къ ісѧ́ й глі́още їмѧ́“ 61 відв. не можна бачити звичайну партіципiальну конструкцію, а треба думати, що переписувач поплутав прич. тепер. часу й з особу аориста, який йому був мало зрозумілим; се можливо при його відношенню до форм того часу.

Випадки „оу́ношо сѧ́дѧ́цю (accus.) 112 і горі́щій 164 можна пояснити болгар. орфографічною заміною юсів, при чім в руськім

переданню зам. ж вийшло ү, ю. Беручи на увагу заміну юсів, зазначимо мимоходом іще синтактичний зворот — безпідметове речення в дузі української мови:

сіѣ мѣрѣ прѣдоно бѣ.

В обсягу числівників зазначимо:

сѣмь 119 відв., двѣкроты 165 відв., тисѣцем 36 відв. bis, пѣ патѣ тисѣще^x 89 відв.

В обсягу заіменників і прислівників: азъ 16, хто 112 відв., чѣсо і чѣго 113, чомѣ 42 відв., 169; кѣко 89, 90 bis, 92 відв., 76 відв.; гдѣ 105 відв., 142 відв. — звичайно; нигдѣ^{xx} 196 відв.

Сучасне українське що:

занѣцю кѣпи^x хлѣба 197, і рефлексе живого щось: чѣо^e 53 відв.

Цікаві приіменники:

ѣхъ нѣхъ єдинь 68, нѣо ѣчѣк 131 bis, нѣс'лѣс'та оубѣ сѣс'трѣ єгѣ ѣк нѣмѣ глѣющѣ 211 відв.

Поруч зі звуковими і морфологічними особливостями обговореного рукопису ми подаємо декілька його словарних особливостей, які вийшли з під пера українського переписувача і зовсім чужі для середньо-руських пам'яток XV—XVI вв.

послѣхаетъ 40 відв. bis.

лѣпше 10, 190, лѣпшей 162 відв., котрѣй 58 відв., кѣтрѣю 99; пѣхъ бѣло дѣрны^x 55 відв., дѣрны^{xx} (-оубродивѣл) 58; тѣслинѣ сынѣ 31, ѣн'шнѣ 37 відв., 86 відв., 108, 105, 165, ѣн'шѣ 49; радѣцѣми 116; ѣ тѣ тѣхъ запѣвѣда 126 відв.; пѣдѣл'кѣ 188, ѣвѣцѣл'ше (3 pl.) 105 відв., ѣ бѣще ємѣ ѣвѣцѣн'но 119, товаришнѣ 126, товаришо^x 126; ѣ тѣ зѣсѣ глѣ нѣ 90 відв., ѣ кошиковѣ 32 відв., вѣнчѣю^x шѣтѣ скѣн^x 51 відв., послѣвѣ цѣрѣ с'пѣкѣлотѣра 84 відв. (= ката); ѣзми скѣе 45; ѣкѣ 42 відв., 45, 69 відв., 89 відв. bis, 90, 93, 98 відв., 100, 108, 193 і т. н.; ѣкын^{xx} дѣхъ 138 відв., вѣ ѣкын^{xx} дѣхъ ѣще вѣнѣдетѣ 143.

Ми оглянули особливості Євангелія к. XV — скорше поч. XVI в. й можемо зробити декілька висновків.

Найперш — це пам'ятка, не зважаючи на болгаро-молдавську ортографію — написана без сумніву десь на південно-західній Русі. Переписувач Українець мав, очевидно, перед собою вже значно змінений текст євангелія в порівнянні з тим, який був звичайний

в XIV—XV вв., де риси народнього живого говору не вкрадали ся так помітно в роботу переписувача. Оригінал, з якого було переписане обговорене євангеліє, мав уже сліди білоруської літературної мови свого часу к. XV в. Переписувач нашої пам'ятки вніс тільки українські особливости, заглядивши, можливо, білорусями, які були в оригіналі; що тикаєть ся псковських рисів — то можна думати, що вони були вже в тім оригіналі, з якого робив свою копію переписувач Білорус. Таким способом, на нашу думку, можна вяснити різноморідність орфографічних і звукових особливостей, які ми подали в пам'ятці.

Похоронне голосіє і церковно-релігійна поезія.

(Студія над розвитком мотивів народньої словесности).

Написав др. Іляріон Свенціцький.

I. Сліди голосіє в давних епопеях.

(Генева плачів. — Методологічні замітки. — Мужеські плачі: Гільгамеша, Ахилія, Давида. — Жіпочі плачі: Магабарати, Ізиди і Нефтіс, Ліяди. — Плачі з Едди, *chansons de gestes*, літописий).

Початків похоронного голосіє треба шукати в первісних добах розвою родинного позитя. Перед появою одноцільної родини їх ледви чи можна б найти з тим степенем розвитку і глибини почутя любови, який подибуємо в близші до нас героїчно-доісторичні часи життя культурного людства. Безперечно, що елементи прояв сердечного почутя болю з приводу смерти, чи то дитини у матери, чи то смерти близшої любой людини з подружньої пари, чи родича-опікуна малолітних дітій, будуть так само давні, як початкові засновки самого родинного позитя.

Хоч у нас нема ніяких безпосередних ффрагментів прояв сього почутя з тих глибоких часів, то з того ще не виходить, щоби нам ніяк було прослідити розвиток похоронного голосіє навіть від самих перших хвиль. Може се стати ся на підставі посередних даних, яких доволі находимо чи то в старинних піснях мітично-суспільних епопей, чи в нагробних написах, чи в похвальних бесідах (*laudationes*) і плачливих віршах (*elegia*), складаних у честь мерців, чи вкінці у спільних зовнішніх і рі-

чевих ціхах похоронного голосієня у значного числа народів. Останнє — се посередній доказ на підставі закона подібности-аналогії.

В епопеях-поемах, ассиро-вавилонській про Гільгамеша, індійській Магабараті (XI, книга жінок), єгипетській про Ізиду й Озіріса, греко-італійській про Деметру і Перзефону, грецькій Іліяді і жидівських про Макавеїв та в Псалмах — находимо місця з виразними ціхами сучасного голосієня над любим покійником. Голосять тут не тільки жінки по утраті дітей і мужів, але і мужини по приятелях-побратимах. А хоч сї твори поетичного людського духа повставали на різних місцях і в різні часи, незалежно один від другого — то все таки спільні ціхи змісту й укладу приневолюють дослідника виділити їх в одну групу найстарших похоронних голосієнь. Подрібний розбір сеї групи в порівнянню з іншими значно молодшими плачами європейських поем (напр. Карла Вел. по Ролянді, або по Гаконі), та з нинішніми народними голосієнями переконує нас, що вони становлять одну велику нерозривну цілість.

Почнемо від характеристики найстаршого епічного голосієня Сходу в поєми про Гільгамеша¹⁾. Гільгамеш оплакує смерть друга-побратима Еабані (Еатабу — ст. ред.). Головний мотив плачу — жаль за побратимом, визначним войовником (отже похвала йому), спільно з яким доконали вони не одного значного чину (епічне перечислене снх діл). По сїм епічним, якби похвальним вступі наступає лірична рефлексія. „Що се за сон обняв тебе? Ти оглух — не чуєш мене, друже любий; став ти як та земля! Чи не покладу ся й я на спочинок і більше не встану ніколи? Чи не умру й я, як Еабані? Горе поселило ся в моє серце! Бою ся я смерті і втікаю полем (пустинею — ст. ред.)“⁴⁾. Характеристична ціха сього плачу — епічний спокій як в самім оповіданю, так і в виразі особистого душевного горя.

Плач Ахиля над тілом Патрокля в своїм зовнішнім виді одвічає перш усього загальному пересадному тонови всеї Іліяди, як примітивного епосу — Ахиль на вість про смерть побратима попадає в розпуку, кидаєть ся в порох, пориваєть ся на самоубійство. В плачі він все говорить про себе, як про такого, що

¹⁾ Дійшла до нас у двох редакціях, старшій з часів Гамурабі нол. XXII в. пер. Хр. і молодшій — доби Асурбаніпала (668—626 р.); див. Otto Weber, Die Literatur der Babylonier und Assyrer, Lpz. 1907, ст. 78—9 і 88—9. Користуємо ся молодшою редакцією, яка є повнішою.

мимо свого божого походження, королівської власти і колішнього щастя — нічим тим по смерті побратима не тішить ся. Смерть ся вразила його більше, якби се вчинила смерть вітця або любого сина (Іліяда, XVIII і XIX пісні). Не занехає він одначе пімстити смерть побратима на Гекторі. І тільки ся німста принесла йому потрібний спокій (XXIII).

До старших мужеських голосінь належить зачислити і патріотично-політичну дірику жидівську — з нагоди нещастя, які постигли жидівський народ в творах Ісаї (14), Езекіїла (27), Давида (псал. 137) і Єремїї (9)¹⁾. Особисте почуте муцини по втраті дорогих осіб знайшло собі найкрасший вираз в плачу Давида на смерть Савла і Йонатана (кн. Цар. II, 1). Плач сей, то один великий похвальний гимн у честь лицарської вдачі погибших у боротьбі з Филістимлянами кривняків. Давид кличе цілий ізраїльський люд, муцин і жіноцтво, оплакувати смерть передчасно згинувших витязів, що не розлучили ся і по смерті. Тільки три останні стихи сього плачу посвячені виразови особистого горя поета. „Брате Йонатане, кличе Давид, мені тужно без тебе. Твоя любов була мині дорогою, далеко вартійшою від жіночої любови“²⁾.

Порівнюючи наведені три найстарші мужеські плачі з нагоди смерти побратимів-лицарів, переконаємо ся, що ассиро-вавилонський і жидівський стоять до себе значно ближше — змістом і розпорядком (похвала за доконані лицарські чини, їх загальне значіне — жид., особисті почуваня живих побратимів), як грецький з виключним представленем значіня сумної події тільки для одной особи, а лиш посередно через сю особу для загалу.

Жіночі плачі сього часу — староіндійський Магабарати (XI кн.), египетський і грецький Іліяди (XX, XX—XXIV піс.) різнять ся від мужеських не тільки обємом, бо-ж плачуть подруги за мужами, але й глибиною чутя. Не подвиги дорогих мерців для загальної справи виривають жалібницям піднесли слова болю по їх утраті, а почуте особистої подружньої любови. Не згадка про народні невдачі, що можуть впасти на загал по

¹⁾ Про се більше у C. Budde, Das hebräische Klagelied (Ztschr. f. die alttestam. Wissenschaft, 1882) і його ж: Das Volkslied Israels im Munde der Propheten (Preuss. Jahrbüch., 1893, B. 73, ст. 460 сл.). Про ассиро-вавилонські жалібні і покутні псалми у O. Weber-a, op. cit. 139—146.

²⁾ G. Bickel, Dichtungen der Hebräer, Innsbruck, 1882, I, ст. 34—5.

смерти витязїв — тільки спомин про власне сирітство наповняють їх серця тугою. Не свідомість, що не вернути мерцєви між живих, а вперта туга, щоб вони вернули — переважує в тих плачах.

В XI-їй книзі Магабарати (книга жінок)¹⁾ находимо один мужеський плач короля Dhritarashtra (Sect. I. 10—20, Sect. VIII, 5—8) і решта жіночих. З них особливо визначають ся плачі Гандарі, як на вид убитих синів, так і на згадку про їх молоді вдови (Sect. XIV—XXVI). Зовнішні ознаки горя — удари руками у власну голову (XV, 54), розвіяні коси (XVI, 18), омліне (I, 9, VIII, 1, 9, IX, 8 = короля; XVI, 47, XVIII, 5, 13—14 й ин. жінок). В описі власного горя послугують ся плачучі поетичними образами в роді того, як: „до чого потрібне тепер мені се жите, що — мов той птах позбавлений крил — стратив все, що було мовю окрасою“ (I, 11); „серце мое мало не розірвало ся на кусні, як я вчув про смерть Dusśasana, загладу Карни і поконаня Дрона — сонця“ (I, 16). І жалі ті і омліне викликають у короля Дритараштри страшний спомин, що в нього нема вже більше ані синів, ані дорадників, ані приятелів, ані лицарів (I, 10, 19), яких він стратив — як через власний непослух (I, 13—14), так і з допущу всемогучого Призначєня, що впав на нього на старі літа (I, 19). Може се бути кара за гріхи в попереднім житю (I, 17, XVIII, 11), але лиша смерть, як таке жите на руїнах могутости і слави (VIII, 7).

Голосїне короля, представника побідженої сторони, має в собі багато ціх загальности, тому являєть ся немов виразом загального горя. Се виступає особливо різко в словах розради мудрця Відури, що стараєть ся зменшити горе Дритараштри вказівками на походженє і розвій людського житя та на силу зовнішніх обставин.

У жінок моменти голосїнь тільки де в чім покривають ся з голосїнем мужеським. Їм жаль, що Пандави побідили, але ще більше жаль, що в них нема вже більше гарних, молодих, сильних синів, мужів і зятїв. Їх вражає передовсім страшний вигляд поля битви (XVI) з перемішаними без порядку членами трупів, з яких вже годї зложити дорогого мерця. І се повторяють вони постійно, як тільки пізнають одну з дорогих голов, або туловище. Болить їх найбільше страшне противенство житя і смерти,

¹⁾ The Mahabharata of Krishna-Dwaifayana Vyasa, Stree parva, XI. Calcutta 1890.

могучости і пониження дорогих войовників (XVI, 27 сл.). Жили колись у достатках і радості в товаристві гарних жінок, величані піснярями; спали на м'яких постелях — а тепер валяють ся безпомічні в болоті і посоці, шарпані кровожадними птаками і звірюками, безсильні, щоби встати й оборонити ся. Оборона і радість жінок пропала — вони тепер нещасні, одинокі сироти, посміховище товпи — невільниці (XVIII, 9, 16, 22).

Більше сих мотивів в голосінях індійських жінок нема. Є хіба дуже реалістичні і високої поетичної вартости картини розпучливих шлюхань і рухів молодих вдів, що шукали за останками дорогих трупів (XVI, 18—20, 44—54), або їх тихої розпуки, що кинула їх на землю — лебідок без крил (XVIII, 13—14), або напів притомних розмов з трупом — наче живим, якого окервавлену голову пригортає до свого лона молода жінка (XX, 9—16).

Ізів сестра і жінка Озіріса оплакує його смерть враз зі сестрою Нефтіс на переїзді (амебічно) в цілому рядови плачів високої поетичної стійности ¹⁾. Хоч плач сей дійшов до нас вже в виді богослужбно-обрядового тексту, звязаного з певним часом (ор. сіт. 3) і дієвими особами (дівчатами, ор. сіт. 13), то все таки в основі своїй він зовсім близький до всіх звісних нам жіночих плачів — голосінь. „Верни до нас, ясний князю. Поглянь на мене твою сестру-жінку, що тебе любить. Не йди на довго від мене, прекрасний молодче! Приходи скоро, скоро. Чи не видиш мене? Моєму серцю гірко без тебе; мої очі виглядають тебе. Хочу тебе видіти... Видіти тебе, се щастє... Вертай до тої, що тебе любить... до сестри, до твоєї подруги... Всі люди і боги плачуть, зворушені моїм плачем, що досяг небес, а ти не вважаєш на мій клич. Я-ж твоя сестра, що любить тебе на землі як ніхто більше“ — плаче Ізів (ст. 2). „Промов до нас, розжени неспокій нашого серця... наше житє — се видіти твое обличє... радість нашого серця, се оглядати тебе, князю...“ — кличе Нефтіс (ст. 3).

Хоч у слідуючім уступі Ізів говорить про неминучість переплисти душі Озіріса на лодці в той світ і вона прийшла тільки наглядіти ся на його красу і виповісти йому належну

¹⁾ I. de Horrack — Les lamentations d' Isis et de Nephtys d'après un manuscrit hiératique du Musée Royal de Berlin. Paris, 1866, ст. 3—13.

похвалу та вказати на його значіне для людей і богів ¹⁾ (ст. 4—5), отже, очевидно, погодила ся з самим фактом смерти — то все таки під кінець плачу вона не може, згадавши про сина Горуса, не звернути ся до мужа з зазивом: „прийди подивити ся на свого сина Горуса, найвисшого пана богів і людей, неба і землі“ (ст. 12).

Для вказівки тісної звязи обрядового плачу з народним голосінем можна навести отсе голосіне жінки, подане Ad. Erman-ом в книжці: *Aegypten und aegyptisches Leben im Altertum* (Tübing. 1885) ст. 433: 1) „Я твоя сестра, голосить жінка в однім написі, ти великий, не лишай мене. 2) Ти такий прекрасний мій, мій добрий отче. 3) Що се значить, що я так далеко від тебе? тепер йду я одна... 4) а ти, що так радо говорив зі мною, мовчиш і не говориш“. З дальшої схеми голосіня (434 ст.) належить замітити ось такі подробиці: 5) „у кого було стільки людей, сей находить ся в краю, де тільки кілька знакомих; 6) хто так охоче ходив — тепер звязаний; 7) у кого була така гарна одіж — буде все ходити в одію з вчера; 8) бідна вдова і сироти, про яких він так щиро дбав“.

Плачі героїнь Іліади — Брізеїди за Патрокльом (XIX), Андромахи і Гекуби за Гектором (XXII і XXIV) долучають до висше наведених мотивів іще ряд реально-житєвих. Брізеїда тужить, бо стратила „наймиліше серце, дорогого опікуна, що ще так недавно був живий і пропали її надії вернути з ним, милим другом, в його рідний край. Не судило ся їй зазнати щастя: битва взяла їй мужа, битва забрала і любого опікуна друга“.

Плач Андромахи, на першу вістку про смерть Гектора, се народне голосіне вдови, яка побиваєть ся по мужеві, що осиротив жінку і дитину. „Ідеш ти в темне царство Аду, лишаєш у гіркім смутку мене вдову з маленьким сином... Не солодко йому буде жити під ударами чужих рук, без батька оборонця; зальбеть ся він нераз неутішними слезами перед бідною матірьюрабинею. Ні нащо не пригодять ся тепер пишні одежі, хиба спалити їх... (XXII). Зберігав ти і боронив честь жінки і свободу сина, а тепер прийдеть ся мені служити невільницею на кораблях, тай тебе, сину, потягнуть до негідної праці... Тяжкого болю завдав ти мені, Гекторе: не подав мені руки зі смертного

¹⁾ Сей уступ робить вражіне пізнійшої вставки зі сторони жерців для обрядових (сакральних) цілій.

ложа — не дав мені на прощанє жадної ради, щоб я в день і в ночі, плачучи, згадувала“ (XXIV). Стара мати плаче з ре-зигнацією, бо вже стратила стільки дорогих синів у сій війні; вона мов скаменіла в болю. Братова Єлена голосить за швагром, в яким тратить одинокого свояка, що ніколи не діймив її лихим словом, а — навпаки — боронив ще від інших. Представляючи біль Андромахи, народний поет не залишив зілюстровати його дуже знаменною картиною першого вражіння на молоду вдову на вість про смерть мужа: „покрила її в очах темна ніч і впала вона ниць без віддиху“ (XXII).

Представниця найстаршої поетичної творчості нормано-германського світа, Едда дає два жіночі плачі — Гудруни Зігурдової (Перша пісня про Гудруну) і Оддруни подруги Гуннара (Скарга Оддруни)¹⁾. О скільки-оповідане-спомин про взаємну любов Оддруни з Гуннаром ціхує епічний спокій, о стільки пісня про Гудруну націхована всіма рисами жіночого плачу. Плач Гудруни цікавий ще тим, що його попереджає представлене болю молодої вдовиці. Гудруна сидить над тілом убитого Зігурда, одначе ніяк не може облегчити слезами невимовного болю, що скував її серце. Вона бажає вмерти — і не годна рушити ся з місця, ані обізвати ся. Не слухає розради подруг-жалібниць, хоч не одна з них оповідає про своє давніше горе — як тратила, одно за другим, дітей, мужів, рідних, та гірко бідувала в неволі у побідників. Тільки, коли стара нянька відкрила лице мерця і зложила його окровавлену голову на лоно Гудруни, ся припала устами до дорогого лица і заридала. Подібну картину тяжкого горя стрінемо ще нерас і в інших плачах, тому й затримали ся коло неї. Вкажемо ще на один уступ плачу, що своїми порівнянями переносить нас на литовсько-славянський схід. Гудруна величає Зігурда (Simrock, 1-а піс. Гудр. 18—20, 2-а піс. 2; Wollzogen, Смуток Гудруни 334 ст.): „так великий був мій Зігурд між синами Їбіха, як високо піднімаєть ся цвіт герляху над травною; подібно промінистому каміню, що його носять на чільнику, був він діамантом серед побідників. Тому мене поважали лицарі побідника більше від Воданових Валькир; а тепер повалила ся я сіромашна на труп князя, як листок підчас бурі. І за обідом, і в ліжку тужу я за солодким другом, що зі мною одружив ся“.

¹⁾ K. Simrock — Die Edda, die ältere u. jüngere. Stuttgart, 1855, або Die Edda, Götterlieder u. Heldenlieder, aus dem altnordischen von H. v. Wollzogen (Univ. Bibliothek № 781—784).

Сю групу епічно-героїчних плачів можна замкнути плачами Карла і його дворян по Ролянді й інших витязях ¹⁾, та похвалою скандинавському витязеви Гакону ²⁾. Похоронна пісня Гакона (пол. X-го в.) вводить зразу незвісний нам ще мотив воді богів, мати між собою так хороброго витязя, як Конунг Гакон. „Бог Іотів післяв Іондулу і Скогулу вибрати між потомками Ініві Конунга, гідного піти з Одіном мешкати в Валгаллі“, починає пісню поет, стричний брат Гакона. По дуже докладнім, а при тім поетичнім описі битви, момент смерти Гакона: „Тепер, сказала Іондула, опершись на своє копіє, тепер черга за богами; вони кличуть Гакона у свій дворець... (розмова Гакона з Валькирами, його лицарська вдача, за яку —) боги і всі слуги їх підняли ся з місць і повитали його прихід... в щасливу хвилю, видно, родив ся Гакон, що дійшов такої чести... Богацтва щезнуть, приятелі згинуть, земля і море пропадуть, з різних народів не стане і сліду, а Гакон жити ме на небі з богами“. Мотив сей, змодифікований в часті, снуєть ся червоною ниткою в народних голосінях ффранцузських, італійських і руських, через що набирає більшого значіня як вираз загального світогляду, а не тільки штучного поетичного образу.

Характеристична прикмета плачів Карла Вел. — се дуже драстичне представлене роспуки витязя, що з болю довго лежить без памяти-житя, вириває собі волосє з голови і бороди, а з ним мліють нераз по 10 тисяч ффранків. Риса ся звісна нам вже почасті з Магабарати й Іліяди, але найчастійше стрічаємо її в плачах Богородиці. Поодинокі мотиви плачу Карла в різних староффранцузських *Chansons de Geste* можна звести до жалю за молодю красою і героїчною вдачою Ролянда (K. Gautier — *La chanson de Roland*, Tours 1872, Col. 2917), до бажаня смерти собі самому (*Roman de Ronsevaux*) та жалю, що не дочекав ся одружити свого братанця, від якого не було значнійшого лицаря (*ibid.*) На скільки сї плачі подиктовані мотивами політично-клясової ваги, як жаль Карла із за страти заслужених витязів, вірних вазалів, дорадників і спасителів у нещастю, підпори в тяжкій пригоді (Zimmermann, 22), на стільки вони

¹⁾ Dr. O. Zimmermann — *Die Totenklage in den altfranzösischen Chansons de Geste*, Berlin 1899 — аналізує докладно зміст тих плачів після мотивів і осіб, ст. 46—9, 66—9.

²⁾ Образцовыя произведенія скандинавской поэзіи, Воронежъ 1875, ст. 73—5 і Древне-сѣверныя саги и пѣсни Скальдовъ, СПб. 1903, ст. 177—180, в перекладі А. Н. Чудинова.

дуже близькі до первісних: асиро-вавилонського, староіндійського і єврейських; різнять ся від них хиба розтяглою і бомбастичною формою та виразним національним походженням. Ріжнить їх іще (особливо з єврейськими) часта молитва до Бога о поміч живим та о спасіне мертвим. В останнім разі не належить забувати одначе, що старо-єврейський плач-псалом був відразу свого роду скаргою-молитвою горячого патріота, що в болю свого серця не мав иншого прибіжища — крім Бога, який вибрав його народ. Противно молитва в старофранцузьким епічним плачу являла ся скорше шаблонною вставкою, яку піддавала поетови католицька церква, що він і чинив, вьжучи слабо сі молитовні уступи з рештою епопеї.

В жіночих плачах старофранцузьких *chansons de geste* лірики не богато; вона, очевидно, штучна, хоч оперта на народних взорах. Свідчить про те плач Ельйоїзи (*Heluis d'Abbeville*) над Раулем, над якого нема для неї на всім світі гарнійшого і ліпшого героя. Зі смертю вибранця серця пропала її радість — стати подругою такого мужа, тепер прийдець ся їй жити в смутку (*Zimmermann*, 66). Роляндова наречена *Aude* (*Roman de Ronsevaux*, ст. 331) тужить по нім подібно Іудруні і на вид пораненого трупа побиваєть ся з горя за молодечою красою, призиває його своїм іменем вернути до неї, промовити дорогими устами і потішити бідну сироту приязним словом. Се одинокий жіночий плач старофранцузької поезії, що своїм глибоким ліричним чутем і поединчою формою ріднить його з народними французькими голосінями.

Староруське письменство дає нам також кілька звірців епічно-історичного голосіня з очевидними слідами впливу народної творчости. Найстарший памятник руського мужеського голосіня літописець вложив в уста Гліба Володимировича муромського на вість про смерть брата Бориса (Лаврент. літопись, СПб. 1846, ст. 59): „лучше-б мені умерти з братом, як жити на сім світі. Як би я був видів твоє ангельське лице, то вмерби з тобою... Де твої слова до мене? Нині вже не вчу твоєї тихої ради. Коли можеш — моли ся за мене до Бога, щоб і я удостоїв ся тої-ж муки: бо ліпше мені жити з тобою, як на сім облуднім світі“.

Те саме бажане смерти для себе разом з улюбленим князем ціхує і плач бояр по Володимирі Васильковичу († 1288 р. Іпат. літоп. 6796 р.): „Добре-б нам було, господине, з тобою умерти, що — як твій дід Роман — виборов велику свободу

й увільнив (scil. землю — країну) від всяких обид. Ти вступив у його сліди і став йому подібним. І нині, княже, не можем тебе більше видіти, бо наше сонце вже зайшло нам і ми лишилися в обиді“.

Патріотичний характер сього голосіня виступає ще більше різко в Хлібниковській редакції літописи, в якій на краю почерком XVII в. додано: „молися за землю і людей брата свого, щоби зберіг їх в мирі і правій вірі, та щоби Господь хоронив землю від війни і голоду... та разом з братом Мстиславом став на суд Божий“.

Оба фрагменти мужеських плачів з руської літописи вяжуться посередно в плачами старофранцузького епосу, як виразом болю (бажане смерті), так і памятю про заслуги умершого для країни. Се очевидний наслідок спільної канви — народнього голосіня, на якій співці-патріоти творили похвальну пісню заслуженим особам.

Лучить їх ще і спільний церковно-християнський світогляд, що уподобляє сі посмертні похвали заслуженим людям величанем церковного канона.

Виступає се ще яснійше в жіночих плачах „Сказанія о Мамаевомъ побоищѣ“ (С. К. Шамбинаго — Повѣсти о Мам. побоищѣ, ст. 125—5, Сборн. отд. р. яз. и слов., I, 81, СПб. 1906) і Задонщині (Буславѣвъ — Ист. хрестом. 1330, 1318—1319). Сі плачі, як перерібки плачу Ярославни зі Слова о полку Игореві, задержали всі характеристичні ціхи первообразу — себто народнього голосіня, особливо в зазивах до вітрів, рік і сонця. Але книжник не забув схристиянізувати їх, коли вложив в уста княгині Евдокиї, жени кн. Дмитра Івановича, молитву, щоби Господь не дав осиротіти її малолітнім синам, та дав побіду християнському війську над агарянами і поганими половцями (Шамб. прилож. 50—51). Те саме бачимо в плачі княгині-вдови Володимира Васильковича (Іпат. літоп. 6796), що властиво величає покійника і складає йому приречене, що вона жити-ме по закону віри. Від себе літописець також молить князя, щоби опікував ся бідаками, за що дістане нагороду на тім світі. Ся похвала зложена очевидно по образці якогось церковного тексту, що дуже нагадує нагробну напис-похвалу Лазарю Сербському.

II. Елементи голосіня в нагробних написах ¹⁾.

(Мотиви нагробних написів. — Їх ліричний характер. — Погляди в них на жите і смерть взагалі. — Характеристики мерців. — Погляди на загробне жите: поганські і християнські. — Убогість ліричних мотивів у пізнійших християнських написах).

Нагробний напис, як дуже звязкий вираз чутя жалю по покійнику, містить в собі багато коротких, одначе прецізних ліричних зворотів, що ясно вказують на душевний стан того, що потерпів. Переважні мотиви сих написів, се туга по утраченій особі та її красою, милою і солодкою дружною, або жаль до судьби за передчасну смерть дорогої особи, якою не встигли нарадувати ся, привив мерця до повороту, який часом виливаєть ся в розпучливе заклинане осиротілої любки, що не може перемочи сердечного болю по любому молодцевц. Оплакують отже родичі смерть дітей, якими не встигли натішити ся, одружити їх, оплакує дівчина хлопця, одно з подружя-друге. Нарікають вони часом на хорубу, на ворога людського — Ад, та на його слугу — Смерть. Потішають ся хіба думкою, що вмерлий переніс ся в ряди героїв, або чистих дів на райських Елізейських полях, де дух його розіветь ся. Що йно християнство приносить зі собою тиху резигнацію — бо вірні старають ся заглушити свій сердечний біль надією на вічне поселене душі умерлого в раю, особливо чистих дітей і дів. В кождім разі початкове християнство зовсім не зірвало звязи з готовими формами клясичного

¹⁾ Основою для сього уступу послужили виданя: *Anthologia graeca, ad Palatini codicis fidem edita, Lipsiae 1819, t. I.* 'Επιτύμβια; *Dr. W. Janell — Ausgewählte Inschriften — griechisch und deutsch, Berlin 1906, т. I* написи VI в. перед Хр. — IV в. по Хр.; *Vollmer Fr. — De funere publico Romanorum (Jahrb. f. clas. Philol. 19 er Supplementband, Lpz. 1893, ст. 321—364* і *Laudationum funebrium Romanorum historia et reliquiarum editio (ibid. Suppl.-B. XVIII, ст. 447—528)*; *C. M. Kaufmann — Die Sepulcralen Jenseitsdenkmäler der Antike und des Urchristentums, Mainz 1900*; *И. Холоднякъ — Къ надгробнымъ надписямъ (на підставі Corpus Inscriptionum). Commentationes Philologicae, Собрн. статей въ честь И. В. Помяловскаго, СПб. 1897, ст. 143—146*; *Cabrol-Lesberg — Monumenta ecclesiae liturgica, Reliquiae epigraphicae, №№. 2877—4355 (sporadice)*; *D. Chwolson — Syrisch-nestorianische Grabinschriften aus Semirjetschie, StPtb. 1897*; *Dr. E. A. Kozak — Die Inschriften aus der Bukowina, I, Steinschriften, 1903*; *Л. Стојановић — Стари фінски записи и натписи, Београд 1902—5, I—III*; *І. Kukuljević-Saksinski — Nadpisi sredovječni i novovjeki na crkvah, javnih i privatnih sgradah u Hrvatskoj i Slavonii, Zagreb 1891.*

світа, тільки радше схристіанізувало їх, наповнивши давні поняття новим змістом — напр. понятє „героя“ — опікуна роду наповняють ся новим змістом ясного ангела, що молить ся за живих, пробуване в Елізейських полях стає вічним житєм в раю, супроти чого давний привіт героєви *χαίρε* набирає ще і ширшого значіння почеси вічному божеству і його волі.

Подане зілюструємо деякими прикладами. „Клеота гідний слів: такий гарний, а мусів вмерти“ (Dr. Janell, № 205), „За скоро вмерла ти, Констанціє, чудово гарна і вдатна (Cabrol, 3004); „Я, що лежу під сим каменем, була жінкою тільки одному мужеві“ (Ant. gr., 324); „солодша від меду, солодка душа, найсолодшій жінці, солодкому мужеві, солодка медова душа, помічниця солодка“, голосять ніжно нагробні плити (Cabrol, 3014, 3015, 3029, 3056, 3204, 3228, 3406). Не рідко єї короткі, хоч многозначні написи розвивають ся до довгих кількострічкових елєтій, що оспівують взаїмну подружню любов — супроти чого овдовілий муж заявляє про непереривну любов до найліпшої жінки, на що вона відповідає: „і тобі привіт наймилийший зі всіх мужчин, люби моїх дітей“ (Dr. Janell, 208). Там же находимо і такі звороти ліричної поезії, як: „жива була ти мені солодкою радістю і по смерти лишила ся любовою“ (№ 209); „Цвітки-цвіти нехай ростуть довкола твоєї свіжої могили! Фіялків, майорану, нарцизів дала тобі вірна любов родичів — дика тернина і бурян нехай будуть далеко; рожева зіезда нехай красить тебе світлом“ (№ 214).

Хоч як короткі єї елєтії, вони все таки ясно показують глибину болю, що по утраті дорогого чоловіка рве серце осиротілої людини. І хоч не всяка одиниця виявляє свій біль, зберігаючи його якби яку перлину в найтайніших сховках власного ества, то все таки час від часу вирветь ся він одним-другим висказом, які вже можна погрупповати після змісту і на їх підставі відтворити загальний образ людського болю із за смерти.

Ліричний характер нагробних написів виступає ще яркіше, коли осиротілі родичі стверджують передчасну смерть сина, якого не діждали одружити (Ant. gr. № 334), або молоді дочки, що лишила жениха (Ant. gr. № 324); або муж оплакує жінку, в якою жив тільки 6 місяців (Cabrol, № 3413). Почуте любови власної дитини переважає навіть почуте гордого патріотизму, як се видно з напису: „він стратив своє молоде жите хоробре в битві — оплакуй його долю (scil. перехожий), нехай тобі дістанеть ся

ліпше“ (Dr. Janell № 205). Нічого дивного проте, коли ми находимо і в християнських написах такі зазиви, як: „коли любиш — прийди; прийди, коли любиш“ (Sabr. № 3037), або розпучливе заклинання милому в імя боже і власне, щоби він прийшов до кохаючої його любки і лишився з нею на завжди (Sabr. № 4353 b.)¹⁾.

Іншим разом можна зустрінути ся з саркастичним поглядом навіть на все бездорожнє житє покійника: „стільки маю, що з'їв, випив і налюбив ся, і все те велике щастє лишив“ (Ant. gr. № 325). Буває одначє, що такому жуїрови вкладають в уста свого роду жаль за се бездорожє: „много я пив, їв, і людей лихословив — лежу тут Тімокреон з Раду“ (Ant. gr. № 348). Стрічаємо одначє і жаль мерця за можливість дальшого роввою власного духа, якому за житя ревно посвятив ся: „стільки мого, що навчив ся, передумав і Музам віддавав ся — від усього того добра огорнула мене чорна п'їтьма“ (Ant. gr. № 326).

Спокійнішим інтермеццо у виразі почутя горя можна назвати напис сього роду: „найсолодшій дочці Сабіні (8 літ), що в невинности своїй чи то через страву, чи через напій зійшла зі світа“ (Sabr. № 3397). Із сього роду найвними висказами про причину смерти зустрінемо ся нераз і в народнім голосію. Се одначє тільки дрібний епізод, бо загально — як написи так і голосія звертають увагу на важніші появи відношеня житя і смерти. Що таке Ад і Смерть? На се звертає увагу по словам Кауфмана (6—7 ст.) багато написів. Чим старші вони, дальші від часів Христа — тим спокійніші одвіти: Ад не страшний, він перехід для чоловіка в ряди блаженних безсмертних героїв. Чим ближше одначє до Христа, тим більше песимізму у відношеню його до чоловіка. Його вже зображають ворогом людства, царством чорної тьми, що поглищає в себе людські душі.

В звязи з поглядами чоловіка на Ад стоїть і відношенє живих до своїх мерців. Як довго Ад вважають не ворогом чоловіка, тільки новим місцем пробуваня по смерти, то народня пам'ять представляє умерших героями, напр.: „Феоціл син Діонизія з Маратону, вмер 5-и літ, отець назвав його героєм родини“, або з ближшим умотивованем сього кроку: „Евнасса,

¹⁾ Про той дуже цікавий пам'ятник III в. по Х. з північ. Африки, що носить на собі сліди жидівського походженя і важний де в чім для історії поглядів на супружество див. більше у Maspero — *Études de mythologie et d'achéologie égyptiennes*, Paris 1893, t. II, p. 303—311.

дочка Крінозеля, зачислена народом до ряду героїнь за свої чесноти і досконалість. Її жите було бездоганне — своїй вітчині була вона вірною горожанкою, мужеві знаменитою жінкою, дітям прегарною матір'ю, для народа добродійкою“ (Dr. Janell, ст. 129). В інших разях говорить ся тільки про світлу душу, що вступила у світлиці безсмертних, або тільки коротко „радуї ся — привіт тобі, герою-витязю“ (Kaufmann, 6). Звертались з сим кличем особливо радо до дів і молодців, що в чистоті душі і тіла зійшли з сього світа. Говорить про те дуже ясно пам'ятник Фразіклії, на яким написано: „я лишила ся на все незамужною дівкою і удостоїла ся сього імені і у богів“ (Dr. Janell № 207); „дівкою буду називати себе все, бо се імя дали мені боги“ (Kaufmann, 6). З зачисленем покійників до рядів блаженних героїв звязані і деякі елементи віри в вічне жите духа по розлучі з тілом і земним добром (Ant. gr. № 337) і по його переході в місця праведних (*εὐσεβέων*) на Елізейський пир, або між князів Олімпу (Kaufmann, 7). Той же дослідник наводить цілий ряд примірів поглядів дохристиянського світа на вічне жите блаженних безсмертних душ, що поселили ся в небесах з богами, рівні їм завдяки смерті, яка не ворожа людям, тільки прихильна до них (*θανάτος οὐκ ἐχθρὸς ἀλλ' ἀγαθὸς — ἰσθθεὸς ἀθανάτοισι μέτεσι*).

Християнство, як вже висше було згадано, не зірвало зовсім звязи з дохристиянським світоглядом на загробне жите. Воно внесло в нього хіба точнішу інтерпретацію сього життя, означило тяглість дочасного земного життя з вічним по смерті, звернувши особлившу увагу на етичну сторону людських поступків. Тому після нього смерть се — упокій вічний добре заслуженому, перехід до Господа в ясність і жите поміж святих, осінене св. Духом, унесене ангелами на спочинок. Є й інші ще виразніші дефініції блаженного стану чоловіка по смерті, що виходить з таких означень смерті, як: спить в мирі, родив ся для вічності — неба (*natus est in aeternum*), душа непорочна, добре спочиває в мирі, спочиває сном мира, щасливе жите чоловіка — щасливший кінець, переніс ся до Господа, душа злучила ся зі святими в яснім сяєві, веселить ся на звіздах — в палатах Христа, насолоджуєть ся райськими запахами вічно цвітучих квіток, тіло віддав землі, щоб жите віддати зорям, одержав нагороду світла, живе для Бога, віддав Владиці світа належний довг, жде воскресіня (Kaufmann, 223—227). Переглядаючи дальше християнські написи, находимо значну скіль-

кість даних, що означають точно поступенну еволюцію нового світогляду на основі дохристиянського. Майже кождий з сих написів можна би перенести в давніші доби, належало-б тільки підставити під їх зміст відповідне значіне. Приміра ради приведемо кілька таких написів в Sabroі-я: „Господь повелів їй прийняти тіло з дивною мудростю і талантом — він і взяв її душу назад до свого святого духа чистого, соромливого і непорочного“ (2877), „вірности, непорочности і доброти її зазнали всі сусіди, непорочною дівою відійшла 13-и літ“ (2966), „непорочна душа, ягня без гріха 15-и літ“ (3185), „радуї ся Гермогене, 45 літ, що нікого не засмутив і не зневажив“ (3352).

Місцями від імени мерця стрічають ся вже від давніших часів потішення живим, розуміють ся більше морального, як матеріального змісту. Образці такого потішення наводять Kaufmann в нагробка Еуода, що звертаєть ся до всіх смертних зі словами: „небесна душа злетіла до вічної обителі. В землі лежить тільки труп, але дана мені душа засіла в небесній палаті на троні. А що я особливим способом добра причинив моїй душі, то жив спокійно і блаженно в свідомости, що зійду до жерел Лети і по розлуці душі з тілом не увижу нічого з того, що дієть ся на світі“ (ст. 31 = Corp. Inscript. Graec. Addit. II, № 1907. У Римлян стрічаємо подібний висказ в похвальній бесіді Турії (laudatio Turiae — Corp. inscrip. latin. I, № 1527, Vollmer — laudat. 503): „поручаю тебе богам, тїнь твоя нехай уживає спокою і так зберігаєть ся“. Ся певність нового блаженного жита, висказана так ясно нехристиянином-греком, повторяєть ся і у християн, які вложили в уста покійниці базиліці св. Агнеси слідуєчий висказ: „Родичі мої, не лийте сліз, не бийте розпучливо грудей, бо я в царстві небеснім; не мрачний ереб, не страшний образ смерти — а безпечний мир обняв мене в хороводі між праведними душами на тїнистих лугах блаженних“ (ст. 91). Ще виразнійше означила сей новий християнський світогляд на злуку з Христом через Ангела великої небесної ради грецький напис в Римі, що виразно протиставить тьмі аду — сяєво неба, скоротічне суєтне жите — можности оглядати ясність Господню завдяки купелі хрещеня, подружну постіль — лону вічних духів; бо смерть — се спільна доля людей, але се не смерть — тільки нове різдво для вічного жита (Sabr. 3780). Дохристиянський світ, хоч не прецізував так ясно своїх надій на нове вічне жите, все таки — як висше було по-

казано — своїми поглядами на жите духа і на його блаженства в Елізіон випередив нову науку і надією на взуку по смерти: „увиділа я спільне світло — тому і дожила спільного кінця; лишила я пять прекрасних пучків — тому не сумуй, дорогий мужу, бо сам туди підеш і найдеш твою подругу Евзикію“ (Dr. Jan. № 219).

Півнійші християнські написи не дають вже такої ріжнородности ліричних мотивів — в них радше переважають одвітні тексти з церковної літератури, особливо зі святого письма і похоронного канона. Замітно се особливо в славянській похоронній епіграфіці, яка покійникам придає назви „благочестивих, возлюблених, дорогих“, частійше подає короткі біографічні дані (кому, кілька літ, коли, що вчинив) і прощаєть ся з покійниками бажанєм увійти у вічні тереми праведних, вічної памяти, або короткою молитвою: „Господи ублажи його, помани Гди в царстві своїм“. З нагробників, в яких видно виразний вплив похоронного канону, а рядом і голосіня, вкажемо на сербський напис 1342 р. в Рильськім монастирі (Стојановић I, № 77): „Гроб' сен держить оумершаго Кесара, иже вчера намъ ясно глаголаше. **С** чюдесе страшнаго! в преславнаго видѣна! Ты великоимените, яко нѣкое солнце, доблественныи мъже, живиши въ добротахъ, лежиши мертвъ во гробѣ малѣ: **С**, в како безгласне превылиши и безобразенъ, безъ вида, безъ дѣха, кесма страждете мертвыи Кесарю! Прензраднаа, хвалнаа Кесарева, твоа сопрѣжница, ридajúщи и злостраждѣщи печалію, вса одержима глаголаше тебе: сладки свѣте мои, не виждѣ прочее предо мною во вѣки! **С**а зраще, братіе, во образе лежащаго имѣйте, и добрѣ вса въ житіи сьмь оустраоите“. Останній зворот вказує ясно на поучительний характер даного напису. Він здаєть ся вказувати як на скоротечність людського житя, так і на його суетність. Коли коротше сформуловати сей висказ, дістанемо часто подібуване в середновічних нагробних написах: „quod fui — estis, quod sum — eritis“. Дуже близка до сеї написи находить ся в Охридській митропол. церкві в 1379 р. (Стојан. № 151): „Късь же молю братіа моя лювимана, прочитающе простите, яко ви можете бити како ја, а ја како кън николиже“. Стрїчаємо сей напис і у Хорватів (Kukuljević-Sakcinski № 224 в 1614 р.): „Quid modo sum? id, quod eris... vermis... foetor...“ Коли ж мова заходить про нагробний напис дуже заслуженому патріоту, як напр. королю Лазарю, то він може стати навіть фрагментом похвального богослужбного канона, молитвою-

славословем з просьбою о поміч пригнобленому наїздниками народови, його князям і святителям та о заступництво перед Господом (Стоян. № 199 з 1399 р.).

III. Мотиви похоронних голосінь ¹⁾.

(Схѣма мотивів похоронних голосінь. — Дві основні складові часті голосінь: епічна й лірична. — Їх характеристика. — Порівняна таблиця мотивів поодиноких голосінь).

Мотиви звисних нам народних голосінь можна звести до певної схеми, яку через розважане нових голосінь можна буде хіба розширити. В данім випадку діло не в повноті. Схему ту укладаємо в порядку часовім, отже після льогічного розвитку фактів і злучених з ними моментів голосіня. Розуміть ся, що сей уклад мотивів — для самих голосінь може бути і буде тільки

¹⁾ Матеріал для сього розділу дали слідуєчі праці: F. u. H. Tetzner — Dainos. Litauische Volksesänge. Leipzig, Un. Bibl. № 3694; Э. Вольтеръ — Литовскій Катихизисъ Н. Даукши. Прилож. къ 53-му т. Зап. Имп. Акад. Наукъ, СПб. 1886, Причитанія Шавельскаго уѣзда 142—153 ст.; Dr. A. v. der Meulen Rz. — Die Naturvergleiche in den Liedern und Totenklagen der Litauer, Leiden 1907. — П. Н. Рыбниковъ — Пѣсни, ч. III. Петрозаводскъ 1864; Е. В. Барсовъ — Причитанія сѣвернаго края, I. Москва 1872; П. В. Кирѣевскій — Пѣсни, вып. 8—9, Москва 1870—2; Д. Н. Успенскій — Похоронныя причитанія, Этногр. Обзор. 1892, II, ст. 98—111; П. В. Шейнъ — Матеріалы для изученія быта и языка сѣв.-зап. края, 631—697. Голошенія или причитанія, Сборн. Отд. рус. яз. т. 51, СПб. 1890; В. Н. Добровольскій — Смоленскій этнографическій сборникъ, ч. II, СПб. 1893, Зап. имп. Русск. Географ. О—ва по отдѣл. этногр. XXIII¹; А. Стороженко — Польско-лат. поэтъ С. Ф. Клѣновичъ, Киев. Унив. Изв. 1881—IX, „Roxolania“ стихи 1707—1804; Терещенко — Бытъ русскаго народа, III; А. Метлинскій — Народныя южнорусскія пѣсни, Киевъ 1854; С. Браиловскій — Похоронныя причитанія южнаго края, Рус. фил. Вѣст. XII, 1884; М. К. Васильевъ — Къ малорусскимъ похороннымъ обрядамъ, Киев Стар. (т. 25) 1889; Д. Г. Булгаковскій — Пинчуки, Зап. имп. Рус. геогр. О—ва по отд. этногр. XIII², СПб. 1890; В. П. Милорадовичъ — Сборникъ м.-русскимъ пѣсенъ Лубенскаго уѣзда Полтав. губ., Сборн. Харьков. Ист.-филол. О—ва X, Харьковъ 1897, ст. 178—222; А. Н. Малинка — Малорусскіе обряды, повѣрья и заплатачки при похоронахъ, Этногр. Обзор. 1898, III; В. Данилов — Порівняна смерті і весілля в українських погрібових голосіннях, Україна 1907 іюнь; Обращеніе къ читателямъ о собираніи укр. похоронныхъ причитаній, ibid. іюль—август; Галицькі голосіня в записей зі Звинячки коло Мільвиці, Убина

по часті обов'язковим, бо імпровізації різних осіб на різних місцях, в різних часах і серед неоднакових обставин не конче мають накривати ся змістом або формою, хоч всі вони походять зі спільного жереда — смутку в приводу смерті близьких людей. Коли одначе такий паралелізм лучить ся, то на сій підставі годі говорити про що инше, як тільки про появи споріднених умовами життя і походження творів. Тільки коли зважити можливість впливу зі сторони готових вже, евентуально передше пізнаних однородних творів, тоді можна би говорити про місцеві традиційно-шаблонні (обрядові) групи голосіня. Але й се, поки що, не має річевого значіня для предложенї схеми, яка має тільки облегчити пізнане і порівнане зібраного матеріялу, а ніяк дати йому непохитне уґруповане.

Значне число голосінь можна розділити на дві основні часті: епічного опису хвороби, хвилі смерті (розставане душі з тілом), значіня умерлого для живих (похвала йому, особисті вносини) і хвилі похорону — та ліричного висказу власних почувань (туги і жалю ів-за несповнених надій, сирітства, бажаня побачити ся, бажаня смерті собі). Місцями до сих груп прилучаєть ся ще молитва за душу покійника. Перехідним лучником

камен. пов., Салашів і Лаврикова равс. пов., Витли турч. пов., Річки кос. пов. (записали студ. О. О. Марков і Л. Якібюк), Криворівні (зап. В. Гнатюка), Ошихлібів кіцман. пов. (Буковина — записав І. Гронський), В. Шухевич — Гудульщина III; Святинського (зап. М. Гаморак, Народ 1890, ст. 55) — Заводи дівчини по мамі. Török K. — Magyaralföldi népszokások (похоронні звичаї на угор. низині) в Magyarország képekhen, Pest 1870 (Переклади виготовив д. Mittler Frigyes); Török Karoly — Csougrádmegyei gyűjtés (чорногородські пісні) в Magyar népköltési gyűjtemény II k. Pest 1872; Magyar nyelvör XV k. B. Pest 1886 (Deák Farkas — Sirató éneklések, Gaál Fer. — Sirató versek); В. С. Караџић — Живот и обичаји народа српскога, Беґ 1867; Српски етнографски зборник VII, Београд 1907 (Обичаји народа српскога, I — матеріяли С. М. Милатовиџа і А. Петровиџа); Сборникъ за народни умотворенія I—V, XI, XVI—XVII, София 1889—1900; Порашкевов П. — Погребальни обичаи у българтѣ. Извѣстия на семинара по слав. филология II, София 1906—7; Н. Lübke — Volkslieder der Griechen, Berlin 1897; А. Н. Малицка — Новогреческія загробныя причитанія и представленія загробной жизни, Этногр. Обзор. 1898³; Tommaseo N. — Canti popolari toscani, corsi, illirici, greci. Venezia 1840; A. Fée — Voceri. chants populaires de la lorbe, Paris 1850; F. Ortolí — Les voceri de l'île de Corse, Paris 1887; Bladé J. F. — Poésies populaires dela Gascogne (Les littératures populaires V—VII), Paris. — Загального значіня: А. Котляревскій — Погребальные обичаи.

епічної з ліричною частию можна вважати поетичні образи — порівняння похорону в весілем, зазивів до природи прийняти участь в горю осиротілих, або молитвенних поручень нового мерця покійним родичам (кравникам-своєям), елементів розговору живих з мерлими, та образів загробного життя. Характеристичним рисом епічної частини значного числа голосінь буде матеріалістичний світогляд, як вираз економічно-побутових умов життя люду. Згадана обставина одначе не впливає на чистоту і поетичність лірики голосінь, яка дуже часто як-раз чергується з зображенням матеріальної нужди живих без покійника (напр. описи вдівства, сирітства, старечої немочи, тяжкої сердечної туги)¹⁾.

Переходимо до порівняної таблиці мотивів поодиноких голосінь:

1) *Пощо вмер, коли тобі добре було жити, всього мав подостатком*: Tetz. 7, 17 після записів 1573, 1704 і 1724; Б.-рус. А. Ковл. 147 після зап. 1551; Муј. 81—3, 92—3; Сборн. болг. III, 7, Іав. 406.

2) *Пощо осиротив жінку, дітей — де голову склонять, що з хозяйством нічнуть, мало сил в них, чужі обижати-муть*: Іл.-Андр., Mahab., Erm. 1, 8; Edda; Tetz. 19, Вольт. № 1, 2, 5, 7; Усп. 104—110, Барс. 14, 220—6, зам. 69—70; Добров. 316, 322—3, 325, 332—3; Клон.-Стор. 370 сл., Браил. 182, Булг.-Пинч., Милор. 14, 38, 62, Мал. укр. 17; Лавр. 5, 6, Снят., Річ.-М. 2, 3, Шух. — мати по дочці, Гнат. 1, 4, Бук. 1; Сб. I, 6, 97; Lüb. 334—5², 337; Fée 87—9, 93; Bladé 213 сл. за батьком, шужем.

3) *Не стало робітника — полічициці*: Meul. 9, Добр. 325—6, Муј. 80, Кар. 199, Bladé — за дитиною.

4) *Чи ми були такі лихі для тебе, що загнівав ся? Чим прогрішили ся — завинили?* Івіда, Erm. 4; Вольт. 1, 4; Метл. 292, Браил. 3, Мил. 22, 35, Мал. укр. 22, 23; Снят.; Муј. 80—1; Мал. гр. 2.

5) *Краса, молодість, розум, здорове були в тебе; чи не жаль світа, рідних? величала ся я тобою, думала одружити*: Ів.-Неф., Erm. 2, Магаб., Карл В.; Барс. 102; Добр. 325—6, 333, Мил. 77, Річ.; Déak 2, Gáal; Муј. 78 сл., Кар. 199; Lüb. 335², 336⁵, 338; Ort. 3, 4; Fée 137, Bladé — за дитиною.

¹⁾ Загальну характеристику західно-европ. голосінь в особливим углядненем тирольських дає Е. К. Blüm ml — Germanische Totenlieder (Arch. f. Anthrop. N. F. V 1906, S. 149—168, тексти — 181); подібну характеристику вел.-руських находимо в Уєненського — Похорон. причитанія (Этн. Обзор. 1892).

6) *Простодушні (наївні) спомини з життя — що любив, чим займав ся, що говорив*: Вольт. № 3, 7; Уб.; Gáal, Деак; Барс. 136 сл., 245 сл., 252 сл., 271.

7) *Опис невдач в життю, хвороби, передсмертної муки*: Вольт. 6, Браил. 9, Сбор. I, 77, IV, V; Мал. гр. 3, Ort. 3, 4; Fée.

8) *Розлука душі з тілом, поява смерти*: Барс. 264: 1—7, 114—5 сл., 167—60, 211—86 сл., 94—5 сл., 131—133 сл.; Добр. 322—332.

9) *Вигляд по смерті*: Барс. 29—120 e contrario, Терещ. III, 90, Метл. 292—3, Шух., діти по мамі, Петр. 492, Кар. 199, Сбор. XVI, № 4—115, 161, 5—105; Егм. 4, 6.

10) *Смутна-невесела твоя хатка, без дверець і віконець, без сонця ясного і вітру буйного*: Браил. 2, 8, 10, Вас.-КСт., Мил. 6, 21, Мал. 23; Лавр. 4, 5, Снят., Річ. 1, Гнат. 7, 10; Шух.; Муї. 86, Кар. 159, 165; *з білими червяками*: Сбор. I, 43, XVI 161; *пішов в країну без приятелів*: Егм. 5.

11) *Встань, промов ще раз слово, поглянь*: Івіда, Андр.; Вольт. 1; Усп. 109, 110, 111; Мил. 12, Мал. у. 2, 15, Снят., Лавр. 7, Бук.; Тог. 10; Сбор. I. Ват. свакьата, XVI, 127, Изв. 386—7, 401.

12) *Коли, звідки, чим приїдеш, прилетиш, вістку подаш про себе, порадиш?* Меул. 4—6, Барс. 19:9 сл., 59:35 сл., 72, 101, 174:71, Усп. 103, 105—6, Добр. 316, 323—5, Чуб. IV 705, Браил. — стало, Мал. у. 6, Снят., Річ., Лавр. 4, Бук.; Муї. 91, Сбор. XVI, 105, Изв. 385, 402.

13) *Повійте буйні вітри — рознесіть могилу, збудіть покійника!* Барс. 28:113 сл., 35:9, 55:4 сл., 68, 74—5, 78—9, Кир.-Пжс. VIII ст. 278—294 Плач войска по ц. Петрі В., IX 264—6 Пл. в. по Екат.; Мил. 6, Лав. 7.

14) *Не бувало того, щоби мерці ставали, крилець не мають, щоб прилетіли, дороги не знають, ані їх змаловати, ані купити*: Барс. 19:29, 60:57—71, 69:31—3, 72—3; Браил. 11, Мил. 9, 12, 21, 23, Мал. 4.

15) *Літше було б мені не родити вас, не виховувати, маленькими стратити — самій не родити ся, в землю піти, вмерти*. Меул. 158; Усп. 105—7, Лвт. рус. лит. I ст. 2 п-р. 3, Барс. 18:54 сл., 39:75 сл., 67:8 сл., 69 відклик, 107:49 сл.; Шени 644, 674, Добр. 323—5, 334; Чуб. IV, 704—5, Браил. 7, 9, 12, Мил. 10, 30, 42—3, 47, 50, 52, 89, 93, Мал. ук. 11, 12, 18, 21—2, 33, Гнат. 5, 6, Лавр. 2, 7, 9, Річ. 1, 4, Лопач. 296 ст.; Муї. 82; Сбор. XVI, № 8:60, Изв. 385, 403, 406; Lüb. 334—6, 344, Мал. гр. 112; Ort. 47 п-р 5 Fée 141.

- 16) *Горе матери велике*. Барс. 117 : 32, Муј. 79, Lüb. 334.
- 17) *Плачте всі зі мною*. Кар. 181, 192, Изв. 385 — Сбор. I, 45.
- 18) *Страх, щоб горя того не осквернили лихі люди*. Кар. 154, Lüb. 335.
- 19) *Природа бере в нїм участь*. Рыб. 417, Барс. 28 : 105, 210 : 49, 240 : 83, 241 : 96; Петр. 490—1, Кар. 198; Lüb. 335 сл.; Fée, 137. — *Смерть чоловіка дуже подібна до деяких явищ самої природи*. Вольт. 1, Meul. 141, 165; Барс. 116 : 53, 122 : 10, Кар. 154, 196—7.
- 20) *Мерці — рідні взяли до себе — вийдуть на стрічу, приголублять їх*. Усп. 105; Мил. 40, 61, 77, Мал. ук. 8, 26, Річ. 1, Гнат. 3; Кар. 160; Сбор. IV 56; Мил. гр. 3; не багато там знакомих Ерм. 5.
- 21) *Покійник подасть їм вістку від живих*. Вольт. 4; Барс. 14, 197 : 6, 220—6; Муј. 79, 86—7, Кар. 175.
- 22) *До сонця-місяця пішов покійник* (Боги віввали до своєї слави — Гакона прядкою Харона стала — гр.), *треба було цвітки в небеснім вінці, Богородиця взяла до себе дитину*. Барс. 131 : 133, 197 : 6, 142 : 52 сл., 169 : 131, до Б-ці 205 : 20; відійшла від нас — то не віддаляй ся від раю — Мал. гр. 4; Ort. 119 н-р 11. *Світ не був гідний такого члена* — Fée 141, Хс взяв собі невістою F. 173.
- 23) *За гріхи Господь покарав*: Магаб. (король); Барс. 105 : 62; така вже доля чоловіка: Гільгам., Кар. 172; така вже воля божа і Б-ці: Bladé (за двт.).
- 24) *Молитва до Б-ці, щоби у рай прийняла сина*: Том. 237; *Надїя, що покійник буде спасений*: Вл. (за батьком, за мужем, за сином).
- 25) *За живих молити ся стане*: Усп. 107, Шейн 635; *Одинока розрада в молитві*: Добр. 326—7; *Нехай зі святими спочиває і нас грішних дожидає*: Мал. у. 25; *Мерцям вічний спокій і рай — а жалібникам цілючий бальзам на біль* (приговорюють на поминках) Тог.
- 26) *Прости обиди, прощайте і ви, рідня-сусіди, благословене дітям*: Вольт. 1, Барс. 122 : 10 в природою пращань, 216 : 10 ві сусідами; Изв. 401.
- 27) *Подяка рідні — духовенству*: Барс 49, 109, 122, 170, 205 : 15; Кар. 158—9.
- Епічна частина мотивів (1—9), в перевагою матеріялістичного світогляду, лучить ся з ліричною (15—19) за посередництвом високопоетичних образів з природи (10—14), які виразно вказують на давні жерела погляду на позагробове життя і на обря-

дові формули давнього похорону (заклинане духів — R.-Veda). Лірична частина мотивів з висказами горя починається звичайно в кульмінаційній точці голосіня, з якої поступово переходить до рефлексії — саморозваги (20 сл.), яка і становить льотичний кінець голосіня. На тій підставі уклад голосіня можна порівняти з укладом всякого мішаного епічно-ліричного пісенного твору, в якому — описовий вступ мотивує наперед розвій чуття, звязаного з подіями і доводить його до кульмінаційної точки. За тим іде кожний раз розвязка: або крок роспуки — смерть, або побідний клич життя у формі тихого піддання судьбі. Сей момент так і споріднює голосіне з любовною пісню про смерть милого друга, в якій звичайно і немає навіть більше мотивів, як вище вказано.

Ствердивши загальну тяглість мотивів голосіня, як односторонньої прояви і плоду людського духа, захваченого смертю близької людини, нам можна перейти до огляду церковно-релігійної поезії на сю тему й її звязи з народною словесністю.

(Кінець буде).

Справа поділу Галичини в рр. 1846—1850.

Написав *Іван Кривецький*.

I.

„Portio iuribus Nostris respondens“.

Окупаційний маніфест ціс. Марії Тереси з дн. 11 вересня 1772 р. — „Виводи прав“ заборчих держав до поодиноких польських земель. — „Вивід прав Угорщини до Червоної Русі й Поділя“. — Такий самий „вивід прав“ Чехії до кн. Освенціму й Затора. — „Відповідь на вивід прав до Червоної Русі“. — Така-ж „відповідь“ на вивід прав до кн. Освенціму й Затора. — Наші замітки. — „Portio iuribus Nostris respondens“.

„МИ МАРІЯ ТЕРЕСА в Божої ласки Цісарева-вдова римська, Королева Угорщини, Чехії, Дальматії, Кرواتії, Славонії, Галичини й Володимирії і т. д....

„Усім і кожному з окрема, кому про те треба або буде треба знати, хто сей маніфест бачить, читає або слухає — наша Цісарсько-Королівська ласка, прихильність і — все добро.

„Розглянувши нинішній стан Польщі, Ми вкупі з Двором Російської Цариці й Пруського Короля вчинили раду, щоби деякі провінції сього Королівства, до яких кождому з нас окремо прислугують здавна права, відвискати і тепер справді відібрати — *край сей, як частину належну Нашим правам, війську Нашому казали заняти*. Його границі такі і т. д....¹⁾

¹⁾ Оригінальний латинсько-польський текст сього маніфесту такий:
„NOS MARIA THERESIA „MY MARYA TERESSA
Dei Gratia Romanorum Imperatrix Vidua, Regina Hungariae, z Laski Bozey Cesarzowa Rzym-
ska Wdowa, Krolowa Wegier-

Дальше йшло означенне границь окупованих земель, іменованне губернатора для них — гр. І. А. Пертіена, зазив нових підданих до послуху і вкінці — погроза для тих, що відважили-б спротивити ся цісарським розказам.

Дата сього маніфесту була: 11 вересня 1772 р.

* * *

Заки одначе оповімо докладнійше про саму окупацію, з'упинимо ся найперш на однім цікавим і характеристичнім факті. Маємо на думці — „выводи прав“ усіх трьох заборчих держав до поодиноких провінцій польської Річи-посполитої, які виявили ся друком майже рівночасно з їх окупацією в мовах: латинській, французській, німецькій і польській.¹⁾

Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Galiciae et Lodomeriae etc...

„Quandoquidem circumspicito praesenti Poloniae statu Noscum Russica Imperatoria nec non Regia Borussiae Aula convenimus et consilium saepimus, quae unicuique Nostrum in aliquas hujus regni provincias antiquitus jura competunt, vindicandi eaque effectui nunc mancipandi; Nos illum terrae tractum tanquam portionem juribus Nostris respondentem per militem Nostrum accipari jussimus, qui quidem sequentibus limitibus circumscribitur etc...“

ska, Czeska, Dalmacyi, Kroacyi, Slawonyi, Galicyi y Lodomeriyi etc....

„Ponieważ przyrzawszy mniejszy Polski Stan, My z Imperatorowey Rossyiskiey y Króla Pruskiego Dworem złączywszy się, radę uczyniliśmy, które z osobna Nam do niektórych tego Królestwa Prowincyi z dawna należą prawa, one odzyskać y rzeczą samą teraz odebrać; My ten kraj jako częśćkę prawom naszymy powinna, Wojsku Naszemu obić kazaliśmy, który w następujących granicach zawiera się etc...“

(A. Piller, Edicta et mandata universalia regni Galiciae et Lodomeriae a die 11 Septembr. 1772 in ita possessionis promulgata. Leopoli, 1772. Ст. 1—2).

Королевою Галичини й Володимирії титулувала себе Марія Тереса від угорської коронації в 1741 р.; в 1769 р. додала на своїй королівській печатці також герб тих земель.

¹⁾ Про права Прус до граничних польських провінцій див.: (E. G. Herzberg) *Expositio jurium Regis Borussiae in duc. Pomerelliae et alios tractus R. Poloniae*. Berolini, 1772 [те саме: по французьки, по польськи, по німецьки]; — *Exposé der Rechte d. kön. v. Preuss. auf d. Herzg. Posen*, 1773; — *Recherches sur la Nouvelle Marche*, 1773 [те саме по польськи: *Wywód pretensyi do Nowej Marchii, konstytucya pretensyi do Pomeranii*, 1773]; — *Beweise der Rechte*

„Права“ Пруссії і Росії до пограничних провінцій — лишаємо на боці. Вони не представляють для нас безпосереднього інтересу, не вьжуть ся безпосередно з нашою темою. Згадаємо тільки, що з польського боку зустрінули вони енергічну відповідь — не фізичну вправді, бо на неї Польщу не було тоді стати, — одначе академічну: „Repons-ами“, „Not-ами“, „Reflexi-ями“ й ин. полемічними брошурами відомого польського історика, дипломата й економіста Ф. Лойка.¹⁾ Одначе академічна оборона не вратувала польської Річи-посполитої і вона у протязі кількадесятьох літ зникла зовсім з карти Європи.

З „выводом прав“ до деяких польських земель виступила, подібно як Пруссія й Росія, також — Австрія.

Почало ся від Спижу й Сяндеччини.

Під покривкою надграничних замішань і пануючої зарази австрійські війська заняли на прикав ціс. Йосифа II найперш Спиз (1769), який від 1412 р. належав як угорський застав до Польщі, а незабаром потім (1770 р.) також частину нинішньої Сяндеччини.²⁾ Рівночасно з тою окупацією почали ся з цісарського поручення по віденських і будапештанських архівах пильні пошукування за нравними титулами до тих земель Ав-

des Königs auf Hafen u. Zoll der Weichsel. Berlin, 1771 [те саме по французьки, 1773]; Remarque sur Preuves, 1773.

Про права Росії див.: Exposé de la Cour Imp. de Russie 1772, 1773.

Про права Австрії — див. дальше.

¹⁾ Відповідь на претенсії Пруссії: (F. Łojko), Disquisitio hist. qua iura R. Borus. in Pomer. respondetur. 1773 [те саме: по французьки, по польськи, по німецьки]; idem. — Précis des recherches sur la Pomer., 1773; idem — Notes justificatifs pour le Précis. 1773; idem — Suplement du Précis des Recherches sur la Pomer. 1773; idem — Reflexions d' un gentil-homme sur les lettres patentes du roi de Prusse 1772; idem (Patridophile) — Discuss. de raisons. Philalithopoli, 1773; idem — L' insuffisance des pretensions sur la Grand-Pol. Londres, 1773 [те саме по німецьки: Antwort...]; idem — Recherches sur la Nouvelle Marche 1773; idem — Wywód pretensyi do Nowej Marchii, 1772; idem — Wywód praw polskich do Pomeranii 1772; — Disputatio hist. in Pomereliam 1773; — Gedanken von der Verjähung [з причини прав до Поморя] 1773.

Відповідь на претенсії Росії: (F. Łojko), Reponse à l' écrit intit. exposé de la cour imper. de Russie 1773 [те саме по польськи].

Відповідь на претенсії Австрії — див. дальше.

²⁾ Акт інкорпорації Сяндеччини в дн. 20. VII, 1770 р. див. рукоп. бібл. Оссол. у Львові № 568, ст. 201—2.

стрії, згл. Угорщини. Вправді польська Річ-посполита піднесла проти окупації дипломатичний протест, одначе він лишив ся без успіху. Навпаки! У відповідь на нього оголошено дн. 25 жовтня 1770 р. офіційальний акт¹⁾, в якім містив ся вивід прав Угорщини до окупованих земель.

Одначе ціс. Йосиф II не вдоволив ся занятою польською територією. Безпосередно по окупації Спижу й Сяндеччини видав порученне архіварям, щоби шукали по австрійських й угорських архівах дальших документів, які виказали би права Австрії до інших польських провінцій. Поки одначе архіварі працювали по архівах, між Австрією, Прусами й Росією вели ся оживлені дипломатичні переговори. Результатом їх була поділова конвенція між згаданими трьома державами, — й окупованне австрійськими військами дальших польських земель, в обшарі — по верх 1400 кв. миль. Рівночасно й архіварі покінчили свої пошукування, а їх результатом був виготовлений угорським істориком I. Benczur-ом — *вивід прав Угорщини до Червоної Руси й Поділля і — Чехії до кн. Освенціму й Затора*, виданий в 1772 р. (в кілька місяців по окупації) у Відні (в надворній друкарні) в чотирьох мовах: латинській, німецькій, польській французькій.²⁾

„По свідощтвам найвіродостойніших істориків XI-го й XII-го вв., польських і угорських — починав ся „вивід“ — а також багатьох інших автентичних документів, угорські королі були тоді, а навіть іще давніше, на підставі найсправедливших прав, посесорами Королівства Малої або Червоної Руси (Regnum Russiae), а передовсім двох частин сього Королівства: Галичини й Володимирії, які від тоді аж по нинішній день належать до королівського угорського титулу, з яких одна тягнеть

¹⁾ Бібл. Оссол. — рукоп. № 575.

²⁾ (I. Benczur) Iurium Hungariae in Russiam Minorem et Podoliam, Bohemiaeque in Osvenciensem et Zatoriensen Ducatum praevia explicatio... Vindob. 1772; те саме по німецьки: Vorläufige Ausführung der Rechte des Königreichs Hungarn auf Klein oder Roth Reussen und Podolien und des Königreichs Böhheim auf die Herzogthümer Auschwitz und Zator. Wien, 1772; по польськи: Wywod poprzedzający praw Korony Węgierskiej do Rusi Czerwonej y do Podola, tak iako Korony Czeskiej do Xięstw Oswieckiego y Zatorskiego. W Wiedniu, 1772 (вийшло рівночасно два видання, одначе менше повні, чим латянське або німецьке); по французьки: Exposé preliminaire i т. д. — Про Benczur-а див.: Wurzbach, Biographisches Lexikon. T. I, ст. 259.

ся далеко у глѹб Поділя, друга займає значну частину Волині, — а також Перемиської землі й інших значних територій.

На доказ сього наводять ся виписки з польських, українських й угорських хронік і літописей, лист угорського короля Андрія II до папи Іннокента III, лист папи Гонорія III до Андрія II, печатки й документи давних угорських королів, на яких находять ся титули й герби Галича й Володимира і т. д.

Дальше — права Угорщини до Галичини й Володимирії опирає „вивід“ на отсих історичних фактах: 1) на порозумінню між угорським королем Людвиком I і польським королем Казиміром Вел. з 1352 р.¹⁾; 2) на обостороннім зреченню прав: Жигимонта до польської корони з одного боку, а Ядвиги й Волод. Ягайла до угорської корони з другого — в 1394 р.²⁾, а також на договорі між Жигимонтом і Ягайлом з 1412 р. (потвердженім потім в рр. 1415, 1423, 1440), в якім питанне про права до Галичини й Поділя лишено отвертим (пор. договори з рр. 1454, 1473, 1479); 3) на півнійших реклямаціях угорських соймів за тими землями; 4) на договорі між Польщею й Австрією з 1589 р. (бендзінським), в якім Австрія зрікла ся тільки властивої Польщі; 5) на безпереривнім поміщуванню в угорським королівським титулі додатку *rex Galitiae et Lodomeriae* — аж до часів Марії Тереси; 6) на тім, що сама Польща в 1673 р. признала посередно Угорщині права до Червоної Руси.³⁾

¹⁾ На підставі договору між пол. кор. Казимиром і угор. кор. Каролем Робертом, син Кароля — Людвик був назначений наслідником польської корони (на випадок, коли-б його вуйко Казимир помер без мужеського потомка). Одначе Людвик, ставши угор. королем, відступив галицько-володимирське королівство Казимирови з тим застереженнем, що коли-б Казимир дістав сина, то згадане королівство має вернути до Угорщини за сплатою 100.000 угор. зол. На випадок безпотомної смерті Казимира, польська і руська корона мала перейти на Людвика. (По новійшим дослідям той договір був заключений в 1350 р. — пор. М. Грушевський, Історія України-Руси. Т. III², ст. 128—129 і прим. 18).

²⁾ Вивід — неясний. Поремире між Жигимонтом і Волод. Ягайлом в справі Галичини було заключене в 1388 р. на протяг 1 року, в 1398 р.² на протяг 16 літ (пор. М. Грушевський, *op. cit.* Т. IV², ст. 123).

³⁾ Се відносить ся до письма польського підканцлера Андрія Ольшовского з дн. 4 серпня 1673 р., в якім читаємо отсі слова: „...Ablegatus Caesareus exhibuit Regi memoriale Principalis sui volentis redi-

Права Чехії до кн. Освенціму і Затора оперті на отсих фактах: 1) в 1189 р. пол. кор. Казимир II віддав кн. Освенцімське, до якого належав тоді також Затор, на повну власність шлезько-тїшинському князеві Мечиславоу; 2) шлезький кн. Казимир віддав в 1280 р. всі свої краї (отже й Освенцім-Затор) в лен чеському королеві Вячеславоу; 3) в 1327 р. тїшинський кн. Казимир III й освенцімський — Іван відновили підданство чеській короні; 4) в 1335 і 1339 рр. чеський кор. Іван і польський — Казимир зрікають ся взаємно своїх претенсій до Польщі, згл. до шлезьких князівств (потверджено се також 1372 р.); 5) вправді пол. кор. Казимир IV прилучив 1452 р. кн. Освенцімське до Польщі, одначе в 1462 р. (у Глогові) прийшло між чес. кор. Юрієм і пол. кор. Казимиром до порозуміння, на підставі якого кн. Освенцім-Затор мало бути в польській посесії тільки до смерті Казимира; 6) в 1527 р. відновлено се порозумінне так, що згадані князівства мали лишити ся в польській посесії ще тільки до смерті кор. Жигимонта I.

До „виводів“ додано 17 оригінальних документів; 12 має вказати „права“ Угорщини до Галичини, 5 — „права“ Чехії до кн. Освенціму-Затора.

Реплікувати на ці „виводи“ поручив кор. Станіслав Август згаданому вже польському історикови-економістови Ф. Лойкови, який відповідав також на „виводи“ Прус і Росії. З порученої задачі вивязав ся він досить скоро — і вже в 1773 р. появилася друком його „Відповідь на вивід прав угор. корони до Червоної Русі й Поділя, а чеської — до кн. Освенціму і Затора“.¹⁾

mere Scopusiensis civitates (Спиз), profecto non facile responsum dare potero... alias enim etiam ad Russiae Ducatum, cum Podolia, posset habere praetensionem Imperator, muneratis 100.000 flor., ut est in pactis inter Ludovicum Hungariae Regem...

¹⁾ (F. Łojko), Reponse à l'exposé de droits sur la Russie Rouge... 1773; те саме по польськи: Odpowiedz na wykład poprzedzający praw Korony Węgierskiej do Rusi Czerwonej y Podola, tak jako Korony Czeskiej do Xięstw Oświęcimskiego y Żatorskiego. 1773. Свої відповіді на „виводи прав“ Прус, Росії й Австрії видав він анонімно найперш окремо, а потім (того-ж 1773 р.) під загальним титулом: Zbiór deklaracji, not y czynności główniejszych, ktore poprzedziły y zasły podczas Seymu... 1772—1773, де крім кільканайцятьох дипломатичних нот передруковано також „виводи“ всіх трьох держав і відпо-

„Віденський двір — починаєть ся відповідь — на підставі свого панування в чеськім і угорськім королівствах впоминаєть ся у польської Річи-посполитої за деякими провінціями. Чи одначе титули, на яких він операє свої претенсії, є докладні й основні, можна бачити з осьього:

1) Австрія не підносила своїх претенсій до тих земель в переговорах з Польщею в рр. 1677, 1732, 1736;

2) в 1764 р. Марія Тереса признала Польщі всі її права й усі її посесії — між ними й ті, які тепер окуповала;

Супроти того „вивід прав“, з яким виступила Австрія, се тільки претекст, позбавлений всякої правди.

Автор аналізує підстави, на яких Австрія може оперти свої претенсії до Червоної Русі й Поділя. Вони такі:

а) Коротке опанування галицького замку угорським королевичом перед шістьма віками — в 1185 р., з якого одначе прогнано його також перед шістьма віками — в 1188 р.

б) друге опанування сього замку другим угорським королевичом коло 1214 р. — років тому 559, з якого також його прогнано в р. 1215 — років тому 558.

в) коротке опанування Русі й Поділя, чи того майже краю, який нині називаємо воеводствами — руським і подільським, які забрав польській Короні перед чотирма віками (в 1377 р.) польський і угорський король Людвик; їх одначе Польща в 1383 зареклямувала, а в 1390 р. відзискала і прилучила до себе зовсім — отже також чотири майже віки тому назад.

г) трактат у Любowlі в 1412 р., який одначе сам собою упав і від більш, чим трьох віків, пішов у забуте.

д) вкінці титули Галича й Володимира, яких вживали деякі угорські королі, які одначе від двох чи трьох віків також забуто; навпаки, не знати навіть, пощо сі королі носили титул Володимира.

Зате факти, на яких Польща могла все операти свої права, або на яких може операти їх доси, такі:

1) старинні права найвисшої власти польської корони над усіма тими країнами, які тепер називають ся Червоною Русю, Поділем, Волинем, Київським воеводством і Малою Русю і т. д.,

віди на них. — Про Ф. Лойка див.: J. Bartoszewicz, Znakomici meżowie polscy w XVIII w. Petersburg, 1853. T. I, ст. 147—172; також: S. Olgebrand, Encyklopedja powsz. (1901). T. IX, ст. 476.

набуті від 1018 р., задержувані в різних пізнійших часах, признані однозгідно істориками, а то трьома інвеститурами на галицьке князівство, даними польськими королями, а записаними в історіях під роками 1181, 1188 і 1198.

2) прилученне галицького князівства, а також великої частини Русі, яка не належала до галицького замку, до польської корони Казимиром Великим або Казимиром III в 1340 р., по вимертю потомків Романа, якому інвеституру на галицьке князівство дав Лешок Білий в 1198 р.

3) автентичне признання польських прав до Русі угорським королем Людвиком в 1355 р.

4) признання тих прав і загарантованне польській короні посідання Русі угорськими станами трактатом у *Zalathfack* в 1403 р.

5) признання тих прав і загарантованне їх згаданому польському королівству тими-ж угорськими станами трактатом у Буді 1507 р., а також бендзінським і битомським в 1589 р.

6) забезпеченне актуальних посесій польської корони всіми угорськими королями в австрійського дому від 1470 р. і признання прав згаданій короні до Русі тими-ж монархами починаючи від Володислава Постума через надавання польським королем титулу Русі від 1453 р. аж по нинішні часи — надавання безпереривне в протязі більш чим трьох століть.

7) надавання титулів Галича й Володимира всіми польськими королями угорським королем.

8) вкінці спокійне посідання Русі Поляками від її інкорпорації до королівства в 1340 р. аж до р. 1377 — в протязі 37 років; а від другого її прилучення в 1390 р. аж до р. 1772 — у протязі 392, себто мало не 4 столітя.

Така була відповідь з боку Польщі на претенсії Австрії згл. Угорщини до Червоної Русі, відповідь не фізичними, а — академічними арґументами, які на дальший хід історії не мала найменшого впливу.

З такою самою відповідю виступив Ф. Лойко й проти „вводу прав“ Австрії згл. Чехії до кн. Освенціму й Затора.

Від найдавніших часів — починає автор свою арґументацію — Освенцім належав до кн. Краківського; вже в 1179 р. пол. кор. Казимир (II) Справедливий дарує його Казимирови, синові Мечислава кн. опольського або горішн. Шлезка, який

тоді належав до Польщі, як хрестне віно. Що йно в XIV в. кн. Шлезьке відриваєть ся безправно від Польщі, що так само безправно апробує (зрікаєть ся своїх прав до нього) пол. кор. Казимир Вел. у договорах в чес. кор. Іваном Люксембурьським і його сином Каролом в рр. 1335, 1339 і 1356. Безправно — тому, що зробив се без призову польських Станів, через що цілий акт є неважним. І Польща не зрікла й далше своїх прав до Шлезка. В 1421 р. Володислав Ягайло реклямує їх, а його синови Казимирови IV вдало ся навіть відзискати назад князівства Освенціму й Затора (Заторський кн. Вячеслав піддав ся Казимирови добровільно, а його брат Януш — кн. Освенціму — продав своє князівство згаданому пол. королеви за 50.000 гривен чес. гроший). Пізнійше в 1494 р. пол. кор. Іван Ольбрахт докупив іще кн. Заторське за 80.000 зл. і річну доживотну пенсію затор. кн. Янушови. По його-ж смерті 1498 р. Іван Ольбрахт обняв кн. Заторське на повну власність Польщі. Такий стан річи признала також і Чехія й у всіх пізнійших договорах між чеськими й польськими королями пр. з рр. 1527, 1535 згл. 1538 про претенсії Чехії до сих князівств нема й згадки. Навпаки, трактати між Чехією й Польщею — бєндзїнський і битомський в 1589 р. загарантували Польщі повні права до всіх земель, якими тоді володіла. Вкінці не згадували за Освенцім і Затор також трактат в 1677 р., відновлений у 1732 р.

* * *

Як ми вже згадували висше, ціла ся історично-дипломатична полеміка — в „выводами прав“ заборчих держав і „відповідями“ польської Річи-посполитої, мала тільки академічне значінне. Розгону історичних подій вона вже не могла стримати — і те, що недавно ще польська „відповідь“ уважала безпідставними претенсіями і безправним актом, було незабаром вповні легалізоване, найвисшими державно-нравними інституціями польської Річи-посполитої — польським королем і польським державним Союзом¹⁾.

¹⁾ Поп. Tractatus inter Suam Majestatem Imperatricem Reginam Hungariae et Bohemiae et Suam Majestatem Regem Rempubli-
camque Poloniae (паралельно — польський текст). 1773.

Занята Австрією польська територія — чи „*portio iuribus Nostris respondens*“, як назвала її в окупаційнім маніфесті ціс. Марія Тереса, — складала ся з отсих земель¹⁾:

I.

Руське воеводство	803·87 кв. м.
частина подільського воеводства (червоного-родський повіт)	116·43 „ „
значна частина белзького воеводства	200·52 кв. м.

II.

частина люблинського воеводства	10·52 „ „
частина краківського й сяндомирського воеводств разом із князівствами Освенцімським і Заторським, а також спижським староством	326·00 „ „

Разом 1457·34 кв. миль із 2,700.000 мешканцями. Етнографічно-польської території — около 300 кв. м., етнографічно-української — поверх 1100 кв. м.

II.

Границі Галичини в рр. 1772—1850.

Границі Галичини по першій поділі Польщі 1772 р. — Прилучення Буковини до Галичини у 1786 р. — Проект відлучення Буковини від Галичини у 1790 р. — Границі Галичини по третім поділі Польщі 1795 р.: Західня й Східня Галичина. — Зміни границь Галичини у 1809 р.: відступлення краківського й замойського округів Варшавському князівству й Тернопільського краю Росії. — Нові зміни у 1815 р.: відступлення-останків т. зв. Західньої Галичини польському Конгресовому Королівству й поворот Тернопільського краю до Австрії. — Краків — вільне місто. — Знесення Краківської республіки у 1846 р. й прилучення її до Австрії. — Надання Буковині окремої конституції у 1850 р. — Границі Галичини в 1850 р.

1772 р. Галичина стала австрійською провінцією.

Політичні границі тодішньої Галичини не покривали ся з нинішніми її границями. Нинішній коронний край: Галичина й Володимирія з кн. освенцімським і заторським

¹⁾ (W. Kalinka), Galicya i Kraków pod panowaniem austriackiem. Paryż, 1853 ст. 1.

і вел. кн. краківським, — се вже результат декількох політично-територіяльних комбінацій і змін кін. XVІІІ. й 1-ої пол. ХІХ. вв., результат оружних конфліктів і дипломатичних переговорів із Францією, Прусами й Росією. Одначе грос окупованої Австрією території в 1772 р. — давні т. вв. руське й белзьке воеводства — лишили ся при ній по нинішній день.

Пригляньмо ся одначе ближше історичному процесови територіяльного формовання нинішнього галицького конігломерату.

На підставі порозуміння між Прусами й Росією із дн. 19.ІІ. 1772 р. й на підставі такого-ж порозуміння між Прусами, Росією й Австрією із дн. 2.VІІІ. 1772 р. перший поділ Польщі був порішений¹⁾.

Не чекаючи одначе покінчення дипломатичних формальностей, австрійський уряд дав наказ своїм військам вступити у Галичину²⁾. Три корпуси австрійської армії (Естергази, Дальтон і Фабрі) під головною командою ген. Гадіка переступили в перших днях мая австрійсько-польський кордон і заняли край; 10 червня видав Гадік прокламацію, в якій зажадав від Галичан послуху Марії Тересі.

Окупаційний маніфест, з яким Марія Тереса звернула ся (11 вересня 1772 р.) до своїх нових підданих, означував границі нового краю так:

„Правий беріг Висли від князівства Шлезку повисше Сандоміра аж до того місця, де лучить ся зі Сяном. Звідти через Франополь до Замостл й Грубешова (Rubieszow) аж до ріки Буга; потім поза Бугом властивими границями Червоної Руси, де розділюють ся Волинь і Поділе аж до границь Збаража, звідти просто до Дністра, з малою частиною Поділя, яку перетинає потік, званий Під(г)ірче (Podorcze—Підгірці—Серет³⁾),

¹⁾ А. Beer, Die erste Theilung Polens. Wien 1873. В. I—III.; F. Krones, Handbuch der Geschichte Oesterreichs. Berlin, 1876—1879; Dr. Fr. Mayer, Geschichte Österreichs. Wien-Leipzig, 1901. Bd. II. Докладну бібліографію див. dr. L. Finkel, Bibliografia historii polskiej. Lwów, 1891—1906. Т. I—III.

²⁾ Рукоп. бібліот. Оссолінських у Львові, N. 527, ст. 237; Ignotus, Zajęcie Galicyi (Ateneum, 1880, I).

³⁾ Так названо тоді через помилку ріку Серет. При регуляції східної границі Галичини в 1773 р. граничною рікою визначено на приказ ціс. Йосифа II замість Серету — Збруч.

де впадає до Дністра, вкінці границі, які відмежовують Покуте від Молдавії¹⁾.

По прилученню Галичини показала ся коначна потреба прилучити до Австрії також ту частину Молдавії, яка нині називається Буковиною; сього вимагав інтерес заокруглення границь цісарства. І на підставі цісарського наказу з дн. 1.X., 1774 р. австрійські війська заняли також Буковину (181·6 кв. м). Пізнійший дипломатичний трактат між Австрією й Туреччиною з дн. 7.V. 1775 тільки затвердив доконаний факт²⁾.

Десять років була Буковина під військовою управою, аж дн. 30.XI. 1786 року прилучено її як черновецький округ до Галичини. Вправді по смерті ціс. Йосифа II. надв. канцлер гр. Кольоврат представив у 1790 р. його наслідникови проєкт повного відлучення Буковини від Галичини, одначе ціс. Леопольд II. на се не згодив ся. З цілого проєкту введено в жите одну тільки сепарацію буковинських т. зв. станів від галицьких. Та по 27 літах у 1817 р. Буковину повернено назад до станової спілки в Галичиною³⁾.

При другім поділі Польщі в 1793 р. Австрія не брала активної участі; територіальні здобутки взяла тоді тільки Прусія й Росія.

При третім й останнім поділі польської Республіки в 1795 р. Австрія заняла землі: люблинську, холмську, краківську й сандомирську — разом 727·59 кв. м.⁴⁾. Польська держава перестала істнувати, північні границі Австрії заокруглили ся ріками: Пилицею, Вислою, Бугом.

Сі новонабуті польські території прилучено до територій, забраних Польщі у 1772 р. Тоді переведено також поділ краю на дві половини: „Західню або т. зв. Нову Галичину“

1) A. Piller, Edicta et mandata... 1772. Ст. 1—2.

2) J. Pollek, Die Erwerbung der Bukowina. Czernowitz, 1889; Dr. R. Kaendl, Die Erwerbung der Bukowina. Czernowitz, 1894; Др. Ст. Смаль-Стоцький, Буковинська Русь. Чернівці, 1897.

3) J. Pollek, Die Vereinigung der Bukowina mit Galizien im J. 1786 (Jahrb. d. Bukow. Landesmuseum, VIII. 1900). Історія регуляції політичних границь Буковини, кін. XVIII. ст. див.: Н. Bidermann, Die Bukowina unter österreichischer Verwaltung 1775—1875. Lemberg, 1876).

4) (W. Kalinka), Galicya i Kraków pod panowaniem austriackiem, ст. 2.

— 1054 кв.¹⁾ м. зі столицею Краковом, і „Східню Галичину“ — 1312 кв. м²⁾ зі столицею Львовом.

Дальші зміни в укладі політичних границь Галичини зайшли у 1809 р. На підставі шенбрунського договору з дн. 14.X. 1809 р. Австрія мусіла відступити деякі часті Галичини своїм двом північним сусідам: Варшавському князівству й Росії. Варшавському князівству, за яким стояв Наполеон, припали округи: краківський і замойський (971 кв. м. — 1,531.560 мешк.³⁾, — Росії т. зв. Тернопільський край (121 кв. м. — 349.015 мешк.⁴⁾. З цілої т. зв. Західньої Галичини лишило ся при Австрії тільки 93 кв. м. із 411.283 мешк.⁵⁾.

Віденський конгрес із 1815 р. поробив знов нові територіальні зміни.

Австрія мусіла відступити останки т. зв. Західньої Галичини нововорганізованому польському т. зв. Конгресовому Королівству, якому надано окрему конституцію й получено з Росією. За те дістала від Росії назад т. зв. Тернопільський край, а крім того велицькі копальні соли⁶⁾.

Краків з невеликим округом став вільним містом під протекторатом Австрії, Прус і Росії⁷⁾.

Нова зміна в укладі політичних границь Галичини зайшла у 1846 р. Під претекстом — недопустити до вибуху польського повстання окупували австрійські війська в марті 1846 р. місто Краків, якого вже, не зважаючи на протести Англії й Франції, не випустили зі своїх рук. За порозумінням з Прусами й Росією Австрія скасувала 16.XI., 1846 р. краківську республіку, а сам Краків прилучила до своїх посіlostей⁸⁾.

У 1850 р. признано територію недавньої краківської республіки частиною Галичини під назвою Вел. краківського князівства⁹⁾. В тім самім році дістала Буковина окрему конституцію й тим самім відпала від Галичини¹⁰⁾.

1) S. Askenazy, Monografia w zakresie dziejów nowożytnych. Kraków—Warszawa, 1903. Т. III., стр. 155.

2) Буковина — 186·6 кв. м. належала як черновецький округ до Східн. Галичини.

3) S. Askenazy, op. cit. стр. 155. 4) ibid. стр. 186.

5) ibid. стр. 155. 6) F. Mayer, op. cit. стр. 531.

7) ibid. 8) F. Mayer, op. cit. стр. 543—544.

9) W. Kalinka, op. cit. стр. 3.

10) H. Bidermann, op. cit. стр. 10—11.

По богатъох ріжних перемінах границі Галичини прийняли у 1850 р. такий вигляд, який мають нині.

III.

Східня й західня Галичина.

Дві ріжні групи країв. — Наше становище супроти історично-правних аргументів про і contra окупації. — Що для нас важне? — Противенства між східньою й західньою групою: історичне, етнографічне, культурне, суспільно-економічне. — „Галичина і Володимирія“. — Піднесенне перший раз справи поділу Галичини.

Вже сей факт, що Австрія, окупуючи підчас першого поділу Польщі територію, яка з невеликими змінами становить нинішню Галичину, оперла свої претенсії до неї на двох зовсім ріжних історично-правних виводах, — вказує на те, що тут маємо до діла з двома зовсім ріжними групами країв.

Ріжними — в першій мірі під історичним оглядом.

Більш чим $\frac{3}{4}$ -тини окупованих земель приходять до Австрії титулом угорських претенсій до давного галицько-володимирського Королівства — (отже: воєводство руське, часть подільського, часть белзького — 1120·82 кв. миль), менш чим $\frac{1}{4}$ -тина їх приходять титулом таких самих претенсій чеських до давних князівств: Освенцімського й Заторського. Невеличке спизьке староство, окуповане в імени угорських прав, було відразу інкорпороване просто до Угорщини.

Не маємо наміру аналізувати критично виложені інтересованими сторонами історичні аргументи за — чи проти права окупації вчислених висше територій. Нинішня історіографія могла-б навести їх про і contra значно більше й — основніших, чим се могли зробити австрійські й польські історіографи кін. XVIII. в. Не маємо такого наміру — тому, що для нас в сій хвилі представляє вагу не те, чи історично-правні титули, виведені Австрією в імени Угорщини й Чехії до Червоної Русі й кн. Освенціму-Затора, в своїй основі вповні правдиві. Коли-б ми хотіли рішати, чи австрійська окупація Червоної Русі була з історичного й етичного боку правним й оправданим актом, чи тільки — безправним насильством, то в першій мірі мусіли-б ми сконстатувати один переважний під сим оглядом факт: Червона Русь перейшла під Польщу не на підставі добровільної умови

й добровільного бажання, а силою польського оружа — окупацією, дуже подібною до пізньої австрійської, під акомпаніємент оружних протестів найперш галицько-володимирських князів і королів — Володимира, Мстислава, Данила й ин., а пізніше литовсько-руських князів — Любарта, Юрія Наримунтовича, Кейстута і — самого галицько-українського боярства під проводом Дмитра Детька¹). Нині важне для нас тільки те, що Австрія аргументувала окупацію тих земель взагалі такими — і ріжними титулами, і що на основі таких власне ріжних титулів сі землі увійшли в склад нинішньої австро-угорської монархії²).

Одначе ріжниці між обома окупованими комплексами земель, які нині складають один коронний край, не зводять ся до одної тільки ріжниці в державно-правних титулах їх посідання. Побіч їх ріжних політичних історій до хвилі прилучення Червоної Руси до Польщі, бачимо ще їх окремі становища, які займали вони навіть у границях польської держави за цілий час їх пробування під польською управою, їх ріжні географічні умови, ріжні етнографічні характери, ріжні — суспільно-економічне жите, побут, релігію, взагалі — культуру і т. д.

Історичне жите східньої групи окупованих територій — історія галицько-володимирських земель перед їх остаточним прилученням до Польщі в 1387 р. — загально відома. Тому пригадувати її тут нема потреби. Ми звернемо увагу тільки на ту спеціальну позицію, яку займали сі землі вже у границях польської Річи-посполитої, становлячи через цілий час польського над ними пановання окрему цілість під назвою Руських земель (*Ziemie ruskie*), чи докладнійше — Руського воеводства (*Województwo ruskie*) у противенстві до західньої

¹) Пор. М. Грушевський, Історія України-Руси. (2 вид.) Т. II., ст. 407—504 (Галичина й Угорська Русь); Т. III., ст. 1—142 (Галицько-Володимирська держава XIII—XIV. вв.); Т. IV., ст. 19—61 (окупація українських земель Польщею), 101—124 (польсько-угорський спір за Галичину).

²) На сю пам'ятку був в 1773 р. вибитий навіть медаль з написю: *Antiqua Iura Vindicata Galicia et Lodomeria in Fidem receptis MDCCLXXIII.* (Dr. A. I. Brawer, Galizien wie es an Österreich kam. Leipzig—Wien, 1910. Ст. 8).

групи — Краківського воєводства (до якого належали: Освенцім і Затор).

Різнять ся обі сі групи також своїм етнографічним характером: східня — українська, західня — польська, — а з тим і своїм побутом, релігією, взагалі — культурою (східня — византійська, західня — римо-німецька).

Різнять ся вкінці й своїми географічними і суспільно-економічними умовами (спокійне й безпечне жите на заході причинило ся в результаті дуже значно до зросту числа населення, до зросту його заможности, до — взагалі иншого укладу суспільно-економічних відносин, чим на отвертіи сході — виставленім на безнастанні напади татарських орд, на часті руїни й ин.).

Не вважаючи одначе на всі ті противенства, Австрія злучила обі сі різні групи земель в одну адміністраційну цілість і надала їй старе історичне імя східньої групи, не вживане вже від XIV ст.: — „Галичина і Володимирія“, до якого в офіційальній титулятурі додаєть ся дальші титули: „з вел. кн. Краківським і кн. Освенцімським і Заторським“.

Які фази переходив сей контльомерат земель під згаданю назвою у протязі кін. XVIII й 1-шої пол. XIX. вв., про се говорили ми вже в попереднім розділі нашої статі. Тут зазначимо тільки те, що по останній інкорпорації до нього в 1846 р. нової території — вел. кн. Краківського — його нестрота і обшар дійшли вже до того степення, що звернули на себе увагу австрійського центрального уряду і — в тім році перший раз вирінає в тих кругів важна нас справа — справа поділу Галичини (в її нинішніх границях) на дві окремі часті: східню й західню.

(Дальше буде).

БАТЬКО-Й ДОЧКА.

(Із паперів Івана Федоровича).

Подав *Іван Франко*.

I.

Імя Олександра Гіцкевича, з якого листів до Івана Федоровича подав я дещо в статі „Причинки до історії 1848 р.“ (Зап. Наук. Тов. ім. Шевченка, т. LXXXVIII), заслугує на ближшу увагу, як імя автора багатьох і важних інформацій про події т. зв. мартових днів у Львові, про які жадні відомі нам доси жерела не дали так повної і цікавої картини¹⁾. Думаю, що не зайвим буде навіть для історика, а тим паче для психолога подати в безпретенціональній цілості решту тих звісток, які маємо про Гіцкевича в його листах до Федоровича. Житє обох тих мужів, приятельське до кінця 1848 р., сплило ся з часом тіснійше, бо Іван Федорович, ставши власителем

¹⁾ Остатній історик памятного 1848 р., Йосиф Олександр барон Гельферт у першій томі своєї праці „Geschichte der oesterreichischen Revolution im Zusammenhange mit der mitteleuropäischen Bewegung der Jahre 1848—1849“, що вийшов 1907 р., львівським розрухам із днів 19—21 марта присвятив усього два коротенькі уступи на ст. 291 і 429, які разом не дають і 50-и рядків друку, але за те дають не лише вовсім неповне, але також вовсім фальшиве понятє про той інтересний історичний момент. Барон Гельферт не використав навіть брошури свогою сучасника і наочного свідка львівських подій, Константина Вурцбаха, виданої ще в тім самім 1848 р. у Відні, що правда, без імени автора н. з. „Galizien in diesem Augenblicke. Ein dringendes Wort in einer drängenden Zeit. Von einem Augenzeugen. Wien 1848.“

Вікна, значного села в скалатських пов., в безпосереднім сусідстві Грималова, запросив Гіцкевича до себе і дав йому місце офіціаліста, а коли пізнійше для свого брата Аріяна закупив село Клебанівку, вислав туди Гіцкевича як управителя тих дібр у заступстві Аріяна. Там його постигла й смерть, звязана з прикритим конфліктом, сполученим із його становищем.

Доступні мені матеріали не дозволяють мені точно означити, коли і серед яких обставин розпочала ся знайомість Івана Федоровича з Гіцкевичем. Доступна мені кореспонденція починає ся роком 1840, в яким він, прогорівши на аренді Ситнівки біля Львова, осів за грошевою допомогою свого батька як державець двох маленьких подільських сілець Білітівки і Лежанівки. Жив із жінкою Кароліною в двірських забудованях у Білітівці.

Сюди доходили його нечисленні листи від родини та знайомих. Подаємо тут виривок із листу його брата Аріяна, що, тоді ще гімназійний студент (він був наймолодший із п'ятих братів Федоровичів), в часі літніх вакацій пробував у батька, руського попа і власителя сіл Гнилиць та Жеребок. Дня 10. серпня 1840 р. Аріян у листі до Івана Федоровича ось як характеризує жите сеї попівсько-поміщицької сім'ї¹⁾. „Тато встає рано о третій або пів до четвертої, піде між телятка, потім на пасіку, розмовляє з Петриком і т. д. Мама збудивши ся хрестить ся зо сто разів, клякає перед рознятим Ісусом і відмовляє „ва тимчасом“ літанію до Матери Божої, Господа Ісуса, Пресвятої Трійці і всіх святих з додатком десяти отчешнів (властиво расієrzy, — се слово, що в разу означало тільки молитву „pater noster“, у польських молитовниках означає цілий ряд дрібних молитов, які відмовляють ся одна за другою в певнім звязку). Антоній устає о п'ятій рано або вчаснійше, робить знак святого хреста до руського Бога і ходячи по покою договорює далі свою молитву. Амбровій, забезпечений жеребецькою свободою (він був під рукою батька державцем Жеребок) устає, коли йому подобає ся, і вертаючи з половника, (в якому мабуть ночував), сурдуг на опашки і шапка на бакир, клине примовляючи: „То бестії ті ластівки, над раном не дали мені спати“. Впрочім усе як тобі відомо, іде своїм звичайним ходом“.

¹⁾ Не зайвим вважаю згадати, що всі листи, цитовані далі, писані польською мовою.

Батько писав дуже рідко і коротко, та все таки був на стільки дбалий про свою сімю, що не занедбував повідомляти кожного про те, що його могло цікавити. І так Іванови він писав того ж року без дати: „Ксьондз Рауш показував мені ноту, що була за тобою писана зі Львова, і відповідь, яку про тебе дали з Тернополя. Ходило о те, чи ти не був виключений (мабуть із університету) і чи не заходило яке инше ошуканство (мабуть у справі неfortunної держави Сигнівки), але нічого подібного не висліджено“.

Одним із перших кореспондентів Федоровича в р. 1841 являється Іван Борисікевич, знайомий йому мабуть іще також із університету, хоч значно молодший від нього. Дня 8. мая 1841 р. він писав до Федоровича із Станіслава: „Знаеш, в яким наміром виїхав я на село, де дожидаючи весни в мріях про ліпшу будучину я провів аж надто довгу для мене сьогорічну зиму. Та тепер я вирушив, щоб знайти собі пожаданий закуток, який би до любих сільських занять додавав якесь приємне сусідство і близькість міста, де можна би часом перервати однотайність, покріпити духа свіжими образами, довідати ся дещо про світ і кориснійше збути свої продукти. В тій цілі удав ся я до станіславського округу і розпитую скрізь в окрузі, по судах і нотаріях, чи не знали би щось відповідне для мене, що я міг би набути, але на дармо. Все, що єсть у тій гарній околиці — занадто дороге: за кожних 100 мортів поля і 20 підданих жадають 1500 ринських к. м., і то такої малої частки я навіть не чував. Конкуренція Вірмен жене ціну що року вище; огидну пропінацію і инші надужитя та здріства підданих такують аж надто високо, тож бачу, що даремно мені шукати в тім окрузі. Всі раді би намовити мене до посесії, але я і мій батько противні їй. Двацять на сто виходять на ній добре, але з тих двацяти скільки єсть таких, що не обтяжили себе здріством або ошукою?“

Того самого року без дати писав Борисікевич іще раз до Федоровича, лист тим цікавіший, що в ньому згадує про Гіцкевича, як спільного їх знайомого. „Приїздом на Поділе змінив я тільки місце клявзури. Радо був би я прийняв ся на тих кілька місяців заняти місце нашого Гіцька — принаймі був би я мав те задоволенє, що приснішив би бідному свободу. Бо отсе велять нам надіяти ся амнестиї для тих, що не погибли“.

Для поясненя сего короткого уступа треба пригадати, що в р. 1841 скінчив ся у Львові величезний процес польських

конспірацій, скінчив ся нечувано острим, навіть як на тодішню Австрію засудом найбільшої часті обвинувачених, в тім числі сорок на кару смерти. В числі тих ув'язнених і засуджених був також Гіцкевич. Дивним дивом усі засуджені на смерть (в тім числі були півнійші видні діячі Смолька і Зем'ялковський), швидко потім одержали цісарську амнестію і були випущені на свободу, коли натомість засуджені на довголітню в'язницю сиділи і терпіли аж до 1848 р. Шож до своєї власної клявзури, про яку коротко згадує Борисікевич, то я можу пояснити се з його власного оповідання в звязку з попереднім листом. Мабуть пошукуване догідного закутка для закуплення невеличкого села завело його до Вітвиці, малого гірського села недалеко Болехова, стрийського округу. Тут селяни, підозриваючи в нїм політичного агента, арештували його і відставили до Стрия „до циркулу“, де мабуть продержано його пару місяців у заперті, поки підзорливим тодішнім властям не вияснила ся в повні його політична невинність. Йому дозволено вернути в рідну сторону, на Поділе, очевидно все таки під острим поліційним довором, який тоді майже зовсім рівняв ся попередній клявзурі.

Протягом 1842 р. Гіцкевич дожидаючи амнестії сидів іще в тюрмі. Довідуємо ся про се з кількох листів різних осіб до Івана Федоровича, який, видно, дуже цікавив ся долею свого приятеля. Дня 29 жовтня 1848 р. писала пані Мальська німецькою мовою: „Вчора мала я щасте бачити сердешного Олеса і говорити з ним більше як годину. По першім привитаню, що було дуже сердечне, але більше мовчазне, перше питане, в яким він звернув ся до мене, було: „Як поживає мій добрий Ясьо (Федорович), його жінка і його дитина?“ Можете уявити собі, як мило мені було почути від нього таке питане. Більша часть години пройшла на розмові про вас. Він був такий радісний, його лице таке спокійне і погідне — я й не надіяла ся застати його таким. Він виглядає далеко ліпше, як останнього часу перед його арештованем, і запевняв мене, що він зовсім здоров і зовсім спокійний, та се видно також із його зверхнього вигляду. Тільки при згадці про зрадника виступили йому слези на очах, все инше зносить легко і спокійно, бо його сумління чисте. Його товариш усе веселий. Вони читають богато і охійтно і ходять що дня два або три рази на прохід. Тепер мушу сказати вам, як дійшло до того, що я відвідала сердешного Олеса. Перед кількома днями пані Морґенбессерова відвідала свого сина, а судовий секретар попросив її повідомити мене,

щоб я в суботу о десятій годині прийшла до нього. Се візване було мені дуже приємне, бо я надіяла ся побачити Моцапського, який кілька разів передавав своїй сестрі своє бажане побачити мене з Мінцею. О скільки ж більше зросла моя радість, коли при вході до канцелярії секретар сказав мені: „Можете побачити ся з Гіцкевичем, але тільки самі“. Мінці ні за що не хотів допустити“.

Троха перед тим, 29. вересня якийсь Максим повідомляв Федоровича: „Про Олеся не чув я нічого більше, як тільки те, що він здоров. На сегорічнім соймі ухвалено іменем галицьких станів просити цісарської амнестії для тих нещасливих. Може небо дозволить, що будемо могли ще стискати тих наших мучеників“. Тільки деє весною—1843 р. Гіцкевич опинив ся на волі, бо в 8 цвітня 1843 р. маємо його перший лист до Федоровича, в яким він повідомляє його, що „вчорашнього дня відвідав я (роз. в тюрмі) „biednego Walusia“, який просив написати до Федоровича, щоб як найшвидше через тутешній ц. к. карний суд доніс йому про своє здоровле і повожджене, а коли буде у Львові, просив у президента суду дозволу бачити ся з ним“.

Не всіх політичних амнестіовано і випущено відразу. Деє із початку падолиста 1843 р. маємо в кореспонденції Федоровича лист Дмитра Мохнацького, з якого подаємо тут ось які дати про сей памятий факт: „Дня 31 жовтня наступило несподівано моє увільнене з вязниці по трьох літах. Не маеш можности уявити собі стан моєї душі. Коли я дійшов до ринку, видавало ся мені, немов би я в повній свідомости тільки що родив ся на світ. Усе для мене нове, все разить очи і вуха, хід мій був непевний і тремтучий. Поки я два рази обійшов ринок, у мене почало крутити ся в голові. Я зайшов до склепу, колись панни Міхаліни, не знаючи, чи хто з моїх знайомих жие, де й як. Та мабуть ніде не прийняли б мене радіснійше, як тут. Так і є, приязнь, не кров, повинна затіснювати вузли між людьми. Окрик, який счинив ся в цілім домі на мій вид, ще дужше одурив мене. У мене знов почало крутити ся в голові, і ще довго, довго я не знав, чи се сон, чи ява. Ба, минуло ще пять годин, і я все ще сумнівав ся про дійсність свого увільнення. Так то воно, золота свобода приємна як спасительний сон. Не знає той горя вязня, хто сам не був ним. Сьогодні ті мої товариші, що ще лишили ся в неволі, збуджують у мні більше співчутя, ніж коли будь. Окрім мене випущено на сво-

боду чотирьох інших: Германа, Дилевського, Матчинського і Тарловського, а дня 2 падолиста знов п'яток: Пшисецького, Гембажевського, Сандецького, Кравце і ке. Сплавінського. Але надія, що за ними і далі випускати муть по кількох, завела нас. Наш любий Валюсь ще й доси в кайданах. Ми уложили собі разом поїхати до тебе і з тиждень забавити в Білітівці. Може се не зараз буде, тим більше, що нас випущено не наслідком амнесії, лише з недостатчі доказів. У мене багато причин відвідати тебе, відобрати свої в Грималові полишені річи і рукописи, але відкладаю се на пізнійший час, щоб разом із Валюсем я міг забавити у вас кілька днів“.

Аж з початком 1845 р. політичні в'язні могли вважати себе зовсім свободними. Дня 23 січня пише Гіцкевич до Федоровича: „Я свободний! З поспіхом шлю тобі сю милу тобі певно відомість з найсердечнішим поздоровленем. Дня 21 сего місяця 47 повішеників (в оригіналі *wisielców*), засуджених майже всіх на смерть, відпало від шибениці. Між ними знайшов ся й я. Тільки вісьмох нещасливих видучено від уласкавлення і присуджено на ув'язнене з Шпільбергу, а власне Роберта Хмелевського, емісарія з Франції, на 15 літ, Леслава Лукашевича, також емісарія, на 12 літ, Хшонстовського на 12, о. Гординського на 12, Ставського на 10, Дунавського на 8, Павліковського на 8, Богданського на 8 літ. Зрозумієш, о скільки моя радість з відзисканої свободи отроена болем за нещасну долю тих мучеників. Щиро скажу тобі, що анї відомість про мое уласкавлене, яка дійшла мене кілька день перед тим, анї сам факт відзискання свободи не збудив у моїм серці ніякого радісного почуття, бо жаль і біль над нещастем другів і товаришів недолі пригнітав його до разу. За те щире, сердечне, повне неложного запалу і прихильности повитане від приязних мені осіб викликало в душі ревні, невимовно милі почуття, і не одна слеза радості заблїсла в оці. Винявши сю божественну роскіш, якої я не віддаю би ні за що в світі, вір мені, що свою свободу заміняв би я за долю, хоч яку страшну, не одного з тих нещасливих, яких гірка участь доводить до розпуки їх родини, а сильно надшарпане здоровле не дає навіть надії, щоб могли перенести ті фізичні і моральні терпіння. Не повіриш, які роздираючі серце сцени викликав сей жорстокий удар у діткнених ним родинях. Чому ж вас, дорогі мої, не можу обіймати в тій хвилі? Я вже бачив ся з шановним Юлієм, що саме в день мойого увільнення случайно прибув із Жовкви і мало не задусив мене у своїх

обіймах. Справді, стільки доброти і приязної зичливості дізнаю від чесних і благородних людей, що коли б я був більше зарозумілий, то мусів би думати, що є в мене якась велика вартість і заслуга. Але я відчуваю добре, що все те пливе тільки з доброти чесних душ, які сим поступованем бажали б подекуди винагородити мені давніші терпіня. Василевський також дуже ввічливо візвав мене до себе, і прийняв дуже приязно. Уласкавлене відносить ся тільки до кари, але всі її правні наслідки лишають ся в повній силі, тож про урядову кар'єру нема що й думати“.

Гіцкевич очевидно був сином неможливих родичів і мусів шукати собі такого становища, яке для людей з його минувшиною і з недокінченою університетською чи може лише гімназіальною освітою було тоді одиноко можливе, а власне більше або менше почесного, приватного службового становища у якогось пана. Прилюдна опінія тих часів, коли вся галицька шляхта дихала завзято ненавистю до австрійського панованя, відчиняла всім політично підозреним двері до такої гостинности в панських дворах. І Гіцкевичеві не довго довело ся чекати. Вже 5 мая він пише до Федоровича: „Завтра розпочинаю своє урядоване у Лещинського, а тим часом жию ще у Львові зі своїм стрием“. І додає інтересну відомість з публичного життя: „До Львова архієпископ скликає всіх ксьондзів і відправляє з ними реклекції, т. зн. нудить їх ріжними казанями, науками і набоженствами, аби утвердити їх у вірі, щоб не хапали ся новинок, внесених Черским і Рунтем, бо вже один ксьондз із Перемиского поїхав присташи до новаторів“. Про релігійно-суспільний рух, який серед польської еміграції розпочали були в 40-их роках Черский і Рунте, не вмію поки що сказати нічого докладнішого.

Невідомо, з якої причини в листі з 18 червня тогож року Гіцкевич досить просторий уступ присвячує загальним увагам про жінок. Наводимо його тут як причинок до характеристики тих романтичних часів.

„Бідні ті жінки! скільки то вони витерплять з ріжних оглядів. Через саме милосерде повинні б ми бути ліпшими для них і солодити їм по змові те турботне житє, яке для самого капризу так часто затроюємо їм. Нема сумніву, що наша любов до них дуже еґоїстична і капризна. Бавимо ся ними, як свавільні діти лялькою або котиком, і ломаємо або мучимо, аби тільки дати їм почути нашу висшість, часто тільки фізичну.

А про те вони виховують і плакають нас зі стількими трудами і терпіннями, з таким посвяченем увесь людський рід, і вже щасливі, коли інколи за стільки невигод кинемо їм хвиливу пестоц або перелетний усміх задоволення. Майже все їх житє, се нестане, безінтересовне самовідречєне, коли ми лише часом підносимо ся до нього, тай то майже ніколи в зовсім чистих мотивів, найчастійше *pour faire éclat*“.

Чи і яке заняте одержжав Гіцкевич по своїм увільненню, не знаємо з його дальших листів. В р. 1845 він, здаєть ся, не писав до Федоровича нічого більше, а листи з р. 1846, які цитуємо далі, писані були зі Львова.

II.

Події в лютім і марті 1846 р. в західній і східній Галичині потрясли, можна сказати, прилюдну опінію всеї Європи. Діяльний виступ польської революційної партії, що стояла під комендою польського Демократичного Товариства в Парижі, виявив ся з однаково нещасливим ефектом у Познаньщині і в Галичині, з тою тільки різницею, що в Познаньщині енергія пруського уряду здавила рух у самім почині, а в Галичині, особливо в західній, польські революційні заходи, маючи точку опори в нїби свобідній краківській републиці, виявили ся сильнійше, застали уряд менше приготованим і викликали сильну, а декуди навіть жорстоку реакцію серед польського люду. І в східній Галичині не обійшло ся без деяких проявів того самого духа, але до елементарної людової реакції не дійшло, з вїйком одного села Горожани Великої біля Комарна, хоч і тут треба сказати, що польські оповіданя наочних свідків про факти знущаня селян над повстанцями сильно пересолєні.

Ті події в західно-галицьких і деяких східно-галицьких повітах дали привід властям, *post festum* обережним, до облави на всіх хоч троха підозрених і хоч троха впливових людей з незалежної інтелігенції. Пішли численні арештованя по всіх округах, навіть там, де нї на які розрухи не заносило ся.

Така облава не минула й тернопільського округа, в яким тоді старостою (*Kreishauptmann*) був брат ославленого директора львівської поліції Сахер. Між арештованими дідичами та державцями був також Іван Федорович. У родиннім архіві Федоровича у Вікні, анї в листах, анї між документами, анї

в дневниках самого Федоровича я не знайшов ніякого сліду про його арештоване. Що однак воно було фактом, і що Федоровича разом з іншими підозреними продержано в окружних арестах у Тернополі довше як місяць, на се самотнім свідомством являється лист Гіцкевича до жінки Федоровича, писаний 12 цвітня 1846 р., в яким читаємо: „Одержав я відомість про увязнене коханого Яся. Хоча мое чує, переповнене болем і жалем над величезним горем нашої нещасливої вітчизни, майже вже отупіло, то про те сей свіжий удар діткнув мене дуже болучо. Та коли пройшло перше почуте приязни, затрівоженої долею найдорожшого приятеля, коли спокійнішим умом я почав розважати відомі мені відносини і спосіб думаня Яся, набрав я радісної надії і майже внутрішнього переконаня, що він ніяким способом не може і не міг сильно скомпromітувати себе, і що його увязнене не може потривати довго. Адже дійшо у нас уже до того, що вязниці стають ся місцем охорони¹⁾! Говорять також, що вже прийшов до тутешньої власти з Відня наказ, аби як найшвидше, напевно 19 сего місяця, на цісарські уродини, повипускала з вязниць усіх менше підозрених. Неможливо, аби з таким величезним числом увязнених у цілім краю, що має перевисшати дві тисячі, хотіли переводити звичайний інквізіційний процес і всіх карати. Я далеко більше бою ся, аби не справили ся ті відомости, які тепер загально носять ся, що селяни починають знов бурити ся і відгрожувати ся“.

Із оповідань пані Кароліни Федоровичевої, жінки Івана Федоровича, я пригадую тільки, що між увязненими в Тернополі польськими шляхтичами одного дня, підчас спільної прогульки на тюремнім подвір'ю стинило ся було заворушене, з голосними протестами против безпідставного держаня в арестах. Покликаний на жадане вязнів староста Сахер, не можучи своїми представленнями втихомирити вязнів, обернув ся до возного і крикнув грізно: „Bank heraus!“ Се значило погрозу, що опірних зараз силою будуть класти на лавку і карати кіями. Тоді Федорович промовив до розворушених вязнів і здужав на стілько втихомирити їх, що вони спокійно розійшли ся до своїх камер.

¹⁾ Гіцкевич скромно натякає тут на факт, що в західній Галичині многі дідичі в часі народніх розрухів або самі тікали до міст і зголошували ся до урядових вязниць, бажаючи уйти селянських рук, або увязнені селянами просили ся, щоб як найкраще везли їх до вязниці.

Як невеличкий, но троха навіть комічний епізод із подій того року наводжу тут лист Адама Ковалевського з Бірчі, який д. 18 жовтня писав до Федоровича: „Дня 15 сего місяця був відпуст на Кальварі¹⁾, на який зібрало ся коло 80.000 людей, а третя часть того волокла ся через Бірчу. Можеш уявити собі, який то приемний вид був придивляти ся тим убійцям (в оригіналі zbrojcom), що йшли на Кальварію позбути ся гріхів забійства, яких допустили ся, аби могли на ново вбивати і мордувати. На Кальварії певно було би прийшло до якогось забуреня, але в поблизу поставлено 4 компанії війська і 4 гармати. Та про те одної ночі, здасть ся, злодії мусіли наробити тривоги, і всі почали втікати, де хто міг, бо в ранці шибнула відомість, що вже багато народу вирізали. Можеш уявити собі, що там діяло ся: комісарі і ксьондзи і уніятські попи і черці з манастря аж патинки погубили, а львівські панни в сорочках блукали по корчах. Військо потім хвалило ся, що як би не ми, то всіх би вирізали Поляки, а все се на те, аби розпалювати ще більшу ненависть між народом“. До речі завважу, що сей лист послужив основою для могого оповіданя „Різуні“.

Галицькі події з лютого і марта 1846 р. викликали деякі важні факти політичні і соціалні. Поперед усього дотеперішній губернатор Галичини, архикнязь Фердинанд д' Есте, уступив із своїго становища, а на його місце прислано дотеперішнього губернатора Тріесту, Франца Стадіона. Селянські розрухи в Галичині поставили остро на денний порядок австрійської соціальної політики питане панщини. Зараз по розрухах виринула в правительственных кругах думка про регуляцію панщини, і цісар Фердинанд ще в марті окремим патентом покликав до життя т. зв. регуляційну комісію. Сі приготованя до регуляції набавили нового страху дідичів, і вони ужили своїх впливів на те, щоб проволочки або й зовсім уморити сю справу. Властитель великих дібр у Тернопільщині Пельтенберт писав у перших днях цвітня до Нікоровича, властителя Грималова, в Відня: „Вчора дізнав ся я на свою велику потіху, що Його Величество завісив (hat suspendirt) справу регуляції панщини. Уявляю собі, яку радість справить се в цілій Галичині. Від графа Франца Стадіона з Тріесту, що має бути поставлений канцлером для Галичини, очікують рішучої направи галицьких відносин (в німецькім оригіналі загальнійше: „alles Billige und Gute“).

¹⁾ Мова тут про Кальварію Паславську, славу відпустову місцевість недалеко Добромиля.

Граф Стадіон прибув до Галичини аж у падолисті, а з його прибутем рівночасно доконав ся третій важний політичний факт, що був наслідком мазурських розрухів, скасоване краківської республіки і заняте Кракова wraz із цілим т. зв. Краківським великим князівством (Wielkie Księstwo Krakowskie), що якийсь час вефетувало окремо як краківська республіка під протекцією і доглядом Австрії, Пруссії і Росії, австрійським військом. Про се писав Антим Нікорович до Івана Федоровича дня 21. падолиста: „Граф Стадіон прибув, а з ним разом новий патент і заняте Кракова, через яке ціна домів у Львові впала дуже значно. Говорять, що університет перенесуть до Кракова, бо краківський університет має богати дотації в російській Польщі, і тому не дадуть йому впасти. Губернія має бути поділена, — самі клопоти для львівських каменичних панів. Військові особи, що тут від шести літ сиділи в слідстві, тепер дождали ся вироків; ні одного не засуджено на смерть, а найвинніших на 20 літ вязниці“.

Граф Франц Стадіон привіз із собою справді новий цісарський патент про регуляцію панщини, якого значіне я пояснив докладнійше в моїй історії панщини. В сфері, в якій веде ся цитована мною кореспонденція, цікавили ся тим патентом, як і всім тим, що доторкало основи тогочасного суспільного побуту — панщини. Дня 8 грудня 1846 р. писав Гіцкевич до Федоровича: „Про нову регуляцію панщини мусиш уже знати. Цікавий я, чи вона зробить значну різницю в теперішнім її стані. Думаю, що там, де піддані, як на Поділю, мають просторійші ґрунти, панщина і на будуще лишить ся в таким самим стані, як тепер“. Цікавить Гіцкевича також справа військових вязнів. В тім самим листі читаємо далі: „Певно знаєш уже, що перед кількома тижнями опубліковано тут вирокі військовим, давнійше вже унязненим за політичні замахн, але може тобі невідомо, що Лятінек увільнений, а крім нього виїшов вільно офіцер Бос; решту засуджено і то найбільше на кільканацятилітню вязницю, а Рунте на 5 літ. Яка доля чекає нових політичних вязнів, (треба розуміти тих, що були уязнені за події 1846 р.), ще не відомо, але певно їх не чекає нічого доброго; говорять, що деякі підпадуть карі смерти“.

Рік 1847 був загалом глухий, як час перед бурею. Від Гіцкевича до Федоровича в тім році заховав ся тільки один лист з невеселими відомостями про те, що одного знайомого вивозять до Любляни. Наведу тут хіба виписку з листа Кароля

Нікоровича, сина Антимового, тоді ученика гімназійного у Львові, який 26 липня писав до Федоровича: „Незабаром виїжджаю з паном Вінкентієм Подем за границю. Задумуємо звідати острів Ругію (Rügen) і Копенгагу. У нас багато говорять про те, що незабаром мають тут виконати при вирокі смерти на політичних в'язнях, і се має бути причина, що граф Стадіон не приїздить до Львова. Та я не можу ще повірити такій страшній відомості, хоча її голосять зовсім на певно. Імена засуджених: Вішневський, Капусцінський і один ксьондз, якого назву я забув“. Відомість про ксьондза, засудженого на смерть, була мабуть безпідставна, але Теофіля Вішневського і Капусцінського, учасників повстання 1846 р., справді повішено у Львові, на т. зв. Гицлівській горі дня 31 липня о 7 год. рано.

Із досить багатой кореспонденції Івана Федоровича з року 1848 подано найбільшу часть у цитованій на вступі статі. З програми тої статі само собою вийшло, що в ній не вичерпано всього матеріалу, а власне пропущено один досить інтересний лист Гицкевича. Дня 7 вересня він писав до Федоровича до Відня: „Хоча багато злого діється в краю через інтриги бюрократії та її поплечників, а також через махінації руської партії, то все ж таки трудно сему всему відразу зарадити і треба чекати наслідків урядованя нового губернатора¹⁾, який іще не прибув до Львова, а також від сподіваної реорганізації краю і розвитку будучих реформ. Що махінації і підбурюваня сільського люду з боку руських полів проти польського едементу не перестаютъ, мали ми сими днями свіжий приклад на тутешнім римарі Рожевським. Сей поїхав у якімось інтересі вінно при шаблі і в шапці з польським орликом до Іванівки. Коли приїхав туди і зайшов до коршми, напали його чотири тамошні селяни, відібрали йому і поламали шаблю, побили його сильно, забрали річи, які мав при собі, і відгрозували ся навіть, що вбють його на смерть, твердячи, буцім то священник говорив їм, що кожного, котрий має такий значок на шапці, можна зараз убити на смерть або завести до циркулу, а там дістане за нього 50 ринських. Побитий удав ся потім до тамошнього мандатарія, який зараз зробив з ним протокол і увязнив тих селян. Що стане ся з тим далі, доне-

¹⁾ По уступленю графа Рудольфа Стадіона, брата і наступника Франца Стадіона, який був вибраний послом із жовківського, його наступником був іменований Вацлав Залеский, відомий у історії нашого письменства Вацлав з Олеська.

семо тобі пізнійше, щоб ти на випадок, як би тутешні власти закопали сю справу, як се доси діяло ся в подібних випадках, подав се до відомости міністра. Поки що думаю, се було би за вчасно, хиба би тільки приватною дорогою. У всіх одначе кроках, які думаєш поробити, було б відповідно порозумівати ся в перед з нашими ліпшими послами, бо тут, у публичних письмах, закидають вам загалом і то справедливо, що не держите ся купи і що кождий на свою руку окремо говорить і робить, що йому подобає ся, без огляду на інтерес краю“. Нема що мовити, що справа Рожевського мала не багато спільного з інтересами краю, і що Гіцкевич, загалом досить тверезий і критичний спостерігач, у сій справі опинив ся на вузкім партійнім становищу, яке аж надто часто мішає дрібні та приватні інтереси та урази з інтересами краю.

На сьому кінчить ся серія листів Гіцкевича, які заховали ся між паперами Федоровича. Не знаємо докладно, коли, але в усякім разі мабуть уже 1849 р. Гіцкевич зі своєю родиною переніс ся до Федоровича і заняв ся завідуванем його маєтку. Не вдаючи ся далі в історію розвою маєткових справ Федоровича зазначимо тут тільки, що ще в початку 1850 р., живучи в Грималові, він рівночасно був також державцем Білітівки і Лежанівки, які належали до Пельтенберга, і що в тім році упливав речинець його держави на тих двох селах. Доробивши ся значного капіталу на державі Грималова наслідком несподіваного підвищення ціни горілки в р. 1848, Федорович ще 1849 року почав оглядати ся за якимось маєтком, який міг би купити на власність. Про се все довідуємо ся дещо з листу Борисікевича, писаного 1. січня 1850 р. до Федоровича. Сей лист інтересний не тільки своїм змістом, але також тим, що писаний руською мовою латинськими буквами. Він був писаний з Увисли близь Ходорова, в якій Борисікевич від 1848 р. осів постійно як властитель невеличкого дому і досить значної ґрунтової посілости, на якій прожив старим кавалером аж до 80-их літ ХІХ в. Подаю тут сей лист, у яким тільки підпис автора написаний руськими буквами, в докладній копії.

„1. Sicznia 1850. Aż do nyni ne schodiat sia steżky naszi — i może ne zijdut sia nikoly; tilko padok szczasływyj czasamy nas zwede, jak w roci wtorisznom. Taka to nam sudjba — a darmo protywyty sia jej. Protoje odnakoż ja ne perestanu buty Wam druhom — i szczyrych żełanj mojich dla błaha Waszoho ne izminiu; ta w sej deń nowoho roku peresyłaju iskrennija życzenia duszi mojej, szczo

ślidujuszczyj rik bilsze Wam prynis potjichy i szczaścia ot mynuwsoho, kotryj wsim nam mnoho boliznej i terpkoho zawodu ne skorbyw [tak zamieć: не скупив]; naj czas błałodarnyj, szczo mnoho w świtji zahojiw, ne łyszit Was bez swojej łahodiaszczoj ruku.

„Kolyšto czuw ja wid Tebe, że staraw jeś sia wynajmyty u Grafa Dzieduszyczkoho prekrasnyj majetok jeho Jabłoniw so 4 filwarkamy, a wczora howoryły meni w Iwaniwci, że Tytus ne buw by wid toho, zdaty na posesora swoju gospodarku. Cy to ystyna — ne znaju, ale Tobi daju znaty, szczo byś sam u neho, jako po sojmi znakomoho, mih o sej sprawi lipsze wywidatyś. Wtorik buło 74 tysiaczy reńskych walutnych czystoho dochodu z majetku seho, no wkluczno z lisom, kotorym dla zloho zariadu i sknyrstwa szafuwało sia bez miry na robotnyka. Pry wychodiaszczim najmi w Bilaniwci sej najem Jabłonowa buw by Tobi najdohidniyszim i wtorym mih by staty sia Hrymałowom, a mene tiszło by, sły by udało sia Tobi priobristy jeho dla sebe abo dla Arianiw.

„No jesły ne chcesz kłopotaty sia majetkom, a dumka Twoja wtohidna, szczo obiznaty sia z pyśmom św. sławiańskym, jeszcze ne mynuła sia, to mih bym Tobi vyhodyty, bo maju wsi knyhy nowoho i wetchoho zawita u sebe. Dołuczaju Tobi perwyj łyst „Union“, może ho ne majesz, a win Tobi pryhadaje ludej, z kotorymy borolyste sia wtohid neraz do upertocho. [Не зовсім вірно передана польська фраза: „do upadłego“].

„Pry tim Łaskawoj ženi Twojej peresyłaju poczteniye moje, a synok szczo b Wam zdorow i kripkyj buw. Prawomu Hickiewyczu pryjatełskyj pokłon otdaj, a Ty maj sia harazd i pryjmy cześć Twoho susida И. Борисѣевича“.

До поясненя сего листу, полишаючи на боці невідомі мені факти 1849 р., на які натякає сей лист, а власне якісь прикристи чи хориби, яких завнали і Федорович і Борисікевич, дальше їх обопільну стрічу і товариство якихось політиків, з якими Федорович завзято сперечав ся за якісь важні, очевидно політичні, питання — додаю тут лише те, що про Гіцкевича він згадує вже як про домашнього у Федоровича. До згадки про графа Тита Дзедушицкого, властителя Яблонова, варто додати, що його відоме скнирство в остатніх роках життя дійшло до того, що він зовсім перестав платити своїм слугам і офіціялістам, бо мовляв, чи плати їм, чи не плати, вони все таки красти муть, що зможуть. Дійшло до того, що неплачені сторожі його великого саду і парку покинули службу, і граф Тит сам уважав потрібним що ночі обходити той сад, із якого слуги і селяни

залюбки крали фрукти. При однім такім обході йому трапила ся немила пригода, що власні пси, з надмірної скупости також лихо годовані, кинули ся на нього і загризли його на смерть.

Що до самого Івана Борисікевича, то варто зазначити, що в р. 1848 він довгий час жив у Львові і брав досить живу участь у публичнім житю ново розбудженої Руси, та належав до тих Русинів, яких Головна Рада Руска вислала своїми делегатами до Праги на перший з'їзд австрійських Славян. Там він між иншими особисто познайомив ся з Бакуніном і одержав від нього на пам'ятку французький текст його відозви до Славян, писаний Бакуніном власноручно. Пізнійше, в 60-их роках Борисікевич був послом до Союму краєвого, а з рештою весь свій вік прожив в Увєслі, недалеко Ходорова, де я в 1881 чи 1882 році мав нагоду відвідати його. Доживши досить глибокої старости він якось навкучив собі сільське жите і перебрав ся до Відня, де протягом кількох літ жив тихо і спокійно, в ряди-годи являючи ся як приемний гість на товариських сходах і т. зв. комерсах „Січи“. Вертаючи з одного такого зібраня півною осіню, бурливої ночі, він упав жертвою сердитого віденського вітру, який десь на Гернальсі зіпхнув його з тротуара в глибокий рік, заповнений водою, в яким він утопив ся. Така бодай відомість про його смерть дійшла тоді до Галичини.

Із життя Івана Федоровича зазначимо далі, що в кінцем липня 1851 р. він разом із братом Альойзієм вибрав ся в по-дорож за границю, 10 серпня був уже в Лондоні, 15 серпня в Парижі, 22 в Дрездені, а 31 з поворотом у Кракові. В тім році він закупив маєтність Вікно, а в цвітні 1854 р. закупив для брата Аріяна село Клебанівку. До тої Клебанівки вибрав ся Гіцкевич з жінкою і дочкою, як завідатель маєтку іменем Аріяна, і тут у линні 1855 р. його постигла нагла смерть наслідком сильної суперечки з якоюсь урядовою комісією, що з'їхала була до двора. Близших деталів сеї наглої катастрофи в віконським архіві я не міг дошукати ся. Рік пізнійше, 9 липня 1856 р. в тій самій Клебанівці вмєр також її молодий властитель, Аріян Федорович.

III.

Закінчене сеї статі присвячую пам'ятн дочки Гіцкевича Олександри, в звичайнім житю званої Оленею, від якої в віконським архіві лишили ся два довші листи і фотографія, а надто

портрет, мальований Гротгером. Була се дівчина незвичайної краси, щедро наділена живою фантазією і добротою серця, якою вміла чарувати кожде окружене, в яким їй довелося жити. Її постать лишилася в живій пам'яті у різних людей, з якими мені доводилося стикатися в дворі Федоровича, і у всіх її пам'ять лишилася чистим і світлим явищем. Оба листи, адресовані до Володислава Федоровича, що тоді жив у Відні в педагогічному інституті „Theresianum“, і оба писані при кінці 1865 р. Перший без дати, мабуть із перших днів грудня, звучить ось як: „Коханий братку! Говориш: хто про кого ліпше пам'ятає, чи той, що сміявся, чи той, що... що хустину тримав перед очима? Розумію, чому ти не написав виразно: плакала, бо хоч без сумніву ти був переконаний, що я плакала, все таки хотів удавати переді мною, що сумнівався про се. Покинь се, братку, бо твоя сестриця не в тім біта. Ось маєш на вступі щось в роді лагідного докору. Я не писала перше для того, бо надіялася листу від тебе, за якого добрим прикладом пішла б і я, а по друге по часті я була переконана, що ти, знаючи свою сестрицю, напишеш перший.

„З усіх твоїх закидів я оправдалася, а тепер ти, мій коханий, в будучім листі вясни мені, за що вивідаєш мені війну. Я не злякалася її ані троха, а навпаки вивідаю війну тобі, але не звичаєм старинних, тільки партизантку, щоб там де неприятель найменше надієся, зробити йому пакість, забрати амуніцію, перетяти дорогу несподівано, призилювати до зложення оружя, а нарешті приневолити до відвороту — розумієшся, не безславного.

„Твої пропозиції прийняті мною, а власне як найчастіша обміна дипломатичних нот, а особливо, щоб наші листи підлягали як найщільнішому incognito. Бож сам ти говориш, що я люблю скакати як сверщок і думками і словами, тож я не хотіла б, щоб хтось читав те, що я без женоди пишу до свого брата. Що тикається армії, то вона ще не сформована, але плян мій такий: зроблю собі армію з астрів, із яких кождий буде мати свого прибічного адютанта — малого бодячка. Їх комендантом буде старий бодяк, а я буду королевою того полку, і маючи над ним найвищу владу буду мати двох адютантів. Отсе легенький нарис моєї армії. Що правда, є ще одна умова, а се та, що по одержанню кожного мого листа найдалі до тижня мусиш відписати, бо коли не послухавш, то всі мої астрики уживуть своїх адютантів, і вони побють твоїх хоробрих рицарів.

На решті я гнівалась би „на zabój“. Кінчу виповідаючи тобі партизантку.

„Пишеш, щоб я хоч кількома словами потішила тебе на чужині. Дуже добре розумію твою тугу, і власне тому, що розумію, тужу разом з тобою, мій дорогий, і дожидаю тої хвилі, коли побачимо ся знов і, розумієть ся, пожартуємо. Не знаєш, як прикро мені, що на твій лист, писаний іще 6 падолиста, я відписую тільки сьогодні. Знай, що я дістала його тільки перед кількома днями.

„Я тужу за тобою так, як за своїм рідним братом, і не раз думаю собі, чи варт ти того? Але мусиш бути варт, коли я так люблю тебе. Посилаю тобі свою фотографію, але не в подобі Гретхен (в ориг. Magdusi); так дам фотографувати себе, коли приїдеш, розумієть ся, коли Владзьо буде той сам і коли давні мої науки та научки не підуть у ліс, і коли завсїгда так само буде любити свою сестрицю Магдусю“.

Другий лист Олені Гіцкевичівни, писаний 25 грудня, на саме Різдво, а може 24, бо перші слова листу говорять, що він писаний годину перед тим, поки „siądziemy wszyscy do wili“, се значить, до святовечірної вечері, яку їдять не 25, а 24 грудня.

„За годину сядемо всі до вечері, а тебе не буде, мій дорогий! Вчора і сьогодні не сходиш мені з думки, навіть нічу не перестаю думати про тебе. Снило ся мені, що ти сидів у нас і малював мій образ, я була убрана в білому, цвіти на голові і багато стяжок. За пів години той образ був готов. Ти хвалив ся його гарним виконанєм, але мені він не подобав ся, я взяла чорнило і по всьому лиці поробила багато чорних плям. Коли се прочитаеш, то подумаеш собі: „Хоч і у сні, а все та сама Магдуся“. І справді, я не відімила ся ані на йоту, хиба лиш о стілько, що тепер ходжу сумнійша. Бо, вір мені, дорогий братіку, що в кожній хвилі все і на кождім місці не стає мені тебе, і сильно тужу за тобою. Коли тільки збере ся більше товариство, оглядаю ся за тобою, і мені здає ся, що ти ось-ось надійдеш, і в моїй думці вже родить ся пляник зробити тобі якийсь жарт. Та потім на своє горе пригадаю собі, що нема Некраси.

„Пригадуеш собі, як то ми в двійку сиділи в Вікні в машинім покою на софі, а ти мовив: „За ким і по ким буду я плакати?“ Инакше сказав би ти тепер, бачучи не раз свою маму,

тата, а не раз і свою сестрицю, ту саму, що ось тепер пише тобі, як їм усім в кожній хвилині не стає тебе.

„При сій нагоді мушу сказати тобі зараз, що ти невдячний, enfant gâté і т. и. Знайшла б я ще кілька таких титулів, але не маю коли, бо вже гості починають з'їжджати ся. Ох, мій дорогий Некрасо, які ж сумні будуть для мене сі свята! Уяви собі, яка в мене буйна фантазія! Не раз у думках розмовляю з тобою, сама себе запитую і сама собі відповідаю за тебе. Така розмова триває нероз досить довго, поки не отямлю ся і не скажу собі: „Май розум, Магдусю!“ Тоді думаю собі завсіди, що ти думавш про мене, і сим закінчую той монолог мові буйної уяви.

„Коли одержиш сьогоднішній мій лист, подумай собі, що я не пишу до тебе, а тільки сиджу і балакаю тобі, так як се часто я звикла була робити. Сьогодні мене особливо збирає охота до того, і коли б ти був сьогодні у нас, я взяла би тебе за руку і швидко б побігла до нашого покою, посадила б тебе в кутику на софі і говорила, говорила, говорила, говорила, так багато, так швидко, що аж ти сам сказав би: „Перестань Оленю, бо мене болить голова, а тебе уста“.

„Минула година по вечері. Відбігаю від забав, щоб закінчити лист до тебе, мій далекий братіку. Ми ломали оплаток, для твоєї мами я заступала тебе і в нею ломала оплаток за тебе. Не розумію, мій дорогий, чому ти не написав лист до неї, щоб її потішити троха; се було би для неї правдиве щасте одержати в сей день лист від тебе. І признаю ся тобі, дивує се мене дуже, що ти доси не відписав мені на мій лист. При кожній нагоді ждала я від тебе перед святами хоч кількох слів, але признаю ся тобі також, що коли я собі подумала, що ти там сам і сам на чужині, то вже ні на що не зважаючи я сіла і на борві написала лист, 1) аби того дня хоч кілька хвиль присвятити тобі, і 2) аби при найпершій нагоді лист був готов для висилки до тебе.

„Послала я тобі українську сорочку, що мені подобала ся дуже. Вона і смаком і формою українська, а у мене все, що українське, подільське, то гарне. Чи правда, що й ти так думавш?“

Сі листи не потребують ніякого пояснення; їх можна вважати дуже гарним причинком до психології молодой дівчини. Доля поскупила їй життя. Дня 23 січня 1867 р. Іван Федорович писав із Клебанівки до жінки до Вікна: „Ціня і Олена

положили ся тому кілька день. Ціня встала, вже здорова і ходить, Оленя лежить, має горячку, але хвороба не побільшає ся. Доктор Бохенський мовив, що се від простудженого жолудка. Здає ся, що се Сильвестер¹⁾, по яким прогулявши всю ніч пішли до костела і пробули там кілька годин. Будь що будь здає ся, що небезпеки нема. Доктор Бохенський від'їхав учора до Збаража і велів у п'ятницю прислати по себе, не записавши нічого крім румбарбарум (на очищення жолудка). Будь спокійна, а верну в п'ятницю. Дасть Бог, що се минеть ся. Мати Олені стурбована, але не втожлена. Краска лица хорої дає мені ту надію, якою я рад би потішити й тебе“.

Дня 31 січня писав Франц Наглік, брат пані Федоровичевої, із Клебанівки до Івана Федоровича: „Хвороба Олені ще не переломала ся, бо нервовий характер тої хвороби не допускає так скорого пересилєня, як коли би вона була тільки гастричною. Др. Бохенський не дуже журить ся сею хворобою (се звичай усіх лікарів, що самі тішають ся добрим здоров'єм, не дуже турбувати ся хворобою пацієнта), бо перебіг її доси був зовсім природний. Він надіє ся, що в п'ятницю, т. є. за 14 день наступить кризіс“.

Чи справді наступив кризіс по 14 днях в хворобі Олені, сего не знаємо. Знаємо тільки, що 14 січня молодий Володислав Федорович був уже в Вікні по повороті в Відня і укладав плян великої забави в Клебанівці, на якій мав бути присутний тоді в Вікні, славний польський маляр Гроттер, що разом із Володиславом приїхав із Відня, знайомі з околиці Гільбріхти, отець Ільницький, директор їмназії в Тернополі, з родиною і дехто инший. Здаєть ся, що забави відбула ся десь в остатніх днях січня, і тодіж Гроттер мусів намалювати портрет хорої Олені. Чи вона не видужавши ще в повні взяла участь у тій забаві, чи ні, сего не знаємо. В кореспонденції Федоровича під днем 9 лютого знаходимо лист пані Анелі Лясковскої, яка складає кондолєнцію з приводу смерти Олені. З тих же перших днів лютого походить недатований лист пані Альбертини Федоровичевої, вдови по Аріяні Федоровичу із Клебанівки, до Володи-

¹⁾ Латинське свято Сильвестра припадає на новий рік, дня 1 січня. Вечір того дня звичайно святкують празничною вечерєю і забавами, що тягнуть ся до 12-ої години. З уларом 12-ої години, в самім розгарі танцю або забави моментально гасять світло, но чим серед пітьми присутні хто в ким обіймають ся і цілують ся, поки світло не блисне знов.

слава Федоровича: „Підчас отсих слотавих днів проводила я час вдивляючи ся в образ моєї жевіджалуваної дитини. Маю його тут. Перше вражінє, яке зробив на мене, було прикре: я не знайшла в нїм того виразу душі, що був найкрасшою її оздобою. Подібність зверхньої части лица досить добра; чим частїйше вдивляти ся, тим більша. Здасть ся менї, що нї за що в світї я не розстала ся би з тим образом, такий він менї милий. Дурю себе, як дитина, що в тїм образї я вхопила частину її душі. Цїлими годинами стою перед ним і мрїями не одно переживаю при нїм. Ти, любий Владзю, своєю сердечною братерською любовю прикрашував її монотонну молодість, ти був її поезїєю, і за те й я вдячна тобі“.

С т у д і ї

над галицько-українськими граматиками XIX в.¹⁾

Написав *Михайло Возняк*.

X. Граматика Вагилевича з 1845 р.

З членів „руської трійці“ тільки оден Шашкевич не полишив граматики української мови²⁾, хоч мав дуже гарне теоретичне розуміння такої граматики. На його гадку така граматика „powinna być nie zakonodawczynią języka, lecz jego najwierniejszym obrazem; nie z gramatyki przeto uczyć się języka swego, lecz podług języka i jego literatury wykazać należy wszystkie własności i rodzaje zmian jego i prawa, podług których w miarę okoliczności na niego wpływających w swoim naginaniu działał i działa“³⁾. Такої граматики ожидав Шашкевич нетерпеливо.

1) Пор. „Записки“ з минулого року тт. LXXXIX, XC і XCI. В т. LXXXIX переочено на 122 стор. в титулі граматики Могилянського похибку; замість *Сквофглаѣъ* має бути *Сквофлаѣъ*.

2) Крім правописних статей Шашкевича, а саме цитованої вище брошури „Азбука і abecadło“ та рецензії Лозинського „Ruskoje wesilie“ в Русалці Дністровій ранній граматичний матеріал (з самих початків 30 рр.), який лишив ся по Шашкевичеві, надрукований в „Причинках до житєписи Маркіяна Шашкевича“ М. Тершаківця в LVIII т. „Записок“ на стор. 29—31.

3) М. Шашкевич, *op. cit.* стор. 19.

Трохи не цілком противною дорогою пішов другий член „трійці“ — Вагилевич¹⁾ при укладанню граматики української мови. Лівівістичні заняття зачав від „словаря южно-руської мови“. Вже 1836 р. писав він до Погодіна, що укладає словар, який хоче видати так, як Вук Стефанович Караджіч видрукував свій сербський себто з граматиною, описом обрядів і повірок народу з тою ріжницею, що він якібудь слова розбирав фільольогічно та вказує на подібність їх зі словами наших однородців. Мав уже коло 10000 слів і сподієть ся, що з часом се число подвоїть ся. Наш нарід що до розвою духових здібностей такий, яким був за князів. Що тикаєть ся мови, нема в нас села, нема чоловіка, щоби який укладчик 'словаря не почув якого нового слова, що навіть не приходить в ниших славянських мовах. Несправедливо уважають нашу мову якоюсь сумішкою русько-польських слів. Правда, ми сходимо ся у дечім із Поляками, але ще більша подібність нашої мови з чеською і сербською. Крім сього Поляки, як перше, так і тепер підправляють нашу мовою своєю.

В продовженню листу поданий коротенький нарис деяких прикмет нашої мови й її нарічій. Нашу мову (в Галичині) поділив на два нарічія: одно під карпатськими горами та на порічі Дністра (гірно-опільське), друге за Бугом і Серетом (волинсько-подільське) зі своїми піднарічїями, що мають межі собою деякі поступенні переходи. До піднарічій зачислив мову Гуцулів на Покутю і горішньосянську. Перемищина на думку Вагилевича не має української мови, як і Угорська Русь; в першій з виїмкою закінчень в укладі слів і стилу уживаєть ся народня польська мова (краща від книжкової), друга наслідком впливу славянських мов перемінилася також, передусім мадярщина та волощина накинута їй чужу будову та неславянську складню. Може бути, що в мові угорських Українців зберігло ся більше ніж деінде старосвіччини, але всетаки вона відчужила ся і на неї треба дивити ся як на старинний памятник, який уже розвалив ся.

Прикмети нашої мови такі: в ній є міра часу та міра голосу, пр. а, я, ю, ѣ й ө все протягають ся, а ө й и прискорюють ся; дальше є середні співзвукки, що протягають ся, як що стоять перед двома співзвукками; ө переходить в ѣ; л перейшло в љ, а саме на кінці слів і декуди в середині, як у Країнців; наше л не так

1) Біографічні дані в Ом Огоновського: Історія літератури рускої. Ч. IV. Львів, 1894, стор. 119—150, де й подана важнійша література до Вагилевича.

грубе, як польське *ł*, противно воно подібне до сербського *l*, чеського *l*; у нас уживаєть ся и замість *l*, *и*, *ы*, а вимовляєть ся як сербське *и*. Такі самі ріжності також у відмінках: „в полѣ, в поли, в полю; на вѣтрех, вѣтрѣх, вѣтрах“. Для короткости говорять: „головой, голово та головоў зам. головою; утѣка, утѣкат зам. утѣкае; черног зам. черного“. Навівши декілька цікавих застарілих або незвісних слів, зазначував Вагилевич велике число дієслів у нашій мові, які віддають надрібніші відтінки дійства: „бѣчи, бѣгнути, бѣжати, бѣгати, бѣговувати“¹⁾.

У замітках про сей лист назвав Яків Головацький поділ Вагилевича української мови в Галичині не зівсім вірним, за те дуже добрими деякі замітки що до вживання букв. За строго осудив також Вагилевич мову угорських Українців, бо вона не потерпіла так дуже від малярського та румунського впливу, як се писав Вагилевич, що ніколи не був на Угорщині. Підчеркнув також Головацький хибне приписуванне нашій мові довготи й короткости самозвуків, в чім пішов Вагилевич за Чехом Іваном Цравославом, який перебував тоді у Львові і величав ся тим, що чеська мова може наслідувати ритм греко-латинських віршів. Дієсловний вид *frequentativum iterativum*: „бѣговати, бѣговувати“ видумав знову Василевич на взір чеської мови. Одначе признав Головацький, що тоді Вагилевич знав народню мову ліпше від усіх членів кружка Маркіяна²⁾.

Вагилевич був тоді пристрасним оборонцем індивідуалізації мов, очарований „соблазнительными словами“ Копітара, який учив у своїй граматиці, що в Славян не чотири мови повинні бути письменними, як у Греків, а всі мови (нарвчія), і з більшим правом, бо територія Славян значно більша давньої Греції³⁾. Хоч на всякі пізніші спомини Головацького про часи його молодости треба глядіти критично, всетаки се без сумніву правдиве, що написав Головацький про одушевлення Вагилевича для народньої мови, якої вчив

¹⁾ Др. І. Свенціцький: Матеріали, Ч. I. стор. 147—149. Лист походить з 8 марця.

²⁾ Я. Головацький). Къ истории галицко-русской письменности. (Нѣсколко замѣчаній на письмо И. Вагилевича къ М. П. Погодину). (Кіевская Старина, т. VI, стор. 651). З найблизших праць Вагилевича зазначу дані про бойківський і гуцульський говори, розсиані в його етнографічних статях, які переклав Зап на чеську мову. Надруковані вони в Часописи чеського музея, а се: *Huculové, obyvatelé východního pohorí karpatského* (1838, 475—498, 1839, 45—68; *Bojkové, lid ruskoslovanský v Halíčích* (1841, 30—72).

³⁾ *ibidem*, стор. 651—2.

ся від селян, коли за приміром Зоряна Ходаковського з цілим молочечим жаром віддав ся фольклорній роботі.

Заінтересованне граматичними питаннями взяло верх в Вагилевича над всіма його іншими заняттями: історичними, етнографічними та фольклорними. Потвердження його непереривної праці в граматичнім напрямі дають дальші його листи до Погодіна. Під кінець того самого року, з якого й повищий лист, просив Вагилевич Погодіна о пораду в деяких сумнівних питаннях: „Опѣт Словарь южнорусский поза як в своїх розвержених присохтованах, не яко скінчений, однак прикладаючи примѣри с пѣсней и приповѣсток и пак переписуючи, про ладне и складне сохтоване скілько лѣтъ буде ид доконалости не мало займе сѣ веремня: я послѣ розмѣркованѣ и повидѣ на се шчо як сѣ вдѣяло, думаю Словарь цѣле виготовити до друку год. 1839. Опроче прѣто токмо си скілький протѣе веремня, бо хтѣўбих виявити всѣку вѣджу мира з домашног и земленог обсегу, и Ви чей би эсте минѣ приспѣли ид узнаню миру на Украинѣ. Эднак шче пак деколи о сѣм передмѣтѣ конше ми сѣ росписати, коль заходят деякѣ тѣгости, шчо сѣ тиче писанѣ слів переоначующих согласнѣ ци писати: Бога Бѣг ци Біг ци меду мѣд, леду лѣд ци мѣд, лѣд або маэм ли просто писати и тельма нарід мати на оку ци рекомо мисленно: опѣтъ ци годит се старо-рускѣ слова уводити в лад словаря; прошу роспишит сѣ д минѣ, совѣгт Ваш надѣю сѣ же в многих речех буде нас кермовати“¹⁾.

Не можна припустити, щоби Погодін не дав поради Вагилевичеві, на якій йому так багато залежало. Та на разі не видно сліду відповіді Погодіна; здаєть ся навіть, що на останній свій лист не одержав поки що відповіді перед новим листом, де розкривав Вагилевич свої фільологічні пляни перед Погодіном: „Обѣ моємъ словарѣ стількой теперъ можу повѣсти. Э вінъ поза-якъ готовій, лишъ переписати, щось исправити и запоўнити, той совершеній; али и се искінчити годѣ въ годѣ однѣмъ. Однакожь я бихъ жѣдаў поза — якъ заможне уготовити Словарь южнорускій: такий прикметний и пригожній, якій нужній нинѣка для своихъ краянѣвъ и собратій, и якій теперѣшній ставъ словесній сей галузи въ Еўропѣ вапиратъ. Отжеж хочу написати Граматику южно-русску, во всѣхъ нарѣчяхъ, отъ обѣ переоначуваню гласѣвъ и словесъ клоненію и спряженію. Пак о розмѣрѣ гласнѣмъ и складнѣмъ (о топичнимъ и временнимъ удареню). Въ самѣмъ Словарѣ при деякихъ словесъ

1) Н. Поновъ: Письма къ М. П. Погдину изъ славянскихъ земель, Москва, 1879, стор. 628. Лист має дату „13 студія“.

сахъ будуть розійськаня филологічні и указаня въ собратнихъ нарѣчяхъ. При тѣмъ обшире трѣбно буде, розговорити се, о сузвѣрїю народнїмъ и о празникахъ, такъ гротамскихъ якъ челяднихъ особъ за — те що годъ зрозумѣти, нї пѣсни, ни нїякои бесѣди хрестенъ безъ сего предмету. Приводи окреснї буду брати съ по-словиць, причтѣ и пѣсень, такожъ зъ Котляревскогъ и Квїтки. Лишь цижъ то мала робота, видите сами, тяжко мнѣ вистарчити, а нѣтъ смїй-робитникѣвъ, черезъ то годъ успѣяти. Однакъ я буду пиловати, поза-якъ зможу, абихъ якъ найборше, мїгъ зъ Словаремъ упорати се: раз за-те що Словарь нужнїй попередити словеснїсть(,) бо хто зрозумѣе книги безъ него въ такъ богатїмъ язичѣ якъ рускїй, а опетъ напиратъ загалоу жѣджа¹⁾.

Та само виконанне постунало вузшим шляхом від його широких плянів у згаданих темних листах. В рік піанїйше обмежив він обем словаря. Постановивши наперед написати граматику української мови, „гонивъ се вельми зъ умомъ“, чи не видати малого скороченого словаря, до чого накликували його краяни. Питав о раду Подоїна²⁾. Про словарь, розпочатий ще 1835 р., писав Вагилевич 1842 р., що він є „въ половици уложеный азбучно, другая половица складатся изъ зібраныхъ слівъ по Галичинѣ на гостинѣ“. Звїщав також про докінчуванне своїх розвідок „о языку южно-рускимъ“, де буде також „грамматика, розсмотрѣ мѣстныхъ нарѣчїй языка, его развите, обозрѣнне словесности, чужїи стихїя, паралели изъ побратимчими языками, просодїя и метрика“³⁾.

За матерїялами до своїх „Розвідок про українську мову“ удавав ся Вагилевич до Плятона Лукашевича та до Бодяньскогъ через Подоїна, до Срезневскогъ, дальше до Головацькогъ та до самого Подоїна. Головацькогъ закликував просто до співучастї, коли просив його о деякі „свойства южно-русского языка въ Уграхъ — и слівъ изъ кїлька десятков“ і „де що короткогъ, повного(,) описъ, стихъ изъ якої книги“, якої сам не мав, отже повїстий Квїтки, віршів Артимовскогъ, Кобзаря і Гайдамаків Шевченка, Енеїди Котляревскогъ й ин., тай „оцѣнку кожного сочиненїя“, обцїюючи покликати ся на нього⁴⁾. Подоїна питав про причину подїлу Сахарова української мови на три частї та про місцевїсть деяких діалектичних відмін

1) *ibidem*, стор. 629—30. Лист з 9 липня 1837 р.

2) *ibidem*, стор. 633. Лист з 30 сїчня 1838 р.

3) *ibidem*, стор. 638. Лист з 3 сїчня 1842 р.

4) Др. К. Студинський, Кореспонденція Як. Голов. в літах 1835—1849, стор. 85. Лист з 1 липня 1843 р. Також стор. 92. Лист з 9 листопада 1843 р.

і просив о присилку вірша Ілюмського про великодушність і правду, байок Гулака, Шельменка, Сватання, Ганусі і другого тому українських оповідань Квітки, V і VI книжок Енеїди Котляревського, Кобааря і Гайдамаків й інших творів Шевченка, Молодика Бецького, творів Синельникова, Шпигоцького та інших новітніх видань, які всі задумував Вагилевич оцінити в своїх розвідках¹⁾. Це в 1844, 1845 і 1846 рр. носив ся Вагилевич із гадкою видати свої „Розвідки“, як о тім свідчать листи до Погодіна та Срезневського, але на замірах і скінчило ся.

„Rozprawę o języku południowo-ruskim“ Вагилевича так і лишили ся в рукописи. Обіймають вони кількадесять аркушів. Ці розвідки, „rzecz niezmiernie interesująca“, складають ся з 10 розділів: 1) Południowa Ruś, 2) Język południowo-ruski, 3) Organizm języka: głoski, źródłosłów, składnia, 4) Narzeczce, 5) Podrzeczce, 6) Porównanie z językami pobratymczymi, 7) Żywioły obce, 8) Dzieje języka, 9) Pojawy języka, 10) Uwagi o języku: a) przypiew, b) metryczność, c) idjotjon (! Idjotikon), d) idjotyzy, e) wnioski²⁾. З листу до Погодіна довідуємо ся, що під „organizm-ом języka“ треба розуміти „грамматику въ повнѣ развиту“, під „dziej-ами“ „намѣтки о словесности“, а під „pojaw-ами“ христоматию. Зміст, сповіщений Погодінови, був іще ширший, бо крім вище поданих розвідок містив: „Положення, замѣчания: I. О русизмѣ южно-русскихъ Словенъ, II. О правописаніи, III. О рус. дипломатическомъ языкѣ, IV. О связи ю.-р. словесности съ русскою и польскою“³⁾.

Интересний вступ подає близкі подробиці про методи Вагилевичевих розвідок і їх зміст. „Nazwałem język południowo-ruskim, zamiast używanego mało-ruski i ruski, argumentuвав Вагилевич, tak jak go po części nazywają na Rusi, aby uniknąć wszelkiego niedorozumienia, bo przymiotnik mało-ruski jest za szczególny, właściwy Ukrainie; inne zaś: łaciński: ruthenicus, niemieckie russniathisch i russinisch, mogą mieć miejsce w tych językach, lecz w każdym słowiańskim są nielogiczne a nawet dziwaczne.

Zresztą to pismo jest materiałem do nauki języka południoworuskiego. Ustępy i rozprawy w niem zawarte niektóre są obszerniej, inne zwięzlej przedstawione jak być powinno, z przyczyny mojej ob-

¹⁾ Н. Поповъ, оп. cit. стор. 641. Лист з 9 липня 1843 р.

²⁾ Rękopisma pozostałe po ś. p. I. Wagilewiczu. (Siolo. Pismo zbiorowe, poświęcone rzeczom ludowym ukraińsko-ruskim. Z. III. Львів, 1866, стор. 162). Мені незвісно, де знаходить ся сей рукописний твір Вагилевича.

³⁾ Н. Поповъ, оп. cit. стор. 641.

szerniejszej lub szczuplejszej wiadomości, braku materiałów i t. p. Znowu coś wzięłam za powszechnie znajome(,) czem może w istocie nie jest(,) i odwrotnie.

Upřednio podałem kronikę południowej Rusi. Organizm języka oglądałem ze stanowiska ogólnego, w nim jest uzupełniona gramatyka.

O narzeczach i podrzeczach tyle powiedziałem, ilem mógł, to samo i przy porównaniu z pobratymczymi językami. Więcej rozwinięte żywiły obce.

Dzieje języka, powawy i uwagi są tylko słabym szkicem.

Najważniejsze, oraz najwięcej wypracowane rozprawy są o przypie i metryczności. Na końcu dodałem Idjotikon języka południoworuskiego, a za nim Idiocyzm. Jest to wyciąg z mojego wielkiego słownika, chociaż raczej dla zaokrąglenia mojego pisma, jak dla uzupełnienia.

Dałby Bóg, aby południowi Rusini umieli z czasem korzystać z tego pisma i użyli go należycie. Mówię z czasem! bo z jednej strony obojętność, z drugiej krzywe zapatrywanie się grozi im utratą swojego języka, a przeto swojej indywidualności jako naród. Teraz niemasz południoworuskiej wyższej klasy; należy ona do narodu polskiego lub ruskiego. Średnia klasa nie mając języka, literatury, lub uważa język staro-bułgarski w księgach cerkiewnych (spotwarzony okropnie) za czysty ruski, i z pogardą nazywa język ludu językiem od gnoju (!) lub używa galimatiasu z polskiego, ruskiego, niemieckiego i innych języków, zwłaszcza od r. 1848, gdy ludzie nieświadomi języka południoworuskiego, a innych nie wiele umiejący, zaczęli swojemi wyrobami, zwłaszcza pod firmą „Maticy“ obrzucać południową Ruś.

Nawet sam lud, nie mając żadnego wcale wykształcenia mniej więcej zaczyna się wstydzić swojego języka, i pstrzy go słowami polskimi, ruskimi (moskiewskimi), a nawet niemieckimi¹⁾.

При писанню двох останніх розділів отсього вступу (в 50 або й в 60 pp.) забував Вагилевич, що саме він mutatis mutandis робив се, що закидав нншим, так, що сторонники ідеї „въ одиъ часъ“ в році його смерті заслонювали ся його граматикою. Граматика Вагилевича се одна велика частина його „Розвідок“. Відрубно зачат виготовляти її 1843 p. Про се писав до Головацького: „До того гою: Грамматику южно-русского“ (? русскую) по польській по системъ Греца, для шкілъ е она найлѣпша. Поручивъ мѣнѣ toto Г. владика (суфраган Яхнмович) обѣтцяючи мы(,) що буде старатися(,)

¹⁾ Siolo, Z. III, стор. 163—164.

абымъ бувъ свячений. Въ предисловіи напишу о мѣстныхъ свойствахъ языка(,) его нарѣчѣяхъ и піднарѣчїяхъ, о старѣмъ языку, о сѣчїяхъ чужихъ и пр. буде то вынято изъ більшого сочиненїя „статьи о южно-рускомъ языкѣ“¹⁾). Найдальше з початком 1844 р. була Вагилевичева граматика вже готова, а 22 цвітня 1844 р. одержала цензорське *imprimatur*²⁾). Просьбою з 17 серпня удав ся Вагилевич до львівської коненсторїї о завідомленне дієцезального клеру й надзорців шкільних округів про вихід його граматики по ціні 2 зр., бо „das besagte Werk zur Erlernung der klein-russischen Sprache erspriesslich und den Lehrern bei den Volksschulen behülflich werden könnte“. Коненсторїя волила просьбі автора та надїяла ся у куренді, що „jeder, dem es an der gründlichen Erlernung seiner Muttersprache gelegen ist, sich beeilen wird in den Besitz dieser Grammatik zu gelangen“³⁾).

Якуж глибину знання рідної мови виказав Вагилевич у своїй граматиці п. з. „Grammatyka języka małoruskiego w Galicyi — Грамматика мѣзка малорѣсского въ Галиціи“? Відповідь на се питання дає передмова до граматики й текст самої граматики. Граматику написав для тих, що не обїйдуть ся без неї як відповідного підручника при читанню його будучих „Розвідок“, у передмові подав деякі виїмки з тих „Розвідок“ для тих, що бажають докладнїше пізнати українську мову.

Українську мову подїлив Вагилевич на два нарїчїя: галицьке та кївське; границею обох ріки Серет і Буг⁴⁾). Характеристикою

¹⁾ Др. К. Студинський, Кореспонденція Як. Голов. в літах 1835—1849, стор. 92. Лист з 9/11 1843 р.

²⁾ Пор. замітку цензора на рукописи граматики, яка находить ся в рукописній збірці Петрушевича в бібліотечі „Народного Дому“ у Львові. Рукопис-зшиток сірого паперу з заголовком на окладинці: *Grammatik der Klein-Russischen Sprache verfaßt von...* На першій картці находить ся український заголовок: „Грамматика Мало-руского языка сочиненная..., ва другій такийже польський. На третій картці містять ся посвята: „Пречестному Клиру Архидієцезїи Львовской грек. кае. иновѣд. посвящаетъ Сочинитель“. Усіх сторін 162, 4⁰.

³⁾ Додатки. 12. Консисторська куренда в справі граматики Вагилевича. Друк граматики коштував 300 зр., до того вона „ни сякъ ни такъ отпечатана“. (Свенціцький, Матеріали, ч. I, стор. 184. Лист до Срезневського).

⁴⁾ У виврку з „Розвідок“ схарактеризовані оба нарїчїя ось як: „Narzecze halickie bogate w formy samorodnie rozwinięte; jednak pomimo tego łatwo można w niem zbadać stopniowe rozwinięcie się i postęp języka. Jest ono dla brzmień cienkich wielce dźwięczne,

української мови в „pełnodzwięczność“ наслідком вироблення о й в по л і р і появи о замість е та є. Застанова над українською мовою довела Вагилевича до отсих висновків: „1. Język małoruski jest osobnym środkowym językiem na Słowiańszczyźnie, ztąd jako taki wiele wpłynął na języki xiążkowe, polski i ruski, przeto możnaby go uważać jako podrzeczce obu, rozumiem przez to, że w stósunku do obu jest podrzędny. 2. Język małoruski jest językiem żyjącym, więc musi postępować naprzód lub się cofać w tył, z tego postępowania objaśnić można wyrabianie się nowych form i przybiéranie obcych żywiołów. 3. Język potoczny ma więcej cech miejscowości, jak język pieśni i powieści, który jest poniekąd ogólnym. 4. Narzeczca halickie i kijowskie mają tyle wspólnego, że niemożna je uważać za dwa osobne języki, podnarzeczca zaś tych obu narzeczcy są ogniwa łączące je z sobą, równie jak z pobratymczemi językami“¹⁾.

Розбір граматичних прояв нашої мови в передмові се ще що найцінніше з граматики Вагилевича. До кінця 15 в. найшов Вагилевич у старій мові такі признаки української мови: самозвукв: о з а (робничь); в з а (Зєславъ); о з в (господаромъ); о з є (дзеро); а з о (багатый); о з і (о́нако); і з о (війна); і з ь (шисть); приставкове і (ильвовскій); в з ь (человекъ); в з л (кнегина); в з у (вже); у з о (кнь); самозвучні л і р (се повноголос) (голова); о з ь (волкъ). — Співзвучи: п з б (дѣлпскій); п з ф (Степанъ); л з р (Люрикъ); ч з щ (ночь); ц з ч (не з, як стоїть у передмові) (цы); ж з жд (межю); х з к (хрестъ); к з х (Серькъ); т з д (тщерь); вставлене д (раздрѣшити); м'яке н (принати); придихове в (вѣстьє); у з в (дѣнѣкъ); ч з т (дѣчь); т з ч (дають); ш з ч (што). В морфології: у 1 відм. мн. м. р. м'яких пнів ь замість и (мѣжѣ); жіночі іменники на -сть мають множину на -щи (радоци); в 7 відм. одн. сер. р. ю зам. у (полю); в усіх трьох родах в 7 відм. мн. ѣхъ (конѣхъ); в 6 відм. мн. скорочення на ми (дарми); в 2 відм. мн. ий (звѣрій); 2 відм. одн. м. і сер. р. на -ого (перкого); 7 відм.

a ucińkowatość robi go dobitnem. Równie jak przez swoje podnarzeczca zbliża się wielorako do języków pobratymczych.

Narzeczce kijowskie ubogie w formy, a i te są więcej przeszczeptione, jak samorodnie rozwinięte. Brzmienia pełne robią go niemiłym; nawet z tąd bierze się rozwlekłość tu — ówdzie w niem się odbijająca.

W górach karpackich w trzech podnarzeczczach przebijają się wiele właściwego, nawet wspólnego. Ale że niema ogniska, przeto nie mogą je uważać jak osobne narzeczce“. (Siolo, Z. III, стр. 164).

¹⁾ Вагилевич: Grammatyka języka małoruskiego w Galicji. (Львів, 1845), стр. II.

м. і сер. р. на -Ѣ (добрѣ); у множині затираєть ся родова ріжниця (снохи скон); скорочена відміна прикметників має у множині и зам. ы (добри); заіменник: намѣ, насѣ, который, каждый, што; 1 ос. мн. теп. ч. ѣсмо; додаткове ть (вашеть, влхѣть); 3 ос. буд. ч. без ть (вѣде); в дієсловах вляси чи (гти й кти) відпадає у минувшині лѣ (рѣкѣ); часте вживанне минувшого довершеного часу (далѣ ѣсмѣ); в дієприкметнику не відрізняють ся однини від множини (їдѣщи або їдѣчи); у складні бо й же енклітичні, ти плеонастичне¹⁾. Як виходить, Вагилевич помішав загально-руські признаки зі спеціальними, властивими тільки одній мові, не маючи й про останні ясного розуміння.

Стара мова полишила впрочім сліди в піснях, пословицях чи навіть у видах: 7 відм. без применника (зимѣ, лѣтѣ, дома); двійне число (два рѣвца, двѣ нозѣ, берегою); перехід г, к, х в і відм. мн. на з, ц і с (сѣзы, ковцы, лѣсы); імѣ і ѣмѣ в 3 відм. мн. (волѣмѣ, вѣцѣмѣ, косарѣмѣ): ѣхѣ в 7 відм. (вѣ возѣхѣ); жіночі іменники на стѣ кінчать множину на щі (хнтрощи); абереженне родовой ріжниці прикметників у множині (кожіє, кожѣ); скороченне 2 відм. одн. муж. і сер. р. (зѣ крѣта берѣга, добра дѣва); 7 відм. на ѣ (по велицѣ дни); з, с, ц у мн. з г, х, к (тѣзы, лѣсы, горцы); заіменник: азѣ, ми, ти, си, мѣѣ, тѣѣ, сѣѣ; з відмини єсьм: еси й вѣхѣ; 2 ос. на -ши (мѣши); 3 ос. на тѣ (мѣть); 3 ос. мин. ч. на аше (моклѣше); 1 ос. мн. на -ахом (цѣрахомѣ поганымѣ ѣчѣмѣ); невідмінний дієприкметник теп. ч. на -я (стоѣ), а мин. ч. на -в (вѣдѣвѣ); давне супінум (вѣдѣшѣ вѣтѣ, дѣ матѣ гнѣздо вѣти, вѣтѣ скороч. дієпрвкм. вѣтѣй, а матѣ зав. мѣ); їти з 2 відм. (їди воды)²⁾.

Загальними появами української мови є: самовуки: о зам. а (жодѣнѣ), також 2 відм. одн. муж. і сер. р. повних прикметників; і з а (крѣль); ө з а (лѣкѣдѣ); опусканне а (головѣ); а з ө (залѣзо); ө з ө (вѣчорѣ), також 6 відм. одн. м'яких іменників і скорочених прикметників жін. р.; о з є (ѣдинѣ); ѣ з ө (мѣдѣ); й з ө (йсли); я з ө (сѣмѣ); вставочне е або о (ѣгѣнѣ, ѣгонѣ); ь з ө (лишь); ө з і (квалити); у з і (гѣдити); й з і (їти); приставкове і (їрзати); ь з і (вѣттиль); а з о (гараздѣ); і з о (пѣтѣ), також 2 відм. мн. іменників муж. р. з твердим закінченням і 7 відм. одн. всіх трьох родів іменників і прикметників з твердим закінченням; у з о (парѣбокѣ); приставкове о (ѣслѣнѣ); і з у (гѣлтай); о з у (хороговѣ); а з у (хѣщѣ); у переходить в в (вмѣти), також 6 відм. одн. жін.

¹⁾ ibidem, стор. II—IV. ²⁾ ibidem, стор. IV—V.

р. скорочених іменників і прикметників; у опускаєть ся (сп'їхъ); ь і ъ півсамозвуками (къ, днь), які місцями вироблюють ся в повні в й о, навіть і (ко, днь, ївлїнь); ь з е (колиѣрь); е з ь (дєтина); я з ь (пїсла); о з ь (сокира); у та ю з ь (їстрѣбъ); опускаєть ь (кромъ); ь з я (ѣсти); е з я (їйце); ь з я (каѣчъ); слїди ж і љ (рѣдєль, кракати); у з а (мѣжъ); і з а (мїжъ, дїброва); я з е (їчм'їнь); ь з е (лев'їдъ); е з е (стигно); і з ы (корїсть); у з ы (ѣти); ы опускаєть ся (цобъ); і зближаєть ся до и (дибо); півсамозвукові л і р вироблюють ся при а й у в о, при чїм і самозвуки переходять в о (се повноголос) (соромъ), рїдше в і (порїгъ, борїгъ); як що є ө при р, змїняєть ся воно в е, а е лишаєть ся незмїнене, при л в о й е переходить в о (дєрєво, полово). Співзвуки: ф з в (фєль); б з п (стѣвѣ); п з б (лопѣрь); в з б (кладєнцє); в з м (кївната); м з в (жомн'їрь); н з л (дѣпнастий); л з н (грозло); л з р (лицарь); р з л (верблюдъ); р опускаєть ся (ганчарь); н з м (жєнчєга); м з н (матна); д з т (данецъ); т з д (доптати); ц з ч (цѣратисл); ц з щ (моцъ); ч з ц (ничъ); ч з щ (шт) (ночь), також належить ту дїсприєметнє теп. ч.; ч з ш (їнчїй); с з ш (скарєда); с з з (пасдєро); с опускаєть ся (т'їнь); ш з ч (шапка); ш з с (шкїра); з з с (змеркъ); з з ж (зичити); ж з ч (вжѣла); ж з ш (жлїохати); ж з з (рѣжа); ж з жд (прѣжа); ч з т (што); х з к (хто); к з х (клопїтъ); к з ц (квѣтка); х з с (колихати); х з ш (послѣхєство); придиховє г (гол'їй); опускаєть ся г (дє); вставленє й (стайнл); додатковє й (либой); придиховє й (їнгєль); в з г (коклав); придиховє в (вїдъ, вїтки); вставленє г (стогнати); вставленє д (сєрдакъ); д опускаєть ся (сєрце); т опускаєть ся (скло); м'ягкє л (мѣравєль); м'ягкє н (мнєсо); в з л (вовкъ), також однина муж. р. мин. ч.; л з в (словода); л опускаєть ся (сонцє), також однина муж. р. мин. ч.; у з в (бўсє); к з т (к'їло); г з д (лєг'їнь). Морфологїя: 2 відм. одн. муж. р. іменників о твердїм окїнченню кїнчить ся на у замісь а (кєрєгѣ); закінченнє 3 відм. ови, еви скорочуєть ся на у, ю (хлопови-хлопѣ, писарєви-писарю), рїдше в середнїм родї (полєви-полю); 5 відм. на у (вовкѣ), ю (кнєзю), жїночих іменників на іо (панїо); 6 відм. одн. муж. і сер. р. ом або ем (хлопомъ); в 1 відм. мн. скорочуєть ся закінченнє ове на и, еве на і (плиовє-плиы, писарєвє-писари); 2 відм. мужєських іменників ів (ов) скорочений на ъ (рїдєий), ѣв (єв) на їй, жїночих і середнїх на ъ і їй (хлопївъ, сѣсѣдъ, гостїй, словъ, бчїй); ою в 6 відм. одн. скорочуєть ся на ов і ой (рѣкою-рѣкоюк (ой), єю на ев або ей (панєю-панєвъ (їй); іменники на ь вивєдають часто в 6 відм. ө (пѣтью, дѣбрю); закінченнє 3 відм. мн. ам

зглядно ям (хлопамъ, головамъ, князамъ, подамъ, теламъ); окінченне в відм. мн. ами скорочуєть ся на и, ями на і (панамипаны, ногами-ноги, словами-словы), крім того, найчастійше в середнім роді, я викидаєть ся (князьми, паньми, теламтьми); в 7 відм. виступає ах і ях (хлопахъ, канухъ, зэрнахъ); 2 відм. прикметників муж. й сер. р. на ого й его (доврого, синего), жін. р. на оі і еі (џстрон, ближней); в 7 відм. виступає в муж. і сер. р. ім (ом) і їм (ем) (добрімъ, ближнімъ), в жіночій їй (ої) і їй (ей) (острій, синій); у множині без ріжницї мї і її (доврын, синїн); скорочені закінчення: в 2 відм. муж. і сер. р. о (докро), жін. ої або ої (острой, синей); в 3 відм. муж. і сер. р. у або ю (докрѣ, ближню); в 6 відм. одн. жін. р. ов-ої, ев-ей (островъ(ої), книжнєкъ(ей)); як „szczególna właściwość“ згрубілі прикметники на -енний (здоровенный), здрібнілі на -енький (тоненький); у дієслові: перша кляса на ти, чи й оти, друга кляса на нути мають в 3 ос. одн. теп. ч. е (верє), пята й шеста кляса на ати і яти мають в 3 ос. одн. теп. ч. ає, ат і а (гадле—гадатъ, гада), третя кляса на ити й четверта на їти (џти) мають ит (киднѣтъ); дієприкметник і дієприслівник теп. ч. на чий (щій) і чи (щи) (ходлчій (щій) — чи), мн. ч. на вший і вши (ходившій — вши); яко „właściwość szczególna“ здрібнілі дієслова на тки, тоньки, точки (спатки, спатоньки, спаточки); в складні, каже Вагилевич, „okres najwięcej zaczyna się od słowa przymiotnik rzadko poprzedza rzeczownika“; бо та жє стоять по іменвику, коли зачинають реченне, по дієслові для сильнійшої віддачі бажання. З дієсловом лучить ся також ся, а ко додаєть ся до приказового способу (пѣди — ко, дай — ко)¹⁾.

Потім подані признаки варіцій української мови. Галицьке варічіє: а) звучня: е з а (далєко); е з і (соловий); згрубіле і (крыцл); опускаєть ся о (горѣжный); я також л переходить в е (рѣдѣ); а в е також по ж, ч, ш, щ і по части ц (счєстьє); и з ѣ (цвисти); півсамозвукові л і р вироблюють ся в а (марочный), а навіть в у (мѣрвель); ф з в (мѣрфій); ф з п (дрофа); б з м (дрєкный); ж з з (вѣждєй); р з ж (нѣвѣрѣ); дж з ж (мѣджи, джакоронокъ); дз з з (дзерно); х з г (харный); г відпадає (џѣнница); сліди г (дрєвєзгъ); г з к (нѣгдє); ф з хв (фѣстѣ); вставлене в (хворова); в відпадає (џѣжъ); б) морфольогія: в 2 відм. одн. муж. р. мягких пнів є або е (мѣжѣ); в 1 відм. мн. твердих пнів а (голоса), в 3 відм. мн. ім (ом) (колімъ); в 7 відм. мягких пнів усіх трьох родів ѣхъ або ѣох (ох) (писарѣхъ, іѣхъ), головѣхъ, словѣхъ);

¹⁾ ibidem, стор. VI—XV.

в 3 ос. одн. і мн. теп. ч. відпадає т (ходн, ходл); в будучім часі лти випереджує дієменник (ймѣ ходити); в) у складні: о минѣ, обо минѣ, о землю, обѣ земѣ¹⁾.

У квітвськїм нарічію є характеристичні: а) самозвуки й співзвуки: і з а (гладѣти); е з а (делє); а та я з е (каманный); о й ъо з в та е (людѣ, хронѣ); е з о (мерїгѣ); а з у (чепарный); первісне я, а по ж, ч, ш, щ — а, також замісць л (павка, жалѣ, чапал); я з е (житѣл); у з і (ївалнь); я з ѣ (лати); вімі ь і ѣ переходять в я і а (хоча, теперл); а з а (ганьий); п з ф (пашка); г з з (польга); г з х (ланьцюгѣ); нь з й (приньмитѣ); хв і кв з ф (хварка, квасола); ш з х (нариштовати); ж з дж (высѣжати); вставлене т (страмѣ); н з д (кожний); вставлене н (ѣксаминтѣ); наросткове н (лишень); в відпадає (проти); б) морфологія: 3 відм. одн. іменників муж. р. овї зглядно еві (хлопови), 5 відм. у і ю (Жидѣ, писарю); у 6 відм. мужеських і середнїх іменників м'яких пнїв ъом (кназіомѣ, моріомѣ); 2 відм. мн. жіночих і середнїх, рідше мужеських іменників кінчать ся на ей (паней, морей, гостей, грошей); 6 відм. на ама (ѣтцама); в дієслів на ти й чи, ити й ѣти виступає в 3 ос. одн. теп. ч. тѣ (рветѣ); в дієслів на ати й яти відвідаєть ся часто єтѣ (поспѣша); буд. ч. творить ся через доданнє до дієменника лти (писати мѣ); в) у складні: обо минѣ, обѣ минѣ, обѣ землю, обѣ земѣ²⁾.

Карпатське нарічіє узгляднив Вагилевич бїльше для перегляду, нїж аби узнавав його: а) звучня: корінне я, навіть з л і по ж, ч, ш, щ (опатѣ, жаба); ы виворюєть ся твердо як ой і уй, тому рїзнить ся від и (выкѣ, кобѣла); півсамозвукові е (ь) й о (ѣ) (тенорѣ); ь для м'ягченнє незвісне (кїнѣ, пѣтѣ); а з у і ю (тады, кшадѣ); й і г мїшають ся зі собою (стагна); в відпадає (проти); щ з ск (вщгѣдѣ); б) морфологія: в 2 відм. мн. мужеських іменників відпадає в (долї); 6 відм. одн. жіночих іменників скорочений на оу зглядно еу, ов і ев (рѣкоѣ—рѣковѣ, дѣшеѣ—дѣшевѣ); здрїбнїлі іменники кінчать ся на ойко, ойка, ейко, ейка (ножейка, крылейко); 6 відм. одн. жїв. р. прикметників скорочуєть ся на оу—оу, ов—ов (докроѣ—доврокѣ, синѣѣ—синевѣ); здрїбнїлі прикметники кінчать ся на ейкий, ейкая (ейка), ейкоє (ейке) (доврейкїй); в 1 ос. одн. теп. ч. задержують дієслова на чи (гти й ити) г і к (вѣгѣ, текѣ); відмінна дієслів на ати і яти ось яка: гадамѣ, гадашѣ, гадатѣ, гадамє, гадачє, гадаѣтѣ; крім того 1 ос. теп. ч. мн. на е (звємє);

¹⁾ ibidem, стор. XV—XVI.

²⁾ ibidem, стор. XVI—XVIII.

прислівники з прикметників кінчать ся на **ѣ** (добрѣ); **в** в складні: **нкъ минѣ**, **ко минѣ**, **къ земли**, **до земли**¹⁾.

Що тикаєть ся місцевих відтінків, в Сянїччинї і Перемишчинї на границї з польською мовою виступає **г** з **к** (лигга), вставлене **д** (зрїдло, жерело), **б** відм. одн. жіночих іменників кінчать ся на **о** (рѣко); так само в прикметнику; здрібнілі іменники й прикметники на **ойко**, **ойна**. В буськім окрузї на границї галицького й київського наріччя: **є** і **е** або **я** і **а** (ѣпѣть і ѣпѣть, чєсь і чась), **ф** з **хв** (ѣростѣ), **хв** і **нв** з **ф** (ѣварба, квасола), **й** з **д** (дѣвѣцѣть), **б** відм. жіночих іменників і прикметників на **о** (ного), останки двійного числа (дѣтѣ головѣ, дѣтѣ простирадлѣ), здрібнілі іменники й прикметники на **ойко**, **ойна**, дієприслівник мин. часу скорочуєть ся (ѣкъ, ївши). В шарієській столицї: вставлене **д** (сѣдлакъ), **і**, **и** й **ѣ** мішають ся (кыла рыка). В горах Мармарошчини: **у** з **о** (кѣнь), по **р**, **ж**, **ч**, **ш**, **щ** змягчений самозвук (Крѣчѣнѣкъ), здрібнілі іменники на **ічко**, **ічна** (тѣтѣчко, мамѣчка), здрібнілі прикметники на **їний** (краснѣнїй). В Унгварщинї **о** переходить в **і** (кїсть), **я** вимовляєть ся як **є** (полїна), **у** як **і** (дїброва). У Гуцулів Станиславщини, Коломиїщини й Буковини: **о** з **е** (корюгѣ), **е** з **о** (гѣзьдѣ), **о** переходить в грубе **і** (**ї**) (вїлѣ), **у** з **о** (**ѣ**) (тѣлковати), **є** з **я** на початку слів і по самозвуках (ѣвѣрѣ, коєринѣ), **у** з **ю** (сѣда), **ф** відпадає (дѣтѣхѣ), в жіночих іменників **ца** зам. **ця** (оўлицѣ), **б** відм. одн. жін. р. на **ом** і **ем** (вѣтромѣ, зероємѣ), в прикметнику **б** відм. одн. жін. р. **ем** (богатѣємѣ). В черновецькім окрузї: **є** з **я** (пѣдь), **ф** з **хв** (ѣла), **і** ос. мн. мин. ч. скорочуєть ся до **м** (зналимѣ), дієслова на **дити**, **тити** мають в **і** ос. **ходѣю**, **платѣю**. На Волині: **я** з **ѣ** (жовнарѣ), здрібнілі іменники на **ойко**, **ойна** (кѣтїко, зорїйка, полїйко). дієслова на **ати** і **яти** **з** ос. теп. ч. відкидають **є** (гада), дієслова на **ити** й **їти** — **т** (види). На Подїлю: **ѣ** півсамозвук (кѣрѣкѣвий), корінні **я** і **а** (ѣпѣть, жалѣ), **ца** з **ця** в жіночих іменників (пшницѣ), **затрата** **т** в **з** ос. мн. (ходѣм). В Чернігівщинї: **у** та **ю** з **о** (пѣтѣ, сѣлѣ), **у** з **и** (покѣлѣ), корінні **гти** й **кти** (бергѣти, тѣкти), дієіменник на **ѣ** (ходѣть). Мають бути ще перехідні мови до великоруської: курська й воронєзька, а до білоруської овруцька, чорноморєська мова має також свої відрубні питомости, але про се нічого не знає Вагилевич. Згадав тїлько, що українські мїщани в Галичинї говорять **з**, **ц**, **с**, **сц** замїєць **ж**, **ч**, **ш**, **щ**²⁾.

Зазначивши, що в укладї граматики йшов „za wskazówką“ найліпших великоруських граматиків Грєча й Востокова, а держав

1) ibidem, стор. XVIII—XIX. 2) ibidem, стор. XIX—XXII.

ся способу говорення, який видавав ся йому найліпшим, закінчив передмову до граматики обороною своєї правописи. Його правопись та сама, „którą pisywano w 16 i 17 wieku; różni się ona od wymowy ludowej tem, że zamiast i i w, niestałych przeistaczających się w korzenne głoski o i ł“ писав Вагилевич постійно о і л. Поступив так найперше тому, „że te głoski jeszcze zupełnie się nie wyrobiły na im odpowiednie, szczególnie w Węgrzech i w Siewierszczyźnie“, потім у пересвідченню, „że tylko takim sposobem nasi Małorusini oswobodzą się od a b e c a d ł o w e g o s z a ł u; prócz tego przez złączenie ze swoją literaturą przeszłości będą mogli swój język na zasadzie historycznej dalej rozwijać“. Бо що давно писали по руськи, а не по польсько-руськи, як о сїм мріяли деякі вчені, та що ся книжна мова єсть чисто руською і що вона щойно пізнійше починає псувати ся, Вагилевич не вважав потрібним навіть доказувати¹⁾. Сей погляд запозичений у Могильницького. В чім помиляв ся Могильницький кільканайцять літ перед тим, се не повинно було повести на так небезпечні манівці Вагилевича, що крім знання народньої мови плекав велике заінтересованне до свіжих появ нової української літератури в народній мові²⁾.

Та поза параваном Вагилевичевої аргументації в обороні етимологічної правописи криють ся й інші причини, може навіть і сильніші, його зміни поглядів у таким напрямі. Зважили при тім рішенню Вагилевича: поради Погодіна, о які просив його в листах, важка рука консесторії і — жерела граматики. Про останні висловили свої думки Головацький Яків і Огоновський. Перший закинув Вагилевичеві, що замість граматики народньої мови на взір Вука Стефановича, „при развивающей ся между тѣмъ галицко-русской письменности, онъ перемѣнилъ свой взглядъ на языкъ (русскій) и сдѣлалъ переводъ грамматики Н. Греча“³⁾. Огоновський обмежив залежність граматики Вагилевича від Греча, заявляючи,

1) *ibidem*, стор. XXII.

2) Деякі привіри, як писанье в давній літературі: *війна та война, грозивъ і грозилъ*, або „*chto wkraw, tot praw*“ (Паренезис Смолицького) чи отсе речення: „*ot didko w ołtari na mene ręknuw, zem ledwo żyw od strachu*“ (Перспектива Саковича) повинні були навести Вагилевича на добру дорогу, та в нього ті самі приклади скріпили його в пересвідченню потреби задержання о і л, бо давно писали о і л і не зважали на людвий виговір, бо й у польській сучасній літературі не було стиснених о й е, а й Українці, що богацько писали по польськи, заховали цілком льогічно ті самі правила, коли писали по українськи.

3) Киевская Старина, VI, стор. 650—651.

що він „найпаче в поділі імен і дієслів на різні категорії придержував ся граматики Греча та й в науці про складню подавав часто такі приклади, які були-б пристійні до граматики російської¹⁾. Ледви чи не на основі передмови до граматики тільки іронізував собі анонімно Левицький Осип, що консисторія, яка не висвячувала Вагилевича за зносини з великоруськими письменниками та „wegen des grossen Hanges zum Studium der hochrussischen Sprache“, висвятила його, коли він „schrieb die zwei hochrussischen Grammatiken von Grecz und Wostokow ab, welches Produkt die mehrmals erwähnte St. Georgs Parthei für eine klassische Grammatik ausgeschrieen hat“²⁾. До „системи“ Греча признав ся Вагилевич у листі до Срезневського з тою ріжницею, що в нього „буквы ц и ч не суть сложены зъ тс и тш (бо такимъ дѣломъ будутъ буквы: б, н и т сложены з тп, хч и дг), также е лише двѣ конюгаціи на е (еть) и ить“³⁾.

Дійсне відношення Вагилевича до граматики Греча й Востокова викаже докладне порівнянне його граматики з вище згаданими. „Wstęp“ Вагилевича переложений з невеличкими змінами в примірах з граматики Греча „Начальныя правила русской грамматики“.

Вагилевич:

§. 1. Małoruska Grammatyka naucza dobrze po małorusku mówić i pisać.

§. 2. Mówimy wyrazami(,) które składają się z zgłosek i głosek.

§. 3. Głoska (вска) jest wyrażeniem brzmienia(,) które służy przy tworzeniu jakowego wyrazu.

§. 4. Ruskie abecadło składa się z 37 głosek (крім тих, що в Греча, є ту: v i io).

§. 5. Te głoski dzielą się na samogłoski (гласныя)(,) spółgłoski (согласныя) i półsamogłoski (полгласныя).

Греч:

§. 1. Русская Грамматика учитъ правильно говорить и писать по — Русски.

§. 2. Мы говоримъ посредствомъ словъ, кои состоятъ изъ слоговъ, а слоги изъ буквъ.

§. 3. Буква есть изображеніе начального звука, служащаго къ составленію слова.

§. 4. Буквъ въ Русской азбукѣ тридцать пять: (вчисленне).

§. 5. Буквы сіи раздѣляются на гласныя, согласныя и полугласныя.

¹⁾ Др. Ом. Огоновський, op. cit. стор. 146.

²⁾ Erwiderung auf die Bemerkungen über den Artikel: Das Schicksal der gallizisch-russischen Sprache und Literatur (Jahrbücher für. sl. Lit. K. und W. 1846, стор. 185).

³⁾ Др. І. Свенціцький: Матеріали, Ч. I, стор. 180. Другий лист Вагилевича до Срезневського з 1844 р.

§. 6. Samogłoska wymawia się sama przez się bez pomocy innej gloski. Samogłoski są następujące: a, e, i, o, ou (s), y, k, u, m (n), v, e, io; z tych: e, y, k, u, m (n), i io, mogą być nazwane dwugłoskami (двугласными), bo są złożone z dwóch glosek z j (ń) i pewnej samogłoski; e=je, y=oj, k=ji, m(n)—ja, u—ju, i io—jo¹).

Дефініція співзвуча, півсамозвуча (ъ, ь, й), поділ самозвуків і співзвуків, дефініція складу тотожні в обох граматиках, лише, як згадано, декуди навів Вагнлевич інші приміри. Доказом того, як невідільно держав ся Вагнлевич свого жерела, нехай послужить отее виставленне:

Вагнлевич:

§. 13. Niektóre spółgłoski mogą być tylko z pewnemi samogłoskami złączone w ten sposób:

1) Syczące (ж, ч, ш, щ) tylko z samogłoskami, a, e, (rzadko z o), ou, i, n. p. (w) wyrazach: жало, żądło; жемчуга, perła; жона, żona; жукъ, żuk; пшца, puszcza; чаша, czasza; червій, robak; чсдо, cud; шесть, sześć; шска, futro; щска, szczupak.

2) Gardłowe (г, к, х) tylko z samogłoskami: a, o, ou, i z spółgłoską ь; n. p. (w) wyrazach: галка, kawka; гирла, czupruna; голска, gołąb; голь, kij; гска, gęba; коса, kosa; ксча, chlew; плсгъ, plug; сваха, swacha; хилъ, słabowity; ходъ, chód;

§. 6. Гласная буква въ произнесеніи слышна одна, безъ помощи другой буквы; таковы: а, е, и, і, о, у, ы, ѣ, э, ю, я. Изъ оныхъ е, ѣ, я, ю, ы, могутъ быть названы двугласными, потому что состоятъ изъ двухъ буквъ: ѣ и е изъ йэ, я изъ йа, ю изъ йу, ы изъ ъи²).

Греч:

§. 13. Нѣкоторыя согласныя буквы, при составленіи слога, совокупляются только съ извѣстными гласными; какъ—то:

1. Щипящія (ж, ч, ш, щ) могутъ сочетаться только съ буквами: а, е (рѣдко съ о), у, и, (а не съ противоположными имъ: я, ю, ы); напримѣръ, въ словахъ: жало, чаша, пища, жона, червь, шесть, щетка, жукъ, чудо, шуба, щука.

2. Гортанныя (г, к, х), только съ гласными: а, о, у, и, и полугласною ь, (а не съ я, е, ю, ы, ъ); напримѣръ, въ словахъ: галка, сноха, голь, конь, ходъ, губа, куча, худо, гиря, вить, хиль, рогъ, какъ, сухъ.

¹) Вагнлевич, Grammatyka, 1845, стор. 3.

²) Н. Гречъ: Начальныя правила русской грамматики. Спб. 1842, стор. 1.

хѣдко, прѣдко; сѣхъ, suchy;
якъ, jak.

3) Języczna (ц) tylko z samogłoską а, е, ы, (rzadko z о) i z półsamogłoską ъ (niekiedy ь); np. w słowach: горнецъ, garnek; горѣница, na twarz; лице, twarz; царь, król; цѣрѣ, precz; цыть, cyt.

4) Samogłoska ꙗ łączy się ze wszystkimi spółgłoskami wyjąwszy gardłowych: г, к, х(,) które przeistaczają się w syczące з, ц, с; np. въ лицѣ, w twarzy; на рѣцѣ, na rzece; о нозѣ, o nodze; при рѣцѣ, przy rzece; при сосѣ, przy sosze.

5) Wargowe spółgłoski (в, в, м, п, ф, р) niecierpią za sobą głoskę ю, łączą się z nią tylko przez głoskę л; np.: ловлю, łowię; ломлю, łamię; люблю, Kocham; топлю, torię; трафлю, trafię. Tylko w kilku wyrazach ю następuje po wargowych spółgłoskach, i to w tych; вю, biję; колю, korie; пю, piję; трѣвю, trąbię; червю, czerwie¹⁾.

3. Язычная (ц), только съ гласными: а, е, (иногда съ о), ы, у, п съ полугласною ъ, (а не съ я, и, ю, в); напрымѣрѣ, въ словахъ: царь, лице, пальцы, кольцу, конецъ.

4. Съ среднею гласною буквою (ѣ) можуть сочетаться всѣ согласныя; напрымѣрѣ: въ стужѣ, чѣмѣ, о чашѣ, въ гущѣ, о ногѣ, на рукѣ, при сохѣ, въ лицѣ, и т. д.

5. Губныя согласныя (б, в, м, п, ф) не терпятъ за собою буквы ю, и составляютъ съ оною посредствомъ буквы л: напрымѣрѣ: люблю, ловлю, ломлю, топлю, графлю. Буква ю слѣдуетъ за губными согласными только въ словахъ: голубю, червю, клеймю, каймю²⁾.

Копіюючи оттак параграфъ за параграфом свою граматикку з Гречової, заперечував Вагилевич дуже часто основні закони української мови, для яких зібрав так гарний матеріал у своїй передмові (прим. часту м'яккість співзвучка ц). Подібним способом перейшов зміну самозвуків і співзвуків, дефініцію слова й наголосу, поділ слів після походження, частини мови. Хоч в обох граматики поділена на чотири частини, але тільки три перші: наука про видп, складня і вимова слів входять в об'єм обох граматики, а четверті розділи відмінні: в Греча про правопис, в Вагилевича про прозодію. Дефініцію першої частини граматики себто етимології, імен-

¹⁾ Вагилевич, стор. 5—6.

²⁾ Греч, стор. 2—3.

ника й його поділ разом із численними примірами та два перші правила пізнання роду (§. 29) взяв Вагилевич також з того жерела.

При означуванні роду іменників на ь користував ся Вагилевич також граматику Востокова п. з. „Русская грамматика..., по начертанію его же сокращенной Грамматики полѣе изложенная“. Правила, що з іменників на ь є мужеського роду: імена місяців і міст, дальше іменники на: ень, аль, ель, оль, арь, ерь, ьрь, орь, дь, ть, зь і т. д., що жіночого роду є крім змислових уявні на ь, а дальше назви народів, країв, міст і рік¹⁾, взоровані на граматиці Востокова³⁾, звідки й запозичено багато примірів. До найденого в Востокова про середній рід іменників на я з попереднім м⁸⁾ додав Вагилевич розширення, що також середнього роду є назви молодих звірят на я і а⁴⁾. За Гречом зазначив Вагилевич, що іменники на а і я є й мужеського й жіночого роду⁵⁾, наводячи на 14 примірів шість спільних з граматикою Востокова: гѣлака, зѣвака, калѣка, нанаѣда, паница, сирота⁶⁾. Пояснення однини й множини разом з деякими примірами ідентичне з граматикою Греча⁷⁾, при чім як приміри іменників, що вживають ся виключно в множині, подав автор багато таких іменників, які навів Востоків⁸⁾. Як легко приходило ся Вагилевичеви перелицьовувати граматику великоруської мови на граматику української мови, покаже отся виписка:

Вагилевич:

§. 31. Przedmioty mogą się znajdować w rozmaitych do siebie stosunkach, п. р.: *оправа книги, oprawa xięgi; читай єть книзѣ, czytaj w xiędze; дай книгѣ, daj xięgę; некакса книгою, niebaw się xięgą; хосень зъ книгъ, pożytek z xiąg; до-*

Греч:

Предметы могутъ быть между собою въ разныхъ отношеніяхъ и обстоятельствахъ, какъ на-примѣръ: *переплетъ книги, читай по книгѣ, дай книгу, не играй книгою, польза отъ книгъ, прибавъ къ книгамъ, сиди надъ книгами, ищи въ книгахъ. Сіи*

¹⁾ Вагилевич, стор. 11—16.

²⁾ А. Востоківъ, Русская грамматика, Спб. 1839 (четверте виданье), стор. 13—16.

³⁾ Востоків, стор. 13.

⁴⁾ Вагилевич, стор. 16.

⁵⁾ Греч, стор. 7.

⁶⁾ Востоків, стор. 17, Вагилевич, стор. 17.

⁷⁾ Греч, стор. 7, §. 30, Вагилевич, стор. 17, §. 30.

⁸⁾ Востоків, стор. 20—21.

дай къ книгамъ, przuđaj xięgom; сиди надъ книгами, siedź nad xięgami; йскай въ книгахъ, szukaj w xięgach. Te rozmaite stosunki przedmiotów nazywają się spadkami¹⁾.

отношенія предметовъ выражаются падежами²⁾.

Дальші два параграфи про пізнаванне відмінків й дефініція відміни іменників переложені з Греча³⁾. На сій граматиці взорована й отся табличка деклінаційних закінчень:

I. деклінація мужеські	II. жіночі	III. середні
	О д н и н а	
1. ъ (о) ъ ѣ (ю)	а а ъ	о е ма а а
2. а а	ы и	а а мени ати ати
3. ови (ѣ) еви (ю)	ѣ и	ѣ (ови) ю (еви) мени ати ати (теви)
4. як 1 або 2	ѣ ю ъ	як 1
5. е (ѣ) ю (е)	о е ю	як 1
6. омъ емъ (юмъ)	ою (овъ-ой) юю (евъ-ей)	омъ емъ менемъ атемъ атемъ
7. ѣ (ѣ) и	ѣ и	ѣ и мени ати ати
	М н о ж и н а	
1 і 5 оки (ѣове) (ы) еви (ѣеве) (и)	ы и	а а мена ати ати
2. ов' ев' (ій-ей)	ѣ ѣ ій (ей)	ѣ ѣ ій (ей) мен' ат' атъ
3. амъ (омъ) амъ (ѣмъ)	амъ амъ	амъ (омъ) амъ (ѣмъ) менамъ атамъ атамъ
4. як 1 або 2	як 2	як 2
6. ами ами	ами ами	ами ами менами атами атами
7. ахъ ахъ (ехъ) (ѣхъ)	ахъ (ѣхъ) ахъ (ехъ)	ах' (ѣх') ах' (ех') менах' атахъ атахъ тѣхъ ⁴⁾ .

До таблички додані замітки, звісні вже з передмови: йме-
нни, ймю; дитатови, дитатю; головою -овъ; косареве -и;

¹⁾ Вагилевич, стор. 18, §. 31. ²⁾ Греч, стор. 7, §. 31.

³⁾ Вагилевич, стор. 18—19, Греч, стор. 7—8.

⁴⁾ Вагилевич, стор. 20.

грѣдѣми; словы; дитати, дитатѣми (дѣтѣми)¹⁾, инші замітки взяті з граматики Греча, як і правила сполучування і переміни співзвуків²⁾. На 53 вірців відміни іменників 28 спільних в обох граматиках (вони підчеркнені): кониъ, писарь, злодѣй, вѣйко, батѣо, трѣба, дына, шѣа, пѣть, зеркало, море, ймѣнїе, йма, тѣла, вѣнокъ, ѳтець, дѣренъ, ѳгень, мохъ, рожь, лавка, молитва, сѣдѣба, байка, волокно, весло, великдень, полдень, мѣщанинъ, сѣланинъ, лице, плече, зеркальце, мѣстечко, волице, дѣвище, дѣтище, нога, село, людъ, конь, братъ, сѣсѣдъ, сонце, небо, ѳко, Татаринъ, радость, дитѣ, мати, кровь, господь, Христосъ. Наводженне богатых такихже примірів, які є в великоруській граматиці, запестрило граматику Вагилевича великоросизмами: надежа, заря, верей, выя, вѣтвь, дебрь³⁾, ливень⁴⁾ і ин.; тому жерелу треба завдячити й зазначенне закінчення а побіч ы в І відм. мн. в іменників: годъ, голосъ, звонъ, лѣсъ, слѣдъ⁵⁾.

Дефініція і поділ прикметника в обох граматиках однаковісїнькі:

Вагилевич:

§. 38. Przymiotnik (йма прилагательное) oznacza własność przedmiotu, n. p.: молодое дерево, mlode drzewo; старый домъ, stary dóm; хосновная книга, pożyteczna księga; тѣпое перо, тепе pióro; лѣнивый человекъ, leniwy człowiek; дѣжїй конь, silny koń; великая птица, wielki ptak; добрая душа, dobra dusza; великая сладость, wielka słodycz, веселая жизнь, wesole życie.

§. 39. Przymiotniki są następane:

1) Własciwe (качественныя) które oznaczają własności (l wla-

Греч:

§. 38. Имя прилагательное есть название качества предметовъ; наприкладъ: молодое дерево; старый домъ; полезная книга; тупое перо; лѣнивый человекъ; сильная лошадь; большая птица; добрая душа; великая радость; веселая жизнь.

§. 39. Имена прилагательныя бывають слѣдующія:

1) Качественныя, которыми означается качество, принадле-

¹⁾ Вагилевич, стор. 20—22.

²⁾ Вагилевич, стор. 22. Греч, стор. 9.

³⁾ Вагилевич, стор. 26.

⁴⁾ ibidem, стор. 29. ⁵⁾ ibidem, стор. 39.

sność) do przedmiotu należąca i w nim się zawierająca, n. p.: чорный жѣпанъ, czarna suknia; зеленаа чапка, zielona czapka; тихое дитя, ciche dziecko.

2) Stosunkowe (обстоятельственные) które oznaczają stosunek przedmiotu zewnętrzny lub przypadkowy, n. p.: вчерашний гость, wczorajszy gość; первый другъ, pierwszy przyjaciel; прежняя лекція, przeszła lekcja.

3) Wskazujące (притяжательные) które wskazują związek jednego przedmiotu z drugim, początek, który od niego bierze, podobieństwo z nim i t. d. Te przymiotniki wskazują:

a) Na pewny cały rodzaj (родовые) n. p.: волчье вутье, wilcze wycie; коньская грива, końska grzywa; лисичий хвостъ, lisi ogon i t. d.

b) Na jakąś pewną osobę (личные) n. p. отцевъ сынъ, ojcowski syn; жонинъ братъ, żony brat; Ивановъ день, świętojański dzień, i t. d.

4) Czynne (дѣйствующіа) które wskazują nie na własność(i) w przedmiocie się znajdujące, lecz na jego czynność, n. p. зеленіющее дерево, zieleniejące drzewo; текущая вода, siekająca woda; читающій оученикъ, czytający uczeń. Te przymiotniki zowią się imiesłowami (причастіа) i stanowią osobną część

жащее предмету, и находящееся въ немъ самомъ; на-примѣръ: черный кафтанъ; зеленая шапка; тихое дитя.

2) обстоятельственные, которыми выражается не собственное качество предмета, а какоенибудь его обстоятельство, вѣдшее, случайнее; на-примѣръ: вчерашний гость; прежний урокъ; первый другъ.

3) Притяжательные, которыми означается принадлежность одного предмета другому, происхождение отъ онаго, сходство съ нимъ, и т. п. Сіи имена бываютъ:

a. Родовые, или общія, которыми означается происхождение предмета не отъ одного особаго предмета, а отъ цѣлаго рода предметовъ; на-примѣръ: львиный ревъ, лисій хвостъ, и т. п.

б. Личные, или частные, которыми означается происхождение предмета именно отъ одного вѣдстнаго лица; на-примѣръ: отцевъ сынъ, жонинъ братъ; Ивановъ день, и проч.

4) Дѣйствующія, которыми выражается не качество находящееся въ предметъ, а дѣйствие его; на-примѣръ: зеленіющее дерево; текущая вода; читающій ученикъ. Сіи прилагательные именовуются причастіями, и составляютъ особую часть рѣчи: о коей говорено будетъ въ пятой главѣ¹⁾.

¹⁾ Греч, стор. 22.

mowy, o której mówić będziemy w 6. rozdziale¹⁾.

Зазначивши далше за Гречом подвійні прикметники: з повними та скороченими закінченнями, здобув ся Вагилевич на власну замітку, що при творенню скорочених прикметників для вирівнання додасть ся **о** перед **к**, **х** і **ж**, а **е** перед **л**, **м**, **н** і **р**, але приміри на один і другий рід прикметників зачерпнув з граматики Греча. Годить ся подати паралелю сих місць, бо вона цікава як для характеристики поступовання, так і мови Вагилевича.

Вагилевич:

Do objaśnienia przytoczę kilka przykładów: добрый чоловѣкъ, dobry człowiek; чоловѣкъ доврѣ, człowiek jest dobry; синій жѣпанъ, sina suknia; жѣпанъ синь, suknia jest sina; милое дитя, miłe dziecię; дитя мило, dziecię jest miłe; новыи крыль, nowy kapelusz; врыль нокъ, kapelusz jest nowy; великаа грижа, wielka troska; грижа велика, troskliwość jest wielka; ѣскреннаа дрѣжка, szczera przyjaźń; дрѣжка ѣскренаа, przyjaźń jest szczera; новыа дома, nowe domy; дома новы, domy są nowe; синіа мѣндѣры, szafirowe mundury; мѣндѣры синны, mundury są szafirowe; пѣстыа села, puste wsie; села пѣсты, wsie są puste; добрыа матери, dobre matki; матери добры, matki są dobre; щирыа желаніа, szczere życzenia; желаніа щирыа, życzenia są szczere; божіа дѣти, boże dzieci; дѣти божи, dzieci są boże²⁾.

Греч:

Напримѣръ: добрый чело-вѣкъ; человекъ добръ; синій кафтанъ; кафтанъ синь; милое дитя; дитя мило; излишнее стараніе; стараніе излишне; новая шляпа; шляпа нова; искренная дружба; дружба искренняя; новые дома; дома новы; синіа мундуры; мундуры сини; пустыа села; села пусты; искреннія желанія; желанія искренни; добрыа матери; матери добры; тяжкіа заботы; заботы тяжки³⁾.

¹⁾ Вагилевич, стор. 39—40.

²⁾ Вагилевич, стор. 41—42.

³⁾ Греч, стор. 23.

Так само переложений з великоруського тексту дальший Вагилевичів виклад про прикметник. Правда, наука степенювання відмінна, бо такою є зі своєї природи, але великоруські форми: „строжайшій, ветшайшій“ полишили сліди на степенюванню Вагилевича. Маю на думці такі види, як: строжѣйшій, тишѣйшій, тончѣйшій¹⁾; а також вищий ступінь великоруських прикметників зі скороченими закінченнями наслідував Вагилевич, творячи форми: ѓстрѣшь, хоробрѣшь, зеленѣшь, строжѣйшь, тонѣйшь, тишѣйшь, крѣтшь і ин.²⁾ За приміром Востокова вказав Вагилевич самостійно ті прикметники нашої мови, які не степенують ся: здрібнілі на -енький і згубілі на -енний, виражаючі час (денный), присвоюючі (ѓтцевскій), дієприкметники на -счій і -тый, означаючі посуду (глиняный) і „przymiot w osobach lub rzeczach“ (хромый)³⁾. Табличка деклінаційних окінчень прикметників взорована на граматиці Греча й повна слідів свого жерела. Деклінація прикметників з повним окінченням має 12 вірців, стількож що й первовір: докрый, синій, строгій, джій, молодца, прежняца, ветхца, свѣжца, грозное, лѣтнее, легкое, горячее⁴⁾, отже з вїмкою двох прочі всі спільні. По таблиці деклінаційних окінчень прикметників зі скороченим окінченням знаходять ся вірці первовізору: ѓтцевъ, сестрина, жонина⁵⁾. Вірці відміни назв міст, сіл і родин на овъ, евъ, ынъ і инъ: Зѣлечекъ, Жѣракно, Надворна, господинъ Косокъ, панъ Габаринъ і княжна Дашкова самостійні⁶⁾, але вірці відміни присвоюючих прикметників: слоновій, слоновье, медвежья, медвежьи, птичье, птички та вірець весь записані з Греча⁷⁾.

Невідріжненне числівника як осібної часті мови а причисленне його будьто до іменника, будьто до прикметника, його дефініція і поділ взяті також із граматики великоруської мови; вчисленне і відміна тих самих числівників і в тім самім порядку, що в граматиці Греча⁸⁾. Дефініція заїменника й його поділ майже дословно переложені з великоруської граматики, тому не дивні звороти:

¹⁾ Вагилевич, стор. 44.

²⁾ ibidem, стор. 45—46.

³⁾ ibidem, стор. 46—47.

⁴⁾ Вагилевич, стор. 48—50, Греч, стор. 26—27.

⁵⁾ Вагилевич, стор. 52, Греч, стор. 28.

⁶⁾ Вагилевич, стор. 53—54.

⁷⁾ Вагилевич, стор. 55—56, Греч, стор. 30—31.

⁸⁾ Вагилевич, стор. 56—63, Греч, стор. 31—34. Тому й не народня Вагилевичева відміна числівників: полтора, полтретьца.

колькоїй, кой, толькїй, ѓнъ самый добрый ꙗздецъ¹⁾. Відміна заіменників народня, при мой у скобках подані польонїзми: ме, мимъ, ма, мей, мѣ, мѣ, мею, мей, михъ, мимъ, мими, михъ²⁾. Взірці: я, ты, мы, вы, ѓнъ, ѓна, ѓно, ѓны; себе (са); кто, что; мой, мое (ме), моя (ма), мои, нашъ, наше, наша, наши; сей (есь), сіе (е-есе), сіа (а-еса), сік (к-еск), той (от'), тое (ото-то), таа (ота-а), тїк (отк-к); чїй, чїе, чїа, чїи; ѓный, ѓно, ѓна, ѓни, такїй, тако (е), така (а), таки (їе-їа), а вїмкою ѓный, замісьць чого в в Греча „самъ“, спїльні в обох граматах³⁾.

Вступ до конюгації: дефініція дієслова, його подїл, види, часи, способи й таке инше від §. 62—73 майже дословний переклад відповідної партїї граматики Греча, тільки декуди наведені відмінні приміри⁴⁾. На нїй взорував Вагилевич свою таблицю конюгаційних окїнчень⁵⁾. Взірці конюгацій отсі: рѣ, жїю, мѣю, дѣю, рѣю, тѣ, жнѣ, дрѣ (дѣрѣ), лѣзѣ, плѣтѣ, вѣдѣ, скѣѣ, сѣчѣ (кѣ), вѣрѣжѣ (гѣ), колю, зѣбнѣ, дѣлаю, долѣаю, хѣваю, дрѣмлю, каплю, стрѣжѣ, плѣчѣ, машѣ, лѣжѣ, тѣшѣ, сокочѣ, свищѣ, мѣрѣаю, сѣю, кѣю, пляю, вѣлѣю, строю, варю, любѣаю, правѣаю, кормѣаю, топлѣаю, хѣжѣ, мѣчѣ, лѣжѣ, кошѣ, пѣщѣ, крѣжѣ, мѣчѣ, сѣшѣ, лѣщѣ, грѣмлю, воплю, вижѣ, лѣчѣ, вишѣ, дѣрѣжѣ, стѣчѣ, слышѣ, пищѣ, стою, нѣдѣ, кѣмъ, дамъ, хѣчѣ, емъ (есмъ), їнѣ (їти), дѣргаю, ношѣ, нѣскаю, погашаю, погасаю, закидѣвѣю, достаю, прѣстираю. Греч подїлив відміну правильних дієслів на двї конюгації, Вагилевич на три, при чїм до першої конюгації зачислив дієслова на ти, чи (I кл. Добровєського), на оти, ѣти (II кл. Д.), на ати, ати, овати, ювати (V і VI кл. Д.) й деякі на ꙗти (III кл. Д.), а до другої дієслова на ити (IV кл. Д.), на ꙗти (III кл. Д.) й деякі на ати⁶⁾. Великий хаос у конюгаційній системї Вагилевича повстав звїдти, що автор не був у силї прикроїти взірцьв Греча до української мови; його таблицки дієслів рїзних категорїй з такими відтїнками, як: гатити, гачати, гачѣвати або родити, рожати, рожѣвати, скопїюванї, але, що правда, зі значним доповненнем із граматики великоруської мови⁷⁾. Самостійний додаток до конюгації,

1) Вагилевич, стор. 64—65. Греч, стор. 35—36.

2) Вагилевич, стор. 68.

3) Вагилевич, стор. 66—70. Греч, стор. 36—39.

4) Вагилевич, стор. 71—80. Греч, стор. 39—47. §. 62—73.

5) Вагилевич, по стор. 80. Греч, стор. 44—45.

6) Вагилевич, стор. 80.

7) Вагилевич, стор. 100—114, §§ 78—82, Греч, стор. 61—69, §§ 78—82.

де відмітив такі прояви, як: пити, питки, питеньки або питоньки й питочки з відміною: питонькля¹⁾. Розділ про дїєприкметник є з незначними змінами в примірах перекладом із граматики Греча²⁾ з оригінальною тільки увагою, що „imiesłów zyszcący na lъ, la, lo, mniej się używa i to najwięcej w czasie przyszłym zamiast trybu bezokolicznego“ (дѣжжѣлѣ (ый)³⁾.

Вставляючи декуди більше, денекуди менше власних примірів і пропускаючи разячі великоруські слова та звороти або такі, що зрадили би Вагилевичів первовзір, переклав автор глави: „о нарѣчїи, о дѣєпричастїи, о предлозѣхъ, о союзѣхъ“ і ціле „словосочиненїе“⁴⁾ з виімкою примірів на: „перїоды простые“ і „перїоды сложные“⁵⁾. Правда, царїцю Катерину замінив автор цїсаревою Марїєю Тересою, царя Петра Великого князем Володимиром, полководцїв Рушанцева, Суворова й Котузова українськими особами в реченню: Богданъ, Конашекичъ и Хмельницкій были славны начланики, великоруські міста українськими або що найменше австрійськими, та не всюди консеквентно й щасливо. Як небогацько труду завдав собі Вагилевич при писанню української складнї, доказом того отсе порівнанне:

Вагилевич:

§. 113. Przedmiot naszej mowy i własność jego mogą mieć rozmaite inne własności i rozmaite stopni i stosunki: te pod-rzędne własności wyrażają się przez tak nazwane oznaczenia (дпрѣдѣленїа) lub oznaczające wyrazy (дпрѣдѣлительныа слова) п. р.: червонаа рожа красна, czerwona róża jest piękna; свѣжїа рѣжи дѣже прїятны, świeże róże są bardzo przyjemne; тла рѣжа гарно цвѣтетъ, та рѣжа

Греч:

§. 112. Предметъ рѣчи нашей и качество онаго могутъ имѣть разныя качества, степени качества и обстоятельства: сїи постороннїя качества выражаются такъ называемыми опредѣленїями, или опредѣлительными словами; напримѣръ: алая роза нѣжна; свѣжїя розы очень прїятны; эта роза пышно цвѣтетъ; искусственная роза не увядаетъ; роза, украшенїе сада, цвѣтетъ недолго. Слова: алая,

¹⁾ Вагилевич, стор. 119—120.

²⁾ Вагилевич, стор. 120—124. §§. 84—92. Греч, стор. 74—76. §§. 84—92.

³⁾ Вагилевич, стор. 124.

⁴⁾ Греч, стор. 76—111, §§. 93—148. Вагилевич, стор. 124—173, §§. 93—140. Один параграфъ більше виходить тому, що в Вагилевича обіймає оклик не один, а два параграфи.

⁵⁾ Греч, стор. 105—107.

pysznie kwitnie; штучнаа рѣжа николи не ванетъ, sztuczna róža nigdy nie więdnie; рѣжа ѡкраса зѣлника цвѣтетъ недолго, róža ozdoba ogrodu, kwitnie nie długo. Wyraz: Червонаа, свѣжѣа, дѣже, таа, гарно, штучнаа(!), не, ѡкраса, зѣлника, są oznaczające. — Oznaczającemi wyrazami są przy rzeczownikach i zaimkach: przymiotniki i zaimki przymiotnikowe także imiesłowy; przy słowach i przymiotnikach: przyimki i imiesłowy nieodmienne. Rzeczownik, który służy do objaśnienia innego(,) zowie się przydatnią (прнложене), п. р.: Петръ, хвала своего вѣка, прославилъ Рѣсь край великій ѿ богатый, Piotr, chluba swojego wieku, zrobił sławną Ruś kraj silny i bogaty; Володимиръ, внтазь найславнѣйшій своего вѣка, крестилъ Рѣсь край великій ѿ людный, Włodzimierz, najpierwszy bohater swojego wieku, chrzcił Ruś, kraj wielki i ludny. Jeśli podmiot lub orzeczenie tylko z jednego wyrazu powstaje, zowią się nierozwiniętymi (несоставное), jeśli zaś podmiot i orzeczenie są rozszerzone oznaczeniami(,) nazywają się rozwiniętymi (составное)¹⁾.

Етимологічний принцип Вагилевича великав потребу третьої частини його граматики про вимову звуків. Зібрані тут прояви доповняють дані, зібрані в передмові до граматики. А вимовляеться по ж, ч, ш і щ як є (жалъ — žel); я вимоврюеться як є (джака —

свѣжая, очень, эта, пышно, искусственная, не, украшение сада, недолго — суть опредѣлительныя. Опредѣлительныя слова бывають; при существительныхъ именахъ и мѣстоименіяхъ, имена и мѣстоименія прилагательныя, также причастія; при глаголахъ и именахъ прилагательныхъ нарѣчія и дѣепричастія. Имя существительное, служащее поясненіемъ другому, называется приложениемъ; напримеръ: Петръ, честь своего вѣка, прославилъ Россію, страну сильную и богатую. Подлежащее и сказуемое, состоящая изъ одного слова, безъ опредѣленій, именуется несоставными, а размноженныя опредѣленіями, называются составными²⁾.

¹⁾ Вагилевич, стор. 133.

²⁾ Греч, стор. 81.

dieka), але на початку слова та по самозвуках я задержує свою властиву вимову (стоати — stojaty), вкінці звучить як і в 1 відм. мн. приметників на жін. і сер. р. (красныа — krasnii)¹). Як є вимовляється е на початку слова й по і, й і ь, а як і в односкладових словах (ледъ — lid), в окінченню екъ в 2 відм. мн. муж. р. м'яких пнів, в 7 відм. одн. муж. і сер. р. приметників із м'яким окінченням у складі емъ і складі ей в 3 і 7 відм. одн. жін. р. Як о вимовляється е по ж, ч, ш і щ, по самозвуках і по ь в 6 відм. одн. мужеських і середніх іменників з м'яким окінченням і в 2, 3 і 4 відм. одн. приметників з м'яким окінченням муж. і сер. р., а в 3 відм. одн. жін. р.²). О вимовляється як і в односкладових словах (плотъ — pilit), з виїмкою тих іменників, де о повстало з ь (волкъ — wolkъ), в більшескладових перед двома співзвучками або й, ь і ь (войско — wijsko) з деякими виїмками на сть (радость — radość'), там, де о повстало з а та при л і р в деяких словах (ворогъ — wogih), в 2 відм. мн. мужеських іменників з твердим окінченням у складі огъ, також у жіночій і середній роді, як що приходить о в останній складі, в закінченню омъ 6 і 7 відм. одн. приметників з твердим закінченням муж. і сер. р., а в ой 3 відм. одн. жін. р. і в таких виразах як отъ (wid), подъ (pid), онъ (win) і т. д. Самозвук ь вимовляється як є у словах: жолнѣръ, колнѣръ, лѣчи, мѣрковати³). И вимовляється як і в словах: Жидъ = Żid, ни, никто, ничто, противъ = protiw. Як у виговорюється ы в дієслові выти, а як і в словах: колысати, корысть, мотыль і вы в сполучі з іменником або дієсловом. А в множині скорочених приметників „prawie niemożna tę głoskę uchem schwycić, tak się chwijeje między i i u“. У вимовляється як і в словах: глѣбокій, дѣрова, каламѣтный, мѣжь, пѣть. Хоч півсамозвуки ь і ь виробилися найчастіше в повні о й е, однак можна часто почути: вѣлкъ — wiwk, гѣрло — hirlo, дѣнь — diń, дѣрва — dirwa, кѣрваый — kirwawuj⁴).

Що до співзвуків, п звучить як б у слові столпъ (stowb), р як л в іменнику срѣбро (srjblo), д і т мішаються (доплати — top-taty), з звучить як дз (зконъ), ж як дж (жаворонокъ — dzeworonok), ж як з (желѣзо), с як ш (салашъ), ц як ч (цѣрь), ч як ш (корчма), с як ш (доска), кѣщъ = kus't, что = szto або szczo, г вимовляється як ґ (господарь) і в чужих словах, к як ґ (слимакъ), н як х (крестъ), х як н (хорѣговъ), грубе л як в перед співзвучком (жолтый), перед

¹) ibidem, стор. 173—174. ²) ibidem.

³) ibidem, стор. 175—176. ⁴) ibidem, стор. 177.

ть в закінченню іменників і скорочених прикметників (в'їль, воль) і в муж. р. одн. мин. ч. дієслів на ати, ѡти, ити й ѣти (гадалъ), а опускаєть ся л у деяких словах (солнце) і в муж. р. одн. мин. ч. дієслів на ти й чи (гти — кти). Але Вагилевич радить в таких разях писати л¹⁾.

Коротенька четверта частина обіймає науку про прозодію, яку розділив на: наголос і міру. Що тикаєть ся першого, „*przycisk powjawia się w małopolskim języku na ostatniej zgłosce*“, а що до міри, довгими самозвуками є: ѡ, ѣ, ю, ѡ, середніми: л й ѡ, а короткими: ѣ, и й ѡ. Як у влясичних мовах, здовжають ся в українській мові короткі самозвуки перед двома співзвучками й перед й. В зложених словах, при відміні іменників, прикметників і дієслів перескакує міра, а рівнозвучні слова стратили міру, щоби оминуть двозначність²⁾.

Ціла вартість граматики Вагилевича в зібранню фонологічних прояв нашої мови в Галичині, хоч і тут досить непорозуміння і помилок. У самім тексті граматики Вагилевичеві тільки звірці і то в части, проче се переклад граматики великоруської мови Греча, а не розумним використаннем граматики Востокова, за що уважав її доброю Дідицький³⁾. А прецінь зарозумілий на свої наукові праці Вагилевич привязував велику вагу до своєї граматики, як виходить із листів до Срезневського та до Востокова. „Моя грамматика если понравится на Руси, писал він до першого, то прошу Васъ постаратися о переводчика на великорусской языкъ. И я такожъ буду собѣ за повинность почитати, роздати свое сочиненіе своимъ собратіямъ ученымъ на Руси, разъ черезъ вдяку, а потомъ что они то наилучше будутъ умѣли оцѣнити“⁴⁾. В иншій листі питав Вагилевич Срезневського, чи не може передати через нього своєї граматики Максимовичеві, Метлинському, Костомарову, Востокову та Гречови, „першимъ для побратимства, а послѣднимъ яко (своім) учителямъ“⁵⁾.

В листі до Востокова, де писав, що „одинъ только“ Востоков може справедливо оцінити його граматику, відмітив Вагилевич сам деякі недостачі своєї праці: „Или пригодится до чего моя Грамматика, или вѣтъ, писал, объ этомъ мнѣ не толковать, но и теперь признаюсь въ нѣсколко ошибокъ. Такъ де говорю вообще о южно-

1) *ibidem*, стор. 177—179. 2) *ibidem*, стор. 179—181.

3) Дідицький, Михайл Качковскій, стор. 77.

4) Др. І. Свенціцький, Матеріалы, I, стор. 176.

5) *ibidem*, стор. 184.

русскомъ языкѣ, замѣчая что то о древнемъ нарѣчїи, я не имѣлъ яснаго понятїя объ усѣченїи вида неопредѣленнаго. Въ таблицы же буквъ я назвалъ и і а і иже, но должно быть противно, какъ явствуетъ зъ названїя ы (ери). На послѣди при первомъ спряженїи число 21—28 належитъ между неправильные глаголы. Но это есть только пригтовляющимъ сочиненїемъ до „Статїи о Южнорусскомъ языкѣ“ (.), коими я занимаюсь отъ 1841 г. Одна статья „О Нарѣчїяхъ“ въ сокращенїи напечатана мѣсто предисловія въ Грамматикѣ. При чемъ я очень худо расписался о Кїевскомъ нарѣчїи, слѣдуя извѣстїямъ полученнымъ мною отъ Г. П. Лукашевича(.) издателя Малороссїйскихъ и Червонорусскихъ пѣсенъ и думъ, и вынимая что то и самъ зъ сочиненїи Малоруссовъ. При томъ въ статїи „Сравненїе съ сродными языками“ желаю что то сказать о языкѣ сѣвернорусскомъ древнемъ и нынѣшнемъ, какъ о прочихъ Словенскихъ. Я узналъ отъ Г. Лукашевича(.) что въ Кїевскомъ нарѣчїи есть разнорѣчїя Сѣверское, Курское, Овруцкое и Черноморское, равно какъ зъ Сазарова, Шафарика и прочихъ о Сѣвернорусскихъ нарѣчїяхъ и разнорѣчїяхъ“¹⁾.

Як не знав Вагилевич великоруської мови, доказом чого його лист до Востокова, так і не вчив він у своїй граматиці живої народної мови, але мови, яка наслідком неприродної нашої мови етимології та через збагачування її староруськими елементами, церковно-славянїзмами, великорусизмами та польонїзмами запанувала в галицькій Україні на якийсь час. У своїй граматиці вступив Вагилевич на ту дорогу, проти якої протестував в початках зносин з Погодїном. Недостача ясного розуміння відносин української мови до польської і великоруської, нахил до правопису, якою писано в нас в 16 і 17 віках, безцеремонне натягання української звучні, морфології і складні до законів великоруської мови, змішання живої і староруської мови — се все зробило його граматику підручником макаронїзму²⁾, який вигнав на довший час живу мову

¹⁾ Переписки А. Х. Востокова въ повременномъ порядкѣ съ объяснительными примѣчанїями И. Срезневскаго (Сборникъ статей читанныхъ въ отд. рус. яз. и слов. Имп. Ак. Н. т. V, в. 2) стор. 376—377. Листъ з 28 грудня 1845 р.

²⁾ Говорячи про граматику Вагилевича, пише в замітці Огоновський, що „в житєписи Івана Вагилевича каже Павлин Свенціцький, що грамика Вагилевича вважає ся ва найлучшу“. (Огоновський, ор. сіт. стор. 146). Справді в житєписи Вагилевича (Stolo, I, стор. 86) автор (статя неїдписана, може походити й від иншого співробітника) кладе на першїм місці граматику, „do dziś za najlepszą uważaną“. Та сам Свенціцький дивив ся критично на граматику Вагилевича. В неїдпи-

з нашої публіцистики, літератури й науки. У своїй ідеї розвивати українську мову на історичній підставі зійшов ся Вагилевич мимо- хить з пізнішими прихильниками „историческихъ началъ“ і пішов в розріз з молодечими ідеями. В такійже штучній мові написав Вагилевич граматику для народніх шкіл, яка по нині зберігаєть ся в рукописи.

XI. Мала граматика Теофана Глинського з 1845 р. і „Начальныя правила малорусской Грамматики“ Вагилевича з 1846 р.

Найблизші дві граматики української мови були впливом обіжника львівської консисторії з зазивом до укладання шкільних підручників в українській мові. Обіжник підносив потребу між иншими книжками „eine kurze ruthenische Grammatik nach Art der polnischen: początki Grammatyki języka polskiego zu verfaßen“. Граматика мала „bündig und jeder Weitschweifigkeit entfernt seyn“. Вироби треба було предложити консисторії до 1 листопада 1845 р.¹⁾

саний статі „Z powodu broszury „Słowa“ „W adin czas nauczit'sa ma- łorusinu pa wielikaruski“, якої звірці чистонародньої української мови враджують як автора Свенціцького, ось що відповідає авторам брошури, які свої задушевні бажання заслонювали граматикою Вагилевича: „Wagilewicz, zkađinad wielce zasłużony Słowiaństwu, pod względem języ- kowym grzeszył bardzo i śmiało to mówimy, więcej zrobił złego, aniżeli „Słowo“ i Matica! Uroiwszy sobie, że język ruski da się rozwinąć tylko na gruncie historycznym, zerwał zupełnie z życiem, i jął się obumarłych form języka cerkiewnego, które do swych pism wprowadzał; a ponieważ używał czczonek łacińsko-polskich i miał opinię niczem nie poszlako- wanego, uspił bacność wrogów moskwicyzmu, i tenże moskwicyzm językowy szerzył pomiędzy rusinami“. (Sioło, III, стор. 124). А що на гадку Свенціцького великоруська мова повстала з церковної (sic! автор мав певно на думці велику кількість елементів церковно-славянської мови в великоруській), Вагилевич переносенням таких елементів на ґрунт української мови — московщив її. Тому „gramatyka Wagilewicza nie uczy języka ruskiego, ale służy utopjom zacofanych, którzyby chcieli powstrzymać rozwój mowy ludowej nałożeniem jej pęt cerkiewszczyzny, prostą drogą wiodącej do zmoskwicenia języka“ (Sioło, III, стор. 124—125). Такий самий погляд вискааує в огляді рукописній, які полишили ся по Вагилевичеві: „Na ile więc Wagilewicz w badaniach językowych szedł śladem starej ruszczyzny, natyle był w błędzie i szkodził sprawie wyrabiania się języka ludu, dopomagając moskwicyzmowi — ale go o grzeszne pomawiać tendencje nie godzi się“. (Sioło, III, стор. 161).

¹⁾ Додатки. 13. Зазив львівської консисторії з 1844 р. до укла- дання шкільних підручників.

Вірний своєму зобов'язанню прислав 27 серпня 1845 р. свій виріб до львівської консисторії богородчанський парох Теофан Глинський¹⁾. Тому, що не мав нагоди видіти книжки, порученої консисторією на взорець що до мови (біблійної історії), питав Глинський консисторію, чи годить ся на його правопись, через яку „das Lesen und Schreiben der ruthenischen Sprache unendlich erleichtert werde; weil hier einem jeden Buchstaben sein eigener ausschließlicher Laut beigelegt wird, mithin alle die verschiedenen Regeln und Ausnahmen, welche bei der Schreibart der slavischen Sprache vorkommen, wegfallen“. Прецінь заміром консисторії є поширити народню освіту через вивчення читання і писання. Автор увів до граматики народню мову, бо й иншої мови в Українців не знає, „indem auch die gebildeten bei den Rutheniern keiner anderen Umgangssprache sich bedienen als der Volkssprache; es ist aber die erste und wichtigste Regel jeder Grammatik: Schreibe so(,) wie die gebildeten Leute sprechen“. Як що консисторія згодить ся на таку правопись і мову, автор обіцяв переложити на українську мову й инші підручники, загадані в обіжнику²⁾. 2 лютого 1846 р. відписала консисторія до Богородчанського шкільного надзору, що „ist nicht in der Lage sich über diese Schreibart (Глинського) schon dermalen auszusprechen“, й виразила признання Глинському за працю над піднесенням рідної мови. Так відповіла консисторія Глинському, а тимчасом ждала на пятий виріб, бо поручила написати потрібну граматику Вагилевичеві. Можна се твердити на основі заяви самого Вагилевича при

1) Теофан Глинський умер 17 цвітня 1893 р. в 87 р. жита, а 64 священства. Брав живу участь в народнім русі, належав до українських товариств, передплачував українські часописи та засилював їх дописями таї практичними поучаючими статями. Від першого розбудження літературного жита в галицькій Україні був сторонником строго-фонетичної правописи. За такою правописею заявив ся також на зїзді „руських учених“ в 1848 р., задля чого зазнав чимало лиха. В тім напрямі писав статі в часописах і бували хвилі, що він сам один пропагував таку гадку в часописах, за що сипали ся на нього громи. Одначе Глинський стояв твердо при своїм до кінця жита і не писав инакше, як тільки радикально-фонетичною правописею. Що більше, коли тільки яке видавництво почало виходити етимольогічною правописею, присилав зараз псьмо, в якім закликав, аби друкувало ся фонетичною правописею. Був одним із перших і дуже щирих членів тов. „Просвіта“ й одним із нечислених, які при народніх стремліннях видержали чесно й бодро до кінця жита. (Д'яло, 1893, ч. 76, Правда, 1893, стор. 232).

2) Додатки. 14. Глинський посилав львівській консисторії свою граматику.

пересилці рукописи 13 липня 1846 р., що він предкладає граматику „ad mandatum“ консисторії¹⁾).

Граматики Глинського та Вагилевича се два документи, що показують наглядно, який напрям шкільних підручників давала консисторія і не допускала, а який попірала всіма силами. Тому попри імена авторів як граматиків цікаві сі два вироби навіть для історії нашого шкільництва. Граматика Глинського має заголовок „Граматика мала рѣского языка для школ парафіал'них в' Галыцїѣ²⁾“. Складаєть ся зі вступу, двох частий і додатку.

В першій розділі вступу говорить „о писменах (азбѣцѣ) складах, словах“, в другій „о частех мови (наѣвах)“. При азбуці зауважано, що „писмена *ѣ, ѡ, ѣ, ѡ, ѣ, ѡ* і *ѣ, ѡ* іно в' славен'ских писмах і книжках уживают се, в' рѣскїѣ мові без них обїѣти се можна“. Части мови такі: „іме річи (сѣществител'ное), іме прикладне (прилагател'ное), іме числитель'не або личбовник, займок (містоімініе), слово часове, предімок (предлог), прислѡвце (нарчіе), спѡвник (союз) і викрыкник (междометіе)“.

Перша часть починаєть ся викладом про „імена річи“, які „можѣт бѣти трѡякого родѣ: або мужеского, або жен'ского (жіночого) або нѣякого“. Числа називають ся „личба побдынча“ й „многа“. Відповідно до трьох родів „три є форми відмінних спадкована“. Мужеські іменники „єнакше се відмінеют закѡнчені на *а*, єнакше закѡнчені на *о*, єнакше закѡнчені на двоєгласне, на мѣкхе согласне, на *ч, ш, щ* і на тверде согласне“. Взірці: „Павло, злѡдѣѣ, коваль, брат, бык, птах, ключ“. Відміна народня, діалектична, отже прим. „коваль, є, єви, є, ю, єш, іом, ы, єви, мн. ковалѣ, ѣв, ам, ом, ѣв, ѣ, амц, мх“. Уваги до деклінації відмічують появу *у* в 5 відм. в іменників „тато та закінчених на *ю, и, х, ч* і *р*“, рівність 4 відм. 1 або 2 відм., появу *у* в 2 відм. зам. *а, є, я*, щезенне в дальших відмінках *о* й *е*, яке стояло в 1 відм., перемїну *г* на *ж* і *ц* та декуди *к* на *ч* в 5 відм. Взірці відміни жіночих іменників: „шыл, недѣлѣ, кнѣжка, тѣнь, мыш, церков“, а середніх іменників: „колесо, поле, віне, теле і мостове“. Відміна такаж, як і мужеських. Жіночі іменники, які мають *о* в останнім складі, опускають його в дальших відмінках „кромѣ мылость, бров і всѣх імен виображен-

¹⁾ Що Вагилевичеві поручено написати граматику „по малорусски для школ сѣльских“, до сього признав ся він у листі до Срезневського. (Др. Свенціцький, Матеріали, ч. V, стор. 181).

²⁾ З огляду на короткість граматики Глинського а потім на час, імя автора, правопись і діалектичну закраску граматики друкую її в цілости в додатках під ч. 15.

вах⁴, а 5 відм. закбнченых на мекхе самогласне⁴ кінчить ся на е (вазґле — зазґле)⁴. „Око“ має у множині: „очы, очеѣ, иѣ, очом, ем, очы, очами або очыма, в' очех, ох“.

При прикметниках подає степенуванне і відміна: „мѣдриѣ, а, е — іѣшиѣ, а, е, наймѣдриѣшиѣ, а, е“. Числівники поділені на: „грьґтові (основател'ні), поридкові(,) гатункові і невиразні або нѣґкі“⁴. Далі йде відміна деяких числівників. Заіменники є „розмаѣті: ѡ событі, державчі (притажател'ні), указґючі (указател'ні), питаючі, відносительні, непевні (неозначені) і возвратительніѣ“⁴; дальше подані приміри на поодинокі групи й їх відміна. Час дієслова в троякий: „теперішніѣ, перешлиѣ або минѣвшиѣ і бѣдѣщиѣ“⁴. „Слово се відмінее подлґ розмаѣтних способів (наклоненнѣ)“⁴. Таких способів є три: „способ означеннѣ (наклоненіє извительное), неозначеннѣ і розказґючнѣ“⁴. „Способ звезґючнѣ (сослагател'ное)“ не вживаєть ся у нашій мові. Крім тих способів є ще в дієсловах „причастіє (іменслѡв)“⁴. Дієслово може бути або „чинне, дѣйствительне, або страдателне, або нѣґке (слова нѣґкі виражають іно(,) же річ яка є, або єѣ стан, приміот), або заімкове, або безособисте, або посилокве“⁴. Далі ділять ся дієслова на „несовершенні“ і „совершенні“⁴. Конюґація зачинаєть ся відміною помічного дієслова „бѣти“, отже: теп. ч. я є (єст), ты є. вѡя є, она є, оно є (єст), мы є, вы є, ѡны є (єст), мин. ч. бѣвим, лам, лом, бѣвись, лась, лось і тим робом переведено цілу відміну. Недовершені дієслова мають три „форми“⁴; до першої з них належать дієслова на: аю, ню, ью, ею, ію, бѣ, дѣ, вѣ, зѣ, сѣ, тѣ, также єдноскладові на рѣ“⁴, до другої „закбнчені на ґю і юю“⁴, а до третьої „закбнчені на ею, ою, жѣ, рѣ, чѣ, шѣ, цѣ, бю, вю, зю, лю, мю, ню, пю“⁴. Вірці: маю, купую, лежу“⁴. Відміна діялґетична, як і вірців довершених дієслів: „я накрьвим, перетав'цювавим, відлґежывим і плюнґзвим“⁴. Крім правильних дієслів „много є в' рѣскѡѣ мові слѡв неформених“⁴. Навів їх автор досить багато; не вичислюю їх, бо цікаві найдуть їх у додатках, де друуєть ся граматика Глинського в цілости.

Друга „паўка“ займаєть ся невідмінними частями мови, а додаток говорить „ѡ писовни або належитѡм писаню“⁴. Науку правописи поділив автор на три питання: де єласти великі букви, „котрыми писменами кожде слово писати“ та „де єласти знакы писарскі?“ Найперше правило правописи: „Писы так кожде слово як го люде мѣдриѣші (доброѣ вимови) вимовлюют“⁴. У правилах писання я і ѡ, ѡ й о слідний вплив ортографічних приписів із граматики церковно-славянської мови, звідки й походить кілька граматицих термінів Глинського. Назви знаків перепинання ось які:

„штрих (заплата), kropka (точка, п̣нет), дві kropki (двоєточіє, два п̣нети), kropka зо штрихом (штрихп̣нет), знак питан̣, знак ви-
крыж̣, знак вмістятел'ни̣ (n). Тут зачислив Глинський й оксію,
дві точки (·), „фрчик ('), „іорчик (ъ), знак (й) і знак розділу (-).
Згадано також про церковно-славянську титлу та словотитлу.

Взірцем при писанню граматики були для Глинського „Początki grammatyki języka polskiego“ (Львів, 1826) (Корчинського), які так само складають ся зі вступу о двох розділах, двох частий про відмінні і невідмінні части мови та з додатку про правопись. Грама-
тика Глинського є в великій части перерібною а декуди навіть
перекладом сеї польської граматики, прим. у Глинського стоїть:
„Річ або є живюча (животна) н. п. к̣он', к̣рка, або неживюча н. п.
вода, камінь, слон'це, дуб. — Є она часом в' самі̣в річи на світ̣,
можна ю видѣти, д̣ткнѣтисє(,) порах̣вати, н. п. к̣онь, звізда, вітер;
часом собі іно виставляєм якби така річ б̣ла на с'віт̣, а тим ча-
сом є то іно приміот ѡсоби або річи н. п. м̣дрость, високость,
справедливѣсть.

Аналогічне місце в згаданій польській граматиці, звучить:
„Rzecz albo iest żywotna, żyjąca (lebendig), n. p. koń, wróbel, albo
nieżywotna, (leblos), n. p. śniég, woda.

Jest ona czasem istotnie na świecie (ist selbstständig): można ją
widzieć, słyszeć, policzyć, dotknąć się iéy; n. p. gwiazda, wiatr, koń,
pies. Czasem wystawiamy sobie tylko, iakoby rzeczywiście była (selb-
ständig gedacht), gdy ona iest tylko przymiotem osób lub rzeczy. N. p.
mądrość, sprawiedliwość, wysokość“¹⁾.

Возьму инший приклад. Глинський: §. 5. Уміти відмінети іме
річи стосовне до тих семох питан̣, значит го спадк̣вати, н. п. 1. сп.
кто т̣ є? брат Павло! 2. Чи̣ то х̣стка? брата Павла. 3. ком̣
подати кныжк̣? брат̣ Павлови, або братови Павлови. 4. когос̣
видѣв? брата Павла. 5. кличучи мовит се, брате Павле! — 6. кым
се с'в̣дчыш? братом Павлом. — 7. в' ким д̣шавш? в' брат̣
Павл̣.

§. 6. Не вс̣ імена еднаково се спадк̣ют. Тры є форми від-
мінних спадкован̣. До першо̣в форми належат вс̣ імена м̣жеского
род̣ — до др̣го̣в жен'ского — до трето̣в н̣ького“.

Наведений цитат се майже дословний переклад з польського
оригіналу: „§. 7. Spadkować rzeczownik (ein Hauptwort abändern),
iost to umieć go zakończyć według tych siedmiu pytań w każdéy liczbie.

¹⁾ (Корчинський): Początki grammatyki języka polskiego,
Львів, 1826, стор. 9.

N. p. 1. Kto tu iest? Brat Paweł. 2. Czyia to chustka? Brata Pawła. 3. Komu podać książkę? Bratu Pawłowi. 4. Kogoś widział? Brata Pawła. 5. Wołaiąc mówi się: Bracie Pawle! 6. Kim się śwadczysz? Bratem Pawłem. 7. W kim ufasz? w Bracie Pawle.

§. 8. Nie wszystkie rzeczowniki spadkują się według iednéj formy. Mamy trzy formy spadkowania (Abänderungsarten). Do piérwszégó należą rzeczowniki rodzaju męzkiego; do drugiegó żeńskiego, do trzeciégó niakiego¹⁾.

З польської граматики переймив Глинський багато польських граматичних термінів а дальше й польських слів і конструкцій. Сю саму граматику взяв за основу й Вагилевич при писанню своєї граматики п. з. „Начальныя правила малорѣсской Грамматики“²⁾, хоч заголовок її запозичений у Греча. Друком мала вийти анонімно, як показує „Предисловіє“ до неї, в яким покликуєть ся на граматику Вагилевича як на чужий, а не свій твір. Ось воно: „Малорѣсскій языкъ(.) котрымъ говорять окблѣ 13 милліонѣвъ Словенъ обитающихъ въ Имперіи Рѣсской и Ракѣсской (то есть въ Галиціи и Оуграхъ), такъже не великое число въ Молдавіи и Болгаряхъ, означається, при избѣліи словъ, торбкою мѣккостью и гвѣткостью. Однакъ зъ причинъ, котры толковати тѣтъ не мѣстце, онъ есть дѣси необраъзованный; и лишѣ что въ нынѣшнемъ столѣтіи появились въ немъ немнѣги сочинѣнія по предметамъ Теологіи и Поэзи, а наветъ Филологіи. Касательно послѣдней пѣрвое мѣстце занимаеть А. Метлѣжскій. Наветъ изданны Грамматики: Павловского (1819), Лѣчкая (1830), Левецкого (1834) и Вагилевича. Цы много онѣ до извѣченія языка пригбжны, толковати боудеть излишнимъ; для того что со словѣ читателевъ числомъ наибольшее, то есть прѣстый народъ, вѣйбы и прѣто, что овѣ въ чужихъ языкахъ изданны, пренебреженны, або совсѣмъ забыты. Отже сея нѣжда дѣла ми потѣка написати: „Начальныя правила малорѣсской Грамматики“, де я, по возможности, старался оучити понятнымъ извѣученіе языка для прѣстого народа. Ладъ въ мѣемъ сочинѣніи я задержалъ тотъ же, что есть въ Грамматицѣ Вагилевича, прѣто, что онъ есть больше практическій, а для своей ортографіи сѣмый прѣстый и лѣгкій. Однакъ

¹⁾ ibidem, стор. 11.

²⁾ У бібліотекі „Наук. Тов. ім. Шевченка“ у Львові зберігаєть ся також копія сеї граматики, але неповна. Передав її бібліотекі др. Маковей, що найшов сю рукопись межи паперами Григорія Воробкевича. Тут усього 112 параграфів, а зглядно ще менше, бо недостає карток у середині в §§ 25—41. Передмова до своєї рукописи в дечім відмінна від тої яка находить ся в рукописи митрополичої регістратури.

и оу мене сѣть дѣякія отклонѣнія вопрѣки Г. Вагилевичѣ, особливо въ Глаголь“.

Вагилевичева правопись, по його непорозумінню „дуже проста й легка“, звісна вже з огляду його друкованої граматики, а яку зрозумілу граматику написав для народу, покаже розбір його рукописної граматики. Початок „введенія“, се виривок „wstępu“ польської граматики:

Вагилевич: § 1. Каждый я-зѣкъ складається изъ словъ (Wörter). Въ словѣ есть одинъ або больше слоговъ (Sylben); н. пр.: Богъ го-сподь со-зда-тель все-лѣн-но-и. Слогъ же состоитъ изъ однѣхъ або больше бѣкъ (Buchstaben); н. пр.: панъ о-тѣцъ, гро-мá-да.

Początki: §. 2. Każdy ięzyk składa się z słów (Wörter). W słowie iest iedna lub więcéy syl- lab, czyli zgłosek (Sylben). N. p. Bóg, wi-dzi, uczyn-ki, na-sze. Syl- laba zawiera w sobie iedną lub więcéy liter, czyli głosek (Buch- staben) N. p. U-pa-try-waé¹).

В тім дусі переробив або переклав Вагилевич дальший польський текст про великі і малі букви, самозвуки та співзвуки й їх поділ. Як „głoski polskie iednako się zawsze wymawiaia“²⁾, так „бѣквы малорѣсскія всегда постоянно произносятся“. Мимо такого твердження виїмки досить численні, бо є виговорюють ся як ь, а о як і в чотирох випадках (крім звисних правил уже з друкованої граматики: е як ь в мин. часі дієслів на ти (чи) (берѣгъ, текъ), а о як і в прик. сп. т. ч. (стой), а з тих виїмок є знову деякі виїмки. Що Вагилевич розминав ся з ціллю, написати граматику української мови для широких кругів народу й для учеників народніх шкіл, доказом сього не тільки штучна та страшна мова його граматики, але й її уклад. Він опускає з азбуки непотрібні букви: s, w, ъ, љ, ж, љ, љ, љ, љ, љ, љ, љ, бо „межи ними греческія (w, љ, љ, љ, љ) кажеться лише приняты для изъображенія чисель“, але доказує, що „прочія мають свое значеніє навіть и теперь еще въ Рѣскомъ хотя мѣстно“; s вимовляеть ся нераз як дз, љ і ж чути в деяких словах мешканців Карпат і підгір’я³⁾. За приміром польської гра-

1) (Корчинський), оп. cit. стор. 5.

2) ibidem, стор. 7.

3) Невмістним є у сій граматиці і дальший отсей екскурс: тѣть ещѣ дѣчто о произношеніе (!) бѣкъ: г произносятся якъ нѣмецк. h u g, пѣрвое естѣ общиѣ, послѣдное тільки въ чужихъ словахъ; н. пр. гавра, гáзда, гахъ, гвалтъ, гелѣта, гниль, грѣнть. Произношеніе сѣе было прѣжде общиѣ, якъ гавпо въ видá сѣи бѣквы, писанье словъ малорѣсскихъ Грѣ-

матики розбирає значіння слів, але на виривку з оригіналу Слова о полку Ігоревім. Докінчення вступу переклав Вагилевич з польської граматики. Термінологія давня.

Перша частина про морфологію чи „словопроизведеніє“ розпадаєть ся на девять глав відповідно до девятиох частий мови. Вступні уваги про іменник переложені з польської граматики, тільки часто примили інші:

Вагилевич: Коли существітельное имя означаетъ лишє одноѣ особы, вещь, або одно мѣстце называється собственнымъ (eigener Nahme); н. пр.: Берѣяда, Надѣра; Кієвъ, Львовъ; Днѣстеръ, Прѣтъ.

Колі существітельное имя означаетъ множество особы, вещей и мѣстцев до себе подобныхъ называється нарицательнымъ (Gattungsnahme); н. пр.: чоловікъ, рѣка, гора, село, цѣрковь.

Собирательное имя (Sammelnahme) обіймаєть въ одномъ

Początki: §. 4. Gdy rzeczownik iednę tylko osobę, rzecz lub miejsce iedno znaczy, zowie się wyrazem własnym (eigener Nahme). N. p. Tarło, Skarga, Więden, Lwów, San i t. p.

Rzeczownik, który znaczeniu wielu osób, rzeczy, miejsc do siebie podobnych służy, iest wyrazem pospolitym (Gattungsnahme). N. p. rzemieślnik, miasto, rzeka i t. p.

Zbiorowy wyraz (Sammelnahme) wiele rzeczy iednakich w znaczeniu swém obejmuie. N. p. lud, trzoda, pospólstwo¹⁾.

ками и Латинниками съ г черезъ g, и чѣсте оупотребленіє g намість h жителами рѣсскими карпатского гора и подгоря; н. пр. брягъ, габати, гавѣти, господарь, грѣнь, дробевгъ, магѣра, мозогъ, рѣзга, чѣгля. Для того коли конѣчно идѣтъ о отданье бѣквы g, абѣ оустеречися отъ чѣдныхъ г и g, пишеться кг. Оу и ѣ есть грѣческое писанье однои бѣквы, хоть може бы лѣпше было писати по старорѣсски у. Также ѣ и я опять есть двѣйное писанье бѣквы однои, тепѣрь намість неѣ оупотребляеться не совѣсьмъ прикметно я — лѣпше было бы писати ѣа; тоже и ѣе намість е, вѣлшнимъ бы вробѣло э. ы есть двоєгласная, въ старинѣ писалася ѣ (ер-ы), производится она такъ о и ѣ, но сжато, въ Лѣмковѣ и оу Бѣйковѣ; н. пр. зыкъ, кобыла, рѣба (войкъ, кобѣйла, рѣйба), а вообще посредно мѣжи польск. і и у; и тѣтъ може лѣпше бы было писати по старорѣсски ѣ. Въ азбѣку, Богъ знаѣтъ ѣкъ, заблѣкалася щ, тѣла въ ш и т ($\frac{ш}{т}$), свѣйственна староболгарскому язѣку на змягченіє t, рѣвнож(к)ъ ж на змягченіє g; придѣрживанье онои немало мѣшаѣтъ извѣщенію замѣненію бѣквъ; н. пр.: кощавѣй, ищю (кость, искъ); въ того видно, что язѣкъ малорѣсскіи не требѣтъ новыхъ бѣквъ: ä, ë, ö, â, ê, у и і; бѣдѣтъ старѣхъ досѣ.

¹⁾ (Корчинський), op. cit. стор. 10.

слівъ множество однорѣднихъ предметовъ, н. пр.: войско, громада, череда, дѣбье, камѣнье.

Деклінацій три; взірцями на муж. р. „панъ, дѣбъ, князь, ѓсень, злѣдѣй, гай“, на жін. р. „доба, вѣва, кѣня, доля, свѣсть, кость“, а на сер. р. „винѣ, пѣле, телѣ, имѣ, вѣбо“. Неправильні: „мѣщанинъ, мѣти“. Замітки Вагилевича до взірців деклінації іменників, висновані з взірців його друкованої граматики, в рукописній граматиці цілком не на місці, бо подають тільки самі окінчення, дуже часто неправдиві (прим. що іменники на це кінчать і відм. мн. на ы) без відповідних прикладів. Неправильна відміна не обмежується на повищі два іменники, бо крім того вичислено тут багато відступлень від правильної відмини, в чім ішов Вагилевич або за граматиною Греча або за своєю друкованою, коли прим. кінчить і відм. мн. жіночих іменників на сть на щі, або за польським первовзором в замітках про відмину чужих імен, передусім грецьких, латинських, жидівських і німецьких імен власних. За останньою граматикою говорить про іменники, що мають тільки одно число, а дальше про здрібнілі і згрубілі іменники.

Розділи про прикметник, числівник і заіменник уложені на підставі польського первовзору, друкованої граматики з 1845 р. і звісної граматики Греча. Прикметники відмінюють ся після трьох видів; „до першого віда принадлежать съ полнымъ окончаніемъ, до вѣторого съ оусвѣченнымъ, до третѣего же притяжательныя“. Що прикметники сеї граматики часто далекі до народніх, показують взірці їх відмини: „весѣлый, весѣлая, весѣлое, мн. весѣлые, весѣлыя; сѣній, сѣняя, сѣнее, мн. сѣніе, сѣнія; весѣлъ, весѣла, весѣло, мн. весѣлы; сѣнь, сѣня, сѣне, мн. сѣни; пѣсѣй, пѣсѣя, пѣсѣе, мн. пѣсѣя“. До цілости достроюють ся замітки про староруську деклінацію прикметників. Глава про числівники повна таких форм, як однажды, дважды. Взірці заіменників ті самі, що й у друкованій з виїмкою взірця „оный“, замість чого є тут, як в Гречовій граматиці, „самъ (ѣа), самá (я), самѣ (е), самѣ“. Замітки про двійне число староруських (так у більшости випадків називає Вагилевич усе, що підходить під термін „церковно-славянський“) заіменників й інші його розумовання на тему зложення заіменників дають дальшій доказ, як мало здавав собі справу Вагилевич з призначення його праці. Граматика Греча подивила зі згаданих трьох глав найбільші сліди в розділі про заіменник, де місцями просто відписував Вагилевич:

Вагилевич: Мѣстоимѣніе (Fürwort) есть часть бесѣды заставляющая мѣстце имени предмета; н. пр.: я пишу, ты ходишь, онъ сидитъ; ты видишь себя въ зеркалѣ¹⁾.

Греч: Мѣстоименіе есть часть рѣчи, поставляемая вмѣсто имени предмета; на примѣръ: я пишу; ты ходишь; онъ сидитъ; ты видишь себя въ зеркалѣ¹⁾.

В подобный спосіб переробив Вагилевич і поділ заіменників. З Греча відписав також Вагилевич дефініцію дієслова:

Вагилевич: Глаголь (Zeitwort) есть часть бесѣды, выражающая дѣйствіе або состоянье предмета; н. пр.: я пишу, ты ходишь, онъ спитъ, дерево зеленѣетъ.

Греч: Глаголь, есть часть рѣчи, выражающая дѣйствіе или состоянье предмета; на примѣръ: я пишу; ты ходишь; онъ спитъ; дерево зеленѣетъ²⁾.

Поділ дієслів на корінні, похідні і зложені взятий з польської граматики, дальший поділ дієслів на діяльні, страдальні і т. д. скомбінований на основі обох граматик, польської і друкованої з 1845 р. а властиво граматики Греча, яка ставала дуже в пригоді Вагилевичеві, бо звільняла його від перекладу польського тексту на мову його граматики. Згадані два жерела лягли в основу й дальшого викладу про дієслово крім порівнань з староруською конюгацією чи з іншими слов'янськими мовами. Як у польській граматиці починаєть ся конюгація відміною помічних дієслів „jestem і mam“, так і в Вагилевича, тільки з відсилками до староруської конюгації. По відміні помічних дієслів, переповненій ненародніми видами, йдуть три конюгації (в польській граматиці чотири), а яке дієслово належить до якої конюгації, вказує окінченне 3 ос. одн. т. ч.: до I кон. на -еть, до II кон. на -итъ, до третьої на -аетъ і -яетъ, „котрі однакъ сокращаются на: ать и ять або а и я“. Випрці: „чѣти, говорѣти, гадати“. А що в польській граматиці „obfita iest forma druga w nieforemne“ й автор наводить „wypis większý ich części tylko“³⁾, тому й у Вагилевича в „въ малорѣсскомъ языкѣ неправильные глаголы“ й він містить „для извѣнія выписъ неправильныхъ глаголовъ, мѣжи котрыми есть и правильные, въ де чемъ несходствующіеся“. Ось они: „бѣти, блюсті, борѣти, бості, боятися, брѣти, брѣсти, брѣхати, брѣти, вѣяти, верѣчи, вѣсти, вѣбати, гѣбети, гнѣти, гнѣсти, грѣбети, грѣсти, дѣти, дерѣти, дрѣти, дѣти, дѣбати, звѣти, жѣти, ждѣти, жѣрѣти,

¹⁾ Греч, *op. cit.* стор. 34. ²⁾ *ibidem*, стор. 39.

³⁾ (Корчинський), *op. cit.* стор. 45.

жечі, жра́ти, и́ти, каза́ти, ка́ятися, кла́сти, клі́кати, кля́сти, коло́ти, кра́сти, кра́яти, кресáти, делѣ́яти, лизáти, лѣ́ти, лѣчы́, ма́зати, ме́рти, ме́сти, молóти, мочы́, мя́ти, ора́ти, па́сти, пе́рти, висáти, ві́ти, пла́кати, плéсти, плы́сти, положа́ти, поло́ти, пра́ти, прѣ́сти, пѣ́ти, пѣ́яти, пѣ́ти, рва́ти, рева́ти, ржа́ти, рості́, свѣта́ти, скака́ти, скѣ́бости, сла́ти, слѣ́ти, спа́ти, сса́ти, сто́яти, сѣ́сти, те́рти, теса́ти, тка́ти, та́ти, хлѣста́ти, хотѣ́ти, цві́сти, шибѣ́ти, ѣ́сти, ѣ́хати". Виходить, їх досить велике число й вони показують заразом, о яку мову розходило ся Вагилевичеві. Вкінці є мова про подвійні дієслова (болѣю-болю), про подвійний мипувший час деяких дієслів (блиснѣль-блись), про „глаголы предлѣжные“ (обрѣти) й „дробные“ (пити, питки, питочки, питоньки), що на думку Вагилевича вживають ся рідко.

По невідминних частях мови, які переробив або просто відписав Вагилевич з граматики Греча, знаходить ся „Часть II“ себто „словосочинѣніє“. Ся частина граматики в цілости є витягом відповідної партії друкованої граматики згідно збором виписок і відписок з граматики Греча. Як що лишити на боці сліди польського першовзору в рукописній граматиці Вагилевича, можна з деякими застереженнями сказати про її цілість, що се скорочення його друкованої граматики¹⁾.

Мимо того, що граматика Вагилевича була написана страшною мовою і була підручником церковно-славянсько- та велико-русько-українського макароніаіму, віднесла ся 18 мая 1848 р. львівська консисторія до губернії з просьбою о затвердження Вагилевичевої граматики на шкільний підручник і виплату гонорара для автора в квоті 100 зр.²⁾ Губернія запитала перемиську консисторію, чи надасть ся граматика Вагилевича для тамошніх шкіл, і дістала відповідь, що, як що мала би ся граматика ввійти в уживання, мусить автор її справити мову, бо „die Sprache dieser Grammatik scheint nicht überall die rein ruthenische zu seyn, denn bald ist sie durchwebt mit dem kirchenslavischen, bald geht sie ins russische über“³⁾. Сю неприродність мови граматики відмітив у своїй рецензії Витошинський, що вказав також на деякі граматичні промахи Вагилевича. „Мова тої граматики, стояло в сій рецензії, не єсть мова,

¹⁾ В листі до Погодіна з 1846 р. писав Вагилевич, що небогацько скористав з продажі друкованої граматики та щойно виданням її скорочення надієть ся „отобрати иждивеніє“. (Поповъ, op. cit. стор. 650).

²⁾ Додатки. 16. Просьба львівської консисторії до губернії о затвердження Вагилевичевої граматики з 1846 р. на шкільний підручник.

³⁾ Додатки. 17. Перемиська консисторія пересилає губернії рецензію граматики Вагилевича.

якою у насъ просвѣщеними Русиями говорять, мова чисто-русска, ино есть переплѣтана церковною и російскою¹⁾. З огляду на гадеу перемиської консисторії переслав намісник Голуховський рукопись львівській консисторії, аби передала її авторови до справлення²⁾. І рукопись і рецензія Витошинського дістала ся в руки Антона Петрушевича, що виготовив свої замітки про них, в яких домагав ся ще твердшої мови в граматиці, ніж була, та підносив великі заслуги Вагилевича, „со się тyczy uprawy naszego języka“³⁾.

На щастє, граматика Вагилевича не вийшла друком. В місяць по жаданню намісництва, щоби автор справив рукопись, вийшло перше число „Дневника Руского“, орґану „Собору Руського“, що заснував ся для протиділання змаганням „Головної Руської Ради“, якої головний центр находив ся у св. Юрі. Вагилевич, що став головним редактором згаданої часописи, не міг числити більше на плечі львівської консисторії, а 1849 р. приніс три друковані граматики української мови інших авторів. Вагилевичева рукопись полишила ся сумним свідомством спроневірення Вагилевича народній мові і вступлення на дорогу об'єднителів. Що в сій справі завважили дуже багато поради Погодіна, не треба й сумнівати ся.

(Далі буде).

¹⁾ Додатки. 18. Рецензія Витошинського граматики Вагилевича.

²⁾ Додатки. 19. Губернія пересилає граматику Вагилевича для передачі авторови до справлення.

³⁾ Додатки. 20. Рецензія Антона Петрушевича граматики Вагилевича.

Miscellanea.

До характеристики харківського гуртка українських письменників.

В 1841 р. „зкрутив“ у Харкові Ол. Корсун „Снігъ, українській новорочникъ“. На альманасі зазначено „рѣкъ первій“ видання, безперечно в надії, що за першим роком підуть дальші. Та чи з байдужности української громади до своїх видань, чи задля неприхильних рецензій в великоруських журналах в роді тих, яку помістили „Отечественныя Записки“, чи, що дуже правдоподібно, задля нападів таки своїх на правопис альманаха, головно на немиле латинське j, які то напади, здасть ся, значно охолодили молодечий запал Корсуна до розпочатого діла, — „Снігъ“ таки й покінчив своє ествовавнне першим річником. Правда, в своїх споминах про Костомарова в 1890 р. Корсун обіцяв можливе „второе издание“¹⁾ „Снопа“, здасть ся, значно побільшене, бо хотів тут помістити також Шевченкову „Черницю Маряну“ з йогож дописками та рисунками, — але не другий том „Снопа“, як інтерпретував слова Корсуна Науменко.²⁾ Виконати сей плян перешкодила йому смерть саме в пятьдесятлітню річницю виходу „Снопа“. Не справили ся і сподівання Науменка, що наслідники подадуть до відома приготовані Корсуном матеріяли до нового видання „Снопа“ й опублікують поправлений текст з рисунками Шевченкової „Черниці Маряни“,

1) Русскій Архивъ, Москва, 1890, книга третья, стор. 216.

2) Кіевская Старина, т. 35, стор. 460.

за чим безуспішно побивав ся Костомарів іще 1867 р., ціла „бездна матеріаловъ, автографовъ рускихъ и иностранныхъ, очень много литературныхъ рѣдкостей“, які по словам некрольоу в „Кієвлянин-ї“ зістали ся по небіщику, все те заслонене перед ширшою громадою байдужністю або й грошевою захланністю наслідників Корсуна.

Нерідке нещасте для української літератури — пожар, який у січні 1863 р. знищив маєток Корсуна, забрав з собою і багату його бібліотеку й „многое множество“ дорогих рукописий Основяненка, Шевченка, Гребінки й Костомарова.¹⁾ Одначе саме вратованне Шевченкової поеми вказує на се, що частину рукописий, яка зберігала ся деінде, не знищила на щасте пожежа. При перечитуванню „Снопа“ кидаєть ся в вічі, що його співробітники: крім Костомарова Порф. Коренецький, Степ. і Петро Писаревські, Марта Писаревська, Мих. Петренко й сам видавець Корсун, поминаючи вже їх літературний смак і питанне приналежности їх до епітонів Котлярівського та до українського славянофільства, писали з деякими застереженнями гарною українською мовою і відзначали ся поетичним талантом, а не вважаючи на се кождий з них з виїмкою Костомарова небогацько полишив доробку в українськїм письменстві, Кореницький навіть усього одну поему „Вечерниця“ й одну казку „Панько та Верства“. Тимчасом можна припускати, що вони писали значно більше по українськи, тільки за тими писаннями треба пошукати у їх знайомих і приятелів, в першій мірі у спадкоємців видавця „Снопа“.

Полишаючи на боці спомини про Костомарова в „Русскомъ Архивѣ“, крім творів Корсуна, які помістив в „Снопі“, себто „Українських повірїй“ і віршів: Писулька до кума, Блискавка, Коханка, Від чого?, Зрада — та перекладів з чеської мови, відомі з друку його вірші в журналі „Маяку“ за 1842 р., де й стрічаєть ся дві рецензії на „Снїпъ“, і за 1845 р., а саме, як подав Петров²⁾, отсі: Ковак та гулянка, Перська пісня, Мана, Рідна сторона, Могила, Кохання, До Шевченка, Рожа і дівчина.

¹⁾ Русскій Архивъ, стор. 206.

²⁾ Н. Петровъ: Очерки истории украинской литературы XIX столѣтія, Київ, 1884, стор. 135—140. Вістки, вібрані Петровом, повторив Ом. Огоновський в першій часті II т. „Исторіи литературы“ на стор. 244—250. „Маяка“ не найшов я у ніякій львівській бібліотеці так само, як і „Харьковскаго Календаря“ за 1884 р., де також є вістки про Ол. Корсуна.

Ввічливість директора канцелярії тов. „Просвіта“ у Львові д. А. Гапяка дала мені змогу переглянути архів сього товариства, з якого я з часом опублікую більше, а сим разом подаю передмову Корсуна, здасть ся, до задуманого видання своїх писань і йогож вірш „До Єремії Галки“ та казку „Дяк і гуси“ мабуть Кореницького. Передмова дотикає негодования тодішнього українського громадянства на правопись Корсунового альманаха, про що вайшла раз розмова межи Костомаровом і Квіткою в доні останнього.¹⁾ Находить ся вона в зшитку з 4 аркушів білого паперу folio. На перших семи сторінках містить ся передмова Олександра Корсуна п. в. „Панове Ридокоханьци“ до задуманого видання своїх творів з 1846 р., три дальші чисті, а на кінцевих вірші: „До Кума“ з датою „1839 р. Антыпівка“, „До Т. Г. Шевченка“ з датою „1841 р. Харьковъ“, „До Ієремії Галки“ з датою „1840 р. Харьковъ“ і один голий заголовок „До О. Л. Лады — Заблоцького“. Два перші вірші були друковані, два другі, здасть ся, ні. Вірш „До кума“ надрукував Корсун п. в. „Писулька до кума“ в альманасі „Сніп“²⁾, а „До Шевченка“ в „Маяці“³⁾ (передрукований в „Очеркахъ“ Петрова).⁴⁾ Друкуючи вірш „До Ієремії Галки“, зрівнюю текст звязка з иншим раннійшим текстом, що переховуєть ся у тім же архіві на піваркуші паперу. На тім піваркуші є також вірш „Мана“ без початку з датою „1841, јюля 15. Антыпівка“.

Казка „Дяк і гуси“ списана на 6 сторонах 4^о бібулястого паперу звичайного формату, на дальших трьох сторонах: „Палько и Верста“ (Панько і Верства) з підписом олівцем „Порфирій Кореницькій“. Заключаючи з того, що поправки роблені тим самим почерком, який має підпис, се казка Кореницького. На нього як автора вказують і манера, складня і прикмети мови.

Панове Ридокоханьци!

1840 року була надрукована, а 1841 — пійшла по божому свиту одна книжка, — не дуже велика, не дуже маненька, а такъ — собі,

1) Русскій Архивъ, стор. 210.

2) У зшитку находить ся також білет звичайного формату на одержання альманаха „Свјгъ“: „Вилеть на получение книги: Свјгъ украинскій новорочникъ. Цѣна 2 руб. сереб. Издатель А. Корсунъ“ (власноручний підпис).

3) Н. Петровъ, оп. cit. стор. 136.

4) ibidem, стор. 139.

серѣдина — на-половини, — Снѣпъ, украиньскій новорочникъ.

Папиръ изъ друкованьямъ и зъ почтою обійшлись у 1200 рубливъ бумажками; а выбрано за продажу книжокъ тилько 200 рубливъ: чистого траты — тысяча рубливъ.

Не-такъ-то щобъ и велика сума була; але жъ, усе — таки тысяча рубливъ — хочъ и на сребро, хочъ и на бумажки — гроши, та ще яки гроши! Колибъ ихъ, примиромъ будучи, оддаты якому-небудь Мовши, то за шість годивъ щобъ то за сума зробилась: — такъ мени таки и було говорено добрымы землякамы-перевертнямы...

О, Господи Боже мій! И доси рѣбра болять, якъ згадаю одну паню: чоловикъ у неи щирый насъкій, розумный (2) чоловикъ, кохае мову старосвитську якъ ридную маты; але жинка... О, бодай їи!

Разъ я прихожу до ихъ; пытаюся у дивчины, чи дома паны.

— Ньетъ, ньетуты.

Знавши добре звычай параскинъ, пытаюся изнову:

— А панъ дома?

— Эге; та толька што прыйшлы.

— Ну жъ; а пани?

— А бариня лежать у пѣстили: зволылы обьистысь маковычкивъ зъ медомъ та рыбы соленои, та звечеру ще й доси недужають.

— Добре, кажу, й увійшовъ у будинокъ.

Базикалы — соби базикалы, и объ тимъ, и объ другимъ: дечого багато перепотрошили; дойшло дило и до Снопа. Винъ мене й пытае:

— На якого биса вы понастромлялы у насъку книжку отсихъ діявольныхъ jji: якъ ёго выговорюваты? Хиба жъ таки у нашому хрещеному букварю недостача на буквы?

— Воно такъ, правда: изъ юсомъ та оникомъ ихъ щось багато набереться; (3) также жъ то не для нашої простой грамоты, а для церковного письма.

— А мало вамъ і, и же, е ры, а колы хочете, то й ужици? хочъ воно й паскудна штука, ся ужиця; та все жъ таки свое, а не чужее.

— Не одъ васъ первого, батечку! Поздоровъ — боже Основьяненка: вивъ тежъ изъ тимъ же! — „Звидкиля, каже, вамъ улизло въ голову прибиты православну речъ латыньскымы гвиздкамы — ще й позагибалы, мабуте — щобъ держались крипчійшь... Кто ёго зна:

може воно й доладу, може воно такъ и треба; але жъ, згадаєте колысь, — не здобруваты имъ, каже: наплачетесь; а громада не второпаеть...“

От-се жъ и правда, дале-би, щира правда, панове ридокоханьци!... Розумный дуже бувъ соби покійный, — нехай царствуе!

Такъ, бачете, я й кажу тому розумному чоловикови:

— Правда, паночку; є у насъ чотыри и: і, и, ы, у, — чи то, пакъ, три, — бо ужичю ничого личиты. Добре; нехай такъ. Якъ (4) же вы напишете:

От-се жъ вы збрехали про мене мыряне,

Що нибы я простый — соби чоловикъ;

Бо я въ Запорожья, панове, утикъ,

Бо я вашымъ, хлопци, колысь бувъ Гетьманомъ...

— Та такъ таки просто й напишу, якъ воно выговорюється.

— Правда: якъ и такъ написать, то не зовсимъ погано буде; а все жъ таки часомъ буває, нибы писку увъ очи понасышано одъ тихъ ерывъ я ренудовыхъ, якъ сказавъ — нехай ёму легенько йкнеться — Артемовськый-Гулакъ... Отъ, щобъ не пестрило мирянамъ ы...

— Вы, добродію, взяли тай встромили jjj... о, розумно: не пестриє!!

— Такъ; замість ы я писавъ и та і; а замість и та і — j: воно тонке та гостре якъ и той голосъ, якимъ ёго треба выговорюваты. Одно, щб мени здається помилкою: нащо я зовсимъ выкинуть московське ы: друкуваты бъ було ёго тамъ, дє воно стоить у церковному; а и, і — у глаголахъ, въ прошлому времени; а j тамъ, дє стоить въ книгахъ ѣ, або дє о, е церковни роб(б)лються насъкимъ гострымъ и. Якъ стану колы-небудь знову друкувати книжку, то вже зроблю отъ-щб: j геть икъ бису, у латыньскый букварь; і, и туды, дє воно у писаніи и замість о, та ѳ, та ѣ; ы якъ у писаніи и на киньци у тихъ словахъ, дє воно не пестритимить(!)...

Поки мы базикалы такички, ввійшла до насъ сама пани.

Теперечка, панове, змилуйтесь — выбачайте: речъ пиде уже не по-наському, а такъ, якъ вона йшла — соби спражки... Воно й доладу: одинъ москаль, розбираючи мій Сяпъ, сказавъ увъ „Отечественныхъ Запискахъ“ — знаете, таки глєвтякы здоровенни — що „самая лучшая статья въ цѣлой книгѣ — именѣ панъвъ субскрибентъвъ“: *siuim suique*, одривавъ бы ёму нашъ панъ-отець; что у кого болить, тотъ о томъ говоритъ, подумавъ бы объ критику москаль; але, моя думка не така: мабуте винъ тому такъ израдивъ, що второпавъ чины панивъ субскрибентивъ, — бо, бачете: чинивъ же не можно переводить ни на жодный языкъ; якъ воно тамъ стоить (6) — соби по-

московськи — коллежскій регистраторъ, або генералъ маіоръ, чи коллежскій ассессоръ, — такъ ёму уже и по-наському подобае zostаватыся... Та й тѣ ще: якъ ёго перѣвесты? — Хто ёго зна, щò воно таке! — Такъ, бачете — воно теперечка й доладу: бо й самъ москаль-критикъ дѣ-що уторопае изъ нашої розмовы зъ панею... хочъ, правда — се не чины, не чисто, сталобыть, по-московськи; а все-жъ таки... Та й тѣ ще: чи самъ панъ критикъ дуже таки знае руську мову?... Гай, гай! — „Индивидуумы, въ абсолютномъ значеніи, будучи абстрак... „Ратуйте! Ратуйте! Дале-би, соромно!!!

— Охъ! охъ! Драстуйте, Александеръ Олексѣевичъ! Здоровеньки ли вы? Яково поживаєте?

— Покорно благодарю, Анна Петровна, вдоровъ, слава-богу; вотъ, вы сами что-то охаєте.

— Да; обкушалась: такъ хòрòша була солоная рыба, — такъ мнòгò покушала, што и обкушалась... охъ, охъ... А тутъ еще Семёнъ Семёновичъ, богъ зъ имъ, россёрдылъ: малосерійскій языкъ хвалыть...

— А вамъ, развѣ, не правится малорос(7)сійскій языкъ; вы же сами, Анна Петровна, малороссіянка!

— О, боже жъ мой! Тѣрпѣть не мòжу малосерійского языку... Дивчино! ирыймы — лышень от-сей коць!... Такой, права, мужицькой языкъ, такой грубый, нехòрòшый...

У сій книжци зибравъ я, добродіи, ти вирши, що були надруковани колысь-тò у Снопи, тò въ Маяци; а до ихъ набралось ище скільки — тамъ дѣ-якихъ, що зовсимъ не куштували ни штампарського друку, ни московського друку.

Прощайте жъ, панове!

Та не лайте менѣ,

Та не гудте менѣ;

А коли я вамъ докучивъ —

Не читайте менѣ...

Нехай менѣ читають мужики;

Багато є письменныхъ промижъ имы:

Одни польють дѣ-що сливмы гиркимы,

А други... ноглувають изъ Юрка,

И зъ радощивъ ушкварють гопака...

Та й годи!

У Тифлиси.

А. Корсунъ.

1846 р. Вресеня 15.

До Іореміи Галкы.

По всіхъ куткахъ¹⁾, дѣ тилько²⁾ гроши є,
 Жиды, мовъ ти мары, маячуть —
 Старый³⁾ Оврамъ гаптує, Шлѣмка шѣє,
 Жинкы изъ дитвороку скачуть:
 Имъ весело, вони соби — сміються;
 Ты дивишся⁴⁾, й у тебе⁵⁾ слѣзы льються!

О, мій свивець! Покинь, ихъ бо вони,
 Сливокъ твоихъ святыхъ не бачуть!
 Згадай-лышень бѣле старовины⁶⁾,
 Хай очи про хрещенихъ плачуть:
 Я не свивець, а якъ згадаю щось,
 Такъ по души й розсыплеться морозъ!...

1840 р.⁷⁾ Харькивъ.

Дякъ и Гусы.

Кавка.

I.

Въ однихъ сѣли, колысь живъ
 [дякъ:
 Ласкавый бувъ, и бувъ добренькый,
 Бувъ набожный и бувъ смиреннъ-
 [кій.
 Зъ Парафіанъ любывъ усякъ.
 Курей, кныши йому носылы,
 Съ собой обидать садовылы,
 Пашнею иншый даровавъ.
 Лисокъ, синце йому вобылы,
 Пшеницю жалы и косылы,
 Кто адужавъ чымъ — тымъ по-
 [могавъ.

II.

За те и дякъ имъ услужавъ(;
 Параміи чытавъ имъ хвацько,
 Сјого-того мынавъ багацько
 И гримко голосно спивавъ;
 Пысавъ покійныхъ у граматкы(,
 Казавъ(,) колы и ниств и святкы(,
 Свячене въ церквы имъ носывъ(,
 Чытавъ у празникъ Чить-Ми-
 А якъ колы Евангелю(,) [нею(,
 Та и хлопчатъ псалтыри вчывъ.
 Тай всяку всячину робывъ.
 Чоловикывъ въ жинками вводиывъ,
 Жинокъ(,) що былися розводиывъ,

¹⁾ земляхъ, ²⁾ тїлькї ³⁾ Старій ⁴⁾ дивишся

⁵⁾ під словами „й у тебе“ трохи нижше стоїть: „А в тебе, брате“,

⁶⁾ Дарма! Жидї забули вже труну!

Лежать въ грунї й того не бачуть...

Дарма! — Згадай — лишень старовину —

⁷⁾ 40. Дек. 13. Хар. Тут і приписка: Тоже отослано 7 окт. 1845. Тифлис.

И всиѣ мірянѣ судъ дававъ ;
 Бо бувъ въ сели винъ найбойкій-
 [шій.

Видъ Писаривъ усихъ мудрійшій(.)
 Мовъ Оче-нашъ — росправу знавъ.

III.

Јого мовъ Сотного кохалы,
 Мовъ Станового уважалы,
 Мовъ Станового всякъ боявсь ; —
 Иде було — шапки внимають,
 Поклоны въ поясъ видмиряють,
 Мовъ служба кожнѣй выправлявсь.
 А винъ соби було плетецця.

До шапки й — пальцемъ нетор-
 [кнецця,

А головою все крутивъ.
 Въ сели никого не боявсь,
 Зъ панами сватавсь, братавсь,
 Зъ Попомъ кунпанымъ водывъ.

IV.

Оттакъ винъ довго панувавшы
 И вси хаштуркы видбиравшы,
 Зъ Парафіянъ що хто дававъ,
 Зробывсь мовъ Справникъ ва-
 [мжненъкій.

И мовъ жыдяга той скупенькій(.)
 Усе потроху наживавъ.

Наживъ худобкы на дви сотни,
 Въ кешени може мавъ въ пивсотни,
 Та и було щось на довгахъ.

Жуланъ носывъ винъ все изъ
 [нанкы,

Штаны винъ шывъ усе въ кы-
 [тайкы,

Ходывъ въ шкаповыхъ чоботахъ ;
 И бувъ и въ холи (?), и въ до-
 [воли,

И живъ мовъ въ Бога ва дверьмы ;

Казавъ спасибн часто доли(.)
 Звела въ такымы що людьмы.

V.

Одынъ нивъ норокъ той дякъ,
 Одынъ бувъ трохы нещасливый,
 И бувъ не такъ то уродливый,
 Гусей боявсь неборакъ.

Та такъ сердешный ихъ боявсь(.)
 Що въ двирь безъ палкы нея-
 [влявсь,

Въ якимъ хотъ гусочка була.
 Якъ дежъ на гуртъ гусей нат-
 [кнецця(.)

Було и корчецця и гнецця,
 Втика мерщій винъ видъ двора ;
 Втика, крычыть и репетуе(.)
 Усе село було згвалтуе,
 Й бижыть усякій, боронять.

VI.

Оттакъ боявсь литъ винъ зъ пять.
 Всели жъ все гусы пропадалы,
 Куда дивалыся — незналы,
 И думавъ всякъ що вовкъ душывъ,
 Та въ лисъ тыхенько ихъ носывъ.
 Якъ сталыжъ дужче пропадаты,
 Тоди всякъ думаты почавъ,
 Якимъ бы побытомъ пійматы
 Того, хто такъ ихъ зобижавъ.
 Та ба!... изъ годъ пошты труды-
 [лысь,

А все никого незнайшы. —
 Дали такы соби вмудрылысь ;
 Село обшукувать пишы.

VII.

Отъ всихъ въ сѣли перешукалы ;
 У двирь Попови вагляддалы ;
 Въ комори — й Писаря булы ;
 Ходылы въ двирь — й до Головы ;

Нема ниде(,) хоть пропады.
 Дали сказала вся Громада:
 „Хочь соромно, та треба, нада,
 „Намъ пошукаты и въ Дяка;
 „Вотъ се бида бачь неяка!“...
 И въ двирь Громада¹⁾ повалылась;
 Дяку²⁾ вызенько поклоньлась;
 Й просыла трохи обшукать.
 Дякъ довго ий сопротывлявся,
 На неи гривно мавъ крычать...
 Дали громады излякався;
 Веливъ й — себе винъ обшукать.

VIII.

Громада въ хату вся сыпнула,
 Та ба! ничего незнайшла;
 Дали въ комору завернула...
 Й видить безъ выносу пишла.
 Оттуть незнала щой робыты,
 Чи ий шукать, чы кынуть такъ;
 Дяку жъ безчестя заплатыгы,
 Неповывавъ въ суди щобъ дякъ;
 И такъ було уже — й риньла,
 Симъ кинъ безчестя положила,
 Й хотила заразь виддавать,
 Мерщій щобъ зъ двору и чухрать;
 Та Пысари ии слынылы,
 Бо межъ собою положиылы,
 Ще й на гористи пошукать.

IX.

Зиркъ на горяще!... пирья, пуху...
 Въ мишкахъ, въ торбынкахъ та
 [и такъ...
 Тутъ заревлы уси безъ духу:
 „А що таке оце панъ — Дякъ!“...
 И руки заразь изкрутылы;
 До крутопопы потащылы,
 Немалы — й слухать(,) що про-
 [сывсь(!)
 Що обещавъ имъ понивкопы,
 Щобъ невелы до крутопопы,
 Що такъ за шкоду бь поплатывсь.

X.

Пропавъ той дякъ. Нема ни духу,
 Ни послушанія, ни слуху,
 Мовъ въ воду бидный утонувъ.
 Въ сели уси жога вабулы.
 Оттилкы я бачь незабувь;
 А щобъ и вы хоть спомъянулы,
 То я жога вамъ напысавъ
 И якъ зумивъ и якъ бачъ знавь.
 Теперь скажу я вамъ прысловья,
 Та памятуйте (!) на здоровья,
 И въ голови жога держить,
 Паноне ось воно — дывицця...
 Хто билше всихъ гриха боицця(,)
 Той билше всихъ жога — й творыть.

Подав *М. Возняк.*

До мартівських днів 1848 р. у Львові.

В першім тоні просторої праці барона Йосифа Ал. Гельферта, виданім 1907 р. і обговоренім мною в „Записках“, не звернув я тоді спеціальної уваги на уступ на ст. 291, де оповідаєть ся про події у Львові під д. 19 марта. Поміщена

¹⁾ то жога.

²⁾ йому.

мною в „Записках“ т. LXXXVIII стаття про мартівські дні 1848 р. у Львові, оперта на вражіннях близьких свідків і очевидців подій, дає досить повний і ріжносторонній їх образ, і дозволяє тим ліпше оцінити вартість Гельффертового оповідання, на яке він як свідків цитує свою власну працю „Der Krakauer Emigrantenaufland 1848“, і свою ж працю „Leo Thun in Galizien, Wien 1893“, ст. 249—251. Подаю тут сей уступ у дословнім перекладі: „У Львові в першій хвилі все було повне радости і вдячності. Поляки підбігали до Німців, обіймали і цілували їх. „Wszystcy jesteŝmy bracia!“ Русин Устіянович кричав до своїх земляків: „Не трать відваги, мій народо! Твій благословенний край, що пливе молоком і медом, потребує тільки проміння просвіти, щоб перетворити ся на правдивий рай“. Д. 19 прийшла відомість про краківські події, і тоді вже й у Львові годі було (автор не каже, кому, але очевидно треба було сказати: правительству) вдержати ся від випущеня політичних вязнів. Але загального уруження, якого зажадано рівночасно, граф Франц Стадіон не міг дозволити без висшого розрішення, і протиставив наляганням нетерпеливих свою сильну волю. Коли три дні пізнійше грозило вибухнути повстаню, головний командант, генерал барон Гаммерштайн, велів усему гарнізонowi виступити в повнім уруженю (в німецькім одно технічне слово „ausrücken“), і се задало бунтарям такого спасенного страху, що покинули всякі дальші проби. „Мої панове — мовив Стадіон вечером до своїх урядників, утомлений і знесилений трудами і тривогою того дня — сьогодні ви бачили, як починає ся революція, але бачили також, як можна вибух револуції здусити в самім зароді“.

В тій реляції, стилізованій славним австрійським істориком, можна сказати, нема ані слова правди. З ріжних оповідань про події мартівських днів 1848 р. у Львові тай деінде знаємо, що Німців урядовців на першу відомість про розрухи все і скрізь проймала тривога, і вони ховали ся, як мога, по своїх домах. З устних оповідань очевидців — у друку я не стрічав сеї звістки — я чув, що в остатніх днях марта протягом кількох днів багато вивісок на чільних склепах у ринку і головних вулицях із німецьких поперероблювано на польські, а чільну вулицю, звану тоді вулицею Фердінанда, як стій прозвано Конституційною; тепер вона іронією історії називає ся іменем архикнязя Кароля Людвіка. Очевидно, що про братане Поляків з Німцями в таких бурливих хвилях, коли народні

антипатії вибухають з елементарною силою, не може бути й мови.

Не менше, коли не ще більш абсурдне й те, що оповідає Гельферт про Устіяновича й його промову. Що се за Устіянович, не подано докладнійше. Про поета Миколу Устіяновича, що тоді був парохом у Славську, в далеких Карпатських горах, очевидно ані мови бути не може. Слова „мій народ!“ очевидно вимовлені по руськи до якогось більшого збору Русинів, виглядають також зовсім абсурдно в тих днях, коли вся людність львівського середмістя, очевидно з виїмком Німців і Жидів, раптом почула себе польськими патріотами. Про якесь більше, прилюдне зібране Русинів у Львові в остатніх днях марта нікому й не снило ся, і ще протягом цілого цвітня тайком вечерами збирали ся деякі виднійші львівські Русини під проводом Яхимовича в святім Юрі, щоб нарадити ся, яке становище заняти їм проти бутної, ворохобної Польщі. Гушалевич у своїх споминах про ті святоюрські вечери подав відомість, що на деякі з тих зібрань тайком приходив також високий урядник намісництва Іолуховський, заохочуючи Русинів до снілійшого виступу в інтересі Австрії. Вурцбах у своїх споминах про мартові дні у Львові занотував факт, що одному Русинови, який серед польської юрби з голими головами йшов собі вулицею спокійно в циліндрі і не хотів його зняти, звиняючи ся тим, „že ja przecie Rusin“, якась услужна рука зараз вбила циліндер аж на сам ніс.

Так само неправдива відомість про те, що львівські Поляки вже в остатніх днях марта, не маючи ані оружя ані військової організації, думали про повстанє. Така думка в лоні львівського маістрату дозріла аж геть пізнійше, в жовтні того року. В мартових днях одного разу юрба взялась була штурмувати арсенал, але уступила перед звичайною військовою комендою. Що львівський генерал-комендант міг для такого випадку „die ganze Garnison ausrücken lassen“, се міг написати тільки такий чоловік, якому здавало ся, що львівський гарнізон стояв десь у одній касарні, коли тим часом військова залога у Львові стояла тоді, майже так само, як і тепер стоїть, ровкинена на просторі кількох квадратних миль. Геройські слова, вложені в уста графа Франца Стадіона, не були в 1848 р. відомі нікому з тих, що мали нагоду придивляти ся подіям, у яких таке слово було б зараз облетіло все місто. Граф Стадіон, утомлений і стрівожений цілоденними вислухуваннями ріжнород-

них депутацій та приватних домагань безоружних, розгорячених людей, всего менше мав потребу й можливість говорити про початок і успішне здушене революції. Поступоване Стадіона в тих днях і пізніше характеризують не слова наведені у Гельферта, яких він правдоподібно не вимовив, але далеко краще характеризує його отсею уложений ним проєкт цісарського відручного письма, яке цісар мав доручити міністрови внутрішніх справ Пілерсдорфу як директиву для поступування австрійських урядників у Галичині. Сей проєкт, опублікований Гельфертом у прилові до другого тому його праці (ст. 296—297), подаю тут у дословнім перекладі:

„Відносно до просьби, висловленої в другій адресі польського національного комітету, щоб був установлений такий національний комітет у Галичині, який мав би поіменно виказати тих урядників Могого уряду, які мали б бути усунені з їх службових місць, комітету, що мав би бути вповажнений мішати ся в справи краювої адміністрації, відсилаю до §§ 10 і 11 конституції, по яким до Мене самого належить виконавча власть і Я сам маю обсаджувати всі державні уряди. Кождий Галичанин, вірний своїм підданським обовязкам, якому щиро на серці лежить добро вітчизни, шанувати ме закон і вдержити ся від участі в звязках, що мають метою в супереч до конституції накликати нещасте на край. Кождий чесний Галичанин з явно висказаною вірністю нехай держить ся Могого правительства і рішучо виступає против усякого змаганя, що йде до забуреня загального спокою і законного порядку.

„Міліони галицьких підданих зі всіх станів доказали Мені в тяжких хвилях свою вірність і прихильність. І тепер числю на їх чесну поміч у виконаню всего того, що Мое правительство і Сойм Державний узнають потрібним для добра краю. Від чесного характеру Моїх Галичан як польської, так і руської й німецької народности надію ся, що вони опруть ся підмовам тих людей, які раді б присвоїти собі власть не оперту ані на законі, ані на дусі конституційної держави.

„Хто має який жаль до урядованя власти або поступованя якого урядника, має право скаржити ся, і Я велю, щоб з вивуватими поступлено по всій строгости закона“.

Подав *Др. Іван Франко.*

До діяльності Івана Гушалевича в рр. 1867—1881.

Іван Гушалевич, оден із виднійших представників москвофільського напрямку у Галичині, визначаєть ся у своїх творах тим, чим переважна частина провідників його табору: закостенілістю та мертвотою. Людина не без здібностей і при тим з подиву гідною пильністю, марнував він дармо свій талан на писанне нікому непотрібних „поем“, на редагування ретроградних часописий і т. п. Та попри те є в його діяльності деякі моменти, які повинні заінтересувати наш загал. І тому його жите заслугує на ближший розгляд, бо воно є все таки одною частиною історії нашої суспільности. А тимчасом богато інтересного з його життя ще не вяснено; згадаємо тут хоч би й його діяльність як посла або редактора.

В моїх руках є папери Гушалевича, які дістали ся мені після його смерти. В них найшов я дещо цікавого (богато використав я у моїй спеціальній студії про Гушалевича п. з. Іван Гушалевич і його літературна діяльність. Львів, 1905) і тим бажав би я поділити ся з ширшою громадою.

Поки що подаю шість інтереснійших листів із сеї збірки з літ 1867—1881 — пять з них писані ріжними людьми до Гушалевича, а останній писаний рукою самого Гушалевича. Се був час, коли Гушалевич займав у Львові місце катехита (від 1862 р.), з якого уступив 1889 р.¹⁾

Поминаючи менше важний лист Г. Матієва з 1867 р. в справі кандидатури Гушалевича на посла, скажемо передовсім кілька слів про лист Якова Головацького, писаний з Вильна 1869 р.

Відносини Гушалевича до Якова Головацького були незвичайно приятні. Головацький — як головний провідник москвофільського табору — був свого роду учителем Гушалевича. Він поправляв йому писання на великоруський лад, він служив йому все порадою та протекцією (головно за його впливом дістав ся Гушалевич до Львова), а навіть підчас свого побуту у Росії інтересував ся своїм учеником. Безперечно впливови Головацького головно належить завдячити, що Гушалевич віддав ся зовсім на услуги москвофілів. За те й одержував від них нагороди.

¹⁾ Пор. Я. Гординський, Іван Гушалевич і його літературна діяльність. Львів 1905, стор. 26—27.

У 60-тих роках написав Гушалевиц звісну мєльодраму „Підгіряни“. Вона появилася друком 1879 р., але з листу Головацького виходить, що вона була вже готова 1869 р.¹⁾ Гушалевиц, очевидно, уважав сей твір дуже визначним, коли рукопись драми опинила ся в Росії. І справді, як видно із згаданото листу, зробив сей твір деяке вражіннє, коли ним заінтересував ся А. С. Галахов і коли В. Гречулевиц переклав його на великоруську мову. Що було причиною того заінтересовання? Сама мєльодрама надто слаба, щоби її ізза змісту мали представляти в імператорських театрах; ані народне жите не змальоване тут так гарно, ані будова драми і взагалі переведенне не визначають ся надто високою літературною стійністю. Подобала ся вона передовсім ізза ефектовної музики, уложеної до її пісень Вербицьким. На се вказував би як раз лист Головацького, який пише, що вже були б представляли сю пєсу по театрах, коли б нараз не вийшла нечаяна перефона: „свѣрря тексты музыкальныхъ частей съ самою музыкою, я нашель два номера музыки, которые не имѣють словъ въ присланной мнѣ тетрадикѣ либретто“. Хоч Головацький стараєть ся злагодити се опісля тим, що „представить... въ театрѣ необходимо все, что написано въ пїесѣ“, одначе се зовсім не змінє факту, що його інтересувала передовсім музика. Чи Гушалевиц був свідомий того, не знаємо, але йому розходило ся тільки про те, щоби його мєльодраму прийняли „для сцени любого театра“.

Третій лист відносить ся до справи, порушеної мною в Альманаху віденської „Січи“ з 1908 р. Там помістив я два листи І. Наумовича в справі його популярної часописи „Наука“.²⁾ З них виходить, що з початком 1872 р. найшов ся Наумович із своїм видавництвом у критичнім положенню. Як було при тих листах згадано, прислав їх Гушалевицєви о. Степан Головацький. Тепер віднайшов ся як раз сей лист Степана Головацького і я подаю його тут як причинок до так мало прослідженої діяльности Наумовича. С. Головацький пише, що він знає певно про се, „что Наумовичъ обрѣтаєтьсѣ въ критическимъ состояніи съ „Наукою“, тому посилає на руки Гушалевица допись до „Слова“, де накликує інтелігенцію передплачувати таку пожиточну часопись як „Наука“. Та інтересно, що Головацький мусить упоминати ся за своєю дописю, бо її не

1) Докладнійше про се у мойй студії, стор. 140 і сл.

2) „Січ“. Альманах. У Львові 1908, стор. 159—160.

поміщено в „Слові“, хоч се була така пекуча справа. Значить, або Гушалевич не віддав сеї дописи до редакції „Слова“, або як припускає Головацький, редактор „Слова“ Площанський не помістив її. Цікаво було б прояснити сю справу. Коли воно справді так, що допись в справі поширення „Науки“ признано малоюважною й непотрібною, виходило би, що між Наумовичем і редакцією „Слова“, а може й львівськими москвофілами взагалі, були відносини очевидно не найліпші. Бо якже ж інакше пояснити собі відказання помочи у такій критичній хвилі? Може бути, що львівським провідникам була не на руку популярність, яку хотів добути собі „Наукою“ Наумович. Вправді у Долинщині (Степан Головацький був парохом села Княжолуки коло Долини) ширила ся „Наука“ побіч „Рады русскої“ досить успішно, одначе Головацький рад би подбати про ще уснішнійше її ширенне. На його гадку можна се зробити легко за помічю консисторії, яка припоручила би „Науку“ духовенству. Чи ті заходи Головацького мали який успіх, не знаємо, але що консисторія могла тут зробити багато, се певна річ. Адже ж знаємо, що москвофіли, опанувавши консисторію за помічю Куземського, А. Петрушевича й ин., кували з неї часто страшне оружє проти непокірних собі свещеників, як се показують наглядно приміри А. Могильницького, М. Устіяновича й ин. Взагалі, як бачимо, лист Степана Головацького є цікавим причинком до історії москвофільства.

Четвертий лист — се незвичайно цікаве письмо Адольфа Добрянського із Чертежа до Гушалевича. Роля Добрянських в історії москвофільства надто звісна, щоби повтаряти її тут на ново. Вони служили йому нераз покровителями. Отсей лист (з датою 25 січня (6 лютого) 1875 р.) був відповіддю на відозву Гушалевича з дня 16/28 січня с. р. в справі заложення нового банку. Тут очевидно мова про „крилошанський“ банк. Гушалевич був — як бачимо із слів Добрянського одним із головних основателів сього банку і просив свого приятеля, щоби він підняв ся агітаційної подорожі для згаданої інституції. Головною цілю нового товариства має бути конкуренція із звичним „рустикальним“ банком. Як бачимо, тут виступає знов характеристична прикмета діяльності Гушалевича: підпольна робота. Колись, у 40-вих роках вів він — по думці др. Франка — таку роботу проти „Зорі галицької“, коли заложив для конкуренції з сею часописею свої власні „Новини“; потім підчас редаговання „Зорі галицької“ у 50-тих роках вів кертичу ро-

боту проти народньої мови може бути — як виходило би із згаданого листу Степана Головацького — прилучив ся до акції проти І. Наумовича, а тепер працює коло банку з виразною а може й одиною цілю підкопати иншу інституцію. Та А. Добрянський не згоджується із виключно негативною роботою банку. Він рад би бачити в його програмі також дещо позитивного. По його думці повинен сей банк стреміти „къ приобрѣтенію за дешевую цѣну больших помѣстій, значить къ очищенію руси австрійской отъ иноплемениковъ“. Бо вся біда на Русі від того, що нема тут своїх поміщиків, людей незалежних, освічених. Про те, щоби банк мав служити виключно цілям духовенства, не хоче Добрянський навіть чути. І от при тій нагоді подає він цікаву характеристику того духовенства. Духовенство має багато гріхів на собі: воно спричинило церковну унію і страту освічених верств на користь Поляків; се його заслуга, що Русь нині складається із хлопа й попа. З тим одначе духовенству найліпше, бо хлоп повинується безумовно „не наставленіямъ, а приказамъ его“. Передовсім тої злуки з Римом не може Добрянський простити духовенству і думає виступати проти того за помічю поміщиків...

Два останні листи належать до літературної діяльності Гушалевича в роках 1879—1881. Згадаємо про них тільки коротко.

В однім із них доносить Юліян Желехівський Гушалевичеві, що не міг розпродати його поезій — очевидно мова тут про збірку „Позвіи“ з 1879 р., а може ще й про „Вѣнецъ советовъ“ з того самого року. Ті „поезії“ цікаві передовсім тим, що носять уже виразну москвофільську марку, а автор накидає ся із безпримірними лайками на своїх політичних противників. Та характеристичне, що тих віршів ніхто не купував, коли десять, як припускає Желехівський — примірників, привезених кимось перед ним, вистарчило аж надто для цілої Русі у Перемишлі та околиці. Ще одна Угорщина могла би хіба поратувати нашого автора, бо „въ горскихъ сторонахъ Угріи находятя многіи патріоты русскіи, изгнанники пок. Еписк. Панкевичемъ, которы любяты литературу русскую и покупаютъ книги“. Передовсім багато їх в околиці Мукачева, а й у самім мукачівським монастири.

Вкінці останній, найранший лист у нашій збірці говорить про велику, невидану поему Гушалевича п. з. „Освобожденіе южной Русі“. Не знати, чомусь не міг її Гушалевич випечатати

у Галичині. Тому звертаєть ся він за помічю до Петербурга, до Мирослава А. Добрянського з просьбою, щоби він зайняв ся „исправленіємъ“ сего твору, а евентуально й поміщеннем його в якім літературнім журналі. При тім рекомендує він і рукопись другої своєї великої поеми „Гальшка“. Сього листу Гушалевиц не вислав на почту, а „Гальшка“ була видана опісля друком у Галичині. Що склонило Гушалевица до зміни проекту, не знаємо — може бути, що він не довіряв надто своїйому „русскому слогови“. Та цікаве, що Гушалевиц признає, що він згодив би ся коли вже не на печатанне тих поем, то хоч на „поддержку“, про яку він уже просив „комітет“. „Поддержку“ має виробити Ламанський. Можливо, що ще перед висланнем сього листу надійшли гроші із Петербурга...

1.

Лист Г. Матієва до Івана Гушалевица, пис. д. 25. I. 1867 р.

Высокопочтенный Отче Намѣстникъ! Даруйте, жемъ вчерайшого дня не могли присутствовать Соборчикъ Дек.; вибори бо правиборцѣвъ были семъ на перепонѣ, — и тій то вибори іако тако поїшли оу насъ, — выбрали бо мене, а съ мною чтирохъ честныхъ, непродайныхъ и своей справѣ спріяющихъ гадѣвъ, которіи запевне нашої не повредятъ справѣ. — Но о горе! Іякі не діюця при сыхъ виборахъ аиґтаціѣ! въ іакі не орѣжуются протѣвъ насъ орѣжіа! терроризомъ и клеветами стараются нашъ людъ отъ ихъ намѣренія одвести! Болотомъ и то гиднымъ болотомъ окидѣють дорогыхъ заступниковъ народа нашого. — То кричали а накричали пережде, же рѣскіи послѣ соймовіи спріяють Россіѣ, и тоєи рѣблями оудержѣются, — нынѣ же кричатъ, же тійжъ послѣ, слѣзчившєся съ Нѣмцями ворохобниками, съ ними на противъ Царя повстають, и іако такіи, на дрѣгѣ каденцію сойма красвого вибрацими быти не могѣтъ. — Отожъ на всѣ боки шарпають противники нашѣ, нашихъ любимыхъ заступниковѣвъ, и ранятъ ещє тяжше, и такъ ихъ оуже зболѣлоє сердце, а протов и людъ баламѣтятъ, и одъ избранія ихъ вторицею въ послѣ на соймъ красвый одводятъ. — Отожъ будьте такъ добрѣи Всепочтенный Отче, напишѣтъ вскорѣ до Ёго Високопреподобія Отца Шведцицкого до Львова, бы намъ ласкаво одѣдѣ донесли, одѣдѣ и для чого такъ тяжкая а невинне на нашихъ Любезныхъ кинена клевета, и бы ся за ихъ дорогою честію оу Високого Правительства вселаскаво оунати хтѣли. — При сей слѣзчайности заслаюче мое къ Вамъ глѣбочайшое почитаніє, пишѣсь искренно Вамъ желающымъ братомъ въ Христѣ Исусѣ

Новица дня 25-го Сѣчня 867.

Г. Матѣєвъ.

2.

*Лист Якова Головацького до Івана Гушалевича, писаний дня
25. серпня 1869 р.*

На листі вибита печатка: Я. Г.

Любезнѣйшій Другъ Иванъ Николаевичъ!

Я очень радъ былъ получивъ Ваше письмо и свѣдавъ о Вашемъ Галицкомъ жити-бытѣ, и я собирался отвѣчать Вамъ, но будучи приглашенъ въ празднованію Ивана Гуса я надѣялся, что мнѣ удастся побывать на нѣсколько дней во Вѣнѣ и во Львовѣ и повидаться съ родными и друзьями. Поѣздка моя въ Прагу несостоялась и теперь я самъ не знаю, когда буду могъ—посѣтить Васъ, затѣмъ отправляю я это письмо потому, что есть дѣло нужное на счетъ пѣсы „Подгоряне“.¹⁾ Я получилъ недавно письмо изъ Питера. Алексѣй Сергіевичъ²⁾ пишетъ вотъ что: Подгоряне Ивана Николаевича переведены Владиміромъ Вас. Гречулевичемъ на чисторусское нарѣчіе, такъ что я (Галаховъ) на дняхъ намѣривался уже представить эту вещь на разсмотрѣніе комитета, одобряющаго театральныя пѣсы къ представленію на Императорскихъ Театрахъ. Но вдругъ встрѣтилось препятствіе, совершенно неожиданное: свѣряя тексты музыкальных частей съ самою музыкою, я нашелъ два номера музыки, которые не имѣютъ словъ въ присланной мнѣ тетради либретто. Это произошло, должно быть, оттого, что при представленіи Подгорянъ въ народномъ Домѣ были сдѣланы нѣкоторыя опущенія изъ первоначальнаго текста. — Требуется непремѣно полное либретто, безъ чего предложеніе давать ихъ на сценахъ Петербургскихъ и Московскихъ театровъ не удобно. Пусть уже наши режиссеры сами хозяйничаютъ въ выборѣ того или другаго Нра музыки — представить же въ театръ необходимо все, что написано въ пѣсѣ“. — Далѣе пишетъ Алексѣй Сергіевичъ: „Переводъ Подгорянъ сдѣланъ хорошо. Я читалъ его одному Петербургскому артисту, избалованному хорошимъ языкомъ сцены и онъ нашелъ его хорошимъ“. — Вотъ содержаніе письма и требованіе ихъ. Я предполагалъ, что будучи во Львовѣ буду въ состояніи переговорить и обстоятельно узнать отъ Васъ, гдѣ и которые Нра пропущены въ текстѣ и по какой причинѣ, что вполнѣ удовлетворить требованію Алексѣя Сергіевича, но такъ какъ невозможно лично намъ повидаться, такъ Вы одни вспомните себѣ, гдѣ пропущенъ текстъ, пополните его по лучшему списку и отправьте его уже прямо къ Ал. Сергіевичу, чтобы не

¹⁾ „Подгоряне“ — найліпша мельодрама Ивана Гушалевича — появилась ся друкомъ що йно 1879 р. і то два рази.

²⁾ Галахов.

было остановки и скорѣе можно было покончить дѣло. — Адресъ у Васъ кажется есть (на Сергіевской улицѣ у церкви Матери всѣхъ скорбящихъ. Поторопитесь, отправьте вѣрно и точно, а то опять будетъ какая нибудь потѣха. Если бы піесу приняли для сцены любого театра, это было бы превосходно — славно и корыстно.

Газеты пишутъ, что будто бы ен. Куземскій просилъ у правительства разрѣшенія для себя поѣхать въ Римъ. Я сомнѣваюсь, чтобы онъ сдѣлалъ такую безтактность.

Свѣдайте, гдѣ теперь находится о. Иларіонъ Нижанковскій и перешлите принадлежащее письмо въ конвертѣ опечатанное къ нему. Подорожьте всѣхъ нашихъ сердечныхъ Русиновъ — дай имъ Боже успѣховъ, а депутатамъ чести и славы, но не такой какъ Лавро.

Цѣлую Васъ сердечно какъ своего душевнаго друга

Вильна 25 Августа 1869 г.

Яковъ Головацкій.

3.

Листъ Степана Головацкаго, в днѣ 19, лютого 1872 до Івана Гушалевица.

Всечествѣйшій Отче!
Любезнѣйшій Друзе!

Ужасаюсь, что може Вамъ докучаю моими частими письмами, но до той дерзости, имѣю полное право, зане Вы мене вѣсколько раза ободряли до ревной дѣятельности для sprawy народной, упоминаючи дабымъ не унывалъ и не отчаявался, когда наступило въ нашомъ таборѣ отчаяніе и перадѣніе послѣ злополучныхъ для насъ выборовъ въ послы.

Я ѣмался за искреннюю и неутомимую дѣятельность для предготовленія успѣшной почвы къ предидущимъ выборамъ за помощію просвѣщенія народа а особенно одушевленіемъ русскимъ духомъ интеллигенціи нашей.

Я ся совершенно и точно убѣдилъ, что выборы въ послы и до рады повѣтовой выпали для насъ такъ сумно и болестно черезъ неимовѣрное нерадѣніе и трусливость, а даже предательство нашего клира и интеллигенцію мірекой, ибо нашъ народъ есть на сквось одушевленъ русскимъ духомъ, только надо той духъ въ нимъ дремушій возбудити и темноту а слѣпоту его розогнати, дабы муса глаза отворили.

Но до того нужно ревной и бодрой дѣятельности проводниковъ его, что намъ недостасть, а что дасть ся совершенно и успѣшно заступити, гдѣ господствуетъ нерадѣніе, трусливость или даже предательность газетою „Радою русскою“ а особенно „Наукою“.

Гдѣ тѣ два письма будутъ народомъ читанны, тамъ ужь ничего не вѣдласть злобная агитація, а вѣдомости въ тѣхъ письмахъ расширяются по громадамъ въ мгновеніи и молніею тое есть мѣнѣ точно извѣстно.

Знаючи достовѣрно, что Наумовичъ обрѣтается въ критическія состояніи съ „Наукою“, протое послалъ я за роспискою на Ваши руки допись до Слова 17 Февраля н. ч. молячи Васъ, дабысьте просили Г. Площаньского, дабы варазъ намѣстилъ тую допись (Наука — и нерадѣніе интеллигенціи русской къ ея росширенію) въ Словѣ. А може тую допись не получилисьте, что усумиѣваюсь, бо имѣю росписку, и не гадаю дабы Ляхи ею истребили. Протое радбымъ я знати, почему Г. Площанскій не благоволилъ тую допись и попереднюю (Росчетъ дѣль русскихъ и п.) посланную на Вашій руки на дни 5 февраля н. ч. и на тую имѣю реценію, въ Словѣ доселѣ намѣстити.

Не ходитъ менѣ о пустую и ничтожную тщетность и славу нужденную дописувателя, дабы для той ничтожной причины были тии дописи двѣ напечатаны въ „Словѣ“, но единственно для того, ване емь увѣрѣнъ, что тѣ двѣ дописи много могутъ повліяти до росширенія „Науки“ и Рады русской меже народомъ, что, есть для насъ неисчетною послѣдственностью.

Я не доконьче хотѣлъ тии двѣ дописи посилати до „Слова“, но мои други усердно меня до того наклоняли, и объ великую успѣшность въ справѣ народной черезъ нихъ увѣряли, тому желанію я удовлетворилъ.

Я Наумовичеви далъ слово чести, что горячо и усердно попру якъ наибольшое росширеніе „Науки“ въ Словѣ и то скоро, что я почиталъ за мою должность яко Русина кожного, а ту только времени протекло и мои дописи не остави напечатанны. Допись мою (Воззваніе къ протестамъ) „Слово“ помѣстило, и изъ того познаю, что тамтии двѣ дописи узнано за потребніи и маловажныи.

Если Г. Площ. узнаеть и теперъ мои дописи за неумѣстныи и непридатныи для справы народной, то прошу ихъ взяти до себе и всѣ мои давнѣйшіи рукописи, а я собѣ якъ буду въ Львовѣ заберу.

Приспособилъ и собѣ довольно матеріаловъ до численныхъ дописей въ розныхъ предметахъ народныхъ и въ многихъ сторонъ на мене натискають, дабымъ писалъ до „Слова“, но ожидаю, чтося станеть съ тѣми дописями, дабымъ напрасно неработалъ, которая работа полученна съ издержками.

Може бы было лучше и съ тревалѣйшимъ успѣхомъ звернути свою дѣятельность на нивѣ народной въ инимъ направленію, чимъ доселѣ.

Я виджу, что Вамъ докучаю моими частими письмами, но простѣтъ Любезнѣйшій друже, и благоволѣтъ менѣ отписати якъ найскорше, а на-

даль я уже будуся потщати Вамъ недокучати такъ часто, ибо знаю, что Вы чрезмерно заняты справами народными. Прошу Васъ донесѣть менѣ, кто получилъ Мѣзунъ? Прошеніе о запомогу я еще не подалъ на руки О. Цѣпановского, бо имѣю только писанины на всѣ стороны въ справѣ народной, что принужденъ есмь собственны интересы занебавати.

Даруйте, что такъ небреженно пишу, бо спѣшую (!), а ту уже 12 часъ въ ночи, а заутра Недѣля. Г. Площанскому прошу въ имени моимъ поблагодарити за присланіе менѣ граматики италіянскоѣ, временникъ угорскій и программу, и оразъ радбымъ знати, что ся належитъ за граматику и за пересилку. Только прикро менѣ, что не благоволилъ написати до мене хотяи нѣсколько словъ.

Радъ бы я довѣдатись, чи выходитъ еще враждебная и рабская „Основа“.

„Наука“ и „Рада русская“ успѣваетъ прехорошо въ Долинскимъ, я подѣйствовалъ съ другими на всѣ стороны, что майже каждая громада въ Долинскимъ ихъ предплачуеть, и еще больше будемъ дѣлати къ ихъ росширенію, и есть извѣстная надѣя, что тиѣ два письма произведуть для блага Руси прехорошии плоды, только нужно якъ наибольше ихъ чтеніе межи народомъ розширити. Про тое благовольтъ Любезнѣйшій друже написати письмо до своихъ друзей и знакомыхъ за ихъ росширеніемъ, и поощрѣте Львовскихъ, дабы такожь каждый росписалъ письма на всѣ стороны до своихъ друзей и знаемыхъ, а особенно „Рада русская“ въ Львовѣ должна быся тѣмъ дѣломъ искренно заняти, тое средство до росширенія тѣхъ писемъ будетъ найуспѣшнѣйшее.

Потщайте ся, дабы нашии Консикторіи препоручили клировы горячее покровительство „Науки“, бо нашии Деканы самыи отъ себе тое не здѣлають, а тое средство такожь много бы могло здѣлати для розширенія „Науки“. Очень мене заболѣло и сѣтую надъ тѣмъ, что якійсь безсовѣстный клеветникъ въ ч. 14. Слова „отъ Стрия“ такъ ужасно обидилъ и соромно оклеветалъ такъ честного, бодрого и ревного нашего патриоты О. Костецкого изъ Дѣдушиць.

Той человекъ прехорошій примѣръ патриотической бодрости даль съ своими выборцами въ выборахъ въ послы, гдѣ як скала постоянно і непоколебимо голосовалъ за Вами съ своими честными і непоколебими выборцами — его приходъ хорошимъ духомъ русскимъ одушевленъ изъ пѣяницъ здѣлалъ ихъ людьми — его приходъ предплачуеть 6 примѣрниковъ „Науки“ и нѣсколько „Радъ русскоѣ“.

На соборчику сложилъ 15 f. на дѣла народны отъ прихожанъ и отъ себе — и сильно за однообразною переписку съ всѣми урядами на рускимъ языкѣ, и изъ той причины сильно и остро выступилъ про-

тивъ всеобще извѣстнаго предателя нашего Вариводу (!), оспоривающего, дабы переписоватися по русски, доказующему, что каждому свободно писати, якъ ему угодно; той то безчестный человекъ цѣлый той куть по-вискаль для Гоппена, тое теперь люди самы признають, оджежь онь самъ единъ увискаль для Гоппена, Кальну, Ростѣчки, Слободу, Липу, Церковку и Станькѡвце.

Мы теперь, а особливе О. Коблянскій великій патриотъ росширили „Науку“, Раду русскую, Учителя, а люди съ слезами въ глазахъ признали, что намъ такъ голосовати повелѣлъ О. Варивода. Освѣдчѣтъ тое Г. Площаньскому, что керваво осталъ оскорбленъ на чести такъ достойный патриотъ, якимъ есть О. Костецкій, я за него могильнымъ головою поручити.

Поручаючися Вашей благосклонной а для мене дорогоценной памяти, остаюсь на всегда Вашимъ постояннымъ и искреннымъ другомъ и Вашего цѣлого Дома честного

С. Голо(вацкій).

На боці:

Собота 19 Февраля (2 Марта) 1872.

4.

Лист Адольфа Добрянського до Івана Гушалевича.

Съ нами Богъ!

Чертежь дня 25 янв. (6 февр.) 875.

Милостивый Государь!

Ваше Преподобіе!

Въ слѣдствіе Вашего многоуважаемаго воззванія съ дня 16/28 сѣчня с. г. имѣю честь извѣстити Васъ, что я и безъ предлагаемыхъ мнѣ наградъ готовъ предпринять въ пользу заступимаго Вами общества путешествіе, если общество:

а) заплатитъ мнѣ издержки путешествія (приблизительно 600 гульденовъ),

б) готовымъ объявить себя, получаемый по всей вѣроятности взапнѣмъ обратитъ не только къ тому, чтобъ дѣлать конкуренцію существующему уже рустикальному банку; но преимущественно къ приобрѣтенію за дешевую цѣну большихъ помѣстій, значить къ очищенію руси австрійской отъ иноплемениковъ.

Знаю я, что большая часть нашего духовенства очень довольна тѣмъ, что ввѣрена ему паства состоитъ исключительно изъ хлопковъ повнующихъ безусловно не наставленіямъ а приказамъ его. Духовенство наше запричинило и церковную унию, и отпаденіе образованныхъ со-

словій къ полякамъ; оно довело русь нашу туда, что она состояла по извѣстной намъ всѣмъ пословицѣ пѣть хлопа да попа!

Но это не можетъ быть задача Вашего общества, если оно желаетъ дѣйствовать полезно не односторонно для духовенства, а для всей австрійской руси. Вѣдь вредное дѣйствіе рустикальнаго банка, (если оно въ самомъ дѣлѣ замѣтно), можетъ происходить единственно отъ недостатка русскихъ помѣщиковъ; всеобщему распространенію тѣрезости между нашимъ народомъ препятствуетъ единственно недостатокъ русскихъ помѣщиковъ; развитіе школъ, и распространеніе науки между нашимъ народомъ невозможны по недостатку русскихъ помѣщиковъ; даже существованіе церковнаго ктиторства (патроната) вредно единственно по недостатку русскихъ помѣщиковъ.

Взгляните за границу, и Вы убѣдитесь, что опытное правительство русское заботилось въ первыхъ заселить русскихъ помѣщиковъ въ югозападный край, такъ какъ безъ помощи или поддержки помѣщиковъ даже чисто русское правительство не въ состояніи поднести чисто русскій народъ, хотя онъ и православный. А Вы намѣренны спасать народъ съ унытенный да оноляченный или омадярщенный или орумынченый не смотря на огромное вліяніе на наше высшее духовенство враждебнаго намъ Рима, а на правительство и законодательство поляковъ и мадяровъ исконныхъ враговъ нашихъ, даже безъ поддержки помѣщиковъ значитъ при совершенномъ недостаткѣ образованныхъ независимыхъ лицъ? — Мнѣ непонятно такое предпріятіе! Маѣ представляется оно безнадежнымъ, по крайней мѣрѣ я проку мало вижу въ немъ!

Вотъ начертанъ нѣсколькими словами взглядъ мой, на которомъ основано главнѣйшее моихъ условій. Если общество приметъ мой условія, я готовъ отправиться къ Вамъ, а оттуду, или прямо изъ Вѣны далѣй.

И такъ ни мало не обинуясь написалъ я Вамъ откровенно въ чешь дѣло; извольте мое письмо представить обществу, а о слѣдствіяхъ Вашего представленія благосклонно извѣстить

Вамъ душевно предашнаго друга

А. И. Добрянскаго.

Пересмотрѣвъ уставъ Вашего общества, я убѣдился, что на основаніи его, безъ малѣйшей перемены, возможно развитіе совѣтуемаго мною дѣйствія. Если приметъ общество мои условія, тогда прошу уведомить себя и объ имени товарища моего въ путешествіи.

5.

Лист Юліана Желехівського до Івана Гушалеви́ча, пис. 1879 р.

Всепочтенїйшій Отче!

Касательно Вашихъ поэзій не имѣлъ я счастья ко продажѣ, ибо въ тое время, когда я получилъ, привезъ ктось въ Львова, не помню кто, 10 или больше экземпляровъ и далъ Семинаристамъ на продажъ, тѣ снабдили ими всѣхъ въ окрестности Перемышля извѣстныхъ мнѣ покупателей немногихъ, любящихъ русскіи книги. Такъ я задумалъ на мнѣвшіи каникулы перевести поэзій Ваши на Угры. — Выѣзжая въ Перемышля на нутешествіе взялъ я ихъ со собою — но доставшись до брата моего въ Ковлову за Сколемъ, откуда я имѣлъ ѣхать на Угры, не могъ я въ причины безъустанной слоты черезъ двѣ недѣли пребывая у брата въ дому ни на шагъ двигнутись, и принужденъ былъ я не заживши ніякихъ пріятностей, намокнувшись и намерзшись въ горахъ безъ дѣла возвратитись въ Перемышль съ книгами взятымъ на продажъ.

Въ горскихъ сторонахъ Угріи находятся многіи патріоты русскіи, изгнанники пок. Еписк. Панковичемъ, которые любятъ литературу русскую и купуютъ книги. Я ѣдучи отъ Мукачева до Верецкихъ посѣщаю ихъ по дорожѣ и знаю ихъ лично. — Также въ Монастырѣ Мукачевскомъ есть твердіи монахи русскіи — на тѣхъ то надѣялся я, что продамъ имъ Ваши поэзій — но розненастилось — и мой планъ уничтожился.

Касательно второго вопроса о сертификатѣ — доношу Вамъ, что два или три года тому навадь, пріймывалъ нашъ епископъ для недостатка кандидатовъ богословскихъ безъ матуры не только за сертификатомъ, но и до семинаріи. Когда же съ матурою сголосилось много кандидатовъ, тожь уже епископъ не хотѣлъ пріймивати безъ матуры до семинаріи, и теґерь такъ дѣется. Однакже пріймаеть за сертификатомъ такихъ, которые покушались здавати матуру но пропали на полъ года съ реченіемъ и подѣ условіемъ, если здѣлають матуру съ добрымъ успѣхомъ — но совсемъ не поддававшихся испыту доспѣлости пріймивати не хочеть. Издано ли якое распорядженіе въ томъ отношеніи, мнѣ неизвѣстно, ибо пріяніе на богословіе у насъ совершенно зависить отъ воли самаго епископа, а онъ положилъ собѣ за правило безъ матуры не пріймивати до семинаріи, а только за сертификатомъ тѣхъ, которые обовязуются въ теченіи перваго года богословія здѣлати матуру — тожь если Вашъ кандидатъ ко тому съобовязется, то може подати прошеніе о сертификатѣ.

Остаюсь съ достоодолжнымъ почтеніемъ

Вашего ВПреподобія Другъ Іуліанъ В. Желеховскій

6.

*Лист Івана Гушалевича до Мирослава Добрянського,
пис. д. 8. XI. 1881 р.*

(Лист нерозпечатаний, не був ще на почті.)

Адреса: Его Высокоблагородію ГДну Мирославу Адольфовичу
Добрянскому Милостивому Государю Стъ Петербургъ.

На листі витиснена буква: G.

Львовъ 8/XI. н. с. 1881.

Милостивый Государь
Мирославъ Адольфовичъ!

О сколько мнѣ возможно было, я приготовилъ мою рукопись: „Освобоженіе южной Руси“¹⁾ къ дальшему Вашему ходатайственному покровительству, чтобы еще Вы изволили найти межъ Вашими знакомыми приклонную руку, которая бы хотѣла заняться исправкою ея. Можетъ быть, что редакція какаго то литературнаго беллетристическаго журнала приклонилася бы въ своей кпигѣ печатать это Стихотвореніе, розумѣется, если оно по формѣ и содержанію удостоится того и читательство Ваше можетъ заинтересировать.

Извольте вниманіе обратить, что это Стихотвореніе писано въ пѣсняхъ и строфахъ, въ которыхъ послѣднихъ вездѣ 32 стиховъ есть. Надо про то каждую строфу въ полнотѣ ей стиховъ задержать, иначе могла бы и связь затераться и правильность пѣсней. Если же бы неправильно роздѣленіе на строфы, то можъ печатать иль принять въ малыхъ отступленіяхъ. Впрочемъ оставляю полную свободу исправленію. У меня есть еще одна рукопись почти такаго объема „Гальшка княгиня въ Острожскихъ“²⁾, повѣсть историческа. Просите умильно, что бы Вашъ Комитетъ надѣлилъ меня поддержкою а я выпечатаю здѣсь ея.

Если бы комитетъ печатать желалъ „Освобоженіе Южной Руси“, то соглашаюсь со всемъ напередъ, что въ томъ дѣлѣ рѣшить, а если бы затребовалъ „Гальшки“, то дамъ переписать и доставлю ея.

Еще разъ повтаряя мое прошеніе къ комитету поднесенное, ожидаю Вашего дружескаго и скорого отвѣта, что бы я могъ розположить, какъ мнѣ съ печатлею поступить, ибо она тяжитъ на мнѣ своимъ дол-

¹⁾ „Освобоженіе Южной Руси“ — одна з найбільших поём Гушалевича — лишила ся в рукописи. Тільки деякі відкривки друковали ся у „Временнику Ставроп. Инст.“

²⁾ „Гальшка, острожская княжна, историческая повѣсть“ явила ся друком у Львові 1883 р.

гомъ. Просите отъ меня моего знакомаго проф. Ламанскаго — чтобы изволилъ мое прошеніе къ комитету поддержать. Тоже напишите мнѣ благосклонно какъ оно принято и что рѣшилось.

Съ Вашимъ ВП. родителемъ Ад. И. встрѣчаемся почти ежедневно, всё здоровы и веселы передаютъ Вамъ свое поздравленіе.

Вамъ щиро преданный
землякъ и почитатель
И. Н. Гушалевичъ.

Адресъ ко мнѣ Johann Guszalewicz Gymnasial Professor N. 14
akademische Gasse Lemberg.

Подалъ Яр. Гордимскій.

Наукова хроніка.

Польська праця про Ягайла.

Antoni Prochaska: Król Władysław Jagiello, т. I, с. VII+413; т. II, с. 407. Краків, 1907.

Часи панування Ягайла се часи дуже цікаві для історика чи то польського, чи українського, чи вкінці і російського. Вони становлять вдячний предмет для дослідів і освітлюють ся в різних становищах. Не дивота! Сеж час литовсько-русько-польської унії, час далекосяглої злуки народів, різних в етнографічного та культурного погляду. Що на сїм полі від давна працюють найбільше історики польські, се теж природна річ. Книжка Прохаски, оглядом котрої займемось, становить нове огниво в довгім ланцюху польських праць. В передмові вазначає автор, що спонукало його до сеї праці. Від часів „Історії Польщі“ Каро досліді пішли багато наперед, появило ся багато нового матеріялу, почавши від Liber Cancellariae Stanislai Ciolek до Monumenta medii aevi, Acta Capitulum, дипломаторів Малопольщі, міста Кракова й інших. З розвідок появились праці Смольки, Конечного, Левіцкого і самогож автора що до унії¹⁾. Видано багато нових жерел що до відносин між Орденом і Польщею та Литвою, дальше різні акти що до собору констапцького. На підставі сих нових матеріялів заповідає автор „ретельну синтезу“²⁾ часів панування Ягайла.

Вже така категорична обіцянка „ретельної синтези“ в передмові до праці робить на читача не дуже миле вражіння. По перечитаню переконасть ся він, що таки тут сеї синтези нема, а коли є яка, то цілком не „ретельна“, бо без наукової] вартости, суб'єктивна, тенденційна. Що є нового у Прохаски, то хіба нове освітленя часів Ягайла. Та воно власне

¹⁾ Прохаска, т. I, стор. IV. ²⁾ Ibid., стор. VII.

дуже некорисно впливає на саму працю і свідчить, що в суспільности польській ще покутують сі вже давно прозвучавші в літературі теорії месіянстичні. В історії унії заховує автор для Польщі ролю якогось месії, що несе світло, культуру цілком безінтересовно в землі литовсько-руські. Місія ся призначена їй Богом, „Провидінем“, як каже автор¹⁾. По об'єктивнішпх дослідниках як Каро, Конечний, Левіцький, автор вертає до історіозофії Красінського. Таке навадництво здибуємо і у інших польських істориків, але у Прохаски має воно свій вершок.

Найліпше оброблені в праці відносини Литви і Польщі до Ордена. Вони абсолютно за широко трактують ся в порівнаню зі справами унії, так що сі стоять на боці, хоч повинно бути противно. Слабко через се виступає характеристика контакту культур русько-литовської і польської, а вже рішучо не вдають ся тенденційно натягнені характеристики Ягайла і Витовта.

Найвідповіднійший поділ роботи був би такий: Політичний, економічний і культурний стан Литви і Польщі перед увією. Причини унії і обосторонні користи чи страти від неї. Сама унія й її еволюція. З боку треба булоб представити політику Ордена й інтриги Жигимонта Люксембурга. Автор троха се перемінив. Дві останні точки розробив широко, перші знова фрагментарично.

Автор зачинає від причин унії. Найважнішою з сих вважає потребу оборони перед спільним ворогом литовсько-польським, себто Ордемом. Коло устя Висли в р. 1230 осідає Орден Діви Марії, займає словянську землю і винародовлює Прусів. В Ливонії ще перед тим змагав ся се зробити Орден Ливонський. Між землями занятими ними лежала Жмудь, одинока перешкода до злуки обох Орденів. О Жмудь розбив ся Орден — задачі, до котрих рицарство німецьке не доросло, мала сповнити Польша²⁾). Другою причиною унії була Червона Русь, за котру йшла боротьба між Польщею і Литвою, півнійше Угорщиною. По смерті Казимира Великого примусив Людвик угорський Любарта до карности і віддав Червону Русь Володиславови Опольскому. Але потім хочачи мати Галичину, як осібне „Regnum Russiae“ при Угорщині, відібрав її Володиславу і дав в управу своїм старостам. Ось тоді, як слушно каже Смолька³⁾, страх напав на панів малопольських, щоб сей багатий „медом і молоком текучий“ край не висмикнув ся їм в рук. Отже подумали про злуку з Литвою, щоб безпечно могли забрати Червону Русь. Для Польщі Русь була одинокою матеріяльною причиною і заохотою до зближення⁴⁾. Литва-ж сама болотниста, лісиста, без доріг, радше відпихала,

1) Т. I, ст. 23.

2) Прохаска, т. I, ст. 8.

3) Smolka, Rok 1386. Краків, 1886. 4) Прохаска, т. I, ст. 10.

ніж притягала Польщу, тим часом як остання представляла для Литви вартість, як край багатий і заселений, звідки можна було тягнути „способом воєнним“ матеріяльні користи. Автор призабув, що і Литва теж прецінь не саме тільки болотнисте Полісе; забув про силу мілітарну, яку представляла Литва, і про перспективу загарбання руських земель влучених з Литвою, як Поділе, Волинь, Київська земля.

Прийшов час, каже автор, коли поганська Литва не могла остатись такою на дальше; коли не хотіла загибели зі сторони Ордена, мусіла прийняти християнство. Чому власне в латинському обряді — автор аґрументує се, але слабо. Він каже, що не тільки на дворах литовських князів, але і в литовськїм народі була свідомість користей в такої злуки; польська культура ширила ся на Литві через польських воєнних бранців. Приходять на память далеко справедливійші слова Смольки: „Наколи Литовці не мали закоріненої ненависти до східної церкви, то в католицизмі бачили віру хрестоносного ордена¹⁾. Культура руська ширила ся серед Литовців, руський язык став ся языком дипломатії литовської. У Ягайла вплив візантійсько-руської штуки лишив ся на ціле жите. Що тикаєть ся ширення християнства в латинському обряді, то факти як спалене монастиря францисканського і вимордоване червців у Вильні 1368 р. свідчать против сього. Спеціально що до Ягайла, то його „все тягне в обійми Руса“, як справедливо помітив тойже Смолька — і атмосфера, серед якої зріс, вплив матери і мотиви політичні²⁾. Ягайло мав прийняти православний хрест, се впливало вже в льогіки положеня.

Не можна погодитись і з висказом автора про литовську культуру, що про неї нема що й говорити, що се були чисті варвари, лишень з відємними прикметами характера, як недовірчивість, упертість, скритість. Прикмети сї впливали в самого положеня Литовців. Недовірчивости вчили їх „культуртрегери“ Діви Марії; вони заціплювали етику християнську у варварів Литовців. І коли Литва була така дич, звідки береть ся у них стільки сил і політичної енергії? Вона-ж прецінь збирає руські землі, веде воєнну і політично-дипломатичну боротьбу в Орденом, виступає в успіхом против Москви і Польщі.

Категоричне твердження, що державний лад прийняла Литва в Ливонії, не може видержати критики. Сам врештою Прохаска говорить про руське гло феодалізму, в переціпленем лише західньої інституції на нїм. Але при тїм не рахуєть ся зовсім з вислідами науки про сей литовський „феодалізм“.

Литві докучали найбільше „рейзи“ рицарів, каже автор. В р. 1365 такі походи дійшли вже до Вильна. І саме тепер, коли треба було ві-

¹⁾ Смолька, Rok 1386, ст. 109.

²⁾ Idem, ст. 110.

брати сили цілої Литви, умер 1377 р. великий князь Ольгерд, передавши престол Ягайлові. Зачинає ся суперництво між Кейстутом і Ягайлом. В р. 1379 укладає Ягайло сеператний мир з Орденем, виключивши землі Кейстута. Орден збільшає ріжницю між князями 1380 р. Знова сеператний мир в Шавдишках. Коли Кейстут довідав ся про се, напав на Вильно і взяв в полон Ягайла, Ягайло одначе скористав з походу па Корибута, зайняв Вильно і побив військо Витовта. Кейстут гине, Витовт тікає до Ордена. Се боліло Ягайла, каже Прохаска, бо врештою він тріумфовав¹⁾. Воротьба йшла про „власть і землю“, каже автор, але заравом доходить до „глибших“ побудок Ягайла. „Стремліне до віри, здасть ся, се характерна прикмета його змагань; Витовт же ділає в побудок власти і жадоби пановання“²⁾. Що до смерти Кейстута, автор не рішає сеї справи.

Позбувши ся Кейстута, посадив Ягайло на його землях Скиргайла і тим відплатив ся за зраду Витовтові. Сей охрестив ся, дістав Neu Marienburg і обіцянку відвисканя батьківщини, яку мав ввати в лен від Ордена, але слідом годить ся на замирення в Ягайлом, за відступленє батьківщини з вїтком Трок. За обіцянку Луцька приймає хрест православний. Слава Ягайла росте, він вже забезпечив ся на всі боки.

З польського становища унію з Литвою вважає автор за продовженє політики Казимира Великого супроти Руси. Але взагалі справа початку унії і причин її слабше проаналізована в праці Прохаски. Цілком майже не займаєть ся він подіями між смертю Людовика і актом креським. Аналізи мотивів нема. Унію дало Провидіне, а як там пани малопольські думали, то вже їх річ. Правного значіня унії не розбирає автор. Польща несе бевкористно цивілізацію варварам, і край. Навіть у Шайнохи було більше раціоналізації. Він вияснив, що пани малопольські, котрі по смерти Людовика вмагали ся за перевагу в великопольськими, надумали плян корисний для себе і польської держави. Снитко з Мельштана, Яшко Тарповский і ин. отримують по шлюбі Ягайла великі дарунки, цілі провінції, „якій то нагороді не відповідають жадні в їх сторони знані прислуги“³⁾. Так само думали Каро і Конечний. Конечний, опираючи ся на застереженю Ягайла в актї креськім, що прийме хрещене „*dum ea ut praefertur* (себто шлюб і коронація) *fine terminabuntur ordinato*“, виводив, що Ягайла інтересувало не католицизм, тільки корона і жінка⁴⁾. Але вже Левіцкий заперечував се, ка-

1) Прохаска, т. I, ст. 44. 2) Ibidem, ст. 49.

3) Шайноха, Jadwiga i Jagiello, Львів 1861, т. I, ст. 128.

4) Др. Конечний, Jagiello i Witold (1382—1392), Львів, 1893, ст. 32.

жучи, що не ішло тут про гарну жінку і багаті лятіфундії, тільки о найвищі добра людства, цивілізацію і віру¹⁾). Так бере справу і Прохаска.

Над правним значінем акту крєвського автор не застановляє ся. Ягайло обіцює прийати хрещєне у латинському обрядї разом в нехрещєними братьми, в боярами і всіми людьми своєї землі; звернути Польщі власним коштом і накладом всі землі, ким небудь забрані, і на вічні часи прилучити свої землі литовські і руські до Корони польської. Се найважнійші точки унії, а властиво не унії, а просто інкорпорації, бо власне тут, як вказав уже Левіцький, була виражена як найсилнійше ідея інкорпорації, а донєрва в півнійших актах місце інкорпорації заступила унія. Але стилізація крєвського акту загально неясна. Сам Ягайло не дипломат, але чоловік „мїлкого розуму“ не здавав собі справи з того applicare, не знав сам, яке буде його становище у Польщі. Будь що будь сама унія, той акт Провидїня Божого, мала в собі вже з початку зародки півнійших пертурбацій. Лучать ся дві держави, три народности, у котрих ріжницї перевисшають спільні інтереси. Польща має характер західний, Литва стремить на Схід. Роздїл етнографічний великий. Лад державний відмінний. В Польщі вже не часи Пястів, але часи чужої династії, початки парламентаризму. На Литві сильна власть князя, сформована на взірєць руської держави.

Ставши польським королем, Ягайло володїв і на Литві як великий князь, а іменуючи своїм намїсником Скиргайла — хотїв затримати Русь, даючи її православного князя, пояснює Прохаска²⁾). Витовт грозить Скиргайлови, щоб стерїг ся його, не може переболїти, що Гродно не належить до нього. Вправдї 29/V 1389 наступила в Люблині згода, але се було для ока. Витовт в кінцєм 1387 приймає у себе князя Василя московського і умавляє ся з ним про супружество його з своєю донькою Софією. Се вже було нарушенє давньої угоди, вашахованєм Польщі, що тоді вислала Лунґвена до Новгороду. Запевнивши дальше собі Орден, Витовт хоче здобути підступом Вильно, а коли се не вдалось, переходить на сторону Ордену і 19/I 1390 обіцює сповнити давнійші свої обітницї. Нові вдатні „рейзи“ йдуть на Литву, хоч вона вже хрещєна. Орден мїг боронити ся тим, що попирає князя католика против православного Скиргайла³⁾); длятого Ягайло іменував своїм заступником, чи поручив оборону Вильна Москожевскому, а коли сей уступив, то падав

¹⁾ A. Lewicki, Über das staatsrechtliche Verhältniss Lithauens zu Polen unter Jagiello und Witold (Altpreussische Monatschrift, Königsberg 1894, ст. 25).

²⁾ Прохаска, т. I, ст. 76. ³⁾ Т. I, ст. 96.

генеральне староство литовське Яшкови Олесницкому. Пояснене, що Ягайло робив се з огляду на Орден, здав ся нам правдоподібнішим, ніж пояснене Левіцького, ніби король не вірив Литовцям і дпятого рішив ся вислати польські валогн на Литву і Полякам передати польські замки¹⁾. Думає Ягайло заступити Скиргайла Вігунтом, князем католиком, але сей умер в початку 1392. Тимчасом Польща була виснажена в сил сими рейвами, на Литві наступила економічна руїна. Тоді Ягайло зробив з себе жертву, каже Прохаска (I, с. 100) — завязав зносини в Витовтом і обіцяв йому батьківщину цілу вже. Наступила угода в Острові. Витовт і його жінка складають знова присягу вірности королеви, королеві і Короні польській. Витовт має заступити місце Скиргайла, котрому обіцяє здобути Київ. Орден вислав війська на Литву, але походи його розбивають ся о сильну оборону Витовта. Витовту треба згоди з Орденем, щоб звернути свої сили на Схід, а рицарі, орієнтуючи ся добре в ситуації, власне торгують ся. Наступає одначе несподіваний епізод — по словам Посильге зажадала Ядвіга данини в Литви і Руси, як її віна. Прохаска говорить про недокладність сього переказу, але признає, що є в нїм часть правди і уважає сей інцидент за протест против самовільних розпоряджень Польщі в землях литовських. Жадане королеви роздратувало амбітного князя. Литовці і Русини проголошують Витовта своїм королем²⁾. Витовт відступає Орденю Жмудь по Невязу, як цілком незалежний володар. В сій угоді „про Польщу ані згадки не було“³⁾.

Дорого платив Витовт за угоду, бо хотів мати вільні руки на Сході. Погодив ся в усім князями з виїмком Свитригайла. Заняв Київ для Скиргайла, а потім Поділе, з котрого часть дав Ягайло Спитковн з Мельштина. Підступом заняв Смоленськ. Тепер зять і тесть зачинають спільні заходи против Татар; 1397 р. відбув ся сильний похід на них, Витовт мав облягати Кафу; над Дніпром побудовано кріпость Тавань. Сей похід на Татар був культурним ділом, Витовт хотів визволити християн від поганців, признає се і Прохаска. Але обидва походи вважає він заслугою Поляків — що то вони відбивали оружними походами Русь від Татар та давали ініціативу. Другий похід розвіяв мрії Витовта, і тут Прохаска каже вже, що Провидіне загамувало так князя, щоб знова зближив ся до Польщі⁴⁾. Погром над Ворсклою був карою за горді, передчасні, негідні з засадою унії змаганя Витовта, каже автор. Тимчасом умерла Ядвіга, Ягайло зістав ся в непевнім положеню, хотів вертати на Литву. Одначе пани польські подумали за него, оже-

¹⁾ Lewicki, op. cit., ст. 31. ²⁾ Прохаска, т. I, ст. 110.

³⁾ Т. I, ст. 110. ⁴⁾ Т. I, ст. 125.

нили його з внучкою Казимира Великого Анною Цилійкою. З Литвою наступила унія виленська 18/І 1400. Витовт вже як великий князь литовський прирікає вірність королеви і Короні; того самого дня виходить і грамота від бояр литовських, вони обов'язують ся також по смерті Витовта вернути велике князівство Ягайлу і Короні. Дотепер, каже Прохаска, справа режіму в державі литовській полягала на особистій умові короля з князем, тепер вже і бояри ангажовані і так унія двох держав стає злученем двох народів¹⁾. Дату, коли Витовт став великим князем Литви, давніше пересував Прохаска на рік 1401²⁾, в сій праці каже, що був уже перед 18/І 1400, бо власне Витовт каже про себе, що отримав з рук короля велике князівство. Думаємо, що найправдоподібніше буде положити дату по смерті Ядвіги, коли вже Ягайло знав, що вістане у Польщі — тоді і згодив ся віддати велике князівство Витовтові.

По замиренню салісським звертає свої сили Витовт на Схід. Справу переміщення, або усунення князів приписує Прохаска категорично Витовтові³⁾, хоч се ще справа неясна. Досить, що замість давних князів сидять вже на Волини від 1392, в Полоцькій і Витебській землі від 1393, в Києві від 1395, в Смоленській від 1405, на Поділлю від 1411 намісники Витовта. З причини Пскова наступила війна між Витовтом і Василем Московським. З орденом наступила рішуча пересправа під Грінвальдом. Автор хоче конче доказати, що Ягайло був вождом, а не Витовт, але аргументи його дуже натягнені. Коли Ягайло молить ся, а Витовт порядкує військо, то трудно назвати вождем Ягайла. Він не використав побіди. Витовт порозумівши ся з мистром ливонським, відступив від облоги Мальборга. За ним пішов і Ягайло. Та всеж Польща разом з Литвою здобула велику побіду. Але упію городельську автор толкує, що як політичним мотивом до зав'язання унії кресьської був ратунок Литви від грозячої її загибелі, так і унія городельська впливає з сеї потреби; дві течії можна в ній відрізнити: своєрідну литовську і польську; перша менче важна ніж друга. Трудно знайти тут льогіку: самі Литовці не дбають про свою шкуру, аж Поляки мусять за них подбати. А що вже до загибелі, то зовсім не знаю, що під нею розумів автор.

З подробиць цікаве освітлене епізоду, як декотрі бояри литовські новідали герби Полякам. Поляки, по гачці автора, мають „велику

1) Прохаска, т. I, ст. 150.

2) Prochaska, Przyczynki krytyczne do dziejów unii. Rozpr. Akad. Um. w. histor.-filozof., т. 33, ст. 104.

3) Прохаска, т. I, ст. 122.

заслугу цивілізаційну“, бо не дивлячись на культурну низшість побратимів, а навіть нерозуміне значіння західних знамен рицарства, наражали ся на відсилане гербів, а всеж прямували даліше до ціли.

При кінці першого тому займає ся автор унією церковною. З таких фактів, як спроваджене „словянських“ Бенедиктинів в Праги до Кракова, та ціли, яку мав університет краківський — себто ширене віри католицької серед Литовців, Русинів і Волохів, автор здогадуєть ся, що почавши від 1386 р. думано вже про унію церковну. Левіцький ставив се питання гіпотетично¹⁾. Досить побіжно трактуєть ся плян унії за Кипріяна, ширше справа Цамблака. Цамблак в мові своїй виразно зазначив, „що король і Витовт вилинули своєю побожністю і великою вірою“ на нього, так що він сам не тільки „розгорів ся бажанем сеї святої єдности“, але казанєм і упіненнями таке бажане в своїх вівцях старав ся розбудити²⁾. Але місія Цамблака скінчила ся фяском, бо папа, не хочючи зривати в Царгородом, признав справу унії за ще недовіриду і відіслав її назад до Ягайла.

Другий том розпочинаєть ся від відносин пруських. Мир в Торні пе закінчив воєн в Орденю. Останній по році 1411 не мав вже рації істнованя, але постояв за ним король Жигимонт і настрій цілої Німеччини. Орлен закидує Польщі і Литві зраду в справі Жмуди, спірні території між Польщею і ним стають ся приключкою до нових суперечок. І тоді звичайно бере справу до рішення „великий політик“ Жигимонт Люксембургі. Кермує він Орденю, як своїм зрядом, а з другої сторони зашахований Польщею в справах гусьтських старає ся розсварити Ягайла з Витовтом. До вислання Жигимонта-Корибута до Чехії не було ще ріжниць, аж тоді, як Ягайло зложив на вїзді в Кезмарку цілу вину вислання Корибута на Витовта, ся ріжниця зарисовуєть ся³⁾. Вона росте потім через се, що Витовт виправдав ненавистного королеви князя мазовецького Земовита старшого. В Гродні 1425 р. на вїзді в Орденю виринула знова справа з млином Любичом, який Витовт хотів відступити Орденю, а Польща не хотіла сього дозволити. Відносини між королем і Витовтом псують ся, і треба було як каже автор тільки заохоти Жигимонта, щоб „Витовт своїм неясним і неадекларованим змаганям міг надати реальну форму і здійснити їх⁴⁾. Тимчасом росте сила Витовта. В р. 1426 вчинив він похід на Псков і Псковитяни мусіли йому „ударити чолом“. 1427 виправив ся на Русь північну, „більше як 100 миль на схід сонця“, і князі били йому чолом. Мусіли покорити ся і Новгородці. Автор підносить, що дотепер всі походи відбували ся за відомі-

¹⁾ Lewicki, op. cit. ст. 11.

²⁾ Прохаска, т. I, ст. 397.

³⁾ Прохаска, т. II, ст. 108.

⁴⁾ Т. II, ст. 190.

стю і згодою короля, тепер же часом і против волі короля й Польщі ходить Витовт в походи¹⁾. Се власне стає доказом свідомого сценаристичного змагання у Витовта. Так приходимо до епіводу, котрий власне кидє характеристичне світло на Витовта і його змагання — справи коронації Витовта на самостійного короля литовського.

Як освітлює сї змагання Витовта польська історіографія? Давнійша школа, думаємо, мала більше за собою, ніж новійша. „Не для себе хотів Витовт королівства, але для свого краю“, писав Каро²⁾. Він хотів над ріжними елементами поріжненими етнографічно, чи політично, чи релігійно поставити концентруючий принцип, а ним був устрій монархічний. „Се дитинство вірити і говорити, що Витовт в особистої примхи на краю гроба, бездітний, хотів прикрасити ся короною³⁾“. А власне так ставить справу новійша польська історіографія. На гадку Левіцького головну роль в „афері коронаційній“ грає егоїзм Витовта, пізнійше одначе він обмежує ся і каже: „не можна заперечити що при тїм і засадничі мотиви входили в гру (неясно!), тільки не глядати нам їх у Витовта, а у литовських бояр, про котрих часто говорить ся, що вони в тїм напрямі натискали на великого князя⁴⁾. Цікаве! Бояри думали і бажали собі самостійности, а Витовт ні. Зазначимо, що опирати ся для вияснення справи у всїм на листах так дуже не можна. Витовт був за великий політик, щоб щирю правду писати в листах своїх чи то до короля, чи його канцелярії, чи до Жигимонта, а власне Левіцький брав за вихідну точку лист Витовта до Ягайла з 17/II 1429 р. Прохаска в останній роботі каже, що Витовт до кінця життя не вдавав собі ясно справи в сього, що був внарядєм в руках Жигимонта, і не мав ясного погляду по політичну ситуацію⁵⁾. І знов трудно припустити, щоб Витовт так легко давав ся уживати як внарядє; сього з еволюції його характеру вносити не можна. Пригадуємо, що инакше казав тойже автор в молодших своїх літах, коли ще Витовт йому був симпатичнійший, коли ще не був таким клерикалом і містиком, яким став тепер. 38 літ тому писав він: „Витовт сей зручний політик, дорозуміваючий ся всього чоловік, здорово оцінюючий найгірше заплутані ситуації політичні... він о котрого відбивали ся як о гранітну скалу найбільше рафіновані штучки ордену — мав би дати себе звести Жигимонтови“⁶⁾. Та тепер змінились вартости. Тепер каже Прохаска, що через намір коронації стягнув па себе Витовт „ганьбу і огиду“ — бо хотів вірвати в Польщю. Автор

¹⁾ Прохаска, т. II, ст. 210.

²⁾ Caro, Geschichte Polens, т. III, ст. 610. ³⁾ Ibid. 633.

⁴⁾ Lewicki, op. cit., ст. 77.

⁵⁾ Прох. т. II, ст. 242.

⁶⁾ Прохаска, Ostatnie lata Witolda, Ateneum 1881 р., т. IV, ст. 277.

закидує йому увікність поглядів на справи західні, оцінювання цих справ зі становища литовського партикуляризма.

В дальшій розділі представляє автор Ягайла, як доброго педагога народів, звязаних з унією, що уживає надавання привилеїв до висших цілей, себто до ширення унії. Бо Витовт не уживав привилеїв як способу до що раз висшого підношення рідного краю на ступінь цивілізації західної, як се робив Ягайло. Про Свигайла каже, що „він чисто варварським“ способом топче цивілізаційне діло унії, бо знова хоче вірвати в Польщу. Далше представляє автор жите внутрішнє Польщі тодішньої і відносини суспільні, розвій парламентаризму польського в його початках і тут говорить льогічніше ніж там де говорять про унію.

Так приходимо до останніх розділів, себто характеристик трох найголовніших людей в тім періоді, себто Ягайла, Витовта і Жигимонта. До недавна була згода між істориками при оцінці Ягайла і Витовта. Завсїди ставлено вище Витовта, ніж Ягайла. Зміна наступила доперва у Левіцкого, в його „Повстаню Свигайла“, а причину сього подав Левіцкий в своїй розвідці „Niemo o unii Litwy z Koroną“ (Краків, 1895). На сторони 25 читаємо: „Боліло завсїгди і скажїм отверто — гнівало нас навіть се пониженє і поневїрка Ягайла, що дав початок найсвітлішій добі нашої історії“, і т. д. „Ягайла уважано, читаємо дальше, за добродушного, обмеженого простака, котрий слїпому щастю завдячав своєю славу“. Левіцкий бере за критерій при оцінці історичних постатей їх цивілізаційні заслуги, отже вище ставить Ягайла, як Витовта, бо власне Ягайло приняв думку унії з великою відвагою і силою волї, нагнув до неї Литву, перевів сю звязь з цілою свідомістю і мудрістю, і серед найбільших трудностей потрафив утримати“, отже „не має справді потреби нікому уступати в заслугах коло добра людства“¹⁾. А Витовт уже з початку був ворогом унії і пізніше богато її зашкодив. З того пункту оба діячі представили ся Левіцкому в иншому світлі. „О скільки Ягайло пішов до гори, о стільки Витовт впав в долину“. В напрямі вказанім Левіцким пішов в останній праці і Прохаска, хоч передтим по-лемізував з ним. Дав він характеристику діячів цілком в дусі Левіцкого, бо навіть перейшов його. Передовсім подобаєть ся авторови формальна побожність Ягайла, його пости; іде він на прощу босаком, відкривши голову, — підносить автор²⁾. Віра була ключем успіхів Ягайла, більших, ніж були успіхи Витовта або котрого з сучасних пануючих³⁾. З цілої характеристики виходить, що Ягайло се чоловік розумний, в політиці спеціально уніонній — самостійний, добрий вожд і володар,

1) Левіцкий, Niemo o unii Litwy z Koroną, Краків, 1893, ст. 26.

2) Прохаска, т. II, ст. 361. 3) Ibidem.

авжеж найліпший католик, великий через свої заслуги цивілізаційні, одним словом великий „культуртрегер“. Хоч не так освічений, як Витовт, — не знав ні читати, ні писати, ані мови німецької, але був великий сим, що йому було дане покликати до цивілізаційної праці дрімаючі на Сході народи¹⁾. Сила у нього чудових прикмет, як „уймаюча серце добродушність, підбиваюча людей шедрість, будуюча цілу суспільність віра, велика розвага, імператорська повага“²⁾, і так далше — цілий акафист. Тільки що майже при кожнім твердженю Прохаски можна поставити знак питання. Так прим. віра Ягайла була формальною, забобонною, як запримітив Каро. Що до розваги, то думаємо, нема її в акті кривським, ані в справі коронаційній. Мали розвагу, а навіть розум за короля його вельможі світські і духовні. Мав розвагу Збігнєв Олесницький, та не Ягайло.

Найважнішим моментом в житю Ягайла на наш погляд був перехід його в одній культурі до другої, з Литви до Польщі. Коли Ягайло на Литві дотепер виступав енергічно, безоглядно — чи то в Кейстутом чи в Витовтом, то в Польщі він якось осідає і притихає. Здасть ся, що то керманічі тодішньої політики польської так його вануадали. Королеви неофітови було навіть не тяжко вмовити, що він має якусь вищу місію до сповнення. Кінець кінцем в оцінці політичної діяльності Ягайла дуже трудно зайняти якась рішуче становище, бо не знаємо, що він сам робить, а що роблять за нього або в імені його керманічі Польської держави, його канцелярія — а могла вона багато робити не так може, як і хотів Ягайло: він бо був неписьмениий.

Витовта, як знаємо вже, давнійша історіографія ставила вище, як теперішня. Шайноха бачив у нім „вожда, судію, начальника церкви, економом і купця“³⁾. „Витовт — се уособлене Литви, він найвище підніс стяг її, хочаки королівською короною закінчити діло, вачате Гедиміном, каже Конечний. І Прохаска признає, що талантом, наукою, оглядом, умілістю пановання, прикметами душі перевиснав Витовт Ягайла; щож з того, коли не мав правдиво християнської віри⁴⁾. Він був, сказати-б по теперішньому, підшитий лібералізом, кепський католик, що доперва перед смертю увірив в друге жите за гробом. І коли дивити ся об'єктивно на справу, то таки мусимо згодити ся зі старшою школою і признати рацію Шайносі, котрий говорить: „Чим колись були для Литви оба головні герої литовські Ольгерд і Кейстут, тим в одній особі став ся тепер для неї Витовт... він з більшим щастєм міг ставити чоло рицарям німецьким

1) Прох., т. II, ст. 345. 2) Т. II, ст. 344.

3) Шайноха, *op. cit.*, IV, ст. 7.

4) Прохаска, т. II, ст. 360.

і слідом Ольгерда ширити границі на Схід¹⁾). Знаємо, як любив свою Литву: не подобало ся йому, що вона мала стратити самостійність і стати частиною складовою Польщі; не хотів він слухати бутних панів малопольських, що так гарно радили Ягайлом, мав інші поняття про власть великого князя чи короля.

Але з становища польського, уніонного старша школа краківська в її репрезентантах Шайносі, Шуйським і ин. зробила похибку, ставляючи вище Витовта від Ягайла. Вона дивила ся на совзучність Витовта до елементів своєрідних литовських і до католицизму, котрим власне Витовт, хоч сам індеферентний, опікував ся сильно, і православні стогнали під його „железною палицею“. Забували одначе про се, що Витовт був противником унії і був представником литовського сепаратизму. Сю власне похибку хоче справити Прохаска. За „систему“ Ягайла в справах унії підносить його заслуги, а понижає власне Витовта.

Свого часу писав про Прохаску Левіцкий, що се не лишень високо цінений дослідник польської історії, але й оден з найліпших знатоків часів Ягайла і унії²⁾... Певно, що Прохаска, котрий вже коло 30 літ працює над сею епохою, мусить знати добре жерела і літературу. І в останній книжці маємо зібраний великий матеріал, хоч і неоднаково він є оброблений. Найстаранніше оброблені, як ми вже вище вгадували, відносини Литви до Орденів і Польщі, але оброблені дуже односторонно. Дістаємо вражінє, що автор попросту добирає доказів на се, що Орден німецький спроневірив ся своїй місії ширеня християнства і цивілізації між Литовцями, і з сеї причини Польща мала обняти сї завдання³⁾. Автор любить розвязувати інтриги політичні, але ся зручність полишає його при унії. Освітленє тут дуже односторонне. Метод суб'єктивний, незакрито тенденційний; нема принципу *audiatur et altera pars*. Нової думки майже не видно. Ціла книжка повна фраз на тему „месіанізму“ і культуртрегерства Польщі. Все відносить автор до Провидія, а спеціально унію. Все се разить дуже...

М. Шпаковський.

1) Шайноха, *op. cit.* IV, ст. 190.

2) Lewicki. *Niesco o unii Litwy z Koroną*, ст. 11.

3) Прохаска, т. I, ст. 8 і 59.

Бібліографія

(Оцінки, реферати, замітки).¹⁾

Преісторія, археологія, історія штуки.

K. Rhamm — Ethnographische Beiträge zur germanisch-slawischen. Altertumskunde. Zweite Abteilung, zweiter Teil: Germanische Altertümer aus der slawisch-finnischen Urheimat: Erstes Buch — Die altslawische Wohnung. Брауншвайг, 1910, ст. X+431+2.

Грац останніми часами вростає на дуже поважне огнище славянської ентології; праці Мерінгера, Мурка, Пейскера, Рамма по історії старого славянського побуту стають такою помітною величиною, що зму-

¹⁾ З цього тому „Бібліографія“ Записок мати-ме дещо відмінний характер. Щорічні огляди часописей, подавані в Науковій хроніці, на далі не будуть містити ся, а статі в часописей будуть обговорювати ся або принотовувати ся референтами в Бібліографії. При тим в українських періодичних видань, за браком иньших бібліографічних показчиків, будуть визначувати ся всі статі, без огляду на їх науковість. З иньших видань будуть визначувати ся ті, що підходять під понятє українознавства просто або безпосередно, або, вкінці, мають загально-методичний інтерес. Статі сї будуть поділені на відділи; відділи багатші літературою будуть заступлені в кождім томі Записок, відділи менш багаті — від часу до часу. Періодичні видання 1909 р. в головнійшій повинні бути використані в бібліографії трьох перших книжок Записок за сей рік, але се не спияти-ме обговорення поруч них і низнійших появ. В інтересах можливої повноти і ріжпосторонности бажана участь можливо більшого числа спеціалістів, і редакція рада буде співробітництву учених українських і неукраїнських. Уміщення короткої згадки про статю або книгу не виключає спеціальнійшого обговорення її потім. *Ред.*

шують числити ся з ними все ширші круги дослідників — лінгвістів, етнографів, соціологів, істориків. Нова праця д. Рамма, котру принотуємо тепер вкоротці, становить поважну вкладку в історію слов'янського побуту. Вона продовжує попередню роботу його про старонімецькі домівства (*Altgermanische Bauernhöfe im Übergange vom Saal zu Fletz und Stube*), видану позаторік. Отсей новий том складаєть ся з двох частей, перша — більша (с. 3—300) присвячена сучасному славянському, головню північно-великоруському селянському мешканню; друга, мепша і дає історичний вивід його і аналізу заповичень в старонімецького. Автор вважає тип сього славянського мешкання за вповні заповичений в німецького в часи перед славянським розселенням. Аналіз сей, безперечно, дає багато цінного і цікавого; можна б бажати одначе більш вдержливости в кінцевих виводах супроти того, що етнографічний і історичний матеріал простудіований автором тільки частинно; по друге — при всіх сих питаннях про праславянські заповичення з німецького бажано, щоб дослідники більше числили ся в можливістю старої праєвропейської спільности і не гнули від разу на заповичення. Спеціально, український матеріал використаний слабенько, українська література теж; правда, що вона на сім пункті небогата, але де йде мова про такі загальні питання, не повинна лишати ся без використання.

М. Грушевський.

R. Meringer — *Wörter und Sachen*, I—V (Indogerm. Forschungen т. XVI—XIX і XXI).

В нашій часописи не були приотовані сі інтересні лінгвістично-етнографічні студії грацького ученого. Змістом своїм і методом вони навявують до звісних розвідок його про германський і славянський дім, а в наслідках своїх привели до заложення спеціальної часописи під тимже титулом (*Wörter und Sachen*, від р. 1909). Автор виходить частійше від язикових помічень в сфері термінольоґії домашнього життя, навявує їх до різних пережитків старого побуту, славянського, германського, греко-італійського і тим способом дає інтересні причинки з матеріальної культури індогерманських народів, які розвивають ся часом в цілі маленькі монографії (напр. пор. плуг, про рухомі, перевозні дома, і т. ин.). Лінгвіст, етнолог і історик культури — всі знайдуть тут чимало інтересного.

М. Грушевський.

Ernst von Stern — *Die griechische Kolonisation am Nordgestade des Schwarzen Meeres in Lichte archäologischer Forschung* (Klio, 1909, ст. 139—152).

Се відчит читаний на історичнім візді в Берліні, в 1908 р. Одеський археолог, оден з найдіяльніших учасників археологічних роз-

відів в сфері грецької чорноморської культури, в повним знаннем діла, не бавлячи ся в фантазії, слідить за історією грецької культури на нашім Чорноморю, як представляеть ся вона на підставі археологічних дослідів останніх літ. Полишивши на боці т. зв. передмікенську культуру, котру вважає він не відгомном грецької передмікенської культури, а явищем самостійним, він починає від мілетської доби, що дуже важні ілюстрації здобула собі в останніх розслідах на о. Березни. Спинаєть ся також на иньших нахідках іонійської доби, потім на добі атицькій, геленістичній і римській, на новійших нахідках Теодосії, Херсонеса, Ольбії й Пантікалея і кічить замітками про добу візантійську — включно до археологічних слідів левантійської торгівлі XIII—XIV в. Як короткий, вповні певний, на перших джерелах опертий перегляд, статя дуже цінна.

М. Грушевський.

В. А. Вабенко — Древне-Салтовскія придонецкія окраины Южной Россіи. Г. Древній Салтовъ, (Труды двѣнадцятаго археологического съѣзда въ Харьковѣ. Т. I, ст. 434—460+II мап. Москва, 1905).

А. М. Покровскій — Верхне-Салтовскій могильникъ. Дневникъ раскопокъ (Труды двѣнадцатаго археологического съѣзда въ Харьковѣ. Т. I, ст. 465—478+479—491+V таблиць. М. 1905).

В. А. Вабенко — Что дали новаго послѣднія раскопки въ Верхнемъ Салтовѣ. Дневникъ раскопокъ въ Верхнемъ Салтовѣ въ 1905 г. Дополненіе къ докладу. Дневникъ раскопокъ въ Верхнемъ Салтовѣ 1906 г. (Труды тринадцатаго археологического съѣзда въ Екатеринославѣ. Т. I. Ст. 381—386+387—393+394—410+411—418+I таблица. Москва, 1907).

Дві останні статі подають результати розкопок, зроблених в могильнику коло Салтова. Найбільше цікавою являеть ся праця Покровского „Верхне-Салтовскій Могильникъ“, а статя д. Вабенка „Что дали новаго послѣднія раскопки въ Верхнемъ Салтовѣ“ подає до неї лише деякий новий матеріал, котрий не має особливої ваги. Могильник складаєть ся з досить тісно розміщених похоронних камер з бічними хідниками до них. Кожда камера містить звичайно кілька похоронів, звичайно три кістяки, далеко рідше два або один. Труни кладено просто на долівку камери; звичайно лежали вони поперек входу, рідше вздовж камери, ногами до входу. Кістяки лежать випростовані, з витягненими руками й ногами. Мерців ховано в одежі, заразом клало ся зброю й окраси. В головах кістяків звичайно стояло глиняне начивне, а коло нього кістки бика або барана. Стрінуло ся також кілька похоронів з конем. Кількість річей, знайдених в могилах Верхне-Салтовського могильника, до:

сить велика, одначе річи мало різнородні. Зі зброї маємо залізні шаблі, бойові сокири і в рідких випадках залізні вістря стріл, ві знарядів — залізні широкі долота й ножі. Та головною частиною інвентаря являють ся окраси, зроблені звичайно з бронзи, а в рідких випадках з срібла й золота. Се бранзолети, перстені, ковтки, гудзюки, бляшки, привіски, бронзові зеркала. Чимало е також пацьорків, зроблених зі скла, смальти, чорного хрусталу, сердоліку, мушель і т. д. Є й начиння, зроблене з глини без помощи ганчарського колеса. Дослідник могильника, Покровский, бачить в ньому багато подібного до могильників Північного Кавказу, пізнійшої доби. Знайдені в могильнику 16 монет (вони всі уживали ся як окраси) дають до певної міри можливість означити час, коли повстав могильник; вони належать до VI—X в. по Хр.

Що до статі В. Бабенка „Древне-Салтовскія придонецкія окраини Южной Россиі“, то вона дає на вступі загальну характеристику культури салтовського могильника, а далі містить монографію — історію Салтова, починаючи від перших літописних звісток про нього і кінчаючи звісткою з 1850 р. Написана на підставі вже друкованого жерельного матеріалу, являєть ся вона тим не менше цікавою — показує перед нами на прикладі одного міста однакову скрізь картину колонізаційної боротьби між українськими народніми масами й пробами московського правительства скріпити й збільшити московський народній елемент. І в данім випадку, як і в інших, боротьба скінчила ся в тому напрямі, що українська колонізація перемогла й витиснула колонізацію московську. Одначе натомість нечисленна горстка московських панів і української московщеної старшини захопила не лише політичну, але й соціально-економічну власть над сею людністю.

М. Залізняк.

Ө. Браунъ — Шведская руническая надпись, найденная на о. Березани (Извѣстія имп. археол. ком. XXIII, 1907, ст. 66—75).

Описана плита з рунічною написею, знайдена на о. Березани, в півнійшій похороні, де вона послужила підкладкою під голову небіжчика; перед тим вона мабуть стояла на одній з сусідніх могил. Одиноким критерієм її хронології зістаєть ся напись, яку видавець по палеографічним і язиковим прикметам датує XI віком, допускаючи можливість і XII-ого. Напись заховала ся в цілости, звучить так: *kranī kerþi half þisi iftir kal flaka sin* — Грані поставив сю могилу по Карлі товаришу своїм.

Нахідка служить інтересною ілюстрацією до оповідання Константина Порфирородного про русько-варязькі торговельні каравани на Дніпровій дорозі, що перепочивали на сім острові. Тільки, як хронологія вірна — се пам'ятка вже в останніх побутів варязьких на Русь.

Автор спинаєть ся вкінці над дивним і в становища Норманієма справді загадковим факті — чому в східній Європі нема рунічних пам'яток (се властиво перша). Він толкує се рідкістю каменя: намогильні пам'ятки ставили в дерева і вони загибали. Друге — в самій Швеції намогильні пам'ятки поширюють ся тільки з XI в., а на Русі тоді вже варязький потік перервав ся. Для аналогії автор вказує на Ісландію.

М. Грушевський.

Хв. Вовк — Палеолітичні знахідки в с. Мівині на Чернігівщині (Записки Українського Наукового Тов. в Києві, IV, 1909, ст. 90—99). Автор подає в своїй статі докладний геологічний опис місцевости вказаних знахідок, описує сі знахідки, порівнюючи їх в иньшими палеолітичними знахідками на Україні. Різнять ся вони від иньших тільки двома річами — присутністю північного оленя і більшою типологічною виразністю кременного начиння.

В. Д.

К. Мельник-Антонович — Майданові городища на Україні (Записки Україн. Наук. Тов. в Києві, III, ст. 79—97). Цінна інформаційна стаття. Авторка вказує, що саме веть ся майданами (ровкопаними або робленими могилами), докладно оповідає про розпросторення їх на Україні, подає границі сього розпросторення, число городищ, напрям їх і форми. Вкінці спинаєть ся на ровкопах майданів і знахідках в них, зазначаючи, що результати тих знахідок поки що через свою розмаїтість не дають можливости привязати їх до якоїсь певної доби або народу, ані навіть не дозволяють докладно вяснити саме призначення тих пам'яток.

В. Д.

Л. Добровольський — Забуті межі давньої Київщини (Записки Україн. Наук. Тов. в Києві, III, ст. 54—78). На підставі археологічного матеріалу та власних спостережень, дуже старанних, доводить д. Добровольський в своїй історично-топографічній студії, що найближча оборонна лінія давньої Київщини від полудня була не вдовж Стугни та вододілу Стугни і Ірпеня, а вдовж річки Віти, вододілу Віти і Ірпеня, та по р. Бобріці до Ірпеня. До статі додано кілька мапок.

В. Д.

М. Біляшевський — Про український орнамент (Записки Україн. Наук. Тов. в Києві, III, ст. 40—53). В отсій статі звісний внавець нашої штуки д. Біляшевський подає огляд і результати дотеперішньої наукової праці про український орнамент. Нарис його, як се сам він зазначає, має інформаційний характер. Автор знайомить нас з збірками українського орнаменту, подає характеристику різних родів його, спинаючись докладніше на способах шиття на Україні. Вкінці він зазначає, що тільки більш детальна праця могла б дати змогу провести тісніші па-

ралежі між орнаментом і іншими обявами, котрі характеризують культурне обличчя нашого народу. Але для сього треба мати більше матеріялу. Закликом допомогти сій праці збираннем потрібного матеріялу і кінчить свій нарис автор.

В. Д.

Др. І. Свенціцький — Дещо про церковну старину (Нива, 1909, ч. 1, ст. 7—11; ч. 2, ст. 56—59; ч. 3, ст. 94—96; ч. 4, ст. 124—130). Сі статі вийшли й в окремім виданню, як ч. 12 „Бібліотеки Ниви“ (Львів, 1909, ст. 16, п. 25 сот.). Автор оповідає історію церковного будівництва і малярства у нас, говорить про потребу збереження існуючих памяток, про потребу передавання до музею (на увазі має Церковний Музей у Львові) різних забутків нашої церковної старовини, книжки, ризи, то що. Вкінці спиняєть ся над обрядовою старовиною (нецерковного типу), радить записувати повір'я та оповідання, а також не нищити того, що можна схристіанізувати.

В. Д.

Історія політична і культурна (з церковною включно) до поч. XVII в.

Фр. Ө. Вестбергъ — Къ анализу восточныхъ источниковъ о восточной Европѣ (Ж. М. Н. П. 1903, II с. 364—412, III с. 1—52).

Cfr. J. Marquart — Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge. Ethnologische und historisch-topographische Studien zur Geschichte des 9. und 10. Jahrh. (са. 840—940), Липськ 1903, ст. L+557.

Я звязую сі дві праці в огляді, маючи на увазі тісний контакт, який існує між ними. Відложивши свого часу обговорення праці Маркварта, я вважаю найбільш відповідним зробити се тепер в звязку з останньою працею Вестберга, але роблю се коротко, бо в різних поодиноких питаннях буду мати нагоду спинити ся на поглядах обох авторів в новім обробленню моєї Історії, котрим тепер займаюсь.

Праця проф. Маркварта була розпочата ним давно; як довідуємо ся з передмови, головна частина її була віддана до друкарні ще 1899 р., але під час друку автор працював далі, додавав, зміняв, робив вставки; так праця сама по собі різнобарвна, зложена в ряду осібних студій і заміток, набрала ще більше — сказавши по правді — хаотичного характеру, ставши збірником заміток нічим не звязаних, а в додатку, читаючи їх, все треба подивити ся, чи не знайдеть ся далі поправки чи доповнення, де автор бере навад сказане і ставить новсім нове обясненне порушеному питанню. Се дуже утруднює користанне з книжки. Рекапітуляцію

важніших висновків автор дав в просторій передмові, але поза нею лишають ся багато.

Так як її маємо тепер, книга складається з 13 статей, більших і менших, і в них більша половина о стільки звязана між собою, що займаєть ся головно кольонізацією й історією східної Європи від половини IX до пол. X в., переважно на підставі джерел орієнтальних — хоч при тім автор не спиняєть ся перед ріжними екскурсами і в попередні часи. Се статі: Біла Вежа = Ітиль, Навернення Хазарів на жидівство, Найдавніші звістки про Мадяр, Напад Мадяр на Царгород 934 р. у Масуді, Звістки Масуді про Словян, Аналіза звісток Джайгані про північні землі, Звістки Масуді про Русь, Походження імени Руси, Звістки Джайгані про Словян. Головно займає автора Масуді і група арабських звісток — ібн-Росте, Кардізі (або як він читає — Гурдезі), аль-Бекрі, аноніма виданого Туманским і ин., яку він спроваджує до арабського джерела в середини IX в. З екскурсів в попередне найбільший інтерес могли б для нас мати сторінки посвячені Антам і Дулібам, готській історії безпосередньо по нападі Гунів і вивід руського імени. Але на жаль приходить ся сказати — могли би, як би автор був більше обережним і методичним в ставленню своїх гіпотез і орудував більшим запасом історичних відомостей що до Східної Європи і ближшою знайомістю з джерелами і літературою по за орієнталістикою. Він же, без сумніву будучи ховяїном в орієнтальній лінгвістиці, показуючи велику ерудицію в орієнтальній літературі, там, де переходить до історичного коментовання орієнтальних чи инших текстів, хапаєть ся ймень і фактів, які припадком йому попали ся під руку і пускаєть ся в фантазі, дуже дивні в устах методично вишколеного чоловіка. Так книга починаєть ся неправдоподібною ідентифікацією Білої Вежі з Ітилем, котрої автор потім сам відрікаєть ся; Акацірів автор робить без всякої рації Мадярами, а потім не задаючи собі труда навіть мотивувати сеї зміни перечисляє в Мордву; Масудієва Валїнана стає державою Антів, на тій підставі, що Маджак нагадує авторови антського Мевамира; назва народа Нгбс в сирійським катальові дає привід авторови звязати Русь з Розомонами Йордана і Герулів представити як першу Русь на Чорноморю і т. д. Багато з своїх висновків, зроблених в текстї, він попростував потім в додатках; такі зміни поглядів, розумієть ся, самі по собі не мають нічого не доброго, але тут вони тільки ще більше підчеркують довільність і фантастичність авторових висновків і остерігають читача, щоб не звїряти ся на автора навіть там, де він справді у себе дома — в текстувальній аналізі й інтерпретації східних авторів. Се тим більше шкода, що крім безперечної ерудиції ніяк не можна відмовити авторови дотепу, бистроти його висновкам, і деякі з них варті всякої уваги. Але кінець кі-

цем прочитавши, чи перегризши сю велику, в таким накладом ерудиції й праці, а при тім так тяжко і хаотично написану книгу, не можна не відчуту розчаровання, особливо по тих шумних похвалах і надіях, які вона розбудила в німецькій літературі, де її витали як *bahnbrechendes Werk*, як нове обявлення для заплутаних питань східньо-європейської історії — так мало дає вона в дійсности.

Чималий вплив на різні зміни, які прийшло ся Маркварту поробити в своїх выводах, мало його познайомлення з працями Вестберга, а потім — десь в р. 1900/1 — кореспонденція з ним по різних питанням. Для Маркварта, дуже слабо ознайомленого в історіографією східньої Європи, Вестберґ, розмірно невле очитаний в російській історичній літературі, став оракулом в історичних питаннях, він давав йому опорні точки для його выводів, до певної міри впливав на самий напрям їх, справляючи їх на норманістичну дорогу. Вплив сей власне був тим некорисний, що замикав Марквартів дослід в клітку норманістичної догми ще більше, ніж се могло бути в ним незалежно від сього впливу. Ні Вестберґ ні тим менше Маркварт не були в курсі роботи над найдавнішою літописею, особливо останніх кільканадцяти літ. Їм віставало ся незвісним, наскільки неавторитетною, довільною, конвенціональною стала в очах історика вся історична схема Повісти, що була канонічною мірою можливого і неможливого для старшого покоління норманістів і вістаєть ся для їх епігонів в роді Вестберґа. Він — а з ним і Маркварт, вістали ся вповні ва позиції пок. Кувіка (учителя Вестберґа в сій сфері), для якого тільки те було допустиме, що згоджувало ся в історично-хронологічною схемою Повісти. Згоджуєть ся даний вивід в фактом приходу перших Норманів Аскольда і Дира до Києва — *placet!* Ні, значить — „этотъ фактъ не можетъ существовать“, говорячи словами одного Чеховського персонажа. Але се, розумієть ся, робить дуже сумне вражіння на історика, коли він бачить, що замість кинути в орієнтальних джерел світло на східньо-європейські відносини IX в., самі орієнтальні звістки укладають ся на прокрустове ложе напередповнятої хронологічної схеми канонізованої Повісти.

Новіша праця Вестберґа, що служить продовженням його ранішних аналогічних *Beiträge zur Klärung der orientalischen Quellen über Osteuropa* (1899), власне має на меті, як і та попередня серія, підігнати арабські звістки IX—X вв. під норманську теорію, котрої виводи вони були захитали або нарушили. Маємо тут 28 невеличких статей, в котрих переважна часть присвячена Слов'янам і Русі арабських джерел IX і X віків: ібн Хордадбега, Ібн-Росте і групи аналогічних з ним звісток, ібн-Фадлана, Масуді, Якубі, Ібрагима ібн-Якуба й ин. (От важніші в статей: Сакаліба у восточныхъ писателей, Русь ибн-Хордадбега,

Русь Іосиппона и Ибрагима ибн-Якуба, Русы Бекри, Масуди и Якуби, Походъ Русовъ послѣ 300 гиджры, Балтійское море у Масуди, Найтасъ и Майотасъ у Масуди, Три племена Русовъ у вост. писателѣй, Русы ибн-Фадлана, Походъ Русовъ въ 969 г. у ибн-Хаукаля, Жупанъ и Святополкъ Хвольсона, Древнѣйшее свидѣтельство о Русахъ, Мнимая Черноморская Русь). Основні тези його такі: звістки про Русь перед часами Аскольда належать до північної Русі, а на полудню, на Чорному морю Руси не було; цілий ряд пізніших звісток, X в., як орієнтальні походи, як звістки про напади Руси на півночі, належать до Руси норманської, північної; ті тексти, які зачисляють Русь до Словян, уживають назву Словян в ширшій значінню — взагалі північних народів білої краски: на тій підставі вичеркує автор і арабські звістки про словянську кольовізацію на Дону.

Не можна відмовити дотепу і комбінаційного хисту авторови і вартости його поміченням, але як я вже сказав, їх усі ставить під знаком запитання односторонність дослідника. Приміром він в давніших розвідках своїх викидав з тексту звістки, що Русини належать до словянського племені, бо вони ставали впоперек його теоріям; тепер він знайшов инший вихід — що Словяне тут значать взагалі білих людей, включно Німців і Скандинавів, і реабілітує вже текст Хордадбега; за те вимагає з тексту Кардіві (Гурдеві) згадку, що Мадяри напали на Русь, в Масуді звістку, що по Чорному морю плавав тільки Русь — бо сі звістки йому не підходять. З такими методами можна перевернути все до гори ногами, і приходить ся тільки повторити те, що автор пише — розуміть ся на адресу антинорманістів: „Неразборчивое и ненаучное отношение къ показаніямъ восточныхъ писателѣй породило ужасную путаницу, въ которой погрязнетъ еще не мало ученыхъ, занимающихся по древне-русской исторіи“.

Дійсно, орієнтальні звістки, на котрі свого часу покладано стільки надій, кінець-кінцем стали чимсь в роді мяча, котрим перекидують ся норманісти і антинорманісти, препаруючи їх *ad libitum*. По характеру своему — через те, що ми в величезній силі тут маємо не записки сучасників, писані в підставі сучасного стану річей, а компіляції, де в суміш, механічно комбінують ся звістки з різних авторів, з різних століть, — орієнтальні тексти самі по собі вимагають незвичайно старанної текстуральної і історично-літературної аналізи. Тим часом вона не тільки не переведена, а і неможлива по нинішній день, бо величезна маса текстів не видана, звісна в витягах, або в кепських виданнях. А в таких обставинах натягання їх то на одну то на другу колодку стає нарешті явищем просто незносним для людей, які хотілиб користувати ся орієнтальним матеріалом.

М. Грушевський.

E. Täubler — Zur Geschichte der Alanen (Klio, 1909 ст. 14—28). Це інтересна аналітична робота, якими взагалі убога література цього питання. Зложена вона з трьох студій; перша уставляє найдавнішу звістку про Алянів в античній традиції у Йосифа Фляфія в 35 р., але з театру малоазійського, в Партії: в римських кругах Аляни стають звісні між 63 і 65 р., у Люкана. Друга аналізує звістки про алянський похід 72 р., нам неінтересний. Цікавіша третя студія: мандрівка Алянів в зв'язку з азіатсько-європейським рухом народів. Автор розбирає звісну традицію хинську і слідить за поступами на захід алянської орди, чи властиво алянського імени (сі два процеси — рух на захід орди і розширення нового, алянського імени в степах автор не відрізняє доста ясно), та за флюктуаціями кочової хвилі то в напрямі римської границі, то в закавказькі сторони, коли на заході орда стрічала забору.

М. Грушевський.

В. П. — З історії воєнної штуки (Учитель, 1909, ч. 1, ст. 13—16; ч. 3—4, ст. 51—53). Це переказ деяких частин звісної праці проф. берлінського унів. Ганса Дельбріка, Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte, 3 части, Берлін, 1900—1907, де відомий вчений бистроумною критикою розбиває різні легенди, якими так богата воєнна історія. В своїм коротенькім рефераті автор наводить кілька прикладів критичної аналізи Дельбріка, завважаючи в однім місці, що й до української та польської історії добре б було ужити методи берлінського професора. *В. Д.*

Tadeusz Korzon — Organicja wojskowa Litwy w okresie jagiellońskim, (Rocznik Towarzystwa przyjaciół nauk w Wilnie. 1908, стор. 1—16). Статя, призначена для видання „Encyklopedia polska“, дає тільки найзагальніші дані про військову організацію В. кн. Литовського і се лиш до пол. XVI в.; при кінці подана література. *І. Крч.*

Dr. Majer Balaban — Dzielnicza żydowska, jej dzieje i zabytki (Biblioteka lwowska V i VI.) Львів 1909, стор. 100.

Книжочка є здебільша повторенням і популяризацією книги того самого автора „Żydzi lwowscy na przełomie XVI i XVII w.“, що вийшла вже другим накладом і була в своїм часі реферована в наших „Записках“; тепер доповнена тільки історія львівських Жидів по 1648 р. на основі нових матеріалів. У Львові було в тих часах дві жидівські громади: в місті і на краківськім передмісті; автор займаєть ся тут тільки громадою в місті, опис краківського передмістя відкладає на пізніше. В кількох розділах книжки описаний сам зверхній вигляд улиці,

доми, синагоги, щоденне жите і рух в тім жид. гето; дальше присвячені замітки громадським відносинам Жидів, особливо їх боротьбі в магістратом. Сі замітки дуже інтересні, а вартість книжки підносять гарно дібрані ілюстрації; шкода тільки, що в деяких місцях (стор. 8, 13) автор впадає в пересадний патос і робить ся занадто банальний...

Ів. Крип'якевич.

М. Грушевський — Байда Вишневецький в поезії й історії (Записки Україн. Наук. Тов. в Києві III ст. 108—139).

В своїй розвідці автор торкаєть ся дуже цікавої постати нашої історії, що й досі живе в народній пісні, кн. Байди Вишневецького. Розглянувши характеристику Вишневецького в різних поетичних утворах (народної пісні, польського поета Л. Семенського, Куліша і Чупринки), він переходить до даних історії і подає дуже гарну оцінку діяльності і значіння оригінальної фігури сього українського магната, князя, спадковця староруських традицій князівсько-дружинного укладу, що став духовим батьком огнища нової української плебейської республіки. В бурливій діяльності князя-основателя Запорожської Січи виступає центральна ідея, один плян: оборона України від Татарської руїни через приборканне і задушення кримської орди силами України і сусідніх держав сі широкі замисли не здійснили ся, та проте внесли вони в українське жите багато нового, трівого змісту і дуже сильно вплинули на дальший розвій його. Мусіли вони невмірно піднести серед козаччини свідомість своїх сил, відкрити перед нею широкі політичні горизонти. Та найтісніше зв'язуєть ся діяльність Байди з повстанням Запорожа. Він являєть ся чемов би історичним патроном Січи. *В. Дорошенко.*

О. Левицький — Невінчані шлюби на Україні в XVI—XVII ст. (Записки Україн. Наук. Тов. в Києві. III ст. 98—107).

Се вже не перша праця шан. автора на вказану тему. В нинішній своїй студії він угрунтовує давніші свої висновки новим матеріалом, зачерпненим з Центрального Архіву в Києві. Висновки ж, як відомо, були такі: в XVI—XVII ст. на Україні церковне вінчання не мало рішачого значіння в шлюбній справі, навіть в очах духовенства. „Не вінчання встановляло момент дійсного майженства, а тільки весілля“ (ст. 107). *В. Д.*

Archiwum Jana Zamoyskiego, kanclerza i hetmana wielkiego koronnego. Tom II (1580 - 1582). Wydał Dr. Józef Siemieński. Warszawa 1909, стор. XXXIV+448.

Сей другий том кореспонденції Яна Замойського обіймає не тільки листи самого канцлера, але також письма його кореспондентів та ріжні

документи, що ближше освітлюють діяльність Замойського. Акти були вже в частині видані Кояловичом (Дневникъ послѣднього похода Стефана Баторія), але тут вперше видані критично і в повнім тексті, а крім того значно розширені. Листи належать головню до московської війни, в меншій мірі до інших сучасних справ. До української історії інтересного небагато. Про козаків, що брали участь в московських війнах, маємо дуже скупі відомости: раз тільки згадується „низове рицарство“, — Замойський хвалить козаків дуже за їх заслуги і притім заявляє, що він великий „miłosnik ludzi rycerskich“ (с. 64). Поза тим є згадки про „козаків“ взагалі, але тяжко рішити, чи тут іде мова про українських козаків; як звичайно йдуть скарги на козацьку своєволю в війську (с. 125—128, 283, 292, 300, 313); раз закидається козакам зрада: купа, зложена з 800 козаків, хоче перейти в московську службу. З інших справ варто зазначити характеристику релігійних відносин в Галичині 1581 р.; Замойський жалується на духовенство, що дає підупадати католицтву на Русі і дає ширити ся всяким ересям (с. 18—21, 51). В близьких зносинах в канцлером стоїть „апостол Русі“ Бенедикт Гербест, що ширить католицьку пропаганду з новооснованого Замостя (с. 144).

Ів. Крип'якевич.

Jan Sygański — Z życia domowego szlachty sandeckiej w epoce Wazów (Przewodnik naukowy i literacki, 1909).

Праця основана на записках Юрія Тимовського, купця з Нового Санча (1607—1631); частину тих записок використав вже автор в книжці *Analekta sandeckie do XVI i XVII w.* (Львів 1905), ся розвідка дає доповнення до тамтих матеріалів. Описане тут передовсім уряджене мешкань, шляхотські убрання, щоденне жите; дальше торговля, вастави, процеси; багато є про релігійне жите (між иншим про Аріяи), дещо про освіту. Матеріяли реферовані хаотично, але дають багато інтересного до освітлення галицького життя в XVII в.

Ів. Крип'якевич.

Історія політична і культурна XVII—XIX в.

Alfred Jensen — Mazera. Historiska bilder från Ukraina och Karl·XII-s dagar. Лунд, 1909, ст. 241.

З усієї літератури, що появилася в нагоди 200-літніх роковин великої історичної події — битви під Полтавою — книжка нашого шведського приятеля дра А. Гнєєна належить без сумніву до найповажніших. Се твір не виключно історичний; автор (сам він історик літератури) мав на меті дати головню образ культурного життя старої України у тісній звязи з теперішнім її становищем. Хоч мав на опі широкі круги шведського громадянства і тому дбав, щоб бути популярним

у формі і дати доволі ілюстрацій, все ж таки праця має характер поважний, науковий. Перед її написанням відбув автор наукову подорож по Україні, головню перебував у Львові, Київщині, Полтавщині й Чернігівщині, студіюючи літературу та збираючи все те, що вяжеть ся в походом Шведів на Україну 1708/9 р. „В сій культурно-історичній монографії про Мазепу — читаємо у передмові — не мав я зовсім претенсії, щоб розв'язати непевні проблеми що до походу Карла XII у Росію і не могу дати ніякого есенціонального нового причинку до багатой літератури, яку вже маємо що до полтавської битви, її причин і наслідків. Відокремлені подробиці з історії війни, які тут подибують ся, мають хіба не велике значінне для історичной науки. Та щоб дати як можна вірнійший і повнійший образ козацького союзника Карла XII, користував ся я безпосередпо шведськими історичними дослідями, щоб пояснити неодно, що досі було нам незвісне або неясне“. Пояснивши популярний характер своєї книжки, додає автор: „Особливо в році, коли обходимо 200-літню пам'ятку полтавської битви, книжка про Мазепу повинна б знайти дорогу до всіх приятелів історії Карла XII, далеко поза обмеженням овидом ріжних наших знавців-спеціалістів тої воєнової доби. До того історія Мазепи обіймає зразом образ політичного упадку цілого народу“. І треба признати, що д. Єнсен здобув свою ціль як не мож краще, вийшовши навіть поза скромні межі, означені в передмові.

Ціла книжка ділить ся на вісім глав: I — український край і нарід (1—31); II — політична кар'єра (32—51); III — любовні пригоди (52—78); IV — „зрада“ (79—115); V — товариш нещастя Карла XII (116—153); VI — у Бендери (154—173); VII — великі сподівання (174—200); VIII — Мазепа у штудії і поезії (201—241).

В першій главі маємо найголовнійші географічні відомости про Україну, пояснене назви „Україна“ і „Русь“, число української людности (за проф. Грушевським), етнографічні межі, короткий погляд на історію України, початки козацтва і його конфлікти з Польщею; докладнійше спиняєть ся при Запорозьській Січі й її устроєм і культурним житєм, при тім подає виписки про Україну й Запорозців з Петреюса, Нордберга, Адлерфельта, Літа й Болдяна; дальше говорить про вносини Густава Адольфа в Запорозжяни, війни Хмельницького, шведсько-український союз, та замикає сю частину образом „руїни“ після Хмельницького.

В другій главі містить ся житєпись Мазепи, на основі дотеперішних дослідів; автор подає голоси сучасників як Нордберга, Крмана, Паска про гетьмана до того часу, коли призначено йому титул „князя ринської держави“.

В третій главі обговорює автор знані анекдоти, зв'язані з молоді-

стю Мазепи, як їх подали: Пасек, Бонан, Отвіновский, Крман, Вольтер, зазначаючи, що в сих оповіданнях годі знайти якесь певне верно історичної правди; вгадавши далі інші звістки любовних афер гетьмана (за Каманіним) переходить автор до оповідання справи з Кочубеівною (подає листи гетьмана до Мотрі) й ворожнечі з Кочубеями, доносів й кари.

Дальше обговорено історію „зради“ Мазепи й подано погляди сучасників на політичні мотиви сеї справи (Нордберга, Адлерфельда, Бопака, Гордона, Прокоповича й ин.); при тім автор констатує, що документально провирити завязок Мазепиного пляну поки що дуже трудне при теперішнім стані науки, та що найважнішим жерелом остає лист Орлика до Яворського; на основі його й оповідає дальше автор події аж до сполучення гетьмана з Шведами. В окремім виступі розбирає автор поняття „зради“ Мазепи з правно-політичного пункту погляду й зазначає, що тут про „зраду“ у звичайнім значінню сього слова годі говорити, бо ж не Українці вложили умову з Московщиною. Догадками, які могли б бути наслідки вдатної спілки козацької, кінчить ся глава.

В п'ятім розділі переповіджені головні події на Україні від приходу Шведів, боротьба маніфестами межі партією шведською й московською, сама полтавська катастрофа й памятки звязані з нею.

Коли до того часу автор користувався загально-звісним матеріалом, то в двох дальших главах бере багато відомостей в рукописей, перехованих у шведськім державнім архіві, як ось: листи кошових Богуща й Кириленка до Карла XII й різні письма Орлика. При тім одначе робить автор похибку, приписуючи оповідання про смерть Мазепи Орликови (ст. 164—167), коли його автором є по всій імовірности Сольдан. „Великі сподівання“ — се житє українських емігрантів в Туреччині, у Швеції та їх безсилні змагання створити велику європейську коаліцію против Росії. Автор ілюструє їх багатьома виписками з оригінальних листів Орлика, Войнаровського, Запорожців й ин. Не стану тут переказувати їх змісту, бо переважна їх частина появилася в попереднім томі нашої часописи, а деякі появлять ся незабаром. Поглядом на скасованне панщини та зруйнованне Січи і вплив сих подій на українське письменство кінчить автор цікаву сьому главу своєї книжки.

Остання глава ділить ся на три частини: 1. Мазепа у штуці (201—213); 2. Мазепа в народній поезії (214—226); 3. Мазепа у штучній поезії. В другій частині маємо переклади українських т. зв. народних пісень про Мазепу, Палія й Запороже; у третій читаємо вибір характеристик Мазепи з творів: Байрона, Гіґо, Рилєєва („Войпаровський“), Чайковського, Руданського, Залеского, Словацкого, Богданка, Майса (Mays), Мітцельбурга, Готшала, Соммеліюса, Валліна, Гейденштама й ин.

Окрему частину останньої глави присвячує автор портретам Ма-

веші. Репродукує він ось такі: Норблена, ківіо-лаврський, дереворит в „Die Europäische Fama“ 1704 (взято посередно в „Przyjaciel-a lud-u“ 1835), оба в петербурзької академії художеств, катеринославський, підгорецький, в галерії Гріпсгольма, Крашевського (в „Ateneum“); окрім того обговорює кілька інших (з музеїв Тарновського, ківського і Красінських), не кажучи про два новочасні зображення Мазепи, репродуковані також автором. Все те одначе не дало д. Єнсенови можности сказати щось повне, котрий саме портрет представляє Мазепу, бо щоб вони всі належали до одної людини, про се не може бути й мови. Маємо отже вже малу літературу про Мазепині портрети і час би вже вийти до якогось позитивного висліду. Треба признати, що шам. автор був на добрій дорозі, пишучи про портрети, тільки що збив ся з неї непотрібно. Такою дуже доброю вихідною точкою є погляд автора, що Мазепа не носив довгої бороди, бо се вже а ргіогі мало правдоподібно. Другий одиноко оправданий методичний крок автора лежить у збираню записок сучасників про вигляд Мазепи. Автор приточує характеристику Нордберга, Адлерфельта, Крмана й Голікова. З них тільки свідоцтво Адлерфельта і Крмана має історичну вартість, і в їх словах міг би автор знайти посередне потвердження своєї догадки про обгодену бороду гетьмана (один говорить про польські вуси, другий про звичайне козацьке лице). В обох сих свідоцтвах замкнений ще один характеристичний рис лица Мазепи: хмарність і суворість, а се треба розуміти так, що гетьман зовсім не був гарний. Під впливом оповідань про любовні пригоди Мазепи виробило ся чомусь *idée fixe*, буцім то він був якийсь незвичайний красун, хоч таким не треба зовсім бути, аби легко здобувати жіночі прихильности. Я можу вказати ще одно свідоцтво сучасника, який сам видів Мазепу, а воно тільки потвердить характеристику Адлерфельта й Крмана. В записках учасника походу 1708/9 р. князя Віртембергського, виданих ще 1742 р., читаємо (ст. 295): *Mazepa au reste étoit un personne de peu d'apparence. Il étoit petit, maigre et avoit des cheveux crépus et frisés suivant la modé de Pologne. Quoiqu'il eût alors plus de 60 ans, il conservoit beaucoup de feu et une ambition capable des plus grandes entreprises.*

Отже коли маємо три згідні свідоцтва очевидців (я певний, що знайшлось би їх більше), то котрий із знаних нам портретів підходить пайблизше під сю спільну характеристику? На мою думку, найбільше той, що досі не знаходив майже ніякого признання, що його Уманець (а ва ппм інші, також і д. Єнсен) охрестив образом якогось дикого гайдамаки.. Очевидно — ся інтерпретація т. зв. Нікітінського портрета зовсім несправедлива.

С. Томашівський,

Arthur Stille — Carl XII:s fältägsplaner 1707—1709 med karta utarbetad af Carl Bennedich. Лунд 1908, ст. 246, з мапою.

Дуже поважна література про війну 1707/9 збільшила ся новою книжкою знаного воєнного історика А. Стілле. Ця війна здавна притягала увагу істориків і вчених стратегів не так задля свого високого історично політичного значіння, як радше з огляду на її сильно драматичний хід та особливо з огляду на неясність в її найважніших хвилях, як би оповиту містицизмом головного її героя Карла XII. Ті самі причини зродили й сю книжку. Се зовсім поважний науковий твір, можна сказати — останнє слово історіографії на сю тему. Автор використав багату шведську літературу, важніше в російської й європейської, та притягнув багато архивного матеріалу з різних кінців Європи. Він бажав не те, щоб дати більшу масу подробиць, як радше, щоб прояснити провідну ідею смілого підприємства Карла XII, щоб відтворити „план“ його, переімени сього плану і ті сили, що приводили до таких перемін. Основна ідея праці осередкуєть ся головно у доказуванню, як Карл XII був примушений тяжкими обставинами (тактикою Петра В.) переіменяти свій первісний план походу на Москву через Смоленськ і змагати до тої самої мети в Сіверщини через Калуґу та знов збити ся (наслідком пездарности г'ен. Лаґеркрони) із шляху і пробувати нової дороги на Москву через Курськ.

Що до українсько-шведського союзу, то автор стілько дає більше від своїх попередників, що використовує велику мемуарну літературу, яка вийшла в останній десятилітї літ. Про неї писали ми на иншім місці. Тут тільки висловимо погляд, що було б добре перекласти на українську мову ті частини праці, що належать до подій на Україні.

С. Томашівський.

Alessandro Amira — Storia del soggiorno di Carlo XII in Turchia, scritta dal suo primo interprete... e pubblicata da N. Jorga, professore all' universita di Bucarest. Букарешт 1905, ст. 98.

Аміра, се один з тих проворних Греків, що в характері драґоманів уміли здобувати собі імя і впливи в політичнім житю балканського світа. Як товмач Карла XII мав докладні відомости про найважніші політичні справи, звязані з його побутом у Бендерах, й опісля списав їх по грецьки. Сей твір був зараз переложений на румунську й італійську мову. Перший переклад вийшов друком ще 1872 р. в Букарешті у збірці Cronici, вид. Kogălniceanu¹⁾, та сим ще сей мемуар не став загально приступний.

¹⁾ Пор. виписки Кочубинського у моск. „Чтеніях“ 1876 р.

Що-йно тільки італійське видання проф. Йорґи вводить його в європейську історіографію, а й наші історики зможуть що-йно тепер оцінити вартість сеї „автентичної історії“ для історії Мазепинщини.

Правду скавати, тепер її вартість невелика. Найновіші збірки документів до того часу, які вийшли або незабаром вийдуть (шведські видання й наші Єнсена, Молчановського, Голійчука), дадуть без порівняння багатший і певніший матеріал до історії української еміґрації в попелтавській добі. Все, що автор оповідає про час перед приходом Шведів й Українців у Бендери, новне похибок і без вартости; від того часу відомости загально певні, хоч східним звичаєм оповіджені не дуже старанно. Про Українців згадуєть ся в кількох містах: число козаків в Бендерах подане на 4.000 (ст. 14); згадка про смерть Мазепи й вибір Орлика (ст. 15); пустошення України Татарами на невдоволення Орлика, Карла XII і Потоцького (ст. 20); зміст трактату Орлика в ханом (ст. 24—25); зміст трактату російсько-турецького над Прутом, ст. 32—33); поворот Орлика в Швеції у Туреччину (ст. 76—77). Поза тим безпосередних звісток про українські справи майже нема, тільки що в оповіданню (далеко ширшім) про Шведів і Поляків читаємо багато подій, які більше або менше впливали на долю наших переселенців.

Видавець дав під текстом багато дописок, які часом можуть не пояснити, а затемнити справу (ст. 15 і 24—25), й долучив додаток в 16-ти документів, листів і реляцій в рр. 1710—1715. С. Т.

В. Данилевич — Нові дані для біографії Івана Сірка. (Записки Україн. Наук. Тов. в Київі. III, ст. 140—148). Автор висвітлює одну темну сторінку в біографії славетного кошового — се його полковництво в Харкові. В кінці до своєї статі додає чотири документи, що говорять про полковництво Івана Сірка. В. Д.

В. Лийинський — Данило Братковський, суспільний діяч кінця XVII ст. (ЛНВістник, 1909, II ст. 326—338). Се нарис життя і діяльності шляхтича — українського патріота - демократа, що головою наложив за свою прихильність до простого люду. До статі додано переклад 35-ти найхарактеристичніших віршів Братковського в його книги „Swiat po szczęści przeuzwany“. Переклад владив д. В. Доманицький. В. Д.

Ол. Грушевський — З життя української старшини XVIII в. I. Земельні маєтки п. Леонтія Свічки (Записки Україн. Наук. Тов. в Київі. III, ст. 149—158).

На підставі видання фамільних актів роду Стороженків („Стороженки. Фамільный архив“, тт. 2, 3, 4 і 6) автор дає дуже цікавий на-

рис господарування козацької старшини, показуючи, якими способами зби-вала вона собі маєтки. Видавець Фамільного архиву Стороженків гірко нарікає (в передмові до VI т.) на покійного Лазаревського, що він чорними фарбами малював діяльність укр. панства. Згруповані д. Грушевським факти з діяльності Л. Свічки, зачерпнені з того таки самого VI тому, як найвиразнійше промовляють, що покійник історик не помиляв ся в своїм осуді. *В. Д.*

В. И. Савва — Матеріали изъ архива нѣжинскихъ греческихъ братства и магистрата. Выпускъ первый (Сборникъ Истор.-Филолог. Общества при Инстит. кн. Бездородко въ Нѣжинѣ, 1909 р. т. VI. ст. III+53).

В сій збірці уміщені такі матеріали до історії чужинців на Україні: 1) „1769 года апрѣля 3 дня вѣдомость, сколько приѣзжающихъ въ городъ Нѣжинъ постранныхъ грековъ і домами наемно живущихъ, и какими товарами торгуютъ“... се в друга частина „Вѣдомости“, надрукованої М. Плохиським в додатках до його розвідки: „Иноземцы въ старой Малороссій“ („Труды XII Археологическаго Съѣзда“, II, 210 і далі). „Вѣдомость“ зложена була ніжинським грецьким брацтвом на домагане магістрату і містить спис не лише грецьких купців, але й болгарських і волоських; 2) переповідка на основі документальних даних цікавої судової справи між трьома купцями: Тухаєвим, Станевичем і Можайтиновим, яка малює нам відносини і колізії між грецьким брацтвом і полковою ніжинською старшиною; тут же уміщені і виписки з торговельних книг купецької компанії, цінних тим, що се одинокі, знані досі книги в „російській“ (справедливіше — „російсько-українській“) мові, які заховали ся до сього часу; вони дають відомости про торгівлю сеї компанії в Росії і за кордоном; 3) Пояснення ніжинських купців в р. 1780 у відповідь на запитаня „Комиссії о коммерціи“ в справі „приведенія в лутшее состояніе производимой ими... торговли“ з Туреччиною. *О. Н.*

Dr Bronisław Pawłowski — Lwów w 1809 r. (Biblioteka lwowska. III). Львів, 1909, ст. 82.

1809 р. записав ся в історії Львова цікавим епізодом. Наслідком операцій Наполеона над Дунаєм — з одного боку й получених в них польських і російських військ на галицькім терені — з другого — столиця Галичини знайшла ся в протязі одного півроку (27 V — 15 XII) по черзі в руках австрійських, польських, російських і знов австрійських, переживаючи хвилі найбільшого (польського) піднесення — коли місто, яке перед тим опустила австрійська залога, заняло 16 польських уланів

і стало усувати скрізь емблеми австрійського панування, а закладати польсько-французькі, — і незабаром найбільшої може депресії і зневіри, коли польське військо мусіло опустити місто, а його місце заняло російське, а вкінці австрійське. Російське військо, опускаючи Львів, забрало як воєнний трофей міські ключі, які нині знаходять ся в канванськім соборі...

Книжка — оперта між ин. на архівних жерелах — написана живо, гарним, легким стилем — для ширшого загалу. В тексті — 20 ілюстрацій, між ними портрет митропол. А. Ангеловича (ст. 20).

Ів. Кривецький.

Szymon Askenazy — Senat rewolucyjny (Kwartalnik historyczny 1909, кн. 1—2, стор. 126—142). Статейка дає доповнення до історії революційного польського союзу 1830—31 р.; для нас інтересні згадки про участь в повстанню уніяцького холмського єпископа, Шумборського (с. 139). *Ів. Крч.*

Geschichte der österreichischen Revolution im Zusammenhange mit der mitteleuropäischen Bewegung der Jahre 1848—1849. Von Joseph Alexander Freiherrn von Helfert. Zweiter Band. Фрайбург і Відень, 1909, велика 8°, ст. XV+382.

Перший том сеї просторої праці пок. вже нині австрійського історика був обговорений мною в „Записках“ т. LXXVI. В половині минулого року вийшов другий том, що обіймає події від половини цвітня до початку червня 1848 р. Сей том що до наукового оброблення матеріалу можна поставити троха висше від першого, бо коли там переважав газетний матеріал, тут переважають сучасні брошури. Як там, так і тут порушені многочисленні події представлено повсім не повно і навіть доступний авторови, особливо австрійсько-славянський матеріал, далеко не вичерпаний, не говорячи вже про архівні жерела.

Спеціально для історії Галичини в 1848 р. сей другий том, на жаль, дає дуже мало. Перший розділ на 24 сторонах подає відомости про невідале повстанє Поляків у Кракові, заведенє стану облоги в Кракові і виступ польської депутації у Відні, та все се досить побіжно; більша і докладніша коловина єого розділу обговорює польське повстанє в Познанщині. Решта розділів присвячена переважно не-галицьким справам, головно австрійській війні в Ломбардії, подіям у Відні, Неаполі, Турині та Будапешті. В додатку до сего тому (ст. 293—297) подано в повнім тексті протест галицької депутації проти прилученя Галичини до Австрії, поданий д. 27 цвітня, другий протест

тойж депутації без дати, внесений кілька день пізніше, проти заряджень львівського губернатора гр. Рудольфа Стадіона, далі відповідь Стадіона міністрови на жалоби Поляків, писана у Львові д. 3 мая 1848 р. і на-решті недатований Стадіонів проєкт відручного цісарського письма в га-лицьких справах, яке би цісар мав вручити міністрови Піллерсдорфови як директиву для дальшого поступуваня. Сї чотири документи взагалі, а три остатні в цілости являють ся новинками, що в отсій публікації у перве надруковані в повнім текстї.

Іван Франко.

О. М. — Матеріяли до історії буковинської Руси (Руслан 1909, чч. 1, 2, 4—19 і 21—11). Подана тут (головно) пере-писка Ізидора Воробкевича (Д. Млаки) з д. Ол. Барвінським являєть ся цікавим матеріалом для історії буковинської України останніх часів. Листи сї торкають ся історії видавництва альманаха „Руська Хата“, історії черновецької „Руської Бесіди“ в рр. 1876—1884, діяльності Онишкевича та важнійших творів самого Д. Млаки. *В. Д.*

Гнат Михайлович — Відроджене литовського народу (Руслан 1909 р. чч. 1—4, 7, 8, 10—11, 13). Автор подає спочатку огляд етнографічної території литовської, число людности, коротко спiniaєть ся на історичнім минулім сих племен, потім переходить до руху літературного і дає загальний огляд литовського відродження, в ко-ротеньким нарисом економічного становища. В другій части статі широко розглядає литовсько-польські церковні відносини. Статя має головно ін-формаційний характер. *В. Д.*

Др. Ст. Томашівський — З історії державної серед-ньої школи в Галичині (Наша Школа, 1909, I—II, 11—13). В сій книжці „Н. Ш.“ автор подає лише вступну частину своєї статі, в котрій хоче показати, „який величезний вплив мала прилюдна школа на весь роз-виток національно-політичних і культурних відносин нашого краю“. Далі автор спiniaєть ся значінню національної школи і кидає побіжний погляд на історію нашого шкільництва. Продовженне статі має становити історію державної сердньої школи в Галичині. *В. Д.*

А. Ярошевич — Памяти П. П. Чубинського (Рада 1909, ч. 12). Се великий фелетон, присвячений оглядови діяльності покійного вченого етнографа й економіста. *В. Д.*

Д. Д. — Навло Чубинський (Рада 1909, ч. 10). Коротенька замітка в приводу 25-ліття смерті. *В. Д.*

Маг—ін. — Микола В. Ковалевський (Спомини). (ЛНВі-стник, 1909, II і III, ст. 371—379 і 537—541). Сї коротенькі спомини про

видатного українського діяча, приятеля Драгоманова, характеризують заравом цілу сторінку з історії українського громадянства 1880—90 рр. В. Д.

М о в а.

Е. О. Будде, Очеркъ исторіи современнаго литературнаго русскаго явзка (XVII—XIX вѣкъ). — (Энциклопедія славянскої філології. Изд. отд. русск. яз. и слов. Имп. Академіи Наукъ. Подъ ред. И. В. Ягича. Выпускъ 12, Спб. 1908, ст. XIV+132, ц. 70 коп.).

Се першій, що появил ся, випуск заповідженого ще перед кількома роками великого видання Спб. Академії. Обчислено воно на 25 випусків, котрі виходитимуть в світ не в порядку програми, а в міру того, як надходитимуть статі. 12-й випуск присвячений історії російсьвої літературної мови. Заголовок трохи ширший від змісту, бо автор стежить головню за долею великоруської літературної мови XVIII в. і першої чверти XIX-го. Але в указаних рамках виконав він своє завдання старанно, зужиткувавши масу літературного матеріалу, в значній часті рукописного — оригінали писань тогочасних російських письменників, що зберігають ся по різних книгозборах. Вплив церковно-слав. мови, вплив чужосторонніх елементів, просяканне елементу тубильного, взагалі роввій літературної мови від часів Петра I кінчаючи Пушкіном, вплив індивідуальний різних письменників (збогаченне мови наданнем істнующим словам нових значінь та відтінків і творенне нових слів), а також справа ортографічна в XVIII в. представлені докладно. Можна б дещо закинути, нпр. малу увагу до мови XVII ст. (читаєч в нарису д. Будде буде не дуже мудрий про неї), таку саму неувагу до впливу, правда, не дуже значного української книжної мови (кілька заміток роскидано у автора в різних частях студії, але ліпше було би виділити сє питанне в окремії розділ: справді стільки говорить ся про наш вклад в літературну російську мову, що треба би було спинити ся над сим і показати, що саме внесено Українцями і чи прищипило ся до літературної рос. мови¹). Далі, автор докладно спинив ся на мові Карамзіна, але мало висвітлив його діяльність, особливо той вклад, який він зробив в рос. літ. мову. Д. Будде в противність иншим не надає Ка-

¹) Пора вивести сей „вклад“ в тежряви легенди, якою його утушковують різні обединителі, на світ божий правдивого наукового досліду. Проф. Будде почасті зачепив се питанне. Впливали Українці в XVIII в. на літературну рос. мову головню в области вимови. Сей „вплив“, як і вплив церковно-слав. вимови тримав ся серед тодішнього освіченого

рамвину великого значіння в справі у формовання літературної мови, кажучи, що все, що зробив К. для неї, зводиться до того, що він „дав російській мові новий синтактичний лад і різнородність значень слів, а не форм“ (13). Але коли б і на се пристати, то все ж треба було спинити ся, не скажу — ширше, а глибше на епохальній, як не як, роботі Карамзина, тим більше, що до послуг автора могла бути спеціальна розвідка про Карамзина Я. Грота.

Але ці недостачі не уймають значіння праці д. Будде. Для нас ся праця особливо цікава. Перше тому, що вона вичерпуючо доводить, що рос. літературна мова від давна вже опиралась на живій народній мові, переважно на південно-великоруській (в основі її лежить „мішане московське нарічє“, вплив котрого помічаємо ще в XIV в. і далі, спершу в різних ділових актах, а потім і в літературі), а в розвитку своїм що раз більше йшла дорогою демократизації, аж поки в наших часах не переняла ся цілком живою народньою великоруською стихією. „Коли ми, каже проф. Будде, в лексикології сучасної нам літературної „русскої“ мови виділимо окремо розмірно невелику групу слів, які служать для вислову так званих „культурних“ понять, цілком чужих простому народови, то матимемо ту „русску“ мову, склад котрої і що до фонетики, і що до морфології, і що до синтакси буде сливе цілком ідентичний зі складом мови московського та підмосковського простого люду“ (ст. 1).

Друге, цікава ся праця як паралель. Ми бачимо, як розвивала ся літературна мова найблизших нам сусідів, які стадії вона переходила в своїм розвитку, аж поки не вийшла на широке плесо народньої мови. Російська мова усталила ся і зміцнила в останніх трьох чвертях минулого віку. Перебула вона ріжні впливи чужі, пережила цілий вік сформовання і нарешті побідно вилабудала ся з них. Сучасна літ. мова російська значно одійшла від колишньої. Зостаєть ся їй ще скинути з себе мертву одежину, скамянїлу, пережиту ортографію, котра, як каже проф. Будде, „не має жадної ціни з погляду інтересів практичних потреб краю, в котрім ще не досить роввинена грамотність, потреби котрого під сим оглядом можна би було скорше заспокоїти, як би ортографія знову наблизила ся до живого звуку розговорної мови. Хто має на увазі, каже далі Будде, не лиш наукові теоретичні інтереси, а й потреби практичного життя, той не може не спочувати справі упрощення сучасної відсталой ортографії“ (ст. 130). Справа зміни ортографії поставлена вже на порядку деннім у Росії, але на жаль розв'язання її за-

суспільства лише для того, що воно уникало простонародньої вимови, аби не впасти в „підлість“, і згодом під натиском живої великоруської стихії цілком щев, не доживши до наших часів.

тримує не стільки рутини і страх перед новістю, скільки об'єднательні тенденції сучасних керуючих кіл: стара ортографія, як відомо, становить поважний елемент обрусіння Українців і Білорусинів. Та повна демократизація держави і сю справу, як колись справу літ. мови, введе на новий шлях.

Як ж наука для нас? Російська літ. мова протягом 2—3 поколінь цілком оновила ся. Велику вагу в її розвитку мав той факт, що була і в вона мовою державною, і сей саме момент висувать проти нас, вказуючи на всю марність наших змагань при відсутности його у нас. Але найголовніше значіння в розвитку літ. мови має не се, а власне вище вгадана демократизація. Ціла вага держави не перешкаждала рос. мові аж до XIX в. і далі перебувати в кліщах схоластики і поволі, з великими зусиллями в неї вибавити ся. Ровній нашої мови йде далеко нормальніше. Стративши під впливом російської державности нашу стару книжну макароністичну мову, ми тим легше могли обернути ся до живого джерела народньої. Коли б не обірвана була у нас традиція нашої книжної мови, ми мусли б переживати так само період боротьби старого в живим і приладження традиції до нових течій, — перетворення її. Тепер же ми стоїмо на ґрунті живої мови і творимо свою літ. мову виключно на сїм ґрунті, далеко більше беручи звідси, ніж Великоросіяне (лишень у Галичині живій мові довело ся довго бороти ся в рутиню).

В сїм запорука нашої будучности. Темп розвитку літ. мови у нас швидший і нема сумніву, що усталить ся вона у нас скорше, як у Росіянах.

Вол. Дорошенко.

І. Огієнко — Історичний словник української граматичної термінології (Записки Україн. Наук. Тов. в Києві, IV, ст. 49—89). З різних джерел зібрав д. Огієнко числений засіб нашої граматичної термінології, розмістивши їх в азбучнім порядку (після російської термінології). Під відповідним російським словом наводить українські терміни в хронологічному порядку їх повстання. Словар матиме вартість практичну. Шкода, що не скривь подав автор відповідну латинську термінологію. *В. Д.*

К. Михальчук і Є. Тимченко — Програма до вибрання діалектичних одмін української мови (Записки Україн. Наук. Тов. в Києві, V, ст. 1—48, VI, ст. 49—96 в додатку). З 5-ї книжки „Записок“ розпочато друком (в додатку, в окремою пагінацією) програму для збирання відмін нашої мови. Частина сеї програми зробив був д. Михальчук і передав її до Академії Наук. Тут же друкуєть ся праця спільна: Михальчука і Тимченка. Останній зредагував початок програми на під-

ставі чернеток д. Михальчука і докінчив при його участі решту її. В книжках, що лежать перед нами, надруковано саме початок (фонетичний відділ) про звуки голосові. *В. Д.*

Богородицькій В. — Опыты фивіологіі общерусскаго произношенія въ связи съ експериментально-фонетическими данными. (Записки И. Казанскаго Унив. 1909 р. кн. 3, 4, ст. 1—32, в табл.).

Студія, цікава в методологічного погляду і як приклад праці, якої ще чекають діалекти української мови. Дослідник, уважаючи, що „обясненне фонетичних явищ кожної мови опираєть ся на саму природу звуків, в яких складаєть ся говірка („р'вчъ“), — займаєть ся головню фівіольогією звуків мови, основуючи ся головню на спостереженнях, зроблених дорогою експериментально-фонетичного дослідження. Предметом своєї праці автор вибрав т. зв. „общерусскую“, себто літературну російську мову в „живомъ произношеніи“, уважаючи се останнє більше одноманітним від різних місцевих діалектів, а фівіольогічне його досліджеме за вихідний пункт для виясненя відмін людювих діалектів і інших споріднених мов в їх літературнім уживаню. Але з поглядом автора на однастайність „живого произношенія“ літературної російської мови ніяк не можна згодити ся. *О. Н.*

М. Левицький — Де-що до справи про вкраїнську письменницьку мову (ЛНВістник, 1909, VIII, ст. 238—251).

Літературна наша мова що йно творить ся, виробляєть ся. Тож нема чого дивувати ся, коли повно в ній недокладних речень, слів, чужих варваризмів і своїх провінціалізмів, та невдалих неольогізмів. Автор читаючи сучасні наші видання (книжки і газети) на Україні російській відмічав те, що здавалось йому не добрим і добру купу сього сміття вносить нам на розгляд разом зі своїми увагами. Уваги сі в великій своїй більшості цілком треба признати за справедливі. Деякі уваги до статі д. Левицького подав „Учитель“ в ч. 14 і 15 (1909 р.) (див. „З часописей і журналів“, ст. 230—231). *В. Д.*

І. Огієнко — Як селяне читають і пишуть по вкраїнськи (Матеріали до питання про вкраїнський правопис) (ЛНВістник, 1909, VI, ст. 505—514). Автор робив спостереження в Радомисльському повіті (на Київщині) над тим, як селяне читають сучасну нашу фонетичну („українську“ і „галицьку“) правопись. Відомости його цікаві, але не дуже їх багато. Тому, певне, не зробив автор ніяких висновків. Проте ми їх можемо зробити: коли селянам розтолкуєм нашу правопись, то вони добре і читають і розуміють. *В. Д.*

Проф. М. Сумцов — Фільологічна вага перекладу Потебні „Одисеї“ (Записки Україн. Наук. Тов. в Києві, VI, ст. 84—87). В своїй коротенькій замітці проф. Сумцов згадує про маловідомий нашій публиці переклад з 1 і 8-ої пісні „Одисеї“, вистачений Потебнею. Автор не вдаєть ся в фільологічні подробиці, тільки наводить деякі вирази перекладу, які на його думку можуть мати практичну вагу при розв'язанню певних спірних питань сучасної нашої літературної мови. Годить ся згадати, що переклад Потебні видруковано року 1905 в книзі „Изъ записокъ по теоріи словесности“, видання М. Потебньової. *В. Д.*

Др. М. Пачовський — Становище й наука українсько-руської мови як викладової в наших гімназіях (Наша Школа, 1909, I—II, ст. 33—61).

Статя представляє реферат, який виголосив д. Пачовський на з'їзді галицьких і буковинських українців. Складаєть ся вона з трьох частин. В першій, говорючи про „Становище нашої мови“, підчеркує автор потребу одностайности нашої літературної мови і правописи і ставить деякі пропозиції з погляду всеукраїнського. В другій з приводу міністерського розпорядку в справі науки річ іде про те, як треба вчити нашої мови, а в третій „О скільки можна використати найновіший план для німецької мови при науці нашого викладового язика“ — чого саме належить вчити. *В. Д.*

П. Молодий — Розвиток нашої мови і „кованість“ слів (Рада 1909, ч. 25). В невеличкій статі доводить автор (видко, справді молодий) неминучість творення неологізмів у мові, котра розвиваєть ся. *В. Д.*

С. Русова — Рідна мова на з'їзді „Ліги образования“ (Рада 1909, ч. 5). Авторка брала участь в згаданім з'їзді і як наочний свідок оповідає про всі ті спори, які вивязали ся коло питання про рідну мову. Статя становить цікавий причинок до характеристики відносин російського освіченого суспільства до української мови. *В. Д.*

Н. — Чому рідна мова має бути викладовою в початковім научуваню? (Руслан, 1909, ч. 28). В тяжкій по стилю статі наводить автор педагогічні докази того, що „правдива освіта і природний розвій сил духа можливі є тільки веденем науки в рідній мові дітей“. *В. Д.*

Література.

Moritz Steinschneider: Rangstreit-Literatur. Ein Beitrag zur vergleichenden Literatur und Kulturge-

schichte (Sitzungsberichte d. k. Akad. d. Wiss. in Wien. Philos.-Hist. Kl., 155 B, 4 Abhandl., 1908, стор. 87).

В середовічних літературах Європи велику популярність здобули собі твори, що в формі діяльога подавали спір про першенство між двома річами або між двома персоніфікаціями абстрактних понять. У прованських трубадурів вони звали ся *tenson*, в Італії — *contrasti*; найчастійше-ж називано їх всюди по латинськи: *altercatio*, *certamen*, *colloquium*, *conflictus*, *contentio*, *disceptatio*, *disputatio*. З погляду на діяльогову формулу тих творів ріжні учені дивили ся на них як на завязки драми, а дошукуючи ся джерела їх, вказували передовсім на подібні продукти арабської поезії. Штайншнайдер інвентарізує ті твори по предметам, які грають в них ролю, в алфаветичнім порядку. Інвентар його обіймає 146 номерів і представляє неоцінений скарб для порівняної історії літератури і фольклористики.

Много тем з літератури спору про першенство виказаних Штайншнайдером подибуєть ся ще в XVII—XVIII вв. в шкільних діяльогах західної Європи, а навіть в українських драматичних творах з того часу і в ранійших ще повістях Прологів. Передовсім для історії притчі про слінця і хромця, званої в нас і в Прологів і в проповіді Кирила Турівського, а досліджуваної в останнім часі д-ром Ів. Фравком, дає Штайншнайдер дещо нове при обговорюванні теми спору душі з тілом. Він стверджує жидівське походження притчі [Babyl. Talmud Traktat Aboda Sara f. 71] та вказує деякі нові шляхи, яким вона могла йти на захід.

Зазначуючи потребу монографії про тему самого спору душі з тілом, Штейншнейдер, на жаль, не знає, що така монографія Батюшкова є вже від 1891 р. Паралелі до наших діяльогів Рицаря ві Смертю знайдуть ся при обговоренім діяльогу XV в. п. з. *le contrasto del Vido e del Morto*. В звязку з нашими старими драмами стоять такі теми, як небесний спір Милосердя і Мира з Правдою і Справедливістю та спори всяких чеснот з пороками. Штайншнайдер виказує їх кілька. Ми стрічаємо їх особливо в наших девочійних драмах з кіпця XVII і початку XVIII в.

Додаткового обговорює Штайншнайдер дві старинні книги байок, які сильно споріднюють ся з темами спору про першенство: *Speculum Sapientiae* еп. Кирила і *Dialogus Creaturarum* Николая Пергамена. В. Щурат.

Ю. А. Яворскій, Два замѣчательныхъ карпато-рускихъ сборника XVIII в., принадлежащихъ университету св. Владимира. Описание рукописей и тексты. Кієвъ 1909, велика 8°, ст. 1—95.

Окремою відбиткою із „Университетскихъ Извѣстій“ київського університету вийшла сими днями отся праця. Головна часть її (ст. 35—95),

се сирий матеріал, пісні і оповідання із двох карпаторуських рукописів XVIII віку, за яких точно опубліковане наука мусить бути вдячна авторови. Можна хіба пожаліти, що публікуючи той матеріал він при кінці своєї розвідки (ст. 20—21) задовольнив ся тільки показанєм паралельних текстів у інших виданнях, не вдаючи ся бодай при деяких інтересніших текстах в докладнійший розбір того, що нове вносять публіковані ним тексти в дотеперішній стан наших відомостей. При кінці сеї рецензії подам деякі свої уваги до сих матеріалів, особливо до тих, що відповідають опублікованим мною матеріалам і науковим публікаціям.

Головний зміст того, що можна назвати духовою працею самого автора в отсій публікації, містить ся на її перших 20-и сторонах і займає ся в повні науковою суперечкою, яку викликала відома пісня про вьязе козаками Варни, опублікована в разу в „Русалці Дністровій“ 1837 р., а потім Жеґотою Паулі в його збірці „Pieśni ludu ruskiego w Galicyi“ 1839 р. Ся суперечка, в якій головне слово забирав Головацький, вложена мною в Записках у моїх „Студіях над народніми піснями“ (ст. 96—106 окремої відбитки) і я не потребую повторяти її тут. Скажу тільки, що д. Яворському пощастило знайти в університетській бібліотечі київського університету оба рукописи, передані для неї Головацьким через Антоновича, і в обох тих рукописах по одному варіантові сеї пісні. Докладне опубліковане обох сих варіантів, — се головна заслуга д. Яворського в сій спірній справі. Оба варіанти ріжнять ся значно між собою, але декуди доповнюють або поправляють себе обопільно, і хоча перший варіант, декуди з вини записувача, а в однім місці з вини того, що обривував рукопис, значно поцсований, то проте він дає підставу до ліпшої реконструкції деяких рядків пісні, ніж се було можливе з порівняня обох найстарших друкованих варіантів, себто Русалки Дністрової і Жеґоти Паулі. Тому, що така реконструкція не входила в план Яворського, я позволю собі тут подати пробу такої реконструкції, на основі того, що було зроблене мною в „Студіях“, (ст. 97—98), приймаючи на увагу той новий матеріал, який дають оба варіанти опубліковані д. Яворським.

Кляла цариця, вельможная¹⁾

[пані

Чорное море проклинала :

„Да бодай²⁾ море не прокви-

[тало³⁾,

Вічними часи висихало⁴⁾

¹⁾ В обох доси опублікованих варіантах і в вар. П. Яворського: вельможна, так і в мене.

²⁾ Рус. Дн. Бодай-же, Ž. P. Bodajže.

³⁾ Рус. Дн. і Ž. P. процвитало.

⁴⁾ Яв. I... хало, Яв. II. сей рядок час,

- 5 Що мого сина одиначка¹⁾,
Одиначка в себе взяло²⁾.
Ци би я войску не заплатила
Червоними золотими
Да білейкими³⁾ талярани?
10 Ци би я войска не приоділа⁴⁾
Червоною китайкою
За услужейку⁵⁾ козацкую? "
А в неділейку по ранейку⁶⁾
Збирали ся громадойки⁷⁾
15 До козацкої порадойки⁸⁾.
Стали ради доставати⁹⁾,
Отколь Варни міста достати¹⁰⁾,
І всіх Турков в ней забрати.
Ой ци з поля, ци ли з моря,
20 Ци ли¹¹⁾ в тої річки невелички? Послали посла аж¹²⁾ под Варну.
Поймав же посел Турчанина¹³⁾,
Старейкаго ворожбита; ¹⁴⁾
Стали ся¹⁵⁾ его випитовати,
25 Откол Варни міста достати¹⁶⁾
І всіх Турков в ней забрати:
„Ой ци з поля, ци ли з моря,
Ци ли в тої річки невелички?“
„Ані з поля, ані з моря,
30 Іно з тої річки невелички“.¹⁷⁾
А в неділейку по ранейку¹⁸⁾
Бігнут,¹⁹⁾ пливут²⁰⁾ човенця-
[ми,
Поблискуют весолцями.²¹⁾
Вдарили разом в самопалов,
35 Седми пядий от запалов,²²⁾

¹⁾ Я. І. одинач..., Я. ІІ. се слово вас., Р. Д. единичика, *Ž. P. jedyniczka*.

²⁾ Яв. І сей рядок обриваний, Яв. ІІ два рядки стягнені в один: Що мого сина в себе взяло.

³⁾ Так у Яв. І, Р. Д. Да біленькими, *Ž. P. Ta bilejkumu*, Яв. ІІ слова „би“ і „да“ вас.

⁴⁾ Так у Яв. ІІ, Р. Д., *Ž. P. wojsko*, Яв. І войску не заплатила.

⁵⁾ Так Яв. І і *Ž. P.* і Р. Д. услугу, Яв. ІІ заслугу.

⁶⁾ Так Яв. І і ІІ. і *Ž. P.*, а Р. Д. неділеньку по раненьку.

⁷⁾ Так Яв. І, Р. Д. Збирали ся громадоньки, *Ž. P. Zebrały sia hromadojki*, Яв. ІІ Збирала ся громадойка.

⁸⁾ Так у всіх текстах, тільки Яв. ІІ. козацкая поройка.

⁹⁾ Р. Д., *Ž. P.* і Яв. ІІ додавати.

¹⁰⁾ Так Яв. І, Яв. ІІ і Р. Д. міста вас. *Ž. P. miasta*; Яв. ІІ доставати. Яв. ІІ має далі ще один рядок: І всіх Турков в ней забрати, який тут вставляю в текст. Далі в тім тексті нема рядків 19–20.

¹¹⁾ Яв. ІІ Ци іс; *Ž. P. Cy ły s toj*.

¹²⁾ *Ž. P. až pod*; Р. Д. як під.

¹³⁾ Яв. ІІ Поймали Турка старейкого.

¹⁴⁾ Яв. ІІ ворожбита турецкаго.

¹⁵⁾ „ся“ в тільки у Яв. І.

¹⁶⁾ Яв. ІІ додає далі ще раз рядок: І всіх Турков в ней забрати, який знов вставляю тут у текст.

¹⁷⁾ Сих двох рядків нема у Яв. І, але є у Яв. ІІ, у Р. Д. і у *Ž. P.*

¹⁸⁾ Р. Д. неділеньку по раненьку.

¹⁹⁾ Так Яв. І, і *Ž. P.*, Яв. ІІ і Р. Д. Бігнут. ²⁰⁾ Р. Д. пливут.

²¹⁾ Так Яв. І і Р. Д., Яв. ІІ і *Ž. P.* веселцями.

²²⁾ Сей рядок у перших виданнях неясний: в Р. Д. Седми пядес... от запалов, а у *Ž. P. W sedmi piadesiat zapalow*, Яв. І має: Седьми

- Як полсодою¹⁾ із гармати. 45 Що нас Турков в себе ввзяла!⁶⁾
 Стали усі коза[чей]ки²⁾ [Бодай ті козачейки повдихали,
 До неї ся добивати, Що] нас Турков в ней забра-
 Стали Турки утікати.⁴⁾ ли!⁷⁾
- 40 Стали Варни доставати,³⁾ Била Варна, била Варна,⁸⁾
 Стали Турки нарікати, [Била вона] в давна славна;
 Тую річку проклинати: 50 Славнійшіі козачейки,
 „Бодай річка не проквітала, Що тої Варни міста достали
 Вічними часи висихала,⁵⁾ І всіх Турков в ней забрали.⁹⁾

Ся реконструкція переконує нас, що пісня первісно що до свого діалекту мала бойківський характер, а приваймі в одязі того діалекту дійшла до нас найстарша її версія. Поправки еньки, оньки замість ейки, ойки мусимо признати пізнійшими, зробленими може Маркіяном Шашкевичем.

Порівнюючи тексти, опубліковані д. Яворським, з текстами Русалки Дністрової і Жеготи Паулі, можемо переконатися довідно, що Жегота Паулі не держався докладно рукопису коваля Грушатицького (Яв. I), а тим менше того другого рукопису, з якого опублікував д. Яворський свій другий варіант. Чи він сам комбінував де в чому свій текст, чи мав може під руками ще якусь копію, не можемо рішити. На ст. 150 першого тому його збірки читаємо ось що з приводу руської вірші про оборону Відня Поляками 1683 р., яку він помістив там під заг. „Odsiecz Wiednia i bitwa pod Parkanami“. Подавши на ст. 148—149 короткий нарис історичних подій того року, він додає: „Duma zaś niniejsza opisująca owe wojenne zdarzenia, znaleziona została w starym rękopisie z r. 1690,

п... Ѡ запалов, а Яв. II має зовсім поправний текст: Седми пядий от запалов. Ся лекція ліпша і яснійша від моєї конектури: Седмипядених запалов, бо виразно означає гармати, в яких від місця запалу до кінця дула було 7 пядий.

¹⁾ Так Яв. I, Яв. II сего рядка не має; Р. Д. полсодкою, Ž. P. polsočkoju. Очевидно Яв. I. подає найвірнійший варіант, але слова „полсода“ не вмію пояснити.

²⁾ Яв. I. козаки, Яв. II, сей рядок вас.

³⁾ Повний рядок тільки у Яв. II, Яв. I має тільки: Стали... ати.

⁴⁾ Яв. I сего рядка нема, єсть тільки в Яв. II; Р. Д. і Ž. P. Стали Турки нарікати, у Яв. II дальших двох рядків нема.

⁵⁾ Яв. I. сих рядків не має, Яв. II має лише р. 43.

⁶⁾ Так у Яв. II, Р. Д. і Ž. P.

⁷⁾ Се прокляте, взяте в скобки — моя конектура, якої домагається ся рядок 47-ий, що в виємком першого слова містить ся в рукописі Яв. I.

⁸⁾ Повторено у Яв. I, де очевидно через пропуск одного або двох слів стягнуто два рядки в один. Додаю ті два слова далі в скобках.

⁹⁾ Так Яв. I, Р. Д. і Ž. P. „всіх“ вас.

w obwodzie kolomyjskim przez gorliwego badacza starożytności narodowych: Mirosława z Horodenki". Жеґота Паулі не подав докладнійшої відомости ані про того заслуженого мужа, ані про зміст рукопису, в яким зберегла ся в повні одинока, яка дійшла до нас копія, не жадної народної думи, але вірші львівського єпископа Йосифа Шумлянського, що брав особисту участь у віденським поході Яна Собеского, і в тій вірші потім гірко дорікав вадніпровим козакам, що не захотіли взяти участі в тім поході. Що автором ської вірші був не хто инший, як Йосиф Шумлянський, се було справджене мною в Записках (т. XXII) на підставі свідочтва козацького літописця Величка, який із сеї пісні або думи вацитував три строфи, не з початку, а з середини. Як бачимо отже, Жеґота Паулі при своїй знайомости з ріжними, східно-галицькими панами міг мати доступ до таких рукописів, про які міг не знати Головацький. Рукопис Грушатицького, в яким містить ся найстарший текст пісні про Варну, Головацький не в повні передав до бібліотеки київського університету, але відділив від нього поміщене на кінці житіє св. Володимира, яке мав переслати до Праги Шафарикови. Одначе між паперами Шафарика се житіє не знайшло ся. Подаючи в „Записках“ в р. 1900 на основі значного числа рукописів характеристику карпато-руського письменства, я згадав на основі уваги Жеґоти Паулі також про рукопис Грушатицького і написав про нього тільки те, що він „мабуть був одним із найстарших збірників нового карпато-руського типу“ (ст. 12). На якій підставі д. Яворський закидає мені з сього приводу, що поміщене в тім збірнику житіє св. Володимира, чи може що инше „взбудило преувеличення предположенія также и у современного галицко-русского ученого И. Я. Франка“ (ст. 15 нотка), сього не можу зрозуміти, бо, не бачивши рукопису, я не міг робити віяких „предположеній“ про його вартість.

Другий важний причинок до історії українсько-руської пісні, поміщений у праці д. Яворського, се два варіанти „пісні козацької“ про ковака і Кулину, якої найстарший варіант, друкований у польській брошурі Давононьського в Кракові 1625 р. враз із порівняною студією помістив я в „Записках“ т. XLVII, додавши пізнійше деякі причинки, в XVI-ім розділі „Студій“. Д. Яворський подає між своїми матеріялами два варіанти сеї пісні, один із рукопису ч. 21, який містить варіант другий пісні про Варну, а другий із свого власного рукопису, знайденого ним у селі Тиличі і писаного в першій половині XVIII віку. Оба варіанти визначають ся тим, що текст пісні, первісно чисто драматичний, має епічний початок:

Ой їхав козак з України

Да надибав дівчиноньку при долині;

Вона стоїть край дороги
 Вививає обі ноги.
 Ковак бачив, конем скочив,
 А прибігши в коня скочив:
 Стій, стій дівчинонько, не лякай ся,
 І зо мною, козаком, привитай ся.

Порівнюючи тексти Яворського з найстаршим текстом, друкованим 1625 р., ми бачимо, як і скрізь у таких випадках, значне цюване розміру, а тут спеціально значний зріст цинізму у відношеню козака до дівчини. Оба варіанти д. Яворського мають так само, як варіанти пісні про Варну, язикові прикмети, що давніше були мабуть більше розповсюджені, а тепер зберегли ся лише в гірських діалектах, в роді форми: „дівчинонька“, „ковачейко“ і т. и.

Із прозових матеріалів, поміщених д. Яворським у другій половині його праці, заслугує на увагу особливо лист небесний (Ефистолія по вся неделѣ), винятний із учительного евангелія XVII в., знайденого автором у церкві села Грабського шаршиського комітату на угорській Русі, текст цікавий не так змістом, як правописом, в яким майже правильно замість у стоїть ж. Апокрифічне оповіданє про суд і смерть Авраама заховало ся в рукописі ч. 20 без початку. В тім самім рукописі знайшов автор також цікаву редакцію т. зв. Томиного евангелія, в якій деякі епізоди оповідані досить просторо, а інші зовсім коротко в порівнаню з тими, що друковані в моїй збірці апокрифів, т. II. Другу редакцію того самого евангелія знайшов д. Яворський в однім рукописі музея ім. Петрушевича у Львові (ч. 195), а третю в рукописі Великоруса Васки Квасникова, яка своїм язиком виказує також українське походженє. Автор обіцяє присвятити сему евангелію окрему працю.

Апокрифічне „Слово о скончанія свѣта и вѣка сего“, знайдене автором у рукописі ч. 20, являєть ся перерібною другої части апокрифічного „Слова Методія Патарского“, чого автор не зазначив. В тім же рукописі поміщено дуже коротку редакцію відомого апокрифа „Хожденіє Богородицѣ по муках“ п. в. „Скаваніє о моукзах чистьцовихъ“. Там же містить ся також коротка редакція апокрифічного житія Адамового. На кінці збірки поміщено три коротенькі редакції про Адамово рукописанє, яким він записав діаволу себе і своє потомство. *Іван Франко.*

Проф. Е. Бобровъ — Изъ исторіи русской литературы и просвѣщенія в XIX столѣтіи. I—XII. Варшава 1909, ст. 68, 8°.

В сім збірничку „дрібничок“ (характеру „miscellanea“) до історії російської літератури XIX в. подибуємо ширшу статю (VI), яка торкаєть

ся нашого життя і письменства. Це — „Кирило-Методіївці по архівних документах (ст. 19—39). Заголовок — ширший змісту, бо в статі говориться тільки про трьох братчиків — М. Гулака, Г. Андрузського та Д. Посяду — Посяденка. Проф. Бобров знайшов в архівах Дорпатського і Казанського унів. офіційні документи дотично університетських студій вище згаданих людей. Як відомо, Микола Гулак вчився на дорпатському університеті. Копія метрики його і різні документи, дотичні перебування студента на університеті (свідоцтва, подання, вписи) дають змогу виправити ті недокладности, які стрічаємо в нарисі покійного проф. М. Стороженка саме що до університетських років Гулака. Копія метрики подає передовсім точну дату народження видатного братчика — 25 мая 1821 р. Інші папери свідчать, що фон Гулак від р. 1834 вчив домашній вчитель В. Лінденберг, котрий в червні 1837 р. примістив свого ученика в приватній закладі Раупаха (лектора італійської мови на дорпат. унів.). За рік (18 липня 1838 р.) молодий хлопець імматрикулював на університеті, який скінчив в р. 1843. На університеті, як свідчать зібрані проф. Бобровим документи, вчився Гулак дуже добре, а дисертація його (кандидатська праця писана по німецьки) про права чужоземців після права французького, пруського, австрійського та російського була признана видатною.

Андрузського і Посяду після арешту послано було на науку до Казані, в правом по скінченню університету вступити на державну службу, тільки не на Україні, а в губерніях великоросійських. Кожному видано було по 200 руб. на одіж (умундування) та на прожиток до якого часу. Андрузський не довго був на університеті: від 7 червня 1847 р. до 6 лютого 1848, коли виступив в найвишого дозволу. Місцем перебування вибрано було для нього Петрозаводськ. Але про побут Андрузського в Петрозаводську документи унів. архіву нічого не говорять. Метрика каже, що Андрузський був сином майора і родився 26 марта 1827 р. в Вечорках Пирятинського пов., гімназіальне свідоцтво, що вчився в Києві в 1-й гімназії від 1 серпня 1839 р. до червня 1845. В 1845/6 акад. році був на юридичній факультеті київського унів., а в цвітні 47 р. увільнено його звідчи за „невзнось плати“. Посяда був родом в міщан Зінькова на Полтавщині, род. 9 цвітня 1823 р., вчився від осені 1836 р. в вінківській „уѣздномъ училищѣ“, а потім в полтавській гімназії. (Гімназіального атестата не знайдено в унів. архіві). На київськ. університет вступив в 1843/4 акад. році казеннокоштным на 1-й відділ філософічного факультету і вчився, як каже „отзывъ“ Попечителя округу, добре. Засланий в Казань зчився Посяда добре й тут. 15 грудня 1848 р. затверджено його кандидатом, а на другий рік послано на службу в Рязань.

Ось все, що дають нам замітки проф. Боброва. *В. Дорошенко.*

В. Истринь — Греческій оригиналь болгарскаго перевода хроники Георгія Амартола (Визант. Врем. т. XIII 1907, ст. 36—57).

З нагоди нового видання Амартоля ак. Истрин порівняв тексти перекладів сербського і т. зв. болгарського і доводить, що текст сербського перекладу вповні відповідає Коаленевому кодексу, положеному в основу видання de Voog'a, але переклад т. зв. болгарський ріжнить ся і від нього і від Синодального кодексу, положеного в основу видання Муральта, а підходить найближше до Ватиканського 153, не виданого, а звісного тільки в варіантів. *М. Грушевський.*

Т. Сушицький — До питання про літературну школу XII в. (Записки Україн. Наук. Тов. в Києві, IV, ст. 3—19). В своїй статі д. Сушицький порівнює „Слово о Полку Игоревѣ“ з „Словами“ Кирила Туровського і на підставі свого порівняння вказує на близькість книжної манери К. Туровського до „Слова о Полку Игоревѣ“, яка свідчить про існування на Київщині певної літературної школи в XII віці.

В. Д.

Dr. Stanisław Turowski — Samuel ze Skrzypny Twardowski i jego poezya na tle współczesnem. (Przewodnik naukowy i literacki 1909, вип. 1—6). Самуїл Твардовський — звісний автор поем в часів Хмельниччини; др. Туровський подає житєпись письменника, зміст його творів і літературну характеристику; праця дає деякі причинки до оцінки шляхотського життя XVII в., хоч для нас не приносить нічого нового. *Крч.*

Ол. Грузинський — „Elegia Alexii“ Т. Прокоповича. (Записки Україн. Наук. Тов. в Києві, IV, ст. 20—40).

Зазначивши, що не вважаючи на багато дослідів, присвячених літературній діяльності Т. Прокоповича, все деякі твори його зостають ся недослідженими, а само його латинські вірші, автор займаєть ся далі одним з таких віршів, „Elegia Alexii“, котру Прокопович написав наслідуючи Овідія. В своїй розвідці подає автор сю Елегію, рівняє її в відомих досі „Житіях“ св. Олексія і вказує на малу подібність їх змісту зі змістом „Елегії про Олексія“. Прокоповича Елегія ніщо инше, як перерібка елегії Овідія на християнський лад. Порівнянням вірша Прокоповича з елегіями Овідія (3 і 4 першої книги „Tristium“) і оглядом наслідуювань Прокоповича кінчать д. Грузинський свою розвідку. *В. Д.*

О. Лотоцький — Безвісний поет демократ (ЛНВістник 1909, I, ст. 77—96). На підставі незаних досі рукописів знайомить нас автор в літературною діяльністю українського віршописця К. Пузини (1790—1850). Цікавий він не тільки тим, що писав по українськи,

а й тим, що до Шевченка не мав він рівного собі серед укр. письменників по тій експресії виразів, якими малював тяжке становище кріпаків і збиткування над ними панства. *В. Д.*

М. Грушевський — Юбілей Миколи Гоголя (ЛНВістник 1909, III, ст. 606—610). Невеличка, але цінна стаття. Автор не викладає Гоголя в історії нашого громадянства. Гоголь цілком належав до покоління „українофілів“ свого часу і має своє місце в історії нашого національного руху. *В. Д.*

С. Просвітянин — Гоголівські свята і українська пісня. (Україн. Хата 1909, ч. 1, ст. 30—30). З приводу відкриття пам'ятника Гоголя в Москві автор вводить погляди Гоголя, Л. Жемчужникова, Глінки, Серова, Л. Толстого на укр. пісню, говорить про пісню по школах на Україні (нікчемні московські) і кладе на обов'язок рос. суспільності подбати, або школа на Україні не нищила укр. пісні. *В. Д.*

М. — Т. Шевченко (в нагоди 48-их роковин його смерти) (Україн. Хата 1909, ч. 1, ст. 3—5). В коротенькій замітці автор вказує на організуюче і виховуюче значіння кобзаря Шевченка. *В. Д.*

М. Грушевський — В сорок восьмі роковини Шевченка. (ЛНВістник 1909, IV, ст. 3—6). Коротенька стаття — промова. Автор бачить вагу поезії кобзаря в тому, що розкрила вона очі приспаному українству і розвдпані часті України звела в одну національну сімю. *В. Д.*

Др. В. Щурат. — Шевченків „Іван Підкова“ (Учитель, 1909, ч. 5—6, ст. 66—68, ч. 7, ст. 98—103).

Автор, розглянувши коментарі Огоновського, Доманицького і Романчука, вказує, що історичність героя поеми не підлягає найменшому сумнівови. Розглянувши саму поему, доводить, що Шевченко малює в ній картину дисциплінованої козацької громади, неначе пояснюючи, на чім полягала умілість козацького пановання. Піднісши її високий артизм, автор констатує, що „поема дала те, що мала дати“, що вона скінчена, зауважуючи, що „поза заголовком в цілій поемі ані сліду якого небудь зв'язку поетичної фікції з Іваном Підковою“. *В. Д.*

М. Сріблянський — Трагічна постать пам'яті П. Куліша (Україн. Хата, ч. 3—4, ст. 140—147).

Автор високо цінить діяльність Куліша, налягаючи в своїй статі на працю для народу, яку робив ціле життя і якою жив видатний наш письменник. На жаль автор не пояснив нам ніби збочень, тої ніби зради, яких допустився Куліш востаннім періоді своєї діяльності. Високо ці-

нючи Куліша, автор не зміг оцінити його історично. Колиб він простежив діяльність Куліша як слід, то можеб „зради“ і не добачив. Менше в тим, чи симпатичні нам думки письменника, важно показати, як вони виникали і розвивали ся, важно простежити се, а не добачувати раптові зміни, катастрофи в розвитку ідейнім письменника. На початку своєї статі спиняєть ся автор на біографії Куліша, а далі дає перегляд поглядів ріжних дослідників на „крайности“ та „питання“ його. Свого погляду, як ми вже сказали, автор не дав, вдоволяючись констатованнем величи Кулішевого духа і грандіозности зробленої ним праці. *В. Д.*

Г. Барвінок — Спогади про знаємість Куліша в до-
мом Білозерських (Будучність 1909, ч. 3, ст. 33—36). Старечі спомини дружини Куліша про приїзд його до Білозерських на кутю 1845 р. та про закоханне авторки в ньому. Спомини написані в белетристичній, троха наївній формі. *В. Д.*

М. Євшан — М. Драгоманів як літературний критик (Будучність 1909, ч. 3, ст. 40—43, ч. 4, ст. 60—61). Автор підкреслює суспільний характер оцінки Драгомановом літературних творів. *В. Д.*

Ів. Личко — Л. Яновська, критичні замітки (ЛНВістник 1909, III, ст. 618—628). Автор відносить письменницю до дії *minores* нашої літератури. З сим можна згодити ся, та не можна пристати на думки автора що до позичання тем Яновською у Ібзена та Аннунцію — тут уже критик задалеко сягнув. Аналіз творів нашої письменниці, поданий критиком, не вистарчає, та й мало матеріялу притяг він до того аналізу. *В. Д.*

М. Євшан — Пісня про Мойсея (Студія над твором І. Франка). (Будучність 1909, ч. 1, ст. 8—10, ч. 2, ст. 24—27). Високо ставляючи артизм поеми і оригінальність концепцій, д. Євшан уважає „Мойсея“ словом до укр. народу, пророкуваннем його долі. Ширше спиняєть ся автор на ідеях твору. З приводу сеї студії умістив др. Ів. Франко в ч. 3 лист до редактора „Будучности“, де простує помилки д. Євшана. *В. Д.*

М. Євшан — Михайло Яцків. Літературна характеристика (Україн. Хата, 1909, ч. 3—4, ст. 157—165). В своїй характеристиці автор вказує на широку сферу мотивів в творчости письменника, на богацтво її, зазначає в творах його протест проти плиткого пессимізму, проти сучасного гнилого суспільного ладу. У Яцкова бачить д. Євшан самотну душу, а в творах його, на думку критика, ширість, безпосередність, глибину в почуваннях. Взагаліж, по думці д. Євшана, „маємо ми в особі Яцкова письменника незвичайного“. Але се не перешкаджає критикови бачити і деякі дефекти. *В. Д.*

О. Л. — Нові оповідня М. Яцкова. (Учитель 1909, ч. 3—4, ст. 56—60). Се дуже прихильна рецензія останньої збірки М. Яцкова, Чорні крила (Львів 1909). Автор рецензії каже, що Яцків „дав свіжий доказ, що талант його росте“. В. Д.

І. Личко — Спиридон Черкасенко (Критичний нарис). (Україн. Хата 1909, ч. 1, ст. 26—29, ч. 2, 63—66). Сплившились на „дрібних поезіях“ і схарактеризувавши їх як пісні боротьби, автор переходить до драми „В старім гнізді“, рівняючи їх в Чеховським „Вишне-вышнь Садомъ“. Черкасенко на думку автора трактує тему цілком оригінально, вплив Чехова на нього лише зовнішній, формальний. В. Д.

С. Єфремов — Українське письменство року 1908-го. (Рада 1909, ч. 2). Статя містить в собі короткий огляд літературної продукції на Україні російській. Можна тут висловити свій жаль, що автор в своїх оглядах обминає Галичину — невже для нього Україна тільки кінчить ся на російським кордоні? В. Д.

М. Сріблянський — Українське письменство 1908. (Україн. Хата, 1909, ч. 1, ст. 18—24). Се побіжний огляд літературної продукції на Україні російській в році 1908. Автор завначає, що зміст укр. книжок, виданих того року, „поглибшав; охопив ширші обсяги з поля наук, а також покращала форма викладу і широта трактування предмету“. Статя поверхова. В. Д.

М. Євшан — Де-що про українське письменство в Галичині за 1908 рік. (Україн. Хата 1909, ч. 2, ст. 82—87). В своїй „замітці“ автор оглядає укр. белетристичну продукцію в Галичині в р. 1908 (збірку М. Яцкова, Чорні крила і кілька збірок поезій різних авторів). Висновок такий: „Крім збірки Яцкова не появиля ся ні одна книжка понад звичайну, пересічну міру“. Осуд, як бачимо, суворий, але в середині статі він змягчаєть ся прихильною оцінкою деяких збірок поезій (Ленкого, Поевие, розрадо одинока, Підгірянки, Відгуки душі). В. Д.

Г. Хоткевич — Літературні вражіння (За минулий рік) (ЛНВістник, 1909, I—II, ст. 131—146 і 396—411). Огляд нашої літературної продукції за 1908 рік, але неповний. Деякі замітки і уваги автора влучні, але нераз він тенденційно-несправедливий. Псує статю крім того ще тон подражений і злосливий. До пари йому й стиль — сорокатиий, пересипаний жаргонними виразами і слівцями, часто майже „нецензурний“. В. Д.

С. Просвітянин — Літературні Герострати українства (Укр. Хата, 1909, ч. 3—4, ст. 166—191). В своїй досить широ-

кій і неменьш хаотичній статі зводить д. Просвітянин рахунки з критиками „Ради“ дд. Д. Дорошенком і С. Єфремовим. Сучасна наша критика літературна і її хиби, безсумнівно, добра тема для статі, але д. Просвітянин не зумів поставитись, як слід, до своєї теми і дав не літературно-критичну розвідку, а пристрастний памфлет. Статя вийшла і в окремії відбитці. В. Д.

Видання й статі обговорені в сїм томі:

Наукова хроніка.

A. Prochaska — Król Władysław Jagiełło, I—II, 1907.

Преісторія, археологія, історія штуки.

K. Rhamm — Ethnographische Beiträge zur germanisch-slawischen Altertumskunde, II, 2, 1, 1910.

R. Meringer — Wörter und Sachen, I—V.

E. v. Stern — Die griechische Kolonisation am Nordgestade des Schwarzen Meeres in Lichte archäologischer Forschung, 1909.

В. Бабенко — Древне-Салтовскія придонекскія окраины Южной Россіи, 1905.

А. Покровскій — Верхне-Салтовскій могильникъ, 1905.

В. Бабенко — Что дали новаго послѣднія раскопки въ Верхнемъ Салтовѣ, 1907.

Ө. Браунъ — Шведская руническая надпись, найденная на о. Березани, 1907.

Хв. Вовк — Палеолітичні знахідки в с. Мізині на Чернігівщині, 1909.

К. Мельник-Антонович — Майданові городища на Україні, 1909.

Л. Добровольскій — Забуті межі давньої Київщини, 1909.

М. Біляшевскій — Про українскій орнамент, 1909.

І. Свенціцкій — Дещо про церковну старину, 1909.

Історія політична і культурна (в церковнои вкл.) до поч. XVII в.

Фр. Вестбергъ — Къ анализу восточныхъ источниковъ о восточной Европѣ, 1908.

J. Marquart — Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge, 1903.

E. Täubler — Zur Geschichte der Alanen, 1909.

В. П. — 3 історіи воєнної штуки, 1909.

T. Korzon — Organizacja wojskowa Litwy w okresie jagiellońskim, 1908.

M. Balaban — Dzielnicza żydowska, jej dzieje i zabytki, 1909.

М. Грушевскій — Байда Вишневецькій в поезіи й історіи, 1909.

О. Левицкій — Невінчані шлюбні на Україні в XVI—XVII ст., 1909.

Archivum Jana Zamoyskiego, kanclerza i hetmana wielkiego koronneго, 1909.

J. Sygański — Z życia domowego szlachty sandeckiej w epoce Wazów, 1909.

Історія політична і культурна XVII—XIX вв.

- A. Jensen — Mazepa. Historiska bilder från Ukraina och Karl XII-s dagar, 1909.
 A. Stille — Carl XII:s fältägsplaner 1707—1709 med karta utarbetad af Carl Bennedich, 1908.
 A. Amira — Storia del soggiorno di Carlo XII in Turchia, 1905.
 В. Данилевич — Нові дані для біографії Івана Сірка, 1909.
 В. Липинський — Данило Братковський, суспільний діяч кінця XVII ст., 1909.
 Ол. Грушевський — З життя української старшини XVIII в., 1909.
 В. Савва — Матеріали изъ архива вѣжинскихъ греческихъ братства и магистрата, 1909.
 В. Pawłowski — Lwów w 1809 r., 1909.
 S. Askenazy — Senat rewolucyjny, 1909.
 J. Helfert — Geschichte der österreichischen Revolution im Zusammenhange mit der mitteleuropäischen Bewegung der Jahre 1848—1849, II, 1909.
 О. М. — Матеріали до історії буковинської Русі, 1909.
 Г. Михайлович — Відроджене литовського народу, 1909.
 Ст. Томашівський — З історії державної середньої школи в Галичині, 1909.
 А. Ярошевич — Памяти П. П. Чубинського, 1909.
 Д. Д. — Павло Чубинський, 1909.
 Маг—ін — Микола В. Ковалевський (Спомини), 1909.

М о в а.

- Е. Будде — Очеркъ історіи сучаснаго літературнаго русскаго язика (XVII—XIX вѣкѣ), 1908.
 І. Огієнко — Історичний словник української граматичної термінології, 1909.
 К. Михальчук і Г. Тимченко — Програма до збирання діалектичних одмін української мови, 1909.
 В. Богородицький — Опытъ фізіології общерусскаго произношенія въ связи съ експериментально-фонетическими данными, 1909.
 М. Левицький — Дещо до справи про вкраїнську письменницьку мову, 1909.
 І. Огієнко — Як селяне читають і пишуть по вкраїнськи, 1909.
 М. Сумцов — Фільологічна вага перекладу Потебні „Одисеї“, 1909.
 М. Пачовський — Становище й наука українсько-руської мови як викладової в наших гімназіях, 1909.
 П. Молодий — Розвиток нашої мови і „кованість“ слів, 1909.
 С. Русова — Рідна мова на з'їзді „Ліги образования“, 1909.
 Н. — Чому рідна мова має бути викладовою в початковім навчанню? 1909.

Л і т е р а т у р а.

- M. Steinschneider — Rangstreit-Literatur. Ein Beitrag zur vergleichenden Literatur- und Kulturgeschichte, 1908.

- Ю. Яворскій — Два важѣвательныхъ карпато-руськихъ сборника XVIII в., принадлежащихъ университету св. Владимира, 1909.
- Е. Бобровъ — Изъ исторіи русской литературы и просвѣщенія въ XIX столѣтіи, 1909.
- В. Истривъ — Греческій оригиналь болгарскаго перевода хроники Георгія Амартола, 1907.
- Т. Сушицький — До питання про літературну школу XII в., 1909.
- S. Turowski — Samuel ze Skrzypny Twardowski i jego poezya na tle wspólczesnem, 1909.
- Ол. Грузинскій — „Elegia Alexii“ Т. Прокоповича, 1909.
- О. Лотоцький — Безвѣстний поет демократ, 1909.
- М. Грушевскій — Юбилей Миколи Гоголя, 1909.
- С. Просвѣтянин — Гоголівські свята і українська пісня, 1909.
- М. — Т. Шевченко (в нагоди 48-их роковин його смерти), 1909.
- М. Грушевскій — В сорок восьми роковини Шевченка, 1909.
- В. Щурат — Шевченків „Іван Підкова“, 1909.
- М. Сріблянскій — Трагічна постать (пам'яті П. Куліша), 1909.
- Г. Барвінок — Спогади про знаємість Куліша в домі Білозерських, 1909.
- М. Євшан — М. Драгоманів як літературний критик, 1909.
- Ів. Личко — Л. Яновська, критичні замітки, 1909.
- М. Євшан — Пісня про Мойсея, 1909.
- М. Євшан — Михайло Яцків, літературна характеристика, 1909.
- О. Л. — Нові оповідання М. Яцкова, 1909.
- І. Личко — Спиридон Черкасенко, 1909.
- С. Єфремов — Українське письменство року 1908-го, 1909.
- М. Сріблянскій — Українське письменство 1908 р., 1909.
- М. Євшан — Дещо про українське письменство в Галичині за 1908 рік, 1909.
- Г. Хоткевич — Літературні вражіння, 1909.
- С. Просвѣтянин — Літературні Герострати українства, 1909.

(З браком місця перенесені до другої книжки розділа: Суспільний устрій і право, Етнографія, Економічне і суспільне житє, Некрольоґія).

ПОКАЗЧИК

до тт. LXXXVII—XCII Записок Наукового Товариства ім. Шевченка ¹⁾
(р і-к XVIII).

I. Розвідки, замітки, огляди й матеріяли.

Антоновича Волод. три листи до Антонія Мйодушевського (з передмовою Мих. Грушевського). LXXXIX, с. 144—151.

Барвінський Виктор. Матеріяли до історії суспільного та економічного побуту Лівобережної України в XVIII століттю. XC, с. 25—32.

Бучинський Богдан. Студії з історії церковної унії. II. Митрополит Григорій. III. Місалив лист. LXXXVIII, с. 5—22; XC, с. 5—24.

Возняк Михайло. Буквар Ос. Ловинського з 1838 р. XCI, Misc. с. 160—164.

Возняк М. До історії видання Помисової збірки: „Українські приказки, прислів'я и таке инше“, Слб. 1864. LXXXVIII, Misc. с. 159—180.

Возняк М. До історії українського театру в Галичині. (Лист С. Паливоди-Карпенка до Юліяна Лаврівського з дня 3 мая 1865 р.). XC, Misc. с. 168—178.

Возняк Михайло. Студії над галицько-українськими граматами XIX в. I. Вступ. II. Граматики Паславського Петра й Лаврівського Ів.; значінне Ів. Могильницького в відродинах Гал. України, генеза й замір видання його грам. III. Грам. Могильницького. IV. „Вѣдомѣсть о Рѣскомъ Изыцѣ“ Мог. передмовою до грам.; генеза сеї розвідки й аналіза основних думок. V. Жерела, термінологія і мова грам. Мог.; її становище в історії укр. фізіології. VI. Передмова Лучкая до своєї грам. Вплив її на пізніші грам. — Укр. мова в грам. Лучкая. VII. Перша друкована в Галичині

¹⁾ Скорочення: Misc. = Miscellanea. Бібл. = Бібліографія. Н. хр. = Наукова хроніка.

грам. укр. мови Ос. Левицького з 1834 р. Неприродна, макаронічна мова грам. й причина того — її жерела. VIII. Грам. Лозинського. IX. Участь Кир. Блонського, Ан. Добрянського, Ів. Жуківського, Ос. Левицького, Ос. Лозинського й Ан. Могильницького в конкурсі в р. 1840 на укр.-німецьку грам. LXXXIX, с. 111—143; XC, с. 33—118; XCI, с. 126—150.

Возняк Михайло. Українські драматичні вистави в Галичині в першій половині XIX століття. (Замітки й матеріали). LXXXVII, с. 70—91; LXXXVIII, с. 51—93.

Герасимчук Василь. Виговщина і Гадацький трактат. I. Вступні уваги. II. Вибір Івана Виговського на гетьмана і його програма. III. Бунт Пушкара. IV. Гадацький трактат. LXXXVII, с. 5—36; LXXXVIII, с. 23—50; LXXXIX, с. 46—90.

Гнатюк В. Угро-руський співаник Івана Грядилевича. Misc. LXXXVIII, с. 151—157.

Гнатюк Володимир. Хоценський співаник Левицьких. XCI, с. 95—125.

Грушевський Марко. Гетьманське гніздо. Урочища і перекази села Суботова, зібрані в рр. 1897—9. I. Вжитки на Україні колись і тепер. II. Пісні старинні. III. Лихолітте було, лихолітте й трівати треба. IV. Мурованка таки церква. V. Деж Хмельницький старий похований? VI. Баба — плаха. VII. Городки та могилки — се праця на спомин про старину. VIII. „Три криниці гайдамацькі“. IX. Сосна гайдамацька — се признака гульвища гайдамацького. X. Вовчий шпиль — варта козацька. XCI, с. 5—32.

Грушевський Михайло. До пор-

трета Мазепи. XCII, Misc. с. 246—248.

Грушевський Михайло. Передмова. XCII, с. 1.

Грушевський Михайло. Шведсько-український союз 1708 р. XCII, с. 7—20.

Грушевський Михайло див. Антонович.

Грушевський Олександр. Глухів і Лебедин (1708—1709). I. Перші вражіння. Глухівські вибори. II. Маніфести і універсали. III. Глухівські грамоти. Конфіскації і нагороди. IV. Лебедин. Допити мазепинців. XCII, с. 21—65.

Грушевський Олександр. З сорокових років. 3. Етнографічні видання й пляни. LXXXIX, с. 91—110.

Джиджора Іван. Пригода сумських козаків у Львові в єпископом Шумлянським (1685 року). LXXXVII, Misc. с. 92—96.

Доманицький В. Лист Ксенофонта Климовича до Марка Вовчка. LXXXVII, Misc. с. 97—101.

Доманицький В. Лист Т. Шевченка до Е. Ковалевського. Misc. LXXXIX, с. 158—159.

Доманицький В. Матеріали до біографії Е. П. Гребінки. XC. Misc. с. 165—168.

Енсен Альфред. Орлик у Швеції. XCII, с. 93—169.

Енсен Альфред. Родина Войнаровських в Швеції. (Причинок до історії неолі Мазепинців). XCII, с. 170—193.

Енсен Альфред. Три листи Мазепи до Зигмунта Галецького. XCII, Misc. с. 239—242.

Залізник М. Праді археологічних візів у Харкові й Катеринославі. (Труди дванадцятого археологічного съїзда въ Харьковѣ 1902 г., подъ редакціей гра-

фини Уваровой, т. I—III. Труды тринадцатого археологического съезда въ Екатеринославѣ 1905 г., т. I—II. XC. Н. хр. с. 179—212.

Зубрицький Михайло. Відклик австрійського уряду за добровільними жертвами на війну. (В 50-літню річницю битви під Мадже-тою). XCI, Misc. с. 164—166.

Зубрицький Михайло. Деканальні й парохіяльні бібліотеки перемиської єпархії, XC, с. 119—136.

Зубрицький Михайло. Причинки до історії руського духовенства в Галичині від 1820 до 1853 р. LXXXVIII, с. 118—150.

Inhalt der I—LXXXVI Bände der Mitteilungen der Sevčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg. (Jahrgang I—XVII). LXXXVII.

Кміт Юрій. Причинки до історії руського духовного семінаря у Львові від 1837—1851 р. XCI, с. 151—158.

Кревецький Іван. Галичина в другій половині XVIII ст. Огляд нових видань. (X. Władysław Chotkowski — *Historya polityczna kościoła w Galicyi za rządów Maryi Teresy (1772—1780); Historya polityczna dawnych klasztorów panieńskich w Galicyi 1773—1848; Dr. Waclaw Tokarz — Galicya w początkach ery Józefińskiej w świetle ankiety urzędowej z roku 1773; Władysław Szumowski — Galicya pod względem medycznym za Jędrzeja Krupińskiego pierwszego protomeyka 1773—1783*). XCI, с. 33—94.

Кревецький Іван. До психології 1848 року. (Справа Ст. Говшовского). XC, с. 137—157.

Кревецький Ів. Нові видання по бібліографії українсько-білору-

ських стародруків. (А. И. Милонидовъ. Описаніе славяно-русскихъ старопечатныхъ книгъ Виленской Публичной Библиотеки. — Старопечатныя славяно-русскія изданія, вышедшія изъ западно-русскихъ типографій XVI—XVIII вв. И. С. Свѣнцицкій, Опись музея Ставропигійскаго Института во Львовѣ. — Каталогъ книгъ церковно-славянскою печати I). LXXXVIII, Н. хр. с. 181—197.

Кузеля Зенон. Етнографія в західно-європейських часописах за 1906 р. 5. Часописи територіяльні (*Landeskunde*) й історичні. 6. Часописи історично-літературні, фільольогічні і педагогічні. 7. Часописи мішаного змісту (етнографія, географія, історія, фільольогія, історія культури). 8) Часописи присвячені студіям релігії і теології. 9) Збірники (виданя наукових товариств) і бібліографія. 10. Музеї. LXXXVII. Н. хр. с. 102—165.

Липинський Вячеслав. Генерал артилерії в. кн. Руського (з архива Нежиричів). LXXXVII, с. 37—47.

Маковей Осип Др. Кілька документів в Гуцульщині в другій половині XVIII-ого столітя. LXXXVII, с. 64—69.

Огляд часописей за р. 1908. LXXXIX. (Часописи українські). Н. хр. с. 160—183; інші — XCI, Н. хр. с. 167—203.

Пеленський Йосип. З руїн Галича. XCI, Misc. с. 159—160.

Показчик до тт. LXXXI—LXXXVI Записок Наукового Товариства ім. Шевченка (рік XVII). LXXXVII, с. 218—232.

Ревакович Титко. Панщинні повинности у Верховині. Misc. LXXXVIII, с. 157—159.

Ревакович Титко. Татарський двінок. LXXXIX, Misc. с. 152—153.

Созанський Ів. До історії відносин австрійської бюрократії в Галичині до українського національно-політичного руху в 1849—50 рр. LXXXIX, Misc. с. 154—158.

Созанський Іван. До статі М. Зубрицького „Урядові заходи против холери в р. 1831“. LXXXVII, Misc. с. 96—97.

Созанський Іван. Кілька документів до історії 1848—1849 рр. XC, Misc. с. 158—165.

Томашівський С. З донесень австрійського посла Шлейера в Москві 1708 і 1709 рр. XCII, Misc. с. 242—244.

Томашівський Стефан. Із записок Каролиців про 1708/9 р. XCII, с. 66—92.

Томашівський Стефан. Листи Петра Великого до А. М. Сінявського. XCII, с. 194—238.

Томашівський С. Мазепа й австрійська політика. XCII, Misc. с. 244—245.

Франко Іван Др. Причинки до історії 1848 р. LXXXVIII, с. 94—117.

Франко Іван. Теорія і розвій історії літератури. LXXXIX, с. 5—45.

Щурат Василь Др. До біографії і писань Івана в Вишні. I. Родове прізвище Івана в Вишні. II. Писання Івана в Вишні в підгорецьким рукописним збірнику. LXXXVII, с. 48—63.

II. Рецензії й реферати (Наукова хроніка й Бібліографія).

Abhandlungen der historischen Klasse der bayerischen Akademie d. W. 1905/1906, XXIII, 3 часть. З. *Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 156.

Abhandlungen der sächsischen Gesellschaft. Hist. phil. Kl., Leipz. 1906. т. 24. З. *Кузеля*. LXXXVII, Н. хр. с. 156.

Abhandlungen und Vorträge zur Geschichte Ostfrieslands hrg. v. Wachter, 1905, 1906 (III, IV). З. *Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 102.

Abraham Władysław. Jakób Stępa, arcybiskup halicki (1391—1409), Краків, 1908, стор. 116 + 7 таблиць, 16°. *Ів. Крип'якевич*, XCI, Бібл. с. 211—213.

Айналовъ Д. В. Очерки и замітки по історії древне-руського

искусства. I. Два прихвчання къ Слову Даниїла Заточника (Извѣстія отд. рус. яз. 1908. I ст. 352—365). II. О дарахъ русскимъ князьямъ и посламъ въ Византію. III. О нѣкоторыхъ серияхъ миниатюръ Радзивилловской лѣтописи (іб. II ст. 290—323). *М. Грушевський*, XC, Бібл. с. 219—220.

Acta germanica. З. *Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 133.

Альбовскій Е. Валки, украинный городъ Московскаго государства, Харьков, 1905, ст. 1—45 (відбитка з XVI т. Сборника харків. іст.-філ. тов.). *М. Залізник*, LXXXVII, Бібл. с. 185—193.

Alemannia, 1905, 1906 (XXIII, XXIV). З. *Кузеля*, LXXXVII, Н. Хр. с. 139—140.

Allgemeines Literaturblatt, XV,

1906. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 158.

Altpreussische Monatschrift, Königsberg, 1906, XLIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 103.

Altbayerische Monatschrift, V. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 102.

Analecta Bollandiana, 1906, XXV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 155.

Anglia, 1906, XXIX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 133.

Anglistische Forschungen hrg. v. Hoops. Heidelberg, 1906, XVIII, XIX, XX, XXI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 133.

Annalen des historischen Vereines f. den Niederrhein, 1905 (LXXXVII). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 103.

Annalen des Vereines für nassauische Altertumskunde u. Geschichtsforschung, 1906, XXXVI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 103.

Анучинъ Д. Н. О черепахъ изъ кургановъ и могильниковъ Изюмскаго у., Харьковской губ. изъ раскопокъ В. А. Городцева, лѣтомъ 1901 г. (Труды двѣнадцатаго археологическаго сѣзда въ Харьковѣ, т. I, ст. 506—514 +1 таблица, М. 1905). *М. Замѣняк*, XCI, Библ. с. 208—211.

Ardalić Vladimir. Narodne pri-povijetke iz Bukovice u Dalma-ciji. Komentare napisao dr. Duro Polivka (відбитка в XIII/2 „Zbornika za narodni život i običaje južnih Slavena“). Загреб, 1908, ст. 72. *В. Гнатюк*, LXXXVIII, Библ. с. 235—236.

Archivalische Zeitschrift, 1906, XIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 104.

Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde, 1905,

1906 (XXXIII, зош. 1—4). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 103—104.

Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen, Braunschweig, 1906, 116, 117. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 125—126.

Archiv für katholisches Kirchenrecht, 1906, LXXXVI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 154.

Archiv für Kulturgeschichte, 1906, IV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 140.

Archiv für Landes- und Volkskunde der Provinz Sachsen nebst angrenzenden Landesteilen, 1905 (XV), 1906 (XVI). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 140.

Archiv für lateinische Lexicographie und Grammatik, 1906, XIV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 123.

Archiv für österreichische Geschichte, Wien, 1905, 1906/7. (XCIII, XCIV, XCV). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 103.

Archiv für Religionswissenschaft, Leipzig 1906, IX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 148—150.

Archiv für slavische Philologie, т. XXX. I. C., XCI, Н. хр. с. 194—195.

Archiv zur Geschichte der Diözese Linz, 1906, III. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 155.

Ateneum Polskie, 1908. *Кр.* XCI, Н. хр. с. 188—189.

Aus Aachens Vorzeit. Mitteilungen d. Vereines f. Kunde der Aachener Vorzeit, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906 (XV—XIX). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 104.

Baltische Studien, 1904, VIII, 1905, IX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 104—105.

Basler Zeitschrift f. Geschichte und Altertumskunde, 1906, VI. 1. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 105.

Bausteine. Zeitschrift für neu-englische Wortforschung. Berlin, 1906. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 133.

Bayerland Das, 1905, XVI *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 105.

Bebels Heinrich Schwenke. Zum ersten Male in vollständiger Übertragung herausgegeben von Albert Wesselski. Монахів і Липськ, 1907, т. I, ст. XXVII+212; т. II, ст. 212, мал. 4⁰. *Вол. Гнатюк*, LXXXIX, Бібл. с. 229—233.

Beihefte (часописи „Beiträge zur alten Geschichte“). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 105.

Beihefte zur Zeitschrift f. rom. Phil. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 132—133.

Beiträge zur alten Geschichte, 1906, V, 3. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 105.

Beiträge zur Assyriologie und semitischen Sprachwissenschaft, 1905, 1906, V, вош. 2, 3, 4, 5; VI, вош. 2. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 121—122.

Beiträge zur Geschichte der Stadt Rostock. *З. Кузеля*, Н. хр. LXXXVII, с. 105.

Beiträge zur Landes u. Volkskunde von Elsass—Lothringen, Strassburg, 1903, 1904. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 140—141.

Beiträge z. Literaturgeschichte hrg. v. H. Graef, Leipzig, 1906, I, II, III, IV, V, VI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 126

Beiträge zur sächsischen Kirchengeschichte für 1905, Leipzig, 1906, Hft. 19, *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 156.

Бережницька Ол. Гімназія як середник вишого образования жіноцтва (Звіт дирекції української прив. жіночої гімназії сс. Василян у Львові, за рр. 1906/7). *Ів. Кривецький*, LXXXIX, Бібл. с. 234.

Berichte über die Verhandlungen der K. Sächs. Ges. d. Wiss in Leipzig. Philolog.-histor. Klasse. 1903 5. Томи 55, 56, 57. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 156.

Berliner Beiträge zur germanischen und romanischen Philologie, 1906, XXX. Germ. Abt. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 133.

Бжола, 1908. *І. Кр.* LXXXIX, Н. хр. с. 182—183.

Biblioteka Warszawska, 1908. *Кр.* XCI. Н. хр. с. 188.

Biblische Zeitschrift, Freiburg i. Br. 1906, IV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 150—151.

Бѣдновъ В. А. Изъ прошлаго Екатеринославской епархіи, Катеринослав, 1907, стор. 84. *М. Замляняк*, LXXXVII, Бібл. с. 193—195.

Бѣдновъ В. А. Православная церковь въ Польшѣ и Литвѣ (по Volumina legum), Катеринослав, 1908, ст. XVIII+512. *І. Крипякевич*, XC, Бібл. с. 224—225.

Byzantinische Zeitschrift. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 141.

Blätter für das Gymnasial-Schulwesen, 1906, XLII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 138.

Бобровъ Владимиръ. Народныя пѣсни русскаго населенія Лифляндской губерніи (Відбитка зі „Сборника Учено-Литературнаго Общества при Имп. Юрьевскомъ Университетѣ“), Юрїв, 1908, ст. 20. *В. Гнатюк*, XCI, Бібл. с. 224—225.

Der Böhmerwald, 1905, VII.

З. Кузеля, LXXXVII, Н. хр. с. 105—106.

Богословскій Вѣстникъ, 1908. Ю. С. XCI, Н. хр. с. 181.

Богумиль Александръ. Начальный періодъ народничества въ русской художественной литературѣ (XVI в.—1812 г.), К., 1907, VIII+497 ст. 8°. *І. Свенціцкій*, LXXXVII, Бібл. с. 195—198.

Български народни пѣсни отъ Глена В. Янкова. Записаль и издавалъ подковникъ Г. Янковъ, Пловдив, 1908, ст. XVI+266, 8°. *В. Гнатюк*, XCI, Бібл. с. 225—226.

Bonner Beiträge zur Anglistik, 1905, XVIII, XIX, XX, XXI, 1906. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 133—134.

Борусовскій Ів. Мефістофель у Гетовім „Фаветі“ і Люціфер у Байроновім „Каїні“ (Звіт дирекції ц. к. гімназії Франц-Йосифа I. в Тернополі за р. 1906/7). *Ів. Кривецький*, XC, Бібл. с. 241.

Brandenburgia, 1905, XIV, 1906, XV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 106.

Braunschweigisches Magazin, 1904, X, 1905, XI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 106.

Breslauer Beiträge zur Literaturgeschichte, Leipzig, 1905, 1906, VII, VIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 126—127.

Brückner A. Eintritt der Slaven in die Weltgeschichte (Ullsteins Weltgeschichte, herausgegeben von Prof. Dr. v. Pflugk—Hartung, Geschichte des Mittelalters, Berlin, 1909, ст. 559—639). *С. Томашівський*, XC, Бібл. с. 216—217.

Буковина, 1908. *Ол. Н.* LXXXIX, Н. хр. с. 180—181.

Wadowski Ambrozy Jan. Kościoły lubelskie. Краків, 1907,

накладом Академії Наук, ст. 598. *І. Криплекевич*, LXXXVII, Бібл. с. 179—180.

Варшавскія Университетскія Извѣстія, 1908. *О. Г.* XCI, Н. хр. с. 179—180.

Вахнянин Анатоль. Спомини в житя (Посмертне виданне). Зладив Кирило Студинскій, Львів, 1908, ст. 138+портр. *Ів. Кривецький*, XCI, Бібл. с. 220—224.

Wesselski Albert. Mönchsleben. Erzählungen aus geistlichen Schriften des XIII Jahrhunderts. Липськ, Heims 1909, ст. LI+264, 8°. *І. Свенціцкій*, XC, Бібл. с. 220—224.

Wiener Beiträge zur deutschen und englischen Philologie hrg. von R. Heinzel, J. Minor und S. Schipper, 1886, I, 1887, II, 1888, III, 1904, IV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 137.

Wiener Beiträge zur englischen Philologie, 1906, XXIII, XXIV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 137.

Wiener Studien, Wien, 1906. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 125.

Wiener Zeitschrift f. die Kunde des Morgenlandes, 1906, XX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 121.

Вѣстникъ Европы, 1908. *О. Г.* XCI, Н. хр. с. 177.

Вѣстникъ „Народного Дома“, 1908. *Кр.* XCI, Н. хр. с. 176.

Волинскія Епархіальныя Вѣдомости, 1908. *Ю. С.* XCI, Н. хр. с. 170.

Воронѣжскія Епархіальныя Вѣдомости, 1908, *Ю. С.* XCI, Н. хр. с. 174.

Württembergische Vierteljahrshefte für Landeskunde, 1906, XV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 118.

Wiadomości numizmatyczno-archeologiczne, 1908. *М. Г.* XCI, Н. хр. с. 192.

Handlingar angående konung August den starkes utrikespolitik före hans afsättning år 1704, utgifna af Kungl. samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia, genom Carl Hallendorff (Historiska Handlingar, del. 19, № 2), Стокгольм, 1908, X+272, 8°. *С. Томашиівський*, LXXXIX, Бібл. с. 192—204.

Hannowersche Geschichtsblätter, 1904, VII. 1905, VIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 108—9.

Die Heimat. Monatsschrift zur Pflege der Natur- und Landeskunde in Schleswig-Holstein, Hamburg, 1905, XV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 109.

Hermaea, 1905, I, II, III, 1906, IV, V, VI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 127.

Hermes, 1906, XLI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 123.

Hessenland, 1906, XX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 109.

Hirt Herman. Die Indogermanen, ihre Verbreitung, ihre Urheimat und ihre Kultur. I—II, Strassburg, 1905—7, ст. 771+4 мана. *М. Грушевський*, ХСІ, Бібл. с. 204—205.

Historische Monatsblätter für die Provinz Posen. Posen, 1905, 1906, VI, VII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 110—111.

Historisches Jahrbuch der Görres-Gesellschaft, 1906, XXVII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 109.

Historische Vierteljahrsschrift, 1906, IX (4 зошити). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 110.

Historische Zeitschrift, 1906, ХСVI, ХСVII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 110.

Historisch-politische Blätter, 1905, СXXXV, СXXXVI, 1906,

СXXXVII, СXXXVIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 109—110.

Гнатишак Л. Влияв „Історіі Руссов“ на українсько-руську романтичну поезію (Звіт дирекції ц. к. II. гімназії в Коломві за р. 1904/5). *Ів. Кривецький*, ХС, Бібл. с. 239—240.

Голубовскій П. Интересный юридический случай конца XI в. (К., 1907, ст. 10). *М. Грушевський*, LXXXIX, Бібл. с. 185.

Голубовскій П. В. Историческая карта Черниговской губ. до 1300 г. (Труды XIII археологич. съезда т. II, 1908, 4°, ст. 1—50 +мапа). *М. Грушевський*, ХСІ, Бібл. с. 211.

Гординський Яр. Причинки до студій над „Енеїдою“ Котляревського, I—II (Звіт дирекції ц. к. II. гімназії в Коломві за рр. 1906/7—1907/8). *Ів. Кривецький*, ХС, Бібл. с. 240—241.

Городцевъ В. А. Матеріали археологическихъ изслѣдованій на берегахъ Донца, Изюмскаго уѣзда Харьковской губерніи (Труды двѣнадцатаго археологическаго съѣзда въ Харьковѣ, т. I, ст. 226—340). *М. Залізняк*, ХСІ, Бібл. с. 208—211.

Городцевъ В. А. Результаты археологическихъ изслѣдованій въ Бахмутскомъ уѣздѣ, Екатеринославской губерніи, 1903 г. Дневникъ археологическихъ изслѣдованій (Труды тринадцатаго археологическаго съѣзда, т. I, ст. 211—365). *М. Залізняк*, ХСІ, Бібл. с. 208—211.

Городцевъ А. В. Результаты археологическихъ изслѣдованій въ Изюмскомъ уѣздѣ Харьковской губерніи 1901 года (Труды двѣнадцатаго археологическаго съѣзда, т. I, ст. 174—225. Москва, 1905). *М. Залізняк*, ХСІ, Бібл. с. 208—211.

Грушевський А. С. Къ характеристикѣ взглядовъ „Исторіи Руссовъ“ (Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности академіи наукъ, 1908, т. XIII, кн. 1, ст. 396—427). *М. Залізняк*, XC, Бібл. с. 229—230.

Das humanistische Gymnasium, 1906, XVII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 138.

Gaŕkiewicz див. *Z archiwum Drohobycza*.

Germanistische Abhandlungen v. Vogt, 1906, XXVI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 134.

Gesellschaft für romanische Literatur, 1903, VI, 1904, VII, VIII, IX, 1905, X, XI, XII, XIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 130.

Geschichtsblätter für Stadt u. Land Magdeburg, 1906, XLI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 108.

Der Geschichtsfreund, 1905, LX, 1906, LXI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 108.

Gymnasium, 1906, XXIV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 138.

Giornale Storico della Letteratura Italiana. 1906, XLIX—LI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 130.

Globus, Braunschweig. 1906, т. 89, 90. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 142—145.

Даниловъ Владиміръ. Матеріалы для біографіи **Н. И. Костомарова** (Україна, 1907, кн. XI—XII, с. 225—274). *Ів. Джиджора*, LXXXVII, Бібл. с. 200—203.

Даниловъ Вл. Ненародныя пѣсни въ украинскомъ фольклорѣ (Сборникъ Харьк. Ист. фил. Об-а. Т. XVIII, ст. 279—285 і окремо). *В. Гнатюк*, XC, Бібл. с. 237—8.

Даниловъ Владиміръ. П. А. Кулишъ и „Кіевская Старина“ подъ редакціей **Ө. Г. Лебединцева** (Україна, 1907, VII—VIII,

с. 202—211). *Ів. Джиджора*, LXXXVII, Бібл. с. 200—203.

Данювская Р. Малороссійскія обрядовыя неченья Курекой губерніи (Этнограф. Обзорѣніе, 1909, № 1, ст. 21—34). *В. Гнатюк*, XC, Бібл. с. 236—237.

Darstellung und Quellen zur schlesischen Geschichte. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 106.

Дашкевичъ Н. Смѣна вѣковыхъ традицій въ отношеніяхъ народовъ Запада къ Русскимъ (Сборникъ статей посвящ. **В. И. Ламанскому**, II ст. 1375—1415). *М. Грушевський*, XC, Бібл. с. 217—219.

Deutsche Geschichtsblätter, 1905, VI, 1905/6, VII, 1906/7, VIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 107.

Джердж Д. Поясненіе проведення звука в газах на основі кінетичної теоріи газів (Звіт дирекції ц. к. II гімназіі в Коломиі за р. 1905/6). *Ів. Кривецький*, XC, Бібл. с. 240.

Дѣдицкий Б. А. Своєжитъевыи записки. Ч. II: Взглядъ на школьное образованіе Галицкой Руси въ XIX ст. (Відбитка з „Вѣстника Народного Дома“, 1908), Львів, 1908, стор. 98, 8⁰. *Ів. Кривецький*, XCI, Бібл. с. 216—220.

Діло, 1908. *Г. Кр.* LXXXIX, Н. хр. с. 173—176.

Дорошенко Д. Білоруси і їх національне відродженія, Київ, 1908. Ст. 32. *Ів. Кривецький*, XC, Бібл. с. 230—233.

Dresdner Geschichtsblätter, 1905, XIV (№ 2—4), 1906, XV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 106—107.

Дубровський В. Українськороссійскій Словник. Редакція **І. Степанька**. Видавництво „Час“ у Києві. Київ, 1909, ст. 1—8, 1—

313, 8°. *В. Доманицький*, LXXXIX, Бібл. с. 218—228.

Екатеринославскія Епархіальныя Вѣдомости, 1908. *Ю. С. ХСІ*, Н. хр. с. 171.

Економіст, 1908. *Ів. Кр.* LXXXIX, Н. хр. с. 181—182.

Englische Studien, 1905/1906, XXXVI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 134.

Ethnographia, 1908. *С. Томашівський*, ХСІ, Н. хр. с. 201—202.

Этнографическое Обзорѣніе, 1908. *В. Г. ХСІ*, Н. хр. с. 188.

Euphoriion, 1906, XIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 134.

Живая Старина, 1908. *В. Г. ХСІ*, Н. хр. с. 185—187.

Жуковичъ П. Н. Проф. Новые матеріалы для начальной исторіи сеймовой борьбы съ церковной уніей (Христіанское чтеніе. 1908, VI). *М. Грушевський*, LXXXVII, Бібл. с. 182—185.

Жуковичъ П. Н. Проф. Первое вмѣшательство западно-русскаго козаковъ въ сеймовую борьбу съ церковной уніей (Христіанское чтеніе, 1907, I—III). *М. Грушевський*, LXXXVII, Бібл. с. 182—185.

Жуковичъ П. Н. Проф. Первый польскій сеймъ послѣ убійства Іоасафата Кунцевича (Христіанское чтеніе, 1908, I і III). *М. Грушевський*, LXXXVII, Бібл. с. 182—185.

Жуковичъ П. Н. Проф. Передъ козацкими разгромомъ (варшавскій сеймъ 1625 года) (Христіанское чтеніе, 1908, VIII—IX). *М. Грушевський*, LXXXVIII, Бібл. с. 182—185.

Жуковичъ П. Н. Проф. Сеймовая борьба православнога западно-русскаго дворянства съ цер-

ковной уніей (съ 1609 г.), выпустки I—IV, Спб., 1903—8, ст. V+148, IV+121, VIII+203, V+173+31. *М. Грушевський*, LXXXVII, Бібл. с. 182—185.

Жуковичъ П. Н. Проф. Убійство Іоасафата Кунцевича (Христіанское чтеніе, 1907, IX). *М. Грушевський*, LXXXVII, Бібл. с. 182—185.

Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія, 1908. *О. Г. ХСІ*, Н. хр. с. 179.

Заболотскій П. А. Очерки русскаго вліянія въ славянскихъ литературахъ новаго времени, т. I, кн. 1. Русская струя въ литературѣ сербскаго возрожденія. Варшава, 1908, ст. 2+430, 8°. *І. Свенцицький*, LXXXIX, Бібл. с. 209—214.

Записки Императорскаго Харьковского Университета, 1908. *М. З. ХСІ*, Н. хр. с. 167—168.

Записки Українського Наукового Товариства в Кієві, 1908, кн. I—II. *І. Д. LXXXIX*, Н. хр. с. 160—164.

Z archiwum Drohobycza. Zbiór przywilejów, aktów, dekretów granicznych, lustracyi, memoriałów i t. p., wydał prof. Gątkiewicz, Drohobycz, 1906, ст. 407. *К. III. LXXXIX*, Бібл. с. 186—190.

Застирецъ Й. Петро Білянський, єпископ львівський, галицький і Каменця Подільського 1781—1798 р. (Звіт дирекції ц. к. гімнасії Франц-Йосифа I. в Тернополі за р. 1907/8). *Ів. Кривецький*, ХС, Бібл. с. 241.

Zachorowski Stanisław. Węgieńskie i polskie osadnictwo Spiżu do połowy XIV w. (Rozprawy Akademii Umiejętności, wydział historyczno-filozoficzny, serya II, tom XXVII, ст. 191—283).

Краків, 1909. *С. Томашівський*, LXXXVIII, Бібл. с. 206—210.

Źródła dziejowe. Т. XVII, część I. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym, t. VI. — Podlasie, opisane przez Aleksandra Jabłonowskiego. Варшава, 1908, ст. 222+LII. *М. Терлецький*, XC, Бібл. с. 225—227.

Ивановъ П. В. Жизнь и повѣрія крестьянъ Куянскаго уѣзда, Харьковской губерніи (Сборникъ Харьковскаго Историко-Филологическаго Общества, т. XVII). Харків, 1907, ст. 216+X. *Вол. Гнатюх*, LXXXVIII, Бібл. с. 232—235.

Извѣстія Императорской Археологической Комиссіи, вип. 26—28. *М. З. XCI*, Н. хр. с. 181—182.

Извѣстія Отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ, т. XIII. *І. С. XCI*, Н. хр. с. 177—179.

Иконниковъ В. С. Опытъ русскої историографіи, т. II, кн. 1 і 2, К., 1908, ст. X+1955+XXXII+V+IX+113+XXIX+XI. *М. Грушевський*, LXXXVIII, Бібл. с. 200—204.

Ильинскій Г. Значеніе Аеопа въ исторіи славянской письменности (Журн. Мин. Народ. Просвѣщенія 1908, ноябрь, ст. 1—41). *І. Свенціцкій*, LXXXVII, Бібл. с. 178—179.

Indische Forschungen inzwangslosen Heften hrg. von Hillebrandt va 1906 і 1907 р. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 123.

Indogermanische Forschungen, 1906, XIX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 127.

Иностранцевъ К. А. О древнедраскихъ погребальныхъ обы-

чаяхъ и постройкахъ, Спб., 1909, ст. 27 (в Журнала Мин. Народ. Просв.). *М. Грушевський*, Бібл. LXXXVIII, с. 199.

Историческій Вѣстникъ, 1908. *О. Г. XCI*, Н. хр. с. 183.

Carinthia, 1906, XCVI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 106.

Кархут Сп. Коротка історія васнованія української прив. жіночої гімназіі СС. Василянкоу у Львові (Звіт дирекціі української прив. жіночої гімназіі сс. Василянкоу у Львові, за рр. 1906/7). *Ів. Кревецький*, LXXXIX, Бібл. с. 234.

Der Katholik, 1906 (86, N. F. 33). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 154—155.

Kwartalnik Historyczny, 1908, *Ф. С. XCI*, Н. хр. с. 190—191.

Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven u. Bibliotheken, 1905, VIII, 1906, IX, 1, 2. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 158.

Quellen und Forschungen zur Sprach- und Culturgeschichte der germanischen Völker, 1875—1907. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 146—147.

Кіевскія Епархіальныя Вѣдомости, 1908. *Ю. С. XCI*, Н. хр. с. 169—170.

Kieler Studien zur englischen Philologie, N. F. Kiel, 1905, I, II. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 135.

Кишиневскія Епархіальныя Вѣдомости, 1908. *Ю. С. XCI*, Н. хр. с. 171.

Klapper I. Dr. Das Märchen von dem Mädchen ohne Hände als Predigtexempel. (Mitteilungen der Schlesischen Gesellschaft für Volkskunde, Heft XIX, ст. 29—45. Breslau, 1908). *В. Гнатюх*, LXXXVII, Бібл. с. 211—212.

Knortz Karl Prof. Der menschliche Körper in Sage, Brauch und Sprichwort, Вирнбург, Кабитцш, 1909, ст. 240. *М. Ч. LXXXVIII*, Бібл. с. 240—242.

König Emil. Das Leben, sein Ursprung und seine Entwicklung auf der Erde. 2 Auflage. Berlin, Franz Wunder, 1905, стор. 498, 6 Mk. *З. К. LXXXVII*, Бібл. с. 166.

Korrespondenzblatt des Gesamtvereines der deutschen Geschichts und Altertumsvereine, Berlin, 1906, LII. *З. Кузеля, LXXXVII*, Н. хр. с. 111—112.

Krohn Kaarle. Der gefangene Unhold. (Sonderabdruck aus den Finnisch-Ungrischen Forschungen, VII, ст. 129—184). *В. Гнатюк, LXXXVII*, Бібл. с. 209—211.

Kubala Ludwik. Obłężenie Lwowa z r. 1655 (Lamus, 1909, II, 185—216). *С. Томашівський, XCI*, Бібл. с. 215.

Кубанскій Сборникъ, 1909 г. Труды кубанскаго Областного Статистическаго Комитета, под редакцію Л. Т. Соколова. Т. XIV. Катеринодар, 1908, ст. 500+64+10 цинкографій на окремих листах. ціна 2 карб. *М. Гехтер, LXXXVIII*, Бібл. с. 229—231.

Kultur, 1906 (VII). *З. Кузеля, LXXXVII*, Н. хр. с. 145—146

Künste Karl Dr. Die Legende der drei Lebenden und der drei Toten und der Totentanz, nebst einem Eskurs über die Jakobslegende im Zusammenhang mit neueren Gemäldefunden aus dem Badischen Oberlanden. Фрайбург в Б., 1908, таб. 7+116. *І. Свенційський, LXXXVIII*, Бібл. с. 212—215.

Курскія Епархіальныя Вѣдомостя, 1908. *Ю. С. XCI*. Н. хр. с. 173—174.

Левицкій Іаковъ, свящ. Городъ Путивль (Труды двѣнадцатаго археологическаго съѣзда въ Харьковѣ, т. III, стор. 111—164). *М. Залізняк, LXXXIX*, Бібл. с. 190—192.

Левицкій Іаковъ, свящ. Историческое прошлое города Сумъ, харьковской губерніи (Труды тринадцатаго археологическаго съѣзда въ Екатеринославѣ, т. II, ст. 79—114). *М. Залізняк, LXXXIX*, Бібл. с. 190—192.

Lehrproben und Lehrgänge, 1906. *З. Кузеля, LXXXVII*, Н. хр. с. 138.

Literarhistorische Forschungen v. Schick u. Waldberg, 1903, XXVIII, 1904, XXIX, XXX XXXI, 1905, XXXII, 1906, XXXIII, XXXIV, 1907, XXXV. *З. Кузеля, LXXXVII*, Н. хр. с. 127—128.

Літературно-Науковий Вістник, 1908. *І. Д. LXXXIX*, Н. хр. с. 164—173.

Łoziński Władysław. Życie polskie w dawnych wiekach (wiek XVI—XVIII); перше видання, Львів, 1907, стор. VIII+232; друге видання, Львів, 1908, стор. VIII+248. *Ів. Крип'якевич, XCI*, Бібл. с. 213—215.

Lud, т. XIV. *В. Г. XCI*, Н. хр. 192—193.

Magdeburger Geschichtsblätter, 1905, XL. *З. Кузеля, LXXXVII*, Н. хр. с. 112.

Макаренко Николай. Памятник украинскаго искусства XVIII ст., Спб., 1908 (відб. з часопису „Золчій“). *В. Щербаківський, LXXXVIII*. Бібл. с. 216—218.

Макарушна Е. Граматика Мелетія Смотрицького (історично-критична студія). (Звіт дирекції української прив. жіночої гімназії сс. Василянук у Львові, за пр.

1907/8). *Ів. Кривецький*, LXXXIX, Бібл. с. 234—235.

Малевичъ С. Бѣлорусскія народныя пѣсни. (Сборникъ отдѣленія рус. языка и словесности Имп. Академіи Наукъ. Т. LXXXII, № 5, ст. 194, 8^о). Спб., 1907. *В. Гнатюк*, LXXXVII, Бібл. с. 206—9.

Mannheimer Geschichtsblätter, 1905, VI, 1906, VII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 112.

Mansfelder-Blätter, 1905, XIX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 112.

Мануляк Ів. Причинок до рістпн Карпат ч. I. (Звіт дирекції ліцея українського Інститута для дівчат в Перемишлі, за р. 1904/5). *Ів. Кривецький*, LXXXIX, Бібл. с. 235.

Marburger Studien, 1906, XI, XII. *З. Кузеля*, LXXXVII. Н. хр. с. 135.

Масловъ С. И. Описаніе рукописей Историческаго Общества Нестора Лѣтописца. К., 1908, ст. 50+58. *В. Перетц*, XC, Бібл. с. 228—229.

Maurer Friedrich. Völkerkunde, Bibel u. Christentum. I. Teil: Völkerkundliches aus dem Alten Testament. Липськ, А. Deichert Nachf. (Georg Böhme). 1905, ст. 254, 8^о. *З. К.* LXXXVIII, Бібл. с. 198.

Meyer Eduard. Geschichte des Altertums. Zweite Auflage, т. I, половина I і II, Штутгарт, 1907 і 1909, ст. 250+XXVII+894. *М. Грушевський*, XCI, Бібл. с. 207—208.

Miesięcznik Heraldyczny, 1908. ^о*Кр.* XCI, Н. хр. с. 192.

Миловидовъ А. И. Описаніе славяно-русскаихъ старопечатныхъ книгъ Виленской Публичной Библиотеки (1491—1800 гг.). Вильно,

1908, ст. 160, 8^о. *Ів. Кривецький*, LXXXVIII, Н. хр. с. 181—188.

Миловидовъ А. И. Старопечатныя славяно-русскія изданія, вышедшія изъ западно-русскаихъ типографій XVI—XVIII вв. (Чтенія въ имп. Общ. Ист. и Древн. Росс. при Моск. Университетѣ, 1908, кн. I, ст. 1—27). *Ів. Кривецький*, LXXXVIII, Н. хр. с. 181—188.

Мин. Торг. и Пром. Статистика несчастныхъ случаевъ съ рабочими въ промышленныхъ заведеніяхъ, подчиненныхъ надзору фабричной инспекціи за 1905 г., Спб., 1908, ст. 30+435. *М. Гехтер*, LXXXIX, Бібл. с. 236—238.

Минскія Епархіальныя Вѣдомости, 1908. *Ю. С.* XCI, Н. хр. с. 174—175.

Mitteilungen aus dem Städtischen Museum für Völkerkunde, Leipzig, 1905, I. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 158.

Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde, 1095, XLV, 1906, XLVI. *З. Кузеля*, LXXXVII. Н. хр. с. 113.

Mitteilungen der k. k. Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale, 1908, VII. *І. С.* XCI, Н. хр. с. 195—196.

Mitteilungen der literarischen Gesellschaft Masovia, Lötzen 1901, XI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 158.

Mitteilungen der vorderasiatischen Gesellschaft, 1904, 2—5, 1905, 1—4, 1906, 1. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 122—123.

Mitteilungen des Altertumsvereins für Zwickau u. Umgegend, 1905, VIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 115.

Mitteilungen des Altertums-

vereins zu Plauen i. B., 1905—1906, XVII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 114.

Mitteilungen des Westpreussischen Geschichtsvereins, 1905/1906, IV, 1906, V, 1907, VII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 113.

Mitteilungen des Institutes für österreich. Geschichtsforschung, 1906, XXVII (4 voll.). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 112.

Mitteilungen des Musealvereines für Krain, 1906, XIX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 112—113.

Mitteilungen des Oberhessischen Geschichtsvereins, Giessen, 1905, XIII. 1906, XIV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 114.

Mitteilungen des Vereines für die Geschichte Berlins, 1905, XXII, 1906, XXIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 113.

Mitteilungen des Vereins für die Geschichte der Deutschen in Böhmen, 1906, XLIV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 113.

Mitteilungen des Vereins für die Geschichte Dresdens, 1904/5, 17/18, 1906, XIX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 113.

Mitteilungen des Vereins für Geschichte Annabergs und Umgebung, IX für 1902—1904, II, voll. 4. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 114—115.

Mitteilungen des Vereins für Geschichte und Landeskunde von Osnabrück, XXIX, XXX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 115.

Mitteilungen des Vereins für Rochlitzer Geschichte, 1905, IV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 114.

Mitteilungen des Freiburger Altertumsvereins, 1905/6, 1906, XLI, XLII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 114.

Могилевскія Епархіальныя Вѣдомости, 1908. Ю. С. ХСІ. Н. хр. с. 175.

Mokłowscy Kazimierz i Tadeusz. Sprawozdanie z wycieczki odbytej kosztem komisji w roku 1904 w celu badania sztuki ludowej (Sprawozdania komisji do badania historyi sztuki w Polsce, т. VIII, I—III, с. 199—228). *В. Щербакіевскій*, LXXXIX, Бібл. с. 214—218.

Monatsblatt des Vereins für Landeskunde von Niederösterreich. 1906—1907, III (Wien, 1907). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 115.

Monatsblätter der Gesellschaft für pommernsche Geschichte und Altertumskunde, 1905, 1906. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 115.

Monatsblätter für höhere Schulen, 1906, V. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 138.

Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums, 1905, XLIX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 146.

Morsbachs Studien zur englischen Philologie, 1906, XXII, XXIII, XXIV, XXV, XXVI, XXVII, XXVIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 135.

Murko M. Dr. Geschichte der älteren südslavischen Litteraturen. (Die Litteraturen des Ostens in Einzeldarstellungen, Band V, 2 Abteilung. Leipzig. C. F. Amelang's Verlag, 1908), ст. X+248. *Іван Франко*, LXXXVII, Бібл. с. 171—178.

Münchener Beiträge zur romanischen und englischen Philologie hrg. v. H. Breymann u. I. Schick, 1903, XXVI, XXVII, XXVIII, XXIX, 1904, XXX, XXXI, XXXII, 1905, XXXIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 131.

Münstersche Beiträge zur englischen Literatur hrg. von O. Jiriczek, I, II, III, IV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 135.

Münstersche Beiträge zur neueren Literaturgeschichte hrg. von Dr. Schwering, 1906, 1907, I, II, III, IV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 128.

Наука (Упгвар), 1908. *И. Кр.* LXXXIX, Н. хр. с. 183.

Научно-литературный Сборникъ, 1908. *Кр.* XCI, Н. хр. с. 175—176.

Neue Heidelberger Jahrbücher, 1906, XIV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 115.

Neue kirchliche Zeitschrift, 1905, XVI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 155—156.

Neue Jahrbücher für das klassische Altertum, 1906, XVII, XVIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 123—124.

Neues Archiv für ältere deutsche Geschichte, 1906, XXXI, 2, 3. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 115.

Neues Archiv für die Geschichte der Stadt Heidelberg u. der rheinischen Pfalz, 1906, VII, voll. 1. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 116.

Neues Archiv für sächsische Geschichte und Altertumskunde, 1906, XXVII. *З. Кузеля*, Н. хр. LXXXVII, с. 115—116.

Neues Lausitzisches Magazin, 1905, 1906. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 116.

Neujahrsblätter der badischen historischen Kommission, N. F. Heidelberg, 1904, VII, 1905, VIII, 1906, IX, 1908, X. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 116.

A. M. Nemzeti Muzeum Ertesítője, 1908. *С. Томашиевский*, XCI, Н. хр. с. 202

Нива, 1908. *И. Кр.* LXXXIX, Н. хр. с. 182.

Niederdeutsches Jahrbuch. Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung, 1906, XXXII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 135.

Niedersachsen, 1904, IX, 1905, X. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 116.

Nord und Süd, 1906. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 146.

Oberschlesien, 1905/1906, IV, 1906, V, 1907, VI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 116—117.

Oberschlesische Heimat, 1905, I, 1906, II. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 117.

Описание рукописей, хранящихся въ Архивѣ Святѣйшаго Правительств. Синода. Томъ II, вып. I. Спб., 1906, ст. XI+546+8 табл. *В. Перети*, LXXXVIII, Бібл. с. 215—216.

Oriens Christianus, IV, 2. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 155.

Ost und West. Berlin, 1906, VI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 146.

Отчетъ Харьковской Губернской Земской Управы губернскому Земскому собранію очередной сессіи 1908 года по переселенческому отдѣлу. Харків, 1908. *М. Гехтер*, XCI, Бібл. с. 227—232.

Pädagogische Studien, Dresden, 1906, XXVII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 138—139.

Palaestra, 1905, XLIX, L, 1906, XLIII, XLV, XLVII, LII, LIII, LIV, LIX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 135—136.

Парашкевовъ П. Погребальнитѣ обичай българитѣ (Извѣстия на семинара по слав. филологія, кн. II, 1907, ст. 371—410). *З. Кузеля*, LXXXIX, Бібл. с. 228—9.

Переселенія крестьявъ Харьковской губерніи. Выпускъ I. Харьков, 1908. *М. Гехтер*, XCI, Бібл. с. 226—232.

Петровъ А. Предѣлы угорской рѣчи въ 1773 г. по официальныхъ данныхъ. (Материалы для исторіи Угорской Русси, VI₂). Спб. 1909, ст. 6+7 мап. *С. Томашевскій*, LXXXIX, Бібл. с. 206—209.

Петровъ Н. О новооткрытой кievской монетѣ XIV вѣка, Харьков, 1908, ст. 8 (з XVIII т. Сборника Харьков. Ист.-фил. тов.). *М. Грушевскій*, LXXXIX, Бібл. с. 185—186.

Pieśni ludowe celtyckie, germańskie, romańskie, spolszczył Edward Porębowicz. Львів, 1909, стор. 38+192. *Вол. Гнатюк*, LXXXVIII, Бібл. с. 236—240.

Письма Тургенева къ Марко Вовчку („Мишувшіе Годы“, 1908). *В. Доманицкій*, LXXXVIII, Бібл. с. 225—229.

Полоція Епархіальныя Вѣдомости, 1908. *Ю. С.* XCI, Н. хр. с. 175.

Полтавскія Епархіальныя Вѣдомости, 1908. *Ю. С.* XCI, Н. хр. с. 171—172.

Pommernsche Jahrbücher, 1905, VI, 1906, VII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 117.

Православная Подолия, 1908. *Ю. С.* XCI, Н. хр. с. 171.

Православный Собоюдникъ, 1908. *Ю. С.* XCI, Н. хр. с. 181.

Prager Studien, 1906, II, III. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 136.

Przegląd historyczny, 1908. *Крп.* XCI, Н. хр. с. 191—192.

Przegląd Narodowy, 1908. *О. Н.* XCI, Н. хр. с. 189.

Przegląd Powszechny, 1908. *О. Н.* XCI, Н. хр. с. 189—190.

Przegląd Polski, 1908. *О. Н.* XCI, Н. хр. с. 190.

Przegląd Prawa i Administracyi, 1908. *О. Н.* XCI, Н. хр. с. 192.

Probefahrten. Erstlingsarbeiten aus dem Seminar in Leipzig, 1904, I, II, III, 1905, IV, V, VI, VII, VIII, 1906, IX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 136.

Рада, 1908. *М. З.* LXXXIX, Н. хр. с. 176—177.

Rheinisches Museum für Philologie hrg. v. Bücheler u. Brinkmann, 1906, LXI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 125.

Reinhardt Ludwig. Der Mensch zur Eiszeit in Europa und seine Kulturentwicklung bis zum Ende der Steinzeit. München, E. Reinhardt, 1906, стор. 504. *З. Кузеля*, LXXXVII, Бібл. с. 166—168.

Revue historique, Paris, 1906, XCI, XCII, XCIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 117.

Revue de philologie française et de littérature, 1906, XX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 131.

Revue des questions historiques, 1906, 79, 80. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 117.

Revue des langues romanes, 1906, XLIX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 131.

Revue celtique, 1905, XXVI, 1906, XXVII. *З. Кузеля*, Н. хр. LXXXVII, с. 128.

(Rolle) J. Antoni Dr. Do dziejów Kamieńca Podolskiego. (Przewodnik naukowy i literacki, 1907, ст. 1, 116, 225, 322, 427, 534, 636, 732, 803, 905). *Іван Криплевич*, LXXXVII, Бібл. с. 180—182.

Romania, 1906. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 131—132.

Romanische Forschungen, 1906, XX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 131.

Романовъ В. А. Смердіи конь и смердъ (по Лѣтописи и „Русской Правдѣ“). (Извѣстія отд. рус. языка, 1908, III, с. 18—35). *М. Грушевський*, LXXXIX, Бібл. с. 184—185.

Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde u. für Kirchengeschichte, 1905 (XIX), 1906 (XX). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 154.

Рудницький Ст. Кілька гадок про географічні екскурсії в середніх школах. (Звіт дирекції українського прив. жіночого семінара у Львові, за рр. 1903 4—1904/5). *Ів. Кривецький*, LXXXIX, Бібл. с. 234.

Руслан, 1908. *Ол. Н.* LXXXIX, Н. хр. с. 177—180.

Русская Старина, 1908. *О. Г.* XCI, Н. хр. с. 183.

Русский Архивъ, 1908. *О. Г.* XCI, Н. хр. с. 182—183.

Русский Филологический Вѣстникъ, т. LIX—LX. *І. С.* XCI, Н. хр. с. 183—184.

Ritter von **Sax** Carl. Geschichte des Machtverfalls der Türkei bis Ende des 19. Jahrhunderts und die Phasen der „orientalischen Frage“ bis auf die Gegenwart, Відень, 1908, ст. XX+543, 8°. *С. Томашівський*, XC, Бібл. с. 227.

Sauer Aug. Dr. Literaturgeschichte und Volkskunde. Прага, Calve 1907, 2 к.+42 ст. *І. Свенціцький*, LXXXVIII, Бібл. с. 204—205.

Сборникъ Харьковского Историко-Филологического Общества. Томъ 16-й. Труды харьковской комиссіи по устройству XIII ар-

хеологического съѣзда въ г. Екатеринбургѣ, изданы подъ редакціей проф. Е. К. Рѣдина. Харків, 1905, стор. 762. *М. Залізник*, LXXXVII, Бібл. с. 213—216.

Свѣнцицький И. С. Каталогъ книгъ церковно-славянскои печати І. (Выдавництво Церковного Музея во Львовѣ), Жовква, 1908, ст. 6+213, 8°. *Ів. Кривецький*, LXXXVIII, Н. хр. с. 189—197.

Свѣнцицький И. С. Опись музея Ставропигійскаго Института во Львовѣ. Львів, 1908, ст. XI+248, 8°. *Ів. Кривецький*, LXXXVIII, Н. хр. с. 189—197.

Свистунъ Ф. Крил. о. Никита Ижакъ jako цензоръ галицко-русскихъ изданій въ 1852—1857 гг. (Вѣстникъ „Народного Дома“, 1907, стор. 70—76, 90—94). *Ів. Кривецький*, LXXXVII, Бібл. с. 198—199.

Святицький Іл. Др. Відроджене білоруського письменства, Львів, 1908, ст. 58. *Ів. Кривецький*, XC, Бібл. с. 230—233.

Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse der ksl. Akademie d. W. Wien, 1906, CLIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 156.

Sitzungsberichte der philosophisch histor. Klasse der Kgl. Preuss. Akademie d. Wiss. zu Berlin, 1903—1904, 1905. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 156—157.

Sitzungsberichte der philosophisch philologischen u. d. historischen Klasse der Akademie d. W. München, 1906 (M. 1907). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 156.

Словарь української мови. Зібрала редакція журналу „Кіевская Старина“. Упорядкував, в додатком власного матеріалу Борис

Грінченко. Той І. А—Ж. У Квіві, 1908, I—XL, ст. 1—495, 4°. *В. Доманицький*, LXXXIX, Бібл. с. 218—228.

Sobieski Waclaw. Henryk IV wobec Polski i Szwecyi 1602—1610. Краків, 1907, ст. 271, 8°. *І. Д. LXXXVIII*, Бібл. с. 210—211.

Sobieski Waclaw. Zabiegi Dymitra Samozwańca o koronę polską (Rozprawy Akad. um. Wudz. histor.-fil. s. II, t. XVIII, ст. 1—60). *І. Д. LXXXVIII*, Бібл. с. 211—212.

Созанський Ів. Олександр Духнович (Угро-руський автор народних учебників і публіцист), Львів, 1908, ст. 24. *Ів. Кривецький*, XC, Бібл. с. 233—236.

Статистико-економічний обзоръ Херсонской губерніи за 1905 годъ. Годъ девятнадцатый. Составленъ Статистическимъ Отдѣленіемъ при Херсонской Губернской Земской Управѣ. Изданіе Херсонской Губернской Земской Управы. Херсон, 1908, ст. 278+256. *М. Гехтер*, LXXXVIII, Бібл. с. 231—232.

Статистико-Економічний обзоръ Херсонской губерніи за 1906 годъ, Херсон, 1909. *М. Гехтер*, XCI, Бібл. с. 226—232.

Статистическій Ежегодникъ Полтавскаго губернскаго земства на 1908 годъ. Полтава, 1908. *М. Гехтер*, XCI, Бібл. с. 226—232.

Статистическія свѣдѣнія о результатахъ примѣненія закона 2 іюня 1903 года о вознагражденіи пострадавшихъ отъ несчастныхъ случаевъ на фабрикахъ и заводахъ, подчиненныхъ надзору фабричной инспекціи за трехлѣтіе 1904—1906 гг. По порученію отдѣла Промышленности составилъ фабричный ревизоръ В. Е. Вар-

варъ. Изданіе отдѣла промышленности Министерства торговли и промышленности. Спб., 1908, ст. 24+102. *Я. Мухура*, XCI, Бібл. с. 232—235.

Стороженко А. В. Извъ переписки Запорожья XVI в. съ польскими вельможами (Чтенія кievські XIX т., с. 67—72). *М. Грушевський*, LXXXIX, Бібл. с. 190.

Стороженко А. В. Новья подробности къ біографіи запорожскаго гетмана Яна Орышовскаго (Чтенія кievські, XIX т. с. 73—80). *М. Грушевський*, LXXXIX, Бібл. с. 190.

Странникъ, 1908. *Ю. С. XCI*, Н. хр. с. 181.

Strassburger Beiträge zur neueren Geschichte, hrg. von M. Spahn, 1906, I. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 117.

Studien und Mitteilungen aus dem Benediktiner und Zisterzienerorden, 1906 (XXVII). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 155.

Studien zur vergleichenden Literaturgeschichte, 1905, V, 1906, VI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 128—129.

Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioecesis eperjesiensis pro anno domini 1908. Пряшів, 1908, ст. 318, 8°. *В. Гнатюк*, LXXXVII, Бібл. с. 203—206.

Таврический Церковно-Общественный Вѣстникъ, 1908. *Ю. С. XCI*, Н. хр. с. 171.

Theologische Quartalschrift, 1906, LXXXVIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 153.

Theologische Studien u. Kritiken, 1906. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 153.

Theologisch-praktische Monatschrift, 1906, XVI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 154.

Thurgauische Beiträge zur vaterländischen Geschichte, 1905, XLV, 1906, XLVI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 118.

Thüringer Monatsblätter, 1904, XII, 1905, XIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 118.

Teutonia. Arbeiten zur germanischen Philologie, 1902, I, 1903, II, 1904, III, 1906, IV, V, VI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 136—137.

Tokarz Waclaw Dr. Galicya w początkach ery Józefińskiej w świetle ankiety urzędowej z roku 1773. Akademia Umiejętności. W Krakowie, 1909, str. 400, 8°. *Іван Кривецький*, ХСІ, Бібл. с. 33—94.

Tokarz Waclaw. Piewsze dezyderaty szlachty galicyjskiej (1773). (Studia historyczne wydane ku czci prof. W. Zakrzewskiego, 1908, str. 357—369). *Ів. Кривецький*, LXXXIX, Бібл. с. 204—206.

Труды двѣнадцатаго археологическаго съѣзда въ Харьковѣ 1902 г., подъ редакціей графини Уваровой, т. I—III, 1905 (т. I, стр. IV+751+1 мапа + 25 таблиць. Москва, 1905, т. III, стр. V+425+49. М. 1905). *М. Залізняк*, ХС, Н. хр. с. 179—212.

Труды Кіевской Духовной Академіи, 1908. *Ю. С.* ХСІ, Н. хр. с. 169.

Труды тринадцатаго археологическаго съѣзда въ Екатеринославі 1905 г., т. I—II, 1908 (т. I, стр. 434+14 таблиць. Москва, 1907. Т. II, стр. VIII+533+173+14 таблиць, М. 1908). *М. Залізняк*, ХС. Н. хр. с. 179—212.

Україна, науковий та літературно-публіцистичний журнал — огляд статей і матеріалів по етно-

графії. *Вол. Гнатюк*, LXXXVII, Бібл. с. 212—213.

Ukrainische Rundschau, 1908. *Кр.* ХСІ, Н. хр. с. 193—194.

Umschau, 1906, X. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 147—148.

Университетскія Извѣстія, Київ, 1908, р. XLVIII. *М. З.* ХСІ, Н. хр. с. 167.

Untersuchungen zur neueren Sprach- und Literaturgeschichte, hrg. v. Walzel, 1906, IX, X. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 129.

Ученыя Записки Казанского Университета, 1908. *О. Г.* ХСІ, Н. хр. с. 180.

Ученыя Записки Юрьевского Университета, 1908. *О. Г.* ХСІ, Н. хр. с. 180.

Учитель, 1908. *І. Кр.* Н. хр. LXXXIX, с. 181.

Der ferne Osten, 1905/1906, III. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 141.

Veröffentlichung d. Vereins f. Geschichte der Mark Brandenburg, 1906. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 118.

Филевичъ И. П. Проф. Изъ исторіи Карпатской Руси. Очерки галицко-русской жизни съ 1772 г. (1848—1866). Варшава, 1907, стр. 162. *Ів. Кривецький*, LXXXVIII, Бібл. с. 222—225.

Филологическія Записки, 1908. *В. Г.* ХСІ, Н. хр. с. 184—185.

Finnisch-ungrische Forschungen nebst Anzeiger, 1905, V, 1906, VI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 141—142.

Флоринскій Т. Славянское племя (Университетскія Извѣстія київські, 1907). *М. Залізняк*, Бібл. LXXXVII, с. 168—171.

Forschungen und Mitteilungen zur Geschichte Tirols, 1906, III. *З. Кузеля*, Н. хр. с. 107.

Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte, Leipz. 1906, XIX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 107—8.

Forschungen zur deutschen Landes- und Volkskunde, 1906, XVI, 3, 4. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 142.

Forschungen zur Geschichte Bayern, München, 1905, XIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 108.

Forschungen zur neueren Literaturgeschichte, 1906, XXXI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 127.

Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments hrg. von W. Bousset u. H. Gungel, Göttingen. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 151.

Philologus, 1906, LXV (N. F. XIX). *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 124—125.

Philosophische und historische Abhandlungen der Kön. Preussischen Akademie d. Wiss. zu Berlin, 1903, 1904, 1905. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 157.

Történelmi Tárg, 1908. *С. Томашиівський*, ХСІ, Н. хр. с. 200—201.

Франчук Ів. Женщини у Гомера (Звіт дирекції п. к. II. гімназії в Коломиї за р. 1903/4). *Ів. Кривецький*, ХС, Бібл. с. 239.

Frobenius Leo. Geographische Kulturkunde. Eine Darstellung der Beziehungen zwischen der Erde und der Kultur zur Belebung des geograph. Unterrichts. Липськ, Фр. Брандштеттер, 1904, ст. XIV + [II] + 923, вел. 8°. *З. К.* LXXXVIII, Бібл. с. 199—200.

Charmatz R. Österreichs innere Geschichte von 1848 bis 1907. I. Die Vorherrschaft der Deutschen; II. Der Kampf der Nationen (Aus Natur u. Geistes-

welt, 242, 243), Липськ, 1909, ст. 140+175, 16°. *С. Томашиівський*, ХСІ, Бібл. с. 215—216.

Хвойко В. В. Городища середняго Придніпровья, ихъ значеніе, древность и народность (Труды двѣнадцатаго археологич. съѣзда въ Харьковѣ, т. I, ст. 93—104). *М. Залѣзняк*, ХС, Бібл. с. 213—216.

Херсонскія Епархіальныя Вѣдомости, 1908. *Ю. С.* ХСІ, Н. хр. с. 171.

Холмская Церковная Жизнь, 1908. *Ю. С.* ХСІ, Н. хр. с. 174.

Chotkowski Władysław. Historia polityczna dawnych klasztorów panieńskich w Galicyi 1773—1848. Z zasiłkiem Akademii Umiejętności. Kraków, 1903. Ст. XV+431, 8°. *Іван Кривецький*, ХСІ, с. 33—94.

Chotkowski Władysław X. Historia polityczna kościoła w Galicyi za rządów Maryi Teresy (1772—1780). Z zasiłkiem Akademii Umiejętności. Kraków, 1909. Т. I, ст. XXIII+444; т. II, ст. XI+532, 8°. *Іван Кривецький*, ХСІ, с. 33—94.

Христіанское Чтеніе, 1908. *Ю. С.* ХСІ, Н. хр. с. 180—181.

Хроніка ц. к. Гімназії Франц-Йосифа I, від р. 1899—1905 (I. Звіт дирекції п. к. Гімназії Франц-Йосифа I. в Тернополі за р. 1905/6). *Ів. Кривецький*, ХС, Бібл. с. 241.

Zeitschrift der historischen Gesellschaft für die Provinz Posen, 1906, XXI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 119.

Zeitschrift der Gesellschaft für schleswig-holsteinsche Geschichte, Kiel, 1905, XXXV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 120.

Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft, 1906,

LX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 122.

Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins, 1905, XXVII, 1906, XXVIII. *З. Кузеля*, Н. хр. LXXXVII, с. 120.

Zeitschrift des allgemeinen deutschen Sprachvereins, 1906, XXI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 138.

Zeitschrift des westpreussischen Geschichtsvereins, 1905, XLVIII, 1907, XLIX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 119.

Zeitschrift des historischen Vereins für Steiermark, Graz, 1906, V. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 120.

Zeitschrift d. histor. Vereins f. Schwaben u. Neuburg, XXII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 120.

Zeitschrift d. deutschen Vereins f. die Geschichte Mährens und Schlesiens, 1906, X. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 118.

Zeitschrift des Mährischen Landesmuseums, 1906, VI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 159.

Zeitschrift des Oberrheins, Heidelberg, 1905, LIX (N. F. XX), 1906, LX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 120.

Zeitschrift des Ferdinandeums, Innsbruck, 1906. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 119.

Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens, Breslau, 1906, XL. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 119.

Zeitschrift d. Vereins f. thüringische Geschichte, 1905, XXIII, 1906, XXIV. *З. Кузеля*, Н. хр. LXXXVII, с. 119.

Zeitschrift des Vereins für Volkskunde, 1908. *З. Кузеля*, XCI, Н. хр. с. 197—198.

Zeitschrift f. ägyptische Spra-

che und Altertumskunde, 1906, XLII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 121.

Zeitschrift für Assyriologie u. verwandte Gebiete, 1905, XIX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 122.

Zeitschrift für wissenschaftliche Theologie, Leipzig, 1906, XLIX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 151—152.

Zeitschrift f. deutsche Mundarten, 1906, VII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 137—138.

Zeitschrift für deutsche Philologie hrg. v. H. Gering u. F. Kauffmann, Halle 1906, XXXVIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 137.

Zeitschrift f. d. alttestamentliche Wissenschaft, 1906, XXVI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 150.

Zeitschrift für den deutschen Unterricht, 1906, XX, 1—6. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 139.

Zeitschrift für deutsche Wortforschung, 1906, VIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 138.

Zeitschrift f. d. Geschichte u. Altertumskunde Ermlands, 1905, XV, 1906, XVI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 120.

Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft u. d. des Urchristentums, Giessen, 1906, VII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 152—153.

Zeitschrift f. Ethnologie, 1908. *Крч.* XCI, Н. хр. с. 199.

Zeitschrift f. katholische Theologie, 1906, XXX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 153.

Zeitschrift für österreichische Volkskunde, 1908. *В. Г.* XCI, Н. хр. с. 196—197.

Zeitschrift für Realschulwesen, 1905, XXVI, 1906, XXVII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 139.

Zeitschrift für romanische Philologie, Halle, 1906, XXX. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 132.

Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, 1906, XL. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 130.

Zeitschrift für celtische Philologie, 1905. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 129—130.

Целевич Ол. До релігійних відносин перемисько-самбірської дієцезії в рр. 1616—1674 (Звіт дирекції ліцея українського Інститута для дівчат в Перемишлі, за рік 1905/6). *Іван Кривецький*, LXXXIX. Бібл. с. 235.

Чайківський К. Дещо в музикальної акустики (Звіт дирекції ліцея українського Інститута для дівчат в Перемишлі, за р. 1906/7). *Ів. Кривецький*, LXXXIX, Бібл. с. 235.

Черниговскія Епархіальныя Извѣстія, 1908. *Ю. С. ХСІ*. Н. хр. с. 172—173.

Чечулинъ Н. Д. Очерки по исторіи русскихъ финансовъ въ царствованіе Екатерины II. Спб., 1906, стор. 380. *М. Залізняк*, LXXXVIII, Бібл. с. 218—222.

Чтенія въ Обществѣ Исторіи и Древностей Россійскихъ, 1908. *О. Г. ХСІ*, Н. хр. с. 182.

Századok, 1908. *С. Томашиівський*, ХСІ, Н. хр. с. 199—200.

Schau ins Land, 1906, 1907, XXXIII, XXXIV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 147.

Шахматовъ А. А. Разысканія о древнѣйшихъ русскихъ лѣтописныхъ сводахъ, Спб., 1908, ст. 20+687 (в XX т. Лѣтописи археограф. комиссіи). *М. Грушевський*, LXXXVIII, Бібл. с. 200—204.

Schrader O. Sprachvergleichung und Urgeschichte. Lingui-

stisch-historische Beiträge zur Erforschung des indogermanischen Altertums. Т. I—III. Гна, 1906—7, ст. 235+559—XII. *М. Грушевський*, ХСІ, Бібл. с. 205—7.

Schriften des Naturwissenschaftlichen Vereins für Schleswig-Holstein, XIII, 1906 [за р. 1905·6]. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 157.

Schriften des Vereins für Geschichte des Bodensees u. seiner Umgebung, 1905, XXXIV, 1906, XXXV. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 117.

Szumowski Władysław. Gali-cya pod względem medycznym za Jędrzeja Krupińskiego, pierwszego protomecyka 1772—1783 (Archiwum naukowe. Wydawnictwo Towarzystwa dla popierania nauki polskiej. Dz. I, t. IV, Z. 1). We Lwowie, 1907, ст. (портр.) +361+1, 8°. *Іван Кривецький*, ХСІ, с. 33—94.

Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich hrg. v. Dr. G. Loesche, Wien, 1906, XXVII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 154.

Jahrbuch der Gesellschaft für lothringische Geschichte u. Altertumskunde, 1905, XVII, 1906, XVIII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 111.

Jahrbuch der Grillparzer Gesellschaft, 1906, XVI. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 135.

Jahrbuch der deutschen Shakespeare-Gesellschaft, 1906, XLII. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 134—135.

Jahrbuch der jüdisch-literarischen Gesellschaft, 1905, III. *З. Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 145.

Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums, XIII, XIV, 1905—

1906, Czernowitz, 1908. З. *Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 158.

Jahrbuch des deutschen Gebirgsvereines für das Jeschken- und Isergebirge, 1905, XX. З. *Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 111.

Jahrbuch für Geschichte, Sprache und Literatur Elsass-Loth-

ringens, Strassburg, 1904, 1905, 1906 (XX—XXII). З. *Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 145.

Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig, hrg. v. Weigand, 1904, XI, 1906, XII. З. *Кузеля*, LXXXVII, Н. хр. с. 130—131.

Скорочення авторських імен :

В. Г. — Володимир Гнатюк, М. Г. — Михайло Грушевський, О. Г. — Олександр Грушевський, І. Д. — Іван Дзиджора, М. З. — Микола Залізняк, І. Кр. і Кр. — Івач-Кревецький, Крч. — Іван Крипякевич, З. К. — Зенон Кузеля, О. Н. і Ол. Н. — Олекса Наварів, І. С. — Іляріон Свенціцький, Ф. С. — Федір Срібний, М. Ч. — Микола Чайківський, К. Ш. — К. Шаковський.

Inhalt der I—XCII Bände
DER MITTHEILUNGEN
DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

Jahrgang I—XVIII.

Inhalt des I Bandes. 1. Die sociale Bewegung der Ruthenen im XIII J., von M. Hruševskýj S. 1—28; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylskýj 29—36; 3. Ševčenko's Jugendjahre, kritisch-biogr. Skizze von A. Konyškyj 87—123; 4. Die ukrainischen Volkslieder in den Gedichten des Bohdan Zaleski, von A. Kolessa 124—208; 5. Ueber die Gründung und bisherige Entwicklung der Ševčenko-Gesellschaft, mitg. von A. Barviňskyj 209—212.

Inhalt des II Bandes. 1. Ueber die alten griechischen Colonien am kimmerischen Bosphorus, von Panačovnyj S. 1—61; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylskýj (Fortsetzung) 62—113; 3. Mess-
apparat für Uteruscontractionen bei Geburtswehen, von Dr. A. Černiachivskýj 114—118; 4. Ein Blatt aus der Geschichte Volhyniens im XIV J., von Ivaniv 119—146; 5. Zum Jubiläum I. Kotlarevskyj's. Desiderata von M. Hruševskýj 147—161; 6. Wissenschaftliche Notizen 162—172; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 173—189.

Inhalt des III Bandes. 1. Ueber einen Phasenindicator und einige mit demselben ausgeführte Messungen, von Prof. J. Puluj S. 1—24; 2. Zur Erinnerung an Markian Šaškevič, von V. Kocovskýj 25—35; 3. Ševčenko und Mickievič, vergleichende Studie von Dr. A. Kolessa 36—152; 4. Dialect der „Samišanči“, Beitrag zur slavischen Dialectologie von Prof. I. Verchratskyj 153—210; 5. Wissenschaftliche Chronik, von M. Hruševskýj 211—221; 6. Historische Notizen von A. Konyškyj und M. H. 222—231.

Inhalt des IV Bandes. 1. Ševčenko's Jünglingsalter bis zum Loskauf von der Leibeigenschaft (1829—1838), von A. Konyškyj S. 1—28; 2. Die Agrarverhältnisse in Galizien, Studie von W. Budzynovskij 29—123. 3. Ueber die symmetrischen Ausdrücke der Funktionswerthe $\text{mod-}m$, von V. Levickýj 124—139. 4. Antrittsvorlesung aus der alten Geschichte der Ruthenen an der Universität Lemberg von M. Hruševskýj 140—150; 5. Wissenschaftliche Chronik: Jubiläums Ausgaben zur Geschichte der Stadt Odessa, von J. Andrijenko 151—168; 6. Bibliographie 169—194; 7. Miscellanea 195—200.

Inhalt des V Bandes. 1. Professor Dr. Emilian Ohonovský, sein Leben und seine Werke, von E. Kokorudz S. 1—34; 2. Türkische Wörter in der ruthenischen Sprache, von E. Makaruška 1—14; 3. T. Ševčenko im Gefängniß, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—26; 4. Miscellanea 1—19; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neu herausgegebene Denkmäler der alruthenischen Literatur, von M. Hruševskýj 1—18; 6. Bibliographie 1—90; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—16.

Inhalt des VI Bandes. 1. Ruthenisch-byzantinische politische und kommerzielle Verhältnisse im XI und XII Jahrh., von dr. Gr. Velyčko s. S. 1—36; 2. Bittschrift von Honta's und Zelizniak's Erben, ein politisches Pamphlet, mitgeth. von E. Makaruška 1—6; 3. „Die Magd“ (Najmička) von T. Ševčenko, Habilitationsvortrag von dr. I. Franko 1—20; 4. Archiv des s. g. Kronschatzes in Warschau, archäographische Notiz von M. Hruševskýj 1—4; 5. Pathologische Veränderungen im Hoden bei einigen Infections-Krankheiten, von *.* 1—4; 6. Miscellanea 1—12; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1894, 1—38; 8. Bibliographie 1—68; 9. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—5.

Inhalt des VII Bandes. 1. „Adelphotes“, griechische Grammatik, herausgegeben in Lemberg im J. 1591, literarisch-linguistische Studie von Dr. C. Studynskýj S. 1—42; Beschreibung der Burgen Podoliens im J. 1494, mitgeth. von M. Hruševskýj 1—18; 3. Elliptische Modulfunctionen, von V. Levickýj (mit 2 Figuren) 1—30; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Fortsetzung) 1—28; 6. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—2.

Inhalt des VIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko S. 1—38 u. I—XVI, 2. „Lobrede auf Vitovd“, einige Bemerkungen über Bestand der ältesten ruthenisch-lithuanischen Chronik, von M. Hruševskýj 1—16; 3. „Froh tönende Euphonie“, ein Lobgedicht, gewidmet dem P. Mohyla im J. 1633, mitgeth. von Dr. C. Studynskýj 1—14; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von Al. Konyškyj, I Theil 1—20; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Schluss) 1—22; 7. Bibliographie 1—64.

Inhalt des IX Bandes. 1. Cathedral-Consistorien in der Ukraine und in Weiss-Russland in dem XV u. XVI Jahrhundert., von A. Lotočkyj S. 1—34; „Bittschrift Daniels des Verbannten“, ein Denkmal der alruthenischen Literatur aus dem Ende des Mittelalters, von V. Ščurat 1—28; 3. Neovitalismus und seine Irrthümer, von Dr. O. C. 1—20; 4. Beiträge zur Kenntniß des Baues des Darmkanals von Hirudo medicinalis (mit Illustration), von I. Rakovskýj 1—6; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die Verfassung des Grossfürst. Lithauen, von M. Hruševskýj 1—12; 8. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des X Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Verhältnisse Kaiser Rudolfs II und des Papstes Clemens VIII mit den Kosaken im J. 1593 und 1594, mitgeth. von E. Barviňskýj s. 1—34; 2. Varlaam und Ioasaph, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) 29—80; 3. Kirchenregister von Sambor, Beiträge zur Geschichte der Confessionsverhältnisse, mitgeth. von M. Hruševskýj 1—8; 4. Miscellanea 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 1—12; 5. Bibliographie 1—60; 6. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XI Bandes. 1. Erste Verbannung des T. Ševčenko (1847—50), kritisch-biographische Skizze von O. Konyškyj S. 1—62; 2. Einige Actenstücke zur Geschichte des Kijever Gebietes, mitgeth. von M. Hruševskýj 1—18; 3. Beiträge zur physikalischen Terminologie, I Theil: Mechanik, zusammengestellt von W. Levickýj 1—12; 4. Miscellanea 1—18; 5. Wiss. Chronik: Dr. R. F. Kainds Untersuchungen auf dem Gebiete der ruthenischen Ethnographie, Uebersicht von M. Korđuba 1—10; 6. Bibliographie 1—66; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—5.

Inhalt des XII Bandes. 1. Politische Ereignisse in Galizien im J. 1340 nach dem Tode Boleslaus-Georg des II, Untersuchung von Em. Terleckyj 1—26; 2. Beschreibung der Burg von Lemberg im J. 1495, mitgeth. von M. Hruševskýj 1—12; 3. Drei Lobgedichte aus dem XVI Jahrh., mitgeth. von Dr. C. Studynskýj 1—32; 4. Ukrainische Kosaken auf dem Kanal von Ladoga, von E. Radakova 1—20; 5. Miscellanea 1—20; 6. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Forts.) 1—26; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—6.

Inhalt des XIII Bandes. 1. Erster slavischer Staat, historische Untersuchung von M. Korduba 1—20; 2. T. Ševčenko's zweite Verbannung (1850—1857), kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—76; 3. Ein Fall von Vesania melancholica, von Dr. O. Č. 1—12; 4. Miscellanea — von M. Hruševskýj 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Fortsetzung) 1—24; 6. Bibliographie 1—50; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des XIV Bandes. 1. Ukrainische Kosaken in Weiss-Russland in den J. 1654—1656, von E. m. Terleckyj 1—30; 2. Beiträge zur Geschichte der Zeit des B. Chmelnyc'kyj, mitgeth. von S. Tomašivskýj, I 1—14; 3. Taras Ševčenko in Petersburg (1858—1859), von A. Konyškyj 1—42; 4. Miscellanea: Einige geistliche Gedichte aus Galizien, mitgeth. von M. Hruševskýj 1—16; 5. Wiss. Chronik; Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XV Bandes. 1. Samuel Kuševič, lemberger Rathsherr und sein Notizbuch, von S. Tomašivskýj S. 1—24; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jahrh., herausg. von M. Hruševskýj 1—48; 3. T. Ševčenko's letzte Reise in die Ukraine (im J. 1859), von A. Konyškyj; 1—35; 4. † P. Kuliš 1—1; 5. Miscellanea 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Archäologischer Congress in Riga im J. 1896, von N. Kniževič, 1—8; 7. Bibliographie 1—60; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—8.

Inhalt des XVI Bandes. 1. Heřman Bohdanko, kritisch-historische Untersuchung von M. Hruševskýj S. 1—18; 2. Legenden des Chitarer-Codex, aus dem Anfange des XVIII Jahrh., mitgeth. von V. Hnatiuk 1—38; 3. T. Ševčenko's letzte Lebensjahre, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—70; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896. I. Ukrainisch-russische (ruthenische) Zeitschriften 1—14; 6. Bibliographie 1—48.

Inhalt des XVII Bandes. 1. Polnisch-kosakischer Krieg im J. 1625, historische Untersuchung von S. Rudnyčkyj S. 1—42; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jhrh., herausg. von M. Hruševskýj (Schluss) 49—98; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von A. Konyškyj, II Theil 1—22; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine 1—16; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar — April) 1—4.

Inhalt des XVIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 81—134; 2. Einfall der Kosaken in Očakov im J. 1545, mitgetheilt von E. Barvin'skyj 1—32; 3. Ein Project zur Hebung des Handels in der Ukraine aus dem J. 1784, mitgetheilt von N. Kniževič 1—8; 4. Miscellanea, von Dr. A. I. Markevič 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der altruthenischen Geschichte, von M. Hruševskýj 1—24; 6. Bibliographie 1—67; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—1.

Inhalt des XIX Bandes. 1. Steuerrecesse in Polen während der Regierung Kasimir des Jagellonen, von S. Tomašivskýj S. 1—70; 2. Beschreibungen der Domänen von Peremyšl, mitgetheilt von M. Hruševskýj 1—24; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine (Schluss) 1—32; 5. Bibliographie 1—51; 6. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai — August) 1—3.

Inhalt des XX Bandes. 1. Galicische Bojaren im XII und XIII Jhrh., von M. Hruševskýj S. 1—20; 2. Varlaam und Joasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Schluss) 135—202; 3. Einige Gedichte des Ivan Nekraševič, mitgetheilt von A. Lotočkyj 1—10; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—48; 7. Redactionelle Notiz 1—2.

Inhalt des XXI Bandes. 1. Die Anten, ein Fragment zur ruthenischen Geschichte, von M. Hruševskýj S. 1—16; 2. Die sociale Lage der weltlichen Geistlichkeit in der Ukraine und in Russland im XVIII Jahrh., von A. Lotočkyj 1—46; 3. Ernte in Ost-Galizien und in der Bukovina auf Grund des Jahrbuches des k. k. Ackerbauministeriums für das J. 1896 u. 1897, dargestellt von V. Budzynov'skyj (im Anhang) 1—36; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1897 1—10; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft im J. 1897 1—20.

Inhalt des XXII Bandes. 1. Ein vergessener ruthenischer Gnomendichter des XVII Jarh., von Dr. I. Franko S. 1—16; 2. Beiträge zur Geschichte der Kosaken, von M. Hruševskýj 1—14; 3. Ruthenische Ansiedlungen im Komitate Bač-Bodrog (Süd-Ungarn), von V. Hnatiuk 1—58; 4. Miscellanea 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba 1—42; 6. Bibliographie 1—54; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—3.

Inhalt des XXIII u. XXIV Bandes. 1. Chmelnyčkyj und sein Aufstand, historische Skizze von Michael Hruševskýj S. 1—30; 2. Die Volksbewegungen in Galizien im J. 1648, von Stephan Tomašivskýj 1—138; 3. Chmelnyčkyj's Aufstand in den Dichtungen der Zeitgenossen, von Dr. Ivan Franko 1—114; 4. Ein Porträt Chmelnyčkyj's nach einer ital. Gravüre vom J. 1683. 5. Miscellanea 1—20; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Quelle zur Geschichte des Aufstandes Chmelnyčkyj's (St. Temberski's Annales 1647—1656), von Stephan Rudnyčkyj 1—22; 7. Bibliographie 1—16; 8. Aus der Gesellschaft: 1) Die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar—April 1898), 2) Neue Statuten der Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XXV Bandes. 1. Silberfund von Molotiv (Ost-Galizien), eine archäologische Notiz von M. Hruševskýj S. 1—6; 2. Beiträge zur Geschichte der Beziehungen zwischen Peter Dorošenko und Polen in den J. 1670—72, von O. Celevyč 1—26; 3. Der 1 und 2 November 1848 in Lemberg (ein officieller Bericht), mitgeth. von I. Levyčkyj 1—43; 4. Jubiläum der ukrainisch-russischen Literatur 1—1; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1897: a) In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften; b) Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba (Schluss) 1—80; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1898) 1—4.

Inhalt des XXVI Bandes. 1. Kotljarevskij's Werke in Galizien, von Dr. I. Franko S. 1—14; 2. „Harte Zeiten“, Beiträge zur Geschichte Galiziens in den J. 1846—61, mitgetheilt von M. Zubryčkyj 1—16; 3. Inventarien der Domäne Ratno (Nord-Volynien) aus den J. 1500—1512, mitgetheilt von M. Hruševskýj 1—40; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1896 (Schluss) 1—32; 6. Bibliographie 1—60; 7. Jubiläumsfeier der Wiedergeburt der ukrainisch-russischen Literatur, von O. Makovej 1—14.

Inhalt des XXVII Bandes. 1. Ein galizischer „Soldat der Zauberer“, mitgeth. von Dr. Ivan Franko S. 1—22; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratskyj (Fortsetzung folgt) 1—68; 3. Miscellanea 1—18; 4. Wissenschaftliche Chronik. Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 1—12; 5. Bibliographie 1—52; 6. Jahresberichte der Gesellschaft für das Jahr 1898 1—22.

Inhalt des XXVIII Bandes. 1. Die Kosaken im Feldzuge von Smolensk in d. J. 1633—4, von Oleg Celevyč S. 1—72; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, von Ivan Verchratskyj (Fortsetzung) 69—94; 3. Miscellanea: Einige Actenstücke zur Geschichte der ruthenischen Ansiedelung jenseits des Bug, mitgeth. von M. Hruševskýj 1—10; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba 1—36; 5. Bibliographie 1—45; 6. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XXIX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Fortsetzung folgt) S. 1—13; 2. Die ruthenische Sprache auf dem archäologischen Congress in Kijev und der Antheil der Sevcenko-Gesellschaft an demselben 1—1; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn von Ivan Verchratskyj (Fortsetzung) 95—200; 4. Miscellanea 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba — III. Mittelalter 1—31; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Schluss) S. 14—67; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratskyj (Schluss) 201—276, 3. Zur Geschichte des „ruthenischen Ritus“ in Polen, Brief an die Redaction von Dr. Anton Prochaska mit Bemerkungen von Michael Hruševskýj 1—8; 4. Miscellanea: Versuch einer Bibliographie des Gregor Skovoroda, von L. Č. 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898: In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften 1—24; 6. Bibliographie 1—38; 7. Bericht über die Thätigkeit der Sevcenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Februar—April 1899), 1—4.

XXXI—XXXII Bände enthalten die für den Kijever archäologischen Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgebrachten Referate. — I. Hälfte: Archäologie, Geschichte, Ethnographie. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) 7—10, 27—30; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Archäologie, Geschichte und Ethnographie (deutsch) 11—26; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Kommunikate (ukrainisch) u. A.: Gab es unter den ruthenischen Volksstämmen einen Volksstamm der Chorvaten? von M. Hruševskýj. Ornamentik der Ostererier in dem Galizisch-Volhynien, von Dr. M. Korduba. III. Die in extenso mitgetheilten Referate: Das Gräberfeld in Čechy (Bez. Brody), archäologische Untersuchung von M. Hruševskýj, 1—22; Zvenyhorod bei Lemberg (Bez. Bibrka), historisch-archäologische Untersuchung von M. Hruševskýj, 1—28; Ein Bleisiegel aus Stupnyca bei Sambor, eine Notiz von M. Hruševskýj, 1—4; Sociale Classen und politischen Parteien im Fürstenthum Halič bis zur Hälfte des XIII Jahrh., von Dr. M. Korduba, 1—42; Zur Frage über die staatsrechtliche Stellung der Kijever Fürsten des XV Jahrh., von M. Hruševskýj, 1—4; Die kleinrussischen Länder der polnischen Krone gegen Ende des XV Jahrh. Feindliche Einfälle und Organisation der Grenzvertheiligung, von S. Rudnyčkyj, 1—54; Beiträge zur Geschichte der Kosakenaufstände vom J. 1595—6, von M. Hruševskýj, 1—30; Die ukrainischen Kosaken in den Jahren 1625—1630, kritisch-historische Untersuchungen von S. Rudnyčkyj, 1—76; Die Überbleibsel des ursprünglichen Communismus bei den Bojken (Galizien), von Dr. V. Ochrymovyč, 1—16; Der slovakische Räuber Janošik in der Volkspoesie, von V. Hnatiuk, 1—50; IV. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1899), 1—4; V. Inhaltsverzeichniss des VIII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXVII—XXXII), 1—9.

Inhalt des XXXIII Bandes. 1. Bronzene Schwerte aus d. Bez. Turka (Galizien) von M. Hruševskýj S. 1—4; 2. *Über den Accent in der ukrainisch-ruthenischen Sprache, Untersuchung von Dr. V. Ochrymovyč (Fortsetzung folgt) 1—64; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyškyj (Fortsetzung folgt) 1—16; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlicher Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba—III. Neue Zeit; 2) Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 (Schluss) 1—54; 6. Bibliographie 1—46; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (September—December 1899) 1—5.

Inhalt des XXXIV Bandes. 1. *Ein Beitrag zur Geschichte der Dorfgeistlichkeit, aus den Samborer Akten des XVI Jahrh., von Michael Hruševskýj S. 1—82; 2. Einige Beiträge zu einer kritischen Ausgabe de Gedichte Ševčenko's, von Julian Romančuk 1—32; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1899: in ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivskýj 1—8; 5. Bibliographie 1—58.

XXXV—XXXVI Bände enthalten die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgebrachten Referate. — II. Hälfte: Sprachkunde und Litteraturgeschichte. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) S. 5—6, 24—25; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Sprachkunde und Litteraturgeschichte (deutsch) 7—23; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Kommunikate, u. A.: Die Nasal-Vocale in des slavischen Sprachen, von A. Barvinskyj, 3—5; Ein Beitrag zur Kenntniss der Entwicklung der Volkssprache in der Litteratur der galizischen Ruthenen, von Et Kokorudz, 7—8; Der litterarhistorische und historische Hintergrund des Liede, vom Ihors Heereszug, von Dr. V. Kocovskýj, 10—12; III. Die in extenso mitgetheilten Referate: Über die Mundart der sogenannten Doly, von I. Verchratskýj, 1—128; Die Ruthenen der Eperies-Diöcese und ihre Dialekte, von V. Hnatiuk. 1—70; Das „Slovo über die Auferstehung Lazars“, ein altukrainisches Poem au. apokryphische Themen, von Dr. I. Franko, 1—57; Ein neuer Beitrag zu den Studien über Ivan Vyšenskýj, von Dr. I. Franko, 1—4; Das apokryphe Evangelium Pseudo-Matthäi über die Geburt und die Kindheit Maria's und seine Spuren in der ukrainischen Litteratur, von Dr. I. Franko, 1—32; Wer war der Verfasser der 'Αντίφθονος (1599)? von Dr. C. Studynskýj, 1—20; Jakub Gavatovič (Gavat), Verfasser frühester ukrainischer Intermedien aus dem J 1619, von M. Pavlyk, 1—44.

Inhalt des XXXVII Bandes. 1. Die Ohringe des sog. Kijever Typus modernen Kaukasien, von M. Hruševskýj S. 1—4; 2. *Das Karpatoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, 1—91; 3. Der Kijever Archäologen-Congress, von N. Knjaževyč, 1—11; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba, I. Allgemeines, II. Alterthum, 1—28; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXXVIII Bandes. 1. Drei Bleisiegel aus der Umgegend von Halič (mit Abbildungen), von M. Hruševskýj, S. 1—4; 2. *Die Beziehungen des Hetman Ivan Vyhovskýj zu Polen in den Jahren 1657—8, von D. Koreneč, 1—20; 3. *Das Karpathoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, Beilagen, XII—XXV (Schluss) 91—162; 4. Miscellanea, 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 — Die in der Ukraine herausgegebene Zeitschriften, 1—25; 2) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter, 26—38; 6. Bibliographie, 1—56; 7. Inhaltsverzeichnis des IX Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXXIII—XXXVIII), 1—12.

Inhalt des XXXIX Bandes. 1. Zum Andenken an Alexander Konyškyj von M. Hruševskýj, S. 1—14; 2. Ungedruckte Gedichte des T. Ševčenko, mitgetheilt von A. Konyškyj, S. 1—8; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyškyj (Schluss), S. 1—22; 4. Übersicht des gegenwärtigen Standes der historischen Forschungen über die ukrainische Litteratur. Die älteste Periode. Einige Probleme und Desiderata, von Dr. Al. Kolessa, S. 1—40; 5. Lateinische Infinitive auf ier, von I. Kopač, S. 1—2; 6. Miscellanea 1—6; 7. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba: III. Mittelalter (Schluss), IV. Neue Zeit, S. 1—56; 2) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 (Schluss), S. 57—78; 8. Bibliographie, S. 1—32.

Inhalt des XL Bandes. Ein Beitrag zur Geschichte des Aufstandes Nalyvako's, mitgetheilt von B. Domanyčkyj, S. 1—6; 2. Das Jahr 1848 und das griech.-kath. geistliche Seminar in Lemberg, mitgetheilt von G. Kmit, S. 1—10; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent, von J. Verchratskyj (Fortsetzung folgt), S. 1—113; Miscellanea, S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Die Arbeiten N. Kondakov's auf dem Gebiete der Geschichte altruthenischen Kunst, von M. Hruševskýj, S. 1—13. 6. Bibliographie, S. 1—41.

Inhalt des XLI Bandes. 1. Chronologie der Chronik von Halyč und Volodymyr (sog. Hypatios-Chronik), eine Untersuchung von M. Hruševskýj, S. 1—72; 2. Studien auf dem Gebiete des Karpatoruthenischen Schriftthums im XVII—XVIII Jahrh. I. Presbyter Johannes, Smera der Kumane und Entdeckung Tibets, von Dr. I. Franko, S. 1—50; 3. Miscellanea, S. 1—11; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomášivskýj, S. 1—9; 5. Bibliographie, S. 1—47.

Inhalt des XLII Bandes. 1. Kritische Analyse der sogenannten Thukydideischen Archäologie, von I. Kopač, S. 1—20; 2. Beiträge zur Geschichte der Rekrutenaushebung in Galizien am Ende des XVIII und bis Mitte des XIX Jahrh., mitgetheilt von M. Zubryčkyj, S. 1—18; 3. Slovaken oder Ruthenen? Beiträge zur Erklärung der Frage über die Nationalität der West-Ruthenen in Ungarn, von V. Hnatiuk, S. 1—81; 4. Miscellanea, S. 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die althebräische Geschichte, von Dr. I. Franko, S. 1—19 6. Bibliographie, S. 1—50.

Inhalt des XLIII Bandes. 1. Alexius Storoženko, Beiträge zur einer Charakteristik seiner Werke, von J. Stešenko, S. 1—46; 2. Aus der Korrespondenz des Dionysius Zubryčkyj (J. 1840—1853), mitgetheilt von Dr. C. Studynski, S. 1—66; 3. Miscellanea, S. 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften, S. 1—24; 5. Bibliographie, S. 1—41; 6. Von dem Museum der Ševčenko Gesellschaft der Wissenschaften, ein Aufruf an die ukrainische Gesellschaft, S. 1—3.

Inhalt des XLIV Bandes. 1. Ein Trinkerwunder in Korsun, Beitrag zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. I. Franko, S. 1—14; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accens von J. Verchratskyj (Fortsetzung), S. 113—224; 3. Miscellanea, S. 1—9; 4. Wissenschaftliche Chronik: Proben einer Biographie des Pantelejmon Kuliš und Charakteristik seiner Thätigkeit, von J. Stešenko S. 1—28; 5. Bibliographie, S. 1—51.

*) Die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten Referate sind mit einem Sternchen bezeichnet.

Inhalt des XLV Bandes. 1. Haben wir authentische Urkunden des Fürsten Leo von Halyč? Kritische Untersuchung von M. Hruševskýj, S. 1—24; 2. Eine Denkschrift zur Vertheidigung der Rechte der Orthodoxen und Dissidenten aus der Zeit des Vierjährigen Landtages, mitgetheilt von M. Haluščynskýj, S. 1—12; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn. Dialecte mit unbeweglichem Accent, von J. Verchratskýj (Schluss) S. 225—280; 4. Miscellanea, S. 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zur Geschichte der polnischen Gesellschaft in der Ukraine im XIX Jahrhundert, I—VI, von Dr. I. Franko, S. 1—42; 6. Bibliographie, S. 1—46; 7. Inhaltsverzeichnis des X Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXXIX—XLIV), S. 1—14.

Inhalt des XLVI Bandes. 1. Der Madeleine-Styl in der Ukraine, von Theodor Volkov (mit mehreren Illustrationen und Phytotypen), S. 1—12; 2. Der heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. Ivan Franko (I. Vorwort. H. Was wissen wir vom wirklichen heil. Clemens? III. Die Pseudo-Clementinen), S. 1—44; 3. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitgetheilt von Vladimir Hnatiuk (Einleitung, I. Die Gedichte aus Nord-Ungarn N. 1—54), S. 1—68; 4. Miscellanea, S. 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1900 (Schluss), S. 1—24; 6. Bibliographie, S. 1—44.

Inhalt des XLVII Bandes. 1. Der Kosak Plachta, ein ukrainisches Volkslied, gedruckt im J. 1625, von Dr. I. Franko, S. 1—28; 2. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitg. von V. Hnatiuk (Fortsetzung) S. 69—164; 3. Zum Andenken an Alexander Lazarevskýj, von M. Hruševskýj, S. 1—10; 4. Miscellanea S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1901 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, S. 1—15; 6. Bibliographie, S. 1—46.

Inhalt des XLVIII Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte des Geschlechtes der Bybelskýj, gesammelt von Jan Prochnicki, röm.-kath. Erzbischof von Lemberg, mitg. von A. Kryžanovskýj, bearbeitet und eingeleitet von M. Hruševskýj, S. 1—12; 2. Der Heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altruthenischen Legende, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 45—144; 3. Miscellanea, S. 1—15; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1901 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften, S. 1—25; 5. Bibliographie, S. 1—42.

Inhalt des XLIX Bandes. 1. Lucian Kobylcia, eine Episode aus der Geschichte des Huzulenlandes in der ersten Hälfte des XIX Jrh., von Dr. I. Franko, S. 1—40; 2. Geistliche Gedichte der ungarischen Ruthenen, mitgetheilt von V. Hnatiuk (Schluss), S. 165—272; 3. Miscellanea, S. 1—8; 4. Wissenschaftliche Chronik: Kijever Miniaturen beim Psalter Erzb. Egberts von Trier in Cividale, von M. Hruševskýj, S. 1—11; 5. Bibliographie, S. 1—49.

Inhalt des L Bandes. 1. Zwei Verkaufscontracte aus dem Anfange des XVI Jahrh., mitgetheilt von M. Hruševskýj, S. 1—6; 2. Dr. Eustachius Terleckýj, Erinnerungen und Documente, von Dr. I. Franko, S. 1—64; 3. Neubildungen auf dem Gebiete des ruthenischen Volksliedes, von V. Hnatiuk (Fortsetzung folgt), S. 1—37; 4. Miscellanea, S. 1—15; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das J. 1901 (Schluss), S. 1—22; 6. Bibliographie, S. 1—48.

Inhalt des LI Bandes. 1. Die Tragödie von Ostroh, eine litterarische Untersuchung von P. Žytecýj, S. 1—24; 2. Einige Urkunden von Vladislaus von Oppeln, mitgetheilt von M. Hruševskýj, S. 1—8; 3. Aus der Geschichte der ruthenischen Philologie — Drei galizische Grammatiker (I. Mohylnyčskýj, J. Levyčskýj, J. Lozynskýj), von Dr. J. Makovej S. 1—58; 4. Miscellanea, S. 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Beiträge zur Geschichte der ruthenischen Kunst im alten (ethnographischen) Polen, von M. Hruševská, S. 1—18; 6. Bibliographie, S. 1—67; 7. Inhaltsverzeichnis des XI Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XLV—L), S. 1—14.

Inhalt des LII Bandes. 1. Presburger Congress in Sachen der Babenbergischen Erbschaft. Ein Beitrag zur Geschichte des grossen österreichischen Interregnums, von B. Barvinskýj, S. 1—27; 2. Zur Frage des chronologischen Zusammenhanges in der Chronik von Halyč und Vladimir, einige Bemerkungen zur Abhandlung des B. Barvinskýj, von M. Hruševskýj, S. 1—5; 3. Galizisch-Ruthenische Bibliographie vom J. 1772—1800, von I. Levyčskýj, S. 1—44; 4. Neubildungen auf dem Gebiete des ruthenischen Volksliedes, von V. Hnatiuk (Schluss) S. 38—67; 5. Miscellanea S. 1—18; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der slavischen Urgeschichte, von Z. Kuzela S. 1—26; 7. Bibliographie S. 1—43.

Inhalt des LIII Bandes. 1. XII archäologischer Congress in Charkow im J. 1902, von Dr. Al. Markevyč S. 1—17; 2. Die Lavrover Pergamentblätter vom XII—XIII Jhrh., von Dr. A. Kolessa (mit drei Lichtdrucktafeln) S. 1—26; 3. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbst), eine kritisch-historische Untersuchung von A. Suško S. 1—71; 4. Miscellanea, von M. Hruševskýj. I. Franko und V. Hnatiuk S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 — In ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivskýj und A. Suško S. 1—17; Bibliographie S. 1—49.

Inhalt des LIV Bandes. 1. Beiträge zu den Textstudien der „Palinodia“, von A. Suško, S. 1—40; 2. Aus den Verhältnissen der ostgalizischen Dorfes in der Mitte des XIX Jhrh., von G. Kmyt, S. 1—8; 3. Aus der Geschichte der ruthenischen Philologie — Drei galizische Grammatiker (I. Mohylnyčkyj, J. Levyčkyj, J. Lozyńskyj) von Dr. J. Makovej (Schluss, Beilagen), S. 59—96; 4. Miscellanea, von I. Franko, B. Barvinčkyj, M. Hruševskýj, S. 1—8; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der slavischen Urgeschichte, von Z. Kuzela (Schluss), S. 1—36; 6. Bibliographie, S. 1—66.

Inhalt des LV Bandes. 1. Zum Andenken an Alexius Markevyč, von M. Hruševskýj, S. 1—14; 2. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbst), eine kritisch-historische Untersuchung von A. Suško (Fortsetzung), S. 72—125; 3. Beiträge zur kritischen Ausgabe der Gedichte Ševčenko's, von N. Kr—skýj, S. 1—28; 4. Bemerkungen zu den „Beiträgen“ des Herrn N. Kr—skýj, von J. Romančuk, S. 25—34; 5. Miscellanea — Zur Geschichte der ukrainischen Jugend in Galizien in den J. 1871—84, S. 1—26; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 — Die in der Ukraine herausgegebenen Zeitschriften (Schluss folgt), S. 1—12; 7. Bibliographie, S. 1—52.

Inhalt des LVI Bandes. Eine Nachricht über die Kosaken (ca 1470 J.), von M. Hruševskýj, S. 1—6; 2. Der heilige Clemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende, von Dr. I. Franko (Fortsetzung), S. 145—180; 3. Die Ruthenen Ungarns im Lichte der officiellen ungarischen Statistik, von S. Tomašivskýj, S. 1—46; 4. Miscellanea, von A. Suško, B. Barvinčkyj, V. Hnatiuk, S. 1—33; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1902 (Schluss), S. 1—45; 6. Bibliographie, S. 1—37.

Inhalt des LVII Bandes. 1. Einführung der Jesuiten in Polen, eine kritisch-historische Studie von Al. Suško (Schluss folgt), S. 1—28; 2. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen vom J. 1768 (Kolijivščyna) — I. Memoiren und Briefe der Basilianer, mitgetheilt von Ar. Kryžanovčkyj, bearbeitet und eingeleitet von M. Hruševskýj, S. 1—24; 3. „Der König der Balaguen“ Anton Šaškievič und seine ukrainischen Gedichte, von Dr. I. Franko, S. 1—34; 4. Miscellanea, S. 1—34; 5. Wissenschaftliche Chronik: Aus der Jubiläums-Literatur über Nicolaus Hohol, von Iv. Stešenko (Schluss folgt), S. 1—20; 6. Bibliographie, S. 1—54; 7. Inhaltsverzeichnis des XII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. LI—LVI), S. 1—14; 8. Inhalt der I—LVI Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 15—24.

Inhalt des LVIII Bandes. 1. Einführung der Jesuiten in Polen, eine kritisch-historische Studie von Al. Suško (Schluss), S. 29—60; 2. Beiträge zur Biographie des Markian Šaškevič und Auszüge aus seinem Nachlaß, getheilt von M. Teršakoveč, S. 1—48; 3. Miscellanea: Hilfsarbeitstage. Beiträge zur Geschichte des Frohndienstens in Galizien im XIX Jhrh., von M. Zubryčkyj, S. 1—4; 4. Wissenschaftliche Chronik: a) Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1903 — Ukrainische Zeitschriften. St. Tomašivskýj und Iv. Krevečkyj; b) Aus der Jubiläums-Literatur über Nicolaus Hohol, von Iv. Stešenko (Schluss), S. 1—60; 5. Bibliographie, S. 1—46.

Inhalt des LIX Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, Beiträge zur Geschichte der altrussischen Legende. X. Die Wiederauffindung der Reliquien des hl. Klemens, von Dr. Iv. Franko (Fortsetzung folgt), S. 181—208; 2. Vyhovčkyj und Georg Chmelnyčkyj, Studien aus der Geschichte der Ukraine im XVII Jhrh., von B. Herasymčuk, I—III (Fortsetzung folgt), S. 1—40; 3. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen im J. 1768. II. Einige Aktenstücke über die Theilnahme der Mönche der Kijever Klöster an den Bewegungen der Hajdamaken im XVIII Jhrh., mitgetheilt von S. Hruščenko, S. 1—16; 4. Miscellanea: Synodus provincialis acta Varsaviae an. 1561, mitgetheilt von Al. Suško, S. 1—17; 5. Wissenschaftliche Chronik: Anthropologie und Archäologie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kuzela, S. 1—65; 6. Bibliographie, S. 1—33.

Inhalt des LX Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, X. Die Wiederauffindung der Reliquien des heil. Klemens, von Dr. Iv. Franko, S. 209—256; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyčkyj, I—III, S. 1—32; 3. Vyhovskij und Georg Chmelnyčkyj, Studien aus der Geschichte der Ukraine im XVII Jhrh., von B. Herasymčuk, IV—VI, S. 41—70; 4. Miscellanea: Ungedruckte Gedichte von Artemovskij-Hulak, mitgetheilt von J. Romančuk, S. 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kuzela, S. 1—25; 6. Bibliographie.

Inhalt des LXI Bandes. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide der XVI und XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyčkyj, IV—V, S. 33—64; 2. Ein Vorläufer der kirchlichen Union vom J. 1596 (Benedict Herbst), eine kritisch-historische Untersuchung von Al. Suško, S. 126—177; 3. Neue Beiträge zur Geschichte der Verhaltens der russischen Regierung zu der Ukraine (1726—1737) von I. Džydzora, S. 1—40; 4. Miscellanea, S. 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in der westeuropäischen wissenschaftlichen Literatur der letzten Jahre, von Z. Kuzela, S. 1—25; 6. Bibliographie, S. 1—38.

Inhalt des LXII Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen im J. 1768. Ein polnisches Gedicht über die Metzerei in Umanj, mitgetheilt von Dr. Iv. Franko, S. 1—40; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVI und XVII Jahrh. (1591—1603), von B. Domanyčkyj, VI—X, S. 65—113; 3. Miscellanea, von A. Kryžanovskij und M. Hruševskij, S. 1—5; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1903, S. 1—64; 5. Bibliographie, S. 1—34.

Inhalt des LXIII Bandes. 1. Ruthenischer Bauernlandsturm an der ungarische Grenze in Galizien im J. 1848—9, von I. Krevečkyj, S. 1—26; 2. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide der XVI und XVII Jahr. (1591—1603), von B. Domanyčkyj, XI—XII, S. 115—136; 3. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševskij, Erste Serie (1361—1530), S. V+1—46; 4. Miscellanea, von Dr. I. Franko, I. Romančuk und V. Hnatjuk, S. 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der antropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1903 von Z. Kuzela, S. 1—20; 6. Bibliographie, S. 1—33; 8. Inhaltsverzeichnis des XIII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko Gesellschaft der Wissenschaften, S. 1—24; 8. Inhalt der I—LXII Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 25—33.

Inhalt des LXIV Bandes. 1. Ruthenischer Bauernlandsturm an der ungarischen Grenze in Galizien in den J. 1848—9, von I. Krevečkyj, S. 27—58; 2. Aktensammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševskij. Erste Serie, S. 47—94; 3. Ukrainische Kosaken an der Grenzscheide des XVI und XVII Jahr. (1591—1603), von B. Domanyčkyj, XIII—XV, S. 137—171; 4. Miscellanea, von V. Hnatjuk, Dr. I. Franko, S. Jefremov, S. 1—11; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den Zeitschriften für das J. 1903, von Z. Kuzela, S. 1—15; 6. Bibliographie, S. 1—49.

Inhalt des LXV Bandes. 1. Ein Vorkämpfer der ukrainischen Ethnographie (Zorian Dolęga-Chodakowski), von B. Domanyčkyj, S. 1—43; 2. Ein Beitrag zur Geschichte der Uebersiedelung der „türkischen Zaporoger“ ins Kuban-Gebiet, von S. Petljura, S. 1—11; 3. Materialien zur Geschichte des Lemberger Handels, mitgetheilt von I. Krypjakevyč, I—II, S. 1—46; 4. Miscellanea, von M. Hruševskij, I. Franko, I. Sozaňskij, S. 1—20; 5. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den Zeitschriften für das J. 1903, von Z. Kuzela, S. 1—17; 6. Bibliographie, S. 1—55.

Inhalt des LXVI Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus. XI. Kultus des heil. Klemens in Mähren und Russland, von Dr. I. Franko, S. 257—281; 2. Zum „Wunder des heil. Klemens“, ein Nachtrag von M. Hruševskij, S. 1—3; 3. Uebersicht der ukrainischen Lexicographie, von B. Hrinčenko, S. 1—30; 4. Aus dem litterarischen Nachlasse des Basilus Ilnyčkyj, mitgetheilt von I. Sozaňskij, S. 1—50; 5. Miscellanea, von Z. Kuzela, J. Krypjakevyč, M. Hruševskij, S. 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das 1904. J. — Die ukrainischen Zeitschriften, S. 1—15; 7. Bibliographie, S. 1—54.

Inhalt des LXVII Bandes. 1. Materialien zur Geschichte der ukrainischen Literatursprache, von Prof. V. Peretz, S. 1—32; 2. Beiträge zur Kenntnis des ethnographischen Territoriums der Ruthenen Ungarns in der Gegenwart und Vergangenheit, von Dr. S. Tomašivskýj, I, S. 1—18; 3. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung. Eine Analyse der mit seinem Namen verbundenen Motive, von Z. Kuzela, I—V, S. 1—55; 4. Miscellanea von I. Krypjakovyč, J. Horodynskýj, T. Revakovyč, S. 1—8; 5. Wissenschaftliche Chronik: a) Diarium des P. J. Wielewicki als Quelle für die ukrainische Geschichte, von Th. Sribnyj; b) Das Schulwesen Ungarns und die Ruthenen, von St. Tomašivskýj, S. 1—13; 6. Bibliographie, S. 1—68.

Inhalt des LXVIII Bandes. 1. Der heilige Klemens im Chersonesus, von Dr. I. Franko XII Tradition über den heil. Klemens in Westeuropa-Anhang, S. 281—310; 2. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, VI. M. Korvin bei den Slovenen, S. 55—82; 3. Die Königinhofer Handschrift in der Uebersetzung von Markian Šaškevyč, mit seinem Erklärungen und Bemerkungen, mitgeteilt von M. Teršakovec, S. 1—43; 4. Miscellanea von I. Krypjakovyč und M. Hruševskýj, S. 1—9; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das J. 1904, S. 1—40; 6. Bibliographie, S. 1—42.

Inhalt des LXIX Bandes. 1. Vorwort, von M. Hruševskýj, S. 5—6; 2. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, I. Uebersicht der wissenschaftlichen Arbeiten über den rhythmischen Bau der ukrainischen, grossrussischen und serbischen Volkslieder, S. 7—30; 3. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, VI u. VII M. Korvin bei den Slovenen, S. 31—69; 4. Ukraine in der ersten Hälfte des J. 1738, von I. Džydzora, S. 70—83; 5. Akten-sammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomischen Verhältnisse der West-Ukraine, von M. Hruševskýj, Zweite Serie (1531—1514), Nr. 81—132, S. 84—166; 6. Miscellanea, von I. Krevečkýj, I. Franko, I. Sozanskýj, S. 167—171; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1904, von Z. Kuzela (Schluss folgt), S. 172—183; 8. Bibliographie, S. 184—213; 9. Inhaltsverzeichnis des XIV Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Bd. LXIII—LXVIII), S. 214—230; 10. Inhalt der I—LXVIII Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 231—240.

Inhalt des LXX Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Das Lied vom Recht und Unrecht eine literatur-historische Studie von Dr. I. Franko, S. 5—70; 3. Wann wurde Lubarts Schenkungsurkunde für die Kathedrale in Luzk falsifiziert? Kritische Notiz von M. Hruševskýj, S. 71—72; 4. Aus der Wahlbewegung in Ostgalizien im J. 1848 (Die Wahl des Ivan Kapuščak) von I. Krevečkýj, S. 73—85; 5. Der ungarische König Mathias Korvin in der slavischen Volksdichtung, von Z. Kuzela, IX—XI (Schluss), S. 86—113; 6. Das Dorf Mšanec im Alt-Samborer Bezirke. Beiträge zur Geschichte eines galizischen Dorfes, mitgeteilt von M. Zubryčkýj. Einleitung und Akten-sammlung Nr. I—LIII (mit einem Situationsplan), S. 114—167; 7. Miscellanea, von I. Džydzora, I. Krypjakovyč, I. Sozanskýj, S. 168—176; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1904, von Z. Kuzela (Schluss), S. 177—190; 9. Bibliographie, S. 191—240; 10. Annonce, S. 241—244.

Inhalt des LXXI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Die ukrainische Frage in der Beleuchtung eines polnischen Dichters des XVII Jhrh., von V. Peretz, S. 5—21; 3. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, I—II, S. 22—43; 3. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, II. Entwicklung der Rhythmik in der ukrainischen Volksdichtung, S. 44—95; 5. Das Dorf Mšanec im Alt-Samborer Bezirke, von M. Zubryčkýj, Akten-sammlung, N. LIV—CVII, S. 96—133; 6. Aus der neuesten ukrainischen Historiographie (Südrussland, von A. Jefymenko), eine kritische Studie von I. Džydzora, S. 134—157; 7. Miscellanea, von M. Hruševskýj, F. Holijčuk, I. Krevečkýj, S. 158—165; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für das J. 1904, mit einigen Ergänzungen für das J. 1903, von Z. Kuzela (Schluss folgt), S. 166—194; 9. Bibliographie, S. 195—240; 10. Annonce, S. 241—244.

Inhalt des LXXII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Ein Brief der Stadtgemeinde Vladimir vom J. 1324 (Faksimile des Briefes und des Originals), mitgetheilt von M. Hruševskyj, S. 5—8; 3. Zur Geschichte des ukrainischen Kampfs, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, III—V, S. 9—79; 4. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, II, Der musikalisch-syntaktische Fuss, S. 80—111; 5. Zur Geschichte der Theilnahme der galizischen Ruthenen am Slavenkongresse in Prag im J. 1848, mitgetheilt von I. Sozanskyj, S. 112—121; 6. Die Handschriften der Sophien-Kathedrale in Kijev, eine Uebersicht von S. Maslov, S. 122—140; 7. Die Verbindung des San mit dem Dniester in der Eiszeit, vorläufiges Kommunikat von Dr. S. Rudnyčkyj, S. 141; 8. Miscellanea, von I. Džydzora, I. Krevečkyj, I. Krypjakevyč, S. 142—147; 9. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften für das J. 1904, mit einigen Ergänzungen für das J. 1903 von Z. Kuzela (Schluss), S. 148—184; 10. Bibliographie, S. 185—240.

Inhalt des LXXIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, literatur-historische Studien und Materialien von Dr. I. Franko, VI—X (Schluss), S. 5—64; 3. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, IV. Uebersicht der Liederformen der ukrainischen Volksdichtung, S. 65—118; 4. Die Grossfamilie im Dorfe Mănec (Bezirk Alt Sambir in Ostgalizien), von M. Zubryčkyj, S. 119—124; 5. Zur Geschichte der Organisation der Nationalgarden im J. 1848. Die polnische „Allegria“ Nationalgarde in Stanislaw, von I. Krevečkyj, S. 125—142; 6. Autobiographie eines gr.-kat. Pfarrers von der Diözese Cholm aus der ersten Hälfte der XIX. Jhrh., mitgetheilt von I. Krypjakevyč, S. 143—157; 7. Miscellanea, von M. Hruševskyj, I. Sozanskyj, I. Zaklynskyj, S. 158—165; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1905 — Die ukrainischen Zeitschriften, von I. Daylanra und I. Krevečkyj, S. 166—186; 9. Bibliographie, S. 187—238. 10. Annonce N. 239—244.

Inhalt des LXXIV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. III—IV; 2. Jubiläums-Widmung des Bandes dem Prof. Vladimir Antonovyč und sein Porträt von I. Truš, S. 1—4; 3. Zur Biographie des Metropoliten Onisiphor Divočka, von M. Hruševskyj, S. 5—9; 4. Die hölzernen Kirchen in der Ukraine und ihre Typen, vom V. Ščerbakovskyj (mit 25 Plänen und Abbildungen), S. 10—32; 5. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von P. Kolessa, IV. Uebersicht der Liederformen der ukrainischen Volksdichtung, S. 33—68; 6. Aus dem kulturellen und wissenschaftlichen Leben der Ukraine in der Mitte des XIX. Jhrh., von A. Hruševskyj, S. 69—92; 7. Das Dorf Mănec im Alt-Samborer Bezirke, von M. Zubryčkyj. Aktsammlungen, N. CVIII—CXLII, S. 93—128; 8. Miscellanea, von Dr. B. Ščurat, Dr. V. Peretz, Dr. I. Franko, S. 129—149; 9. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1905 (Schluss), S. 150—198; 10. Bibliographie, S. 199—244; 11. Annonce, S. 243—244.

Inhalt des LXXV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zum Andenken an Nikander Molčanovskij, von Michael Hruševskyj, S. 5—13; 3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, I—VI, von Dr. Ivan Franko, S. 14—44; 4. Nach dem Katastrophe von J. 1708. Konfiskationen der Güter der Anhänger Mazepas, von Alexander Hruševskyj, S. 85—95; 5. Befreiung eines Verurtheilten durch ein Mädchen in Brody im J. 1727, mitgetheilt von Dr. Basilius Ščurat, S. 96—103; 6. Die Kiever im Lichte der Relationen der Jesuiten, von Dr. Vladimir Peretz, S. 104—116; 7. Miscellanea, mitgetheilt von F. Holijčuk, J. Krevečkyj, M. Močulskyj, S. 117—130; 8. Wissenschaftliche Chronik: Neueste Arbeiten über Geschichte des Gr. Fürstentum Littauen, eine Uebersicht von Bohdan Budžynskyj, S. 131—166; 9. Bibliographie, S. 167—213; 10. Inhaltsverzeichnis des XV Jahrganges der Mittheilungen der Sevčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (B. LXIX—LXXIV), S. 214—235; 11. Inhalt der I—LXXIV Bände der Mittheilungen (deutsch), S. 236—244; 12. Annonce, S. 247—248.

Inhalt des LXXVI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. „Krausende Marienverkündigung“ und des Annuntiationsmysterium (Versuch einer Geschichte des literarischen Themas), verf. von Dr. Hilarion Svěncizkyj (Schluss folgt), S. 5—14.

3. Studien über die ukrainischen Volkslieder, VII—XIII, von Dr. Ivan Franko, S. 39—111; 4. Ueber die Rhythmik der ukrainischen Volkslieder, von Philaret Kolesa, V Das Verhältnis der ukr. Volksrhythmik zur künstlerischen Versification (Schluss), M. 64—116; 5. Einige Beiträge zur Zeit des Grossfürsten Svitrigailo (1430—1433), mitgeteilt von Bohdan Bučynskyj, S. 117—142; 6. Aushilfsfrage. Beiträge zur Geschichte des Frohdienstes in Galizien im XIX J., von Ivan Krevečkyj, S. 143—155; 7. Miscellanea, mitgeteilt von F. Holijčuk, H. Strypskyj, M. Hruševskyj, S. 156—162; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1906: Ukrainische Zeitschriften, S. 163—187; 9. Bibliographie S. 188—226; 10. Annonce, 227—228.

Inhalt des LXXVII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zur altruthenischen Dialektologie (Zur Frage über den Dialekt von von Halyč-Vladimir), von Vladimir Rosov. I. Litteratur der Frage, S. 5—34; 3. „Erzengels Marienverkündigung“ und das Annullationsmysterium (Versuch einer Geschichte des litterarischen Themas), von Dr. Hilarion Svěncizkyj (Schluss), S. 35—76; 4. Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypiakevyč, I—III, S. 77—106; 5. Fälschungen der Matrikelbücher für polnische Aufständische, ein Beitrag zur Charakteristik der ruthenischen Geistlichkeit in Galizien, mitgeteilt von Ivan Krevečkyj, S. 107—113; 6. Das Dorf Mšaneč im Alt-Samborer Bezirke. Beiträge zur Geschichte eines galizischen Dorfes, mitgeteilt von Michael Zubryčkyj, Aktensammlung, N. CXLII—CCXXI (Schluss), 114—170; 7. Miscellanea, von M. Hruševskyj, I. Franko, B. Ščurat, S. 171—182; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der anthropologischen und archäologischen Zeitschriften für das J. 1905, von Dr. Zeno Kuzela 183—202; 9. Bibliographie S. 203—242; Annonce, S. 243—248.

Inhalt des LXXVIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Nach der Katastrophe vom J. 1708: Einquartierung der russischen Regimenten in der Ukraine, von Alexander Hruševskyj, S. 5—25; 3. Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypiakevyč, IV—V, S. 26—50; 4. Die venezianische Botschaft an Chmelynčkyj (im J. 1650), von Dr. Miron Korduba, S. 51—89; 5. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Dr. Ivan Franko, XIV—XXI, S. 90—145; 6. Die Trilogie von Prof. Agath. Krymskyj, von Vladimir Rosov, S. 146—171; 7. Miscellanea, von H. Svěncizkyj, I. Krevečkyj, M. Hruševskyj, S. 172—182; 8. Wissenschaftliche Chronik: Etnographie in den westeuropäischen Zeitschriften vom J. 1905, von Dr. Zeno Kuzela S. 179—202; 9. Bibliographie S. 203—239; 10. Annonce, 240—244.

Inhalt des LXXIX Bandes. 1. Inhalt des Bandes S. 3—4; 2. Ruthenen von Lemberg in der ersten Hälfte des XVI Jhrh., von Ivan Krypiakevyč, VI—IX (Schluss), S. 5—51; 3. Historische Uebersicht der Ukrainischen Sprachforschung, von Ivan Ohienko, S. 52—93; 4. Beiträge zur Geschichte der Volksbewegungen vom J. 1768 (Kolijivščyna) IV. Erzählung eines Augenzeugen von der Hinrichtung des Ivan Honta, mitgeteilt von Michael Hruševskyj, S. 94—96; 5. Zur Biographie des Ivan Vahylevyč, mitgeteilt von Dr. Ivan Franko, S. 97—141; 6. Die Namen, Vornamen und Zunahmen der Bauern in Mšaneč, Bez. Alt-Sambir, mitgeteilt von Michael Zubryčkyj, S. 142—154; 7. Miscellanea, von V. Hnatiuk, H. Svěncizkyj, Al. Hruševskyj, S. 155—164; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ethnographie in den westeuropäischen Zeitschriften vom J. 1905, von Dr. Zeno Kuzela (Schluss) S. 165—120; 9. Bibliographie S. 121—239; 10. Annonce, S. 240—244.

Inhalt des LXXX. Bandes. 1. Inhalt des Bandes S. 3—4; 2. Ein Beitrag zu den Studien über die Ostroher Bibel, von Dr. Ivan Franko S. 5—18; 3. Nach der Katastrophe von J. 1708. Die Kriegsarbeiten, von Alexander Hruševskyj S. 19—35; 4. Historische Uebersicht der ukrainischen Sprachforschung, von Ivan Ohienko (Schluss) S. 36—52; 5. Polnische Konspirationen unter der ruthenischen Zöglingen und Galizien in J. 1831—46, eine Studie von Dr. Cyrill Studynskyj S. 53—108; 6. Beiträge zum Volksglauben aus dem Anfang des XIX Jhrh. Vampir und Verschleppung der Seuche, von Dr. Zeno Kuzela S. 109—124; 7. Miscellanea, von B. Januš, S. Tomašivskyj und V. Hnatiuk S. 125—152; 8. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1906 (Schluss) S. 153—194; 9. Bibliographie S. 195—236; 10. Annonce, S. 237—240

Inhalt des LXXXI Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. „Zerung der Hölle“, ein ukrainisches Passionsdrama, von Ivan Franko, S. 5—3; Hieromonachos Klement's unbekannte Gedichte (Anfang d. XVIII Jhrh.), mitg. von Basilius Domanyčkyj, S. 51—126; 4. Offizielle Massregeln gegen die lera im J. 1831, mitgeteilt von Michael Zubryčkyj, S. 127—133; 5. Ein Ar Nikolaus Kmyčykyč's über die ruthenische Schriffrage im J. 1834, mitgeteilt Dr. Basilius Ščurat, S. 134—144; 6. Nikolaus Daškevych, Nekrolog, von Mich Hruševskyj, S. 145—150; 7. Miscellanea, von S. Tomašivskyj, V. Barvskyj, M. Voznjak, S. 151—171; 8. Wissenschaftliche Chronik, von S. Tomaškyj, S. 172—179; 9. Bibliographie S. 180—207; 10. Inhaltsverzeichnis des XVI. ganges der Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (B. LX LXXX), S. 208—222; 11. Inhalt der Bände I—LXXX der Mitteilungen (deutsche 223—234; 12. Annoncen, S. 235—240.

Inhalt des LXXXII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zu Vladimir Antonovyč's Gedächtnis (Widmung und Porträt), S. 5—6; 3. Erinnerung Vladimir Antonovyč, von Michael Hruševskyj, S. 7—9; 4. Grabkreuze in Ukraine, mitgeteilt von Konstantin Šyročkyj (mit Abbildungen), S. 10—5. Neue Beiträge zur Geschichte des ukrainischen Krippenspiels, mitgeteilt von Ivan Franko (mit Illustration), S. 30—52; 6. Ivan Zukivskyj's Vorschlag Rechtschreibung auf dem Kongresse der „ruthenischen Gelehrten“, mitg. von Mic Voznjak, S. 53—86; 7. Polnische revolutionäre Strömungen unter den rutheni Klerikern und Geistlichen in Galizien 1831—1846, eine Studie von Dr. Cyrill dynskyj (Schluss), S. 87—177; Miscellanea, von V. Barvynskyj, Iv. Špyškyj, B. Ščurat, S. 178—188; 9. Wissenschaftliche Chronik: Anthropologie u. archäologische Zeitschriften im J. 1906, von Dr. Z. Kuzela (Schluss folgt 189—205; 10. Bibliographie, S. 206—242; 11. Annoncen, S. 243—244.

Inhalt des LXXXIII Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. St über die ukrainischen Volkslieder, XXIII—XXVI, von Ivan Franko, S. 5—3. Beiträge zum Studium über die Werke des Laurentius Sysanij, von Mic Voznjak, S. 31—88; 4. Ungarn und Polen im Anfange des XVIII Jhrh., von phan Tomašivskyj, S. 89—133; 5. Beiträge zur Geschichte der Volksbewe im J. 1768, V: Eine Trinitarier-Denkschrift über die „Kolijivščyna“, von Ivan Škovskyj, S. 134—157; 6. Aus den vierziger Jahren, Studien von Alexander Hruškyj, I. „Geschichte des ukrainischen Volkes“, von P. Kuliš, S. 158—168; 7. M lancea, von I. Franko, B. Domanyčkyj, S. 169—184; 8. Wissenschaftliche Chronik Anthropologische u. archäologische Zeitschriften im J. 1906, von Zeno Kuzela (Schluss), S. 185—198; 9. Bibliographie, S. 199—238; 10. Annoncen, S. 239—2

Inhalt des LXXXIV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Probe österreichischer Vermittlung zwischen Chmelnyčkyj und Polen, von M. Korduba, S. 5—32; 3. Ungarn und Polen im Anfange des XVIII Jhrh., von phan Tomašivskyj (Fortsetzung), S. 33—87; 4. Die travestierte Aeneis von chaelis, von Jaroslav Hordynskyj, S. 88—97; 5. Ivan Vahylevyč als Prä mitgeteilt von Hilarion Svjencickyj, S. 98—110; 6. Die Autorschaft Marko čok's, von Basil Domanyčkyj, S. 111—171; 7. Miscellanea, von V. Peret Zubryčkyj, M. Hruševskyj, S. 172—184; 8. Wissenschaftliche Chronik: nale Verhältnisse in Galizien, ref. von B. Panejko, S. 185—202; 9. Bibliogr S. 203—243; 10. Annoncen, S. 244.

Inhalt des LXXXV Bandes. 1. Inhalt des Bandes, S. 3—4; 2. Zu schichte des ukrainischen Krippenspiels, von Vladimir Peretz, S. 5—20; 3. dien zur Geschichte der kirchlichen Union, von Bohdan Bučynskyj, I. Is Zeit, S. 21—42; 4. Ungarn und Polen im Anfange des XVIII Jhrh., von Step Tomašivskyj (Fortsetzung), S. 43—80; 5. Aus den vierziger Jahren, Studien Alexander Hruševskyj. 2. „Ukraine“ von P. Kuliš, S. 81—105; 6. Briefe Ministers Florian Ziemiałkowski an den Bischof Ivan Stupnyčkyj, mitgeteilt von rill Studynskyj, S. 106—133; 7. Miscellanea, von S. Tomašivskyj, B. Do nyčkyj u. V. Hnatiuk, S. 134—158; 8. Wissenschaftliche Chronik: Ethnogra in den westeuropäischen Zeitschriften für das J. 1906, von Zeno Kuzela (Sch folgt), S. 159—190; 9. Bibliographie, S. 191—238; 10. Annoncen, S. 239—240.

